

Giehtaruohttasa meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána

Översättning: Cajsa Rudbacka-Lax

Bearbmagovva: Hálđi alde Hálđijávrrı leagi guvlui, ovddabealde Gieddečohkka ja duohken guhkkelis Páltsa Ruota bealde. Vuollegeamos sadji duohken gullá Megonleahkái. Govva Pasi Nivasalo.

© Metsähallitus 2008

ISSN 1796-2943

ISBN 978-952-446-606-6 (njadđon)

ISBN 978-952-446-607-3 (pdf)

50 st

Kopijyvå Oy, Jyvåskylå 2008

Giehtaruohttasa meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána

GOVVIDANSIIDU

ALMMUSTUHTTI	Meahciráđđehus	ALMMUSTUHTTINÁIGI	2008
DOAIMANADDI	Meahciráđđehus	DOHKKEHANBEAIVEMEARRI	10.1.2008
LUHTOLAŠVUOHTA	Almmolaš	DIÁRANUMMIR	3613/623/2004
SUODJANGUOVLOTIIPA/ SUODJALANPROGRÁMMA	Meahceguovlu		
GUOVLLU NAMMA	Giehtaruohtasa meahceguovlu		
NATURA 2000 -GUOVLLU NAMMA JA KODA	Giehtaruohtasa meahceguovlu FI 1300105		
GUOVLOOVTTADAT	Lappi luonddubálvalusat		
DAHKKI(T)	Meahciráđđehus		
ALMMUSTUHTTIMA NAMMA	Giehtaruohtasa meahceguovllu dikšun- ja geavahanplána		
ČOAHKKÁIGEASSU	<p>Meahceguovlolága (62/1991) mielde Meahciráđđehus lea dahkan Giehtaruohtasa meahceguovllu dikšun- ja geavahanplána, mainna geahččalit seilluhit guovllu meahceguovloiešlági, dorvvastit luondduealáhusaid ja dorvvastit sámekultuvrra ja ovddidit luonddu maŋggabealat anu ja dan vejolašvuodaid.</p> <p>Meahceguovllu dikšuma ja geavaheami čuovvuma várás árvaluvvo bissovaš proseassa bissovažžan oaivvilduvvon mearrádusaid sadjái. Dát oaivvilda dan, ahte plána galgá sáhttit dárkkistit 10–15 jagi gaskkaid dahje dávjjitge, ja dát dárkkisteapmi galgá dáhpáhuvvat oassálasti plánema prinsihpa vuodul. Goittotge plána váldoprinsihpat leat oaivvilduvvon nu bissovaš mearrádussan go vejolaš.</p> <p>Giehtaruohtasa meahceguovlu lea Suoma nubbin stuorámuš lágasmearriduvvon meahceguovlu, man viidodat lea lagabui 220 000 hektára. Sihke luonddu ja kultuvrra dáfus Giehtaruohtasa lea áidnalunddot oassi Suomas. Meahceguovllu oarjedavágeaži stuorraduoddat leat Suomas áidna guovlu, mii gullá Skandinávia váriid éahcejuohkamii, Giellasa-váriide. Measta buot Suoma badjel 1 000 mehtera allosaš duottaralážat leat Giehtaruohtasa meahceguovllus.</p> <p>Lustageavaheapmi lea Giehtaruohtasa meahceguovllu nuoramus eanangeavahanhápmi, muhto eará meahceguovlluid ektui vánddardeaddjit ”gávdne” Giehtaruohtasa meahceguovllu juo viehka árrat. Dasa lassin Giehtaruohtasa meahceguovlu lea vánddardeddiid ja mátkkálaččaid gaskkas bivnuheamos Suoma lágasmearriduvvon meahceguovlluin, dasgo dohko dahkkojuvvojit jahkásaččat duháhat gallestallamat. Giehtaruohtasa meahceguovllus lea okta geasiáigásaš merkejuvvon vánddardanjohtolat, Kalohttageinnodat, man ollesguhkkodat lea 800 km. Meahceguovllu siste dát johtolat manná sullii 40 km. Heahtás Gilbbesjávraí manni 180 km:a guhkkosaš mohtorgielkávuojáhat manná meahceguovllu siste sullii 50 km. Nubbi 40 km:a guhkkosaš merkejuvvon mohtorgielkávuojáhat manná Sáreguoikkas Ávžžášjávraí.</p> <p>Giehtaruohtasa meahceguovllus eai leat geainnut, muhto dat ii leat buiga meahccci. Meahceguovllu siste lea Ávžžášjávraí giláš, gos muhtun bearrašat ássat ainge measta birra jagi. Dasa lassin guovllus leat bálgosa guođohanbáikkit ja doarjabáikkit boazodoallu ja eará luondduealáhusaid dárbbuide. Priváhtaeanamat eai leat guovllu siste.</p> <p>Giehtaruohtasa meahceguovlu gullá ollásit Giehtaruohtasa bálgosa boazoguhtonguvlui. Meahceguovllu stuorámuš jávriin guolástit ruovttudárbbuide. Dasa lassin guolástus lea mearkašahtti oassi ealáhusollisvuodas guovllu luondduealáhusbargiide.</p> <p>Meahcebivdu lea oassi báikkálaš eallinvuogis ja kultuvrras. Rievssat lea áidna eanaloddi, mii bivdojuvvo ja dan bivdet maiddái árbevirolaš vuogi mielde gárdumiin.</p> <p>Plána lea fidnemis ollásit suomagillii.</p>		
ČOAVDDASÁNIT	meahceguovllu, boazodoallu, luondduealáhusat, sámekultuvrra, lustageavaheapmi		
EARÁ DIEĐUT	Dikšun- ja geavahanplána leaba čállán Liisa Kajala ja Teppo Loikkanen.		
RÁIDDU NAMMA JA NUMMIR	Meahciráđđehusa luonddusuodjalanprentosat. Ráidu C 40		
ISSN	1796-2943	ISBN (NJADĐON)	978-952-446-606-6
		ISBN (PDF)	978-952-446-607-3
SIIDOLOHKU	134 s.	GIELLA	sámegielat
GOASTTIDEADDJI	Meahciráđđehus	PRENTENBÁIKI	Kopijyvä Oy
JUOHKKI	Meahciráđđehus, Luonddu- bálvalusat	HADDI	10 euro

KUVAILULEHTI

JULKAISIJA	Metsähallitus	JULKAISUAIKA	2008
TOIMEKSIANTAJA	Metsähallitus	HYVÄKSYMISPÄIVÄMÄÄRÄ	10.1.2008
LUOTTAMUKSELLISUUS	Julkinen	DIAARINUMERO	3613/623/2004
SUOJELUALUETYYPPI/ SUOJELUOHJELMA	Erämaa-alue		
ALUEEN NIMI	Käsivarren erämaa-alue		
NATURA 2000 -ALUEEN NIMI JA KOODI	Käsivarren erämaa FI 1300105		
ALUEYKSIKKÖ	Lapin luontopalvelut		
TEKIJÄ(T)	Metsähallitus		
JULKAISUN NIMI	Käsivarren erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma		
TIIVISTELMÄ	<p>Erämaalain (62/1991) mukaisesti Metsähallitus on laatinut Käsivarren erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman, jolla pyritään alueen erämaaluonteen säilyttämiseen, luontaiselinkeinojen ja saamelaiskulttuurin turvaamiseen sekä luonnon monipuolisen käytön ja sen edellytysten kehittämiseen.</p> <p>Erämaa-alueen hoidon ja käytön seurantaan esitetään pysyviksi tarkoitettujen päätösten sijaan pysyvää prosessia. Tämä tarkoittaa sitä, että suunnitelma tulee tarkistaa 10–15 vuoden välein tai useamminkin ja tämän tarkistuksen tulee tapahtua osallistavan suunnittelun periaatteella. Kuitenkin suunnitelman päälinjat – kuten esimerkiksi vyöhykeistäminen ja siihen perustuva maankäytön ohjaus – on tarkoitettu mahdollisimman pysyviksi päätöksiksi.</p> <p>Käsivarren erämaa-alue on Suomen toiseksi suurin lakisääteinen erämaa-alue, pinta-alaltaan lähes 220 000 ha. Sekä luontonsa että kulttuurinsa puolesta Käsivarsi on ainutlaatuinen osa Suomea. Alueen luoteisosan suuruntuturit ovat Suomessa ainoa alue, joka kuuluu Skandinavian vuoriston vedenjakajaan, Köli-vuoristoon. Lähes kaikki Suomen yli 1 000 metriä korkeat tunturien laet sijaitsevat Käsivarren erämaa-alueella.</p> <p>Virkistyskäyttö on erämaa-alueen nuorin maankäyttömuoto, mutta Suomen muihin erämaihin verrattuna retkeilijät löysivät Käsivarren jo suhteellisen varhain. Edelleen Käsivarren erämaa-alue on retkeilijöiden ja matkailijoiden keskuudessa suosituin Suomen lakisäateisistä erämaista, sillä sinne tehdään vuosittain useita tuhansia käyntejä. Erämaassa on yksi kesäaikainen merkitty retkeilyreitti, Kalottireitti, jonka kokonaispituus on 800 km. Erämaassa reitti kulkee noin 40 km:n matkan. Hetasta Kilpisjärvelle kulkeva 180 km:n pituinen moottorikelkkaura kulkee erämaa-alueella noin 50 km. Toinen 40 km:n merkitty kelkkaura kulkee Saarikoskelta Raittijärvelle.</p> <p>Käsivarren erämaa on tietön, muttei asumaton. Erämaan sisällä on Raittijärven kylä, jossa osa perheistä asuu edelleen lähes ympärivuotisesti. Lisäksi alueella on paliskunnan paimentopaikkoja sekä tukikohtia poronhoidon ja muiden luontaiselinkeinojen tarpeisiin. Yksityismaita ei alueen sisällä ole.</p> <p>Käsivarren erämaa kuuluu kokonaisuudessaan Käsivarren paliskunnan porolaidunnusalueeseen. Alueen suurimmilla järvillä harjoitetaan kotitarvekalastusta. Lisäksi kalastus on merkittävä osa elinkeinokokonaisuutta alueen luontaiselinkeinojen harjoittajille.</p> <p>Metsästys on osa paikallista elämäntapaa ja kulttuuria. Riekkö on alueen ainoa metsästettävä kan lintu, ja sitä pyydetään myös perinteiseen tapaan ansoilla.</p> <p>Suunnitelma on saatavissa kokonaisuudessaan suomenkielisenä.</p>		
AVAINSANAT	erämaa-alueet, porotalous, luontaiselinkeinot, saamelaiskulttuuri, virkistyskäyttö		
MUUT TIEDOT	Hoito- ja käyttösuunnitelman ovat kirjoittaneet Liisa Kajala ja Teppo Loikkanen.		
SARJAN NIMI JA NUMERO	Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja C 40		
ISSN	1796-2943	ISBN (NIDOTTU)	978-952-446-606-6
		ISBN (PDF)	978-952-446-607-3
SIVUMÄÄRÄ	134 s.	KIELI	saame
KUSTANTAJA	Metsähallitus	PAINOPAIKKA	Kopijyvä Oy
JAKAJ	Metsähallitus, luontopalvelut	HINTA	10 euroa

PRESENTATIONSBLAD

UTGIVARE	Forststyrelsen	UTGIVNINGSDATUM	2008
UPPDRAGSGIVARE	Forststyrelsen	DATUM FÖR GODKÄNNANDE	10.1.2008
SEKRETESSGRAD	Offentlig	DIARIENUMMER	3613/623/2004
TYP AV SKYDDSSOMRÅDE /SKYDDSPROGRAM	Ödemarksområde		
OMRÅDETS NAMN	Ödemarksområdet Lapska armen		
NATURA 2000 -OMRÅDETS NAMN OCH KOD	Lapska armens ödemark FI 1300105		
REGIONENHET	Lapplands naturtjänster		
FÖRFATTARE	Forststyrelsen		
PUBLIKATION	Skötsel- och användningsplan för ödemarksområdet Lapska armen		
SAMMANDRAG	<p>Forststyrelsen har i enlighet med ödemarkslagen (62/1991) gjort upp en skötsel- och användningsplan för ödemarksområdet Lapska armen, med vilken syftet är att bevara området karaktär av ödemark, trygga naturnäringarna och den samiska kulturen samt utveckla en mångsidig användning av naturen och förutsättningarna för detta.</p> <p>För uppföljningen av skötseln och användningen av ödemarksområdet föreslås en varaktig process i stället för beslut som är avsedda att vara permanenta. Detta innebär att planen bör ses över med 10–15 års mellanrum eller oftare och att denna översyn bör ske enligt principen för deltagande planering. Huvudlinjerna i planen – t.ex. indelningen i zoner och den styrning av markanvändningen som baserar sig på den – är ändå avsedda att utgöra så permanenta beslut som möjligt.</p> <p>Lapska armens ödemarksområde är Finlands näst största lagstadgade ödemarksområde med en areal på nästan 220 000 ha. Lapska armen utgör en unik del av Finland vad gäller såväl naturen som kulturen. Högfjällen i områdets nordvästra del är det enda området i Finland som hör till den skandinaviska fjällkedjans vattendelare, Kölen. Nästan alla fjälltoppar i Finland som är högre än 1 000 meter finns inom Lapska armens ödemarksområde.</p> <p>Rekreation är den yngsta markanvändningsformen i ödemarksområdet, men jämfört med Finlands andra ödemarker hittade friluftsfolket Lapska armen relativt tidigt. Ödemarksområdet Lapska armen är fortfarande det populäraste lagstadgade ödemarksområdet bland friluftsfolket och turisterna i Finland, eftersom antalet besök per år uppgår till flera tusentals. I ödemarksområdet finns en vandringsled som är markerad sommartid, Nordkalottleden. Leden, som är totalt 800 km lång, går genom ödemarken på en sträcka av ungefär 40 km. Ungefär 50 km av den 180 km långa skoterleden från Hetta till Kilpisjärvi går genom ödemarksområdet. En annan 40 km lång markerad skoterled går från Saarikoski till Raittijärvi.</p> <p>Lapska armens ödemark är väglös, men inte obebodd. Inom ödemarken finns Raittijärvi by, där en del av familjerna fortfarande bor nästan året runt. Inom rådet finns dessutom renbeteslagets renvallar samt replipunkter för renskötselns och andra naturnäringars behov. Inom området finns inga enskilda marker.</p> <p>Lapska armens ödemarksområde hör i sin helhet till Lapska armens renbeteslags renbetesområde.</p> <p>I de största sjöarna i området bedrivs husbehovsfiske. Dessutom utgör fisket en betydande del av näringshelheten för dem som bedriver naturnäringar i området.</p> <p>Jakten är en del av det lokala levnadssättet och kulturen. Ripan är den enda hönsfågel som kan jagas i området, och den fångas också på traditionellt vis med snara.</p> <p>Planen finns också i sin helhet på finska.</p>		
NYCKELORD	ödemarksområden, renskötsel, naturnäringar, samisk kultur, recreation		
ANDRA UPPGIFTER	Skötsel- och användningsplanen har skrivits av Liisa Kajala och Teppo Loikkanen.		
SERIENS NAMN OCH NUMMER	Metsähallituksen luonnonuojelujulkaisuja. Sarja C 40		
ISSN	1796-2943	ISBN (HÄFTAD)	978-952-446-606-6
		ISBN (PDF)	978-952-446-607-3
SIDANTAL	134 s.	SPRÅK	samiska
FÖRLAG	Forststyrelsen	TRYCKERI	Kopijyvä Oy
DISTRIBUTION	Forststyrelsen, naturtjänster	PRIS	10 euro

Ovdasánit

Meahceguovloláhka geatnegahtta Meahciráđđehusa dahkat meahceguovlluide dikšun- ja geavahanplánaid. Dan maŋŋá go Birasministeriija lea nannen dikšun- ja geavahanplána, de dán guovllus vástideaddji eiseváldi lea geatnegahtton doaibmat plána mielde.

Meahceguovloplánat dahkkojuvvojit Rio de Janeiros 1992:s dohkkehuvvon ja Suoma ráđđehusa 1993:s ratifiseren bastevaš ovdáneami prinsihpaid ja 21. čuohtejagi doaibmaprogramma Agenda 21 mielde. Sisdoalu ja proseassaid dáfus meahceguovloplánat ja daid dahkan čuvvot Sámiid bastevaš ovdáneami programma ja erenoamážit dan logu 1.3 Birrasa ásahan vuolggasajit hárrái. Plánas leat sámeiperspektiivva lassin váldojuvvon ollislaččat, čearddalaččat sirrekeahtta ja EU:a lagasvuodaprinsihpa mielde vuhtii guovllu buot áššeoasálaččat – geavaheaddji- ja čanasjoavkkut – vuoigatvuodaideasetguin ja Suomas gustojeaddji láhkamearrádusat ja ON:a riikkavuloš- ja politihkalaš vuoigatvuodaide guoskevaš oktasašsoahpamuša 27. artihkal.

Plána lea čohkkejuvvon nu, ahte ovdal ieš árvalusa mitaluvvo oanehaččat fáddásuorggi duogážis ja vuolggasajiin. Dát áššit leat mitaluvvon vuđolaččat meahceguovllu lundui ja geavaheapmái guoskevaš vuodđočiellggadusain ja dáikko dat ovdanbuktojuvvojit čoaččkáigesson hámis, vai lea álkit lohkat. **Plána árvalusaide** leat váldojuvvon dušše dakkár áššit, mat leat Meahciráđđehusa mearridanválddi vuolde ja gullet Meahciráđđehusa doaimmaide. Dat laktásit juogo Meahciráđđehusa iežas meahceguovlogeavaheapmái dahje eará geavaheddjiid oahpisteapmái. Árvalusain oassi rievdadit ollašuvadettiineaset muhtun muddui meahceguovllu dikšuma, geavaheami dahje suodjaleami ja oassi árvalusain leat merkejuvvon dálá vuogi seailluhan dihte. **Plána ávžžuhusain** leat mielde árvalusat, main Meahciráđđehus ii sáhte mearridit, ovdamearkka dihte láhkamearrádusaid rievdadeamit. Loahpas árvoštallojit plána ekologalaš, kultuvrralaš, sosiálalaš ja ekonomalaš váikkuhusat meahceguovlolága váldoulbmiliid ektui – dahjege ohcaluvvon birasváikkuhusaid ektui.

Meahceguovllu dikšuma ja geavaheami čuoččumi árvaluvvo bissovaš mearrádusaid sadjái bissovaš proseassa seammaláhkai go Váhčira meahceguovllu dikšun- ja geavahanplánas. Dát oaivvilda dan, ahte plána galgá dárkkistuvvot 10–15 jagi gaskkaid dahje dávjjibutge ja dát dárkkisteapmi galgá ollašuohttojuvvo oassálasti plánema prinsihpa mielde. Goittotge plána váldolinnját – dego ovdamearkka dihte avádatjuohku ja dasa vuodđuduvvi eanageavahanstivren – leat oaivvilduvvon nu bissovaš mearrádussan go vejolaš.

Plána vuodđun leat lágat ja ásahusat, guovllu luonddu ja geavaheami vuodđočiellggadusat (Metsähallituksen luonnosuojelujulkaisuja, Sarja A 123 ja 125), meahcisfítamat, Meahciráđđehusa bargoveaga vásáhusat ja dieđut guovllu dikšuma birra, čanasjoavkkuid oainnut ja báikkálaš olbmuid ja vánddardeddjiid oaivilat ja jurdagat. Meahceguovloplánema birra lea viššalit dieđihuvvon ja plánenproseassa birra rabas vuogi mielde mitaluvvon. Guovllus vánddardeddjiid leat viidát jearahallan 1996–1997 oassin guovllu lustageavahandutkamis. Báikkálaš olbmot leat beassan oassálastit plánemii ee. gillečoahkkimiin, mat leat dollojuvvon suoidnemánus 1997 ja njukčamánu 1999 Gilbbesjávrris, Gárasavvonis, Bálojotnjálmis ja Heahtás. Giehtaruohtasa bálgosiin lea ráddádallojuvvon 1997:s ja 1999:s. Njálmmálaš máhcahat lea merkejuvvon bajás. Čálalaš máhcahat lea čohkkejuvvon dán ulbmila várás plánejuvvon diehtočoagginskoviin. Buot máhcahat lea mannojuvvon dárkilit čađa ja ráddjojuvvon ortnetmielde.

Deháleamos áššin báikkálaš olbmuid mielas lea leamaš seilluhit árbevirolaš guolástan-, meahcástan-, murjen- ja johtalanvuoigatvuodaid. Sámit vulget das, ahte eará ealáhusat eai oáččo headuštit sámiid árbevirolaš ealáhusaiguin bargama guovllus. Vánddardeaddjit atnet erenoamážit árvvus guovllu ávdin- ja värrenstohpofierpmádaga ja dan, ahte boaldinmuorra- ja bázahusfuolahus lea bures lágiduvvon. Namuhuvvon oassebealit – oktan badjeolbmuiguin – oidnet áitaga das, ahte meahcceguvlui huksejuvvo bearehaga, dat ludnejuvvo ja mohtorfievrojohtolat lassána guovllus. Turistafitnodatolbmuid mielas gánnáhivččii láchit vuodu stivrejuvvon luondduturismma dárbbuide. Ožžojuvvon máhcahaga vuodul plána teaksta ja árvalusat dárkkálmuhthtojedje. Birasministerija bivdaga vuodul dahkkojuvvui dasa lassin lohku 8 Plána birasváikkuhusat, man logu Plána váikkuhusat sáme kultuvrii lei veahkkinn dahkamin stáhtadiehtaga magisttar Lydia Heikkilä.

Plána lea giedahallon jagiid 1997, 1999 ja 2000 ráđđádallangottis, man Meahciráđđehus lei ásahan Eanodaga gieldda várás ja mii lea doaibman plána stivrejuvvoavkun. Dasa lassin plána lea giedahallon Eanodaga guolledoalloráđđádallangottis jagiid 1998 ja 1999. Plána lea ovanbuktojuvvon maiddái Sámedikki ovddasteddjiide cuoŋománus 1999. Čálalaš cealkámušaidaddima várás plána sáddejuvvui 14.9.1999. Čálalaš cealkámušat bivdojuvvojedje 68 oassebealis. Dasa lassin Meahciráđđehusa Lappi ráđđádallangoddi háliidii oahpásmuvvat plánii ja addit das iežas cealkámuša. Plána birra doaimmahuvvojedje 26 čálalaš cealkámuša, maid vuodul Meahciráđđehus dagai čoahkkáigeasu cealkámušdahkkiid mielde (čuovus 1) ja dárkilet čilgehuseid guđege fáddásuorggis. Sámediggi dievasmahtii vel 26.5.2000 iežas cealkámuša lágasmearriduvvon ráđđádallamis. Cealkámušaid ja ráđđádallama vuodul Meahciráđđehus dasto válddii plánii dárbbášlaš rievadanárvalusaid oktan ákkastallamiiguin. Dat giedahallojedje 28.9.2000 ráđđádallangottis, man Meahciráđđehus lei ásahan Eanodaga gieldda várás.

Sisdoallu

1 Láidehus	13
1.1 Suoma meahceguovllut	13
1.2 Giehtaruohtas meahceguovlun	14
2 Plána ulbmilat	16
3 Árvalusat ja ávžžuhusat eanageavahanhámiid mielde	18
3.1 Boazodoallu.....	18
3.1.1 Duogášdieđut.....	18
3.1.2 Boazodoalu ordnemat ja rusttegat.....	18
3.1.3 Boazodoalu mearkkašumi birra.....	19
3.1.4 Boazodoallu ja meahceguovloláhka	21
3.1.5 Plána árvalusat	22
3.1.6 Plána ávžžuhusat	22
3.2 Guollečáziid dikšun ja guolástus.....	22
3.2.1 Čázadagat	22
3.2.2 Guoládat	24
3.2.3 Guolástusa mearkkašupmi	24
3.2.4 Guolástanvuoigatvuohta ja guolástusa ordnen.....	25
3.2.5 Plána árvalusat	26
3.3 Fuođđodikšun ja meahcebevdu	27
3.3.1 Duogášdieđut.....	27
3.3.2 Meahcebevdu ja fuođđodikšun Giehtaruohttasis	27
3.3.3 Plána árvalusat.....	29
3.3.4 Plána ávžžuhusat	30
3.4 Čoaggin	30
3.4.1 Duogášdieđut.....	30
3.4.2 Čoaggin Giehtaruohttasis	30
3.4.3 Plána árvalusat ja ávžžuhusat.....	30
3.5 Muoradaga geavaheapmi.....	30
3.5.1 Plána árvalus	32
3.6 Ruvkedoaibma.....	32
3.6.1 Duogášdieđut.....	32
3.6.2 Ruvkedoaibma Giehtaruohttasis	34
3.6.3 Eanodaga oarjedavágeaže málbmavejolašvuođat	34
3.6.4 Plána árvalusat ja ávžžuhusat.....	35
3.7 Eanaávdnasiid váldin.....	36
3.7.1 Duogášdieđut.....	36
3.7.2 Plána árvalusat	36
3.8 Luondduturisma ja lustageavaheapmi.....	36
3.8.1 Lustageavaheapmi ja meahceguovloláhka	36
3.8.2 Doahpagat	37
3.8.3 Lustageavaheami rusttegat, johtolagat ja daid fuolaheapmi	38
3.8.4 Lustageavaheami iešláhki ja mearri	41
3.8.5 Plána árvalusat	46
3.8.6 Plána ávžžuhus	51

4 Johtalus ja johtaleapmi.....	52
4.1 Duogášdieđut.....	52
4.1.1 Johtaleapmi ja meahceguovlolága ulbmilat.....	52
4.1.2 Johtinoktavuođat ja johtaleami stivrejeddji njuolggadusat	52
4.2 Johtit ja jagiáiggiid molsašuddan	56
4.3 Johtinfievrrut.....	57
4.4 Geainnut ja johtolagat	57
4.4.1 Meahceguovllus.....	57
4.4.2 Meahceguovllu lahkosiidda boahtti geainnut.....	57
4.5 Plána árvalusat	58
4.5.1 Meahcejohtalus.....	58
4.5.2 Áibmojohtalus	60
5 Geavahanvuoigatvuođaid láigoheapmi ja luohpadeapmi.....	61
5.1 Duogášdieđut.....	61
5.1.1 Geavahanvuoigatvuođaid luohpadeapmi meahceguovlluin	61
5.1.2 Dálá dilli Giehtaruohttas.....	62
5.2 Plána árvalusat	62
6 Avádatjuohku	66
6.1 Duogášdieđut.....	66
6.1.1 Avádatjuohku ja meahceguovloláhka.....	66
6.2 Avádatjuogu ákkat Giehtaruohttasa meahceguovllus.....	67
6.3 Plána árvalusat	67
6.3.1 Boazodoalu ja luondduealáhhusaid avádat	69
6.3.2 Boazodoalu guovddášavádat.....	69
6.3.3 Vánddardeami guovddášavádat	69
6.3.4 Stivrejuvvon luondduturisma avádat	70
7 Luonddu- ja dološmuittuidsuodjaleapmi.....	72
7.1 Duogášdieđut.....	72
7.1.1 Luonddusuodjalus ja meahceguovloláhka	72
7.1.2 Giehtaruohttasa meahceguovllu sajádat luonddusuodjalusas	72
7.1.3 Suodjalandoaimmat ja beaivelottiid vuhtiiváldin.....	74
7.1.4 Arkeologalaš suodjalanperspektiivvat.....	74
7.2 Luonddu rievadan dahkkit.....	76
7.2.1 Boazodoallu.....	76
7.2.2 Eará luondduealáhhusat	76
7.2.3 Mohtorjohtalus ja luondduturisma	76
7.2.4 Vánddardeapmi	77
7.2.5 Gáiddusváikkuhusat	77
7.2.6 Guollegilvimat.....	77
7.2.7 Odđa šlájat.....	77
7.2.8 Muorrageavaheapmi.....	77
7.3 Luonddudili čuovvun	78
7.3.1 Meahciráđdehusa ja sierra dutkanlágádusaid doaimmat guovllus	78
7.3.2 Lastamáhtoroasut	78
7.3.3 Áitatvuloš šlájat.....	80
7.4 Guovllu lustageavaheami stivren ja plánen.....	83
7.4.1 Johtolagaid ja rusttegiid plánen.....	83
7.4.2 Lustageavaheddjiid stivren ja oahpisteapmi	84

7.5	Plána árvalusat	84
7.5.1	Eallinbirrasiid suodjaleapmi.....	84
7.5.2	Šlájaid suodjaleapmi	84
7.5.3	Guovllus johtaleami, lustageavaheami ja dutkamuša stivren.....	85
7.6	Plána ávžžuhusat	87
8	Birasváikkuhusaid árvoštallan.....	88
8.1	Láidehus	88
8.2	Birasváikkuhusaid árvoštallan meahcceguovloplánemis	88
8.2.1	Árvoštallama vuolggasajit.....	88
8.2.2	Birasváikkuhusat	90
8.2.3	Plánenproseassa mearkkašupmi birasváikkuhusaid árvoštallama perspektiivvas...	90
8.3	Plána birasváikkuhusat.....	91
8.3.1	Guovllu meahcceguovloiešlági seailluheapmi	91
8.3.2	Luondduealáhusaid dorvvasteami vuolggasajit	94
8.3.3	Boazodoalu dorvvasteapmi	95
8.3.4	Eará luondduealáhusaid dorvvasteapmi	97
8.3.5	Luonddu mánggabealat geavaheami ovddideapmi	98
8.3.6	Sámekultuvrra dorvvasteapmi.....	100
8.4	Čoahkkáigeassu ja jurddabohtosat	105
8.4.1	Čuovvun ja bearráigeahččan	106
8.4.2	Plána nannen- ja mearrádusdahkanproseassa ovddideapmi	106
9	Plána ekonomalaš gollováikkuhusat Meahciráddehussii	107
9.1	Servodatlaš doaimmat	107
9.1.1	Jahkásaš golut.....	107
9.1.2	Investeremat	108
9.2	Fitnodekonomalaš barggut	108
10	Giehtaruohtasa meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána Natura-árvoštallan	109
10.1	Duogášdieđut	109
10.2	Luondotiipat ja šlájat, maid vuodul Giehtaruohtasa meahcceguovlu lea váldojuvvon mielde Natura 2000 -fierpmádahkii	109
10.3	Plána váikkuhusat daidda luondotiippaide ja šlájaide, maid vuodul guovlu lea váldojuvvon Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádahkii	110
	Gáldut.....	112
	Čuovus	113
Čuovus 1	Čoahkkáigeassu čálalaš cealkámušaddimiid máhcahagas.....	113
Čuovus 2	Sámedikki árvoštallan dikšun- ja geavahanplána váikkuhusain sámekultuvrii .	114
Čuovus 3	Birasministeriija nannenreive.....	130

1 Láidehus

1.1 Suoma meahcceguovllut

Suomas vuoddudejje 1991:s meahcceguovlolága vuodul 12 meahcceguovllu, viidodaga dáfus oktiibuot sullii 1,5 miljovna hektára. Dáin guovlluin ovcci leat ollásit sámiiid ruovttuguovllus ja ovttá guovllus fas goalmádas. Meahcceguovllut leat belohakkii luonddusuodjalanguovllut ja belohakkii ekonomijavuovddit, mánggabealat geavaheami guovllut.

Riikkaidgaskasaš meroštallama mielde meahcceguovllut leat viiddis boaittoeale guovllut, main eai leat geainnut ja mat leat dadjat juo ávdimat ja viehka luonddudilis. Meroštallan heive muhtun muddui maiddá Suoma meahcceguovlluide. Suoma meahcceguovllut leat goittot leamaš ja leat ainge olbmuid anus. Danin dat eai leat ollásit luonddudilis eaige áibbas ássameahtumat eaige dat leat maiddá álo nu boaittoealdege. Dálá meahccefievrruiguin beassá meahcceguovlluide measta birra jagi.

Viiddis geainnuhis skáiddit leat áiggiid mielde duddjon davvimáilmmi olbmuid ja sin jurddašavuogi ja eallinhámi. Danin sámekultuvrras ja davviguovlluid suomakultuvrras vuhttojit bures davviárvvut ja -guottut, vaikko vel kultuvrra olggaldas hámit leat fásta ássama ja tehnikka atnuibohtima geažil mealgat nuppástuvvan.

Sámegielas ii iešalddes oppa gávdnoge sátni *meahcceguovlu*. Boazosámit leat goittot oasi jagis ássan meahcis ja duoddariin ja molson ain ássanbáikki fuođđodili, guollesállašiid ja guohtoneatnamiid mielde, nu ahte sis ii lean báljo fásta orrunsadji. Sámiid ruoktun ledje ”buot duoddarat”.

Suopmelaš meahcceguovlodoahpaga ruohttasat leat bivdokultuvrras. Meahcceguovlun leat gohčodan viiddis boaittoeale guovlluid, main olbmot fitne ain guolásteamen ja meahcásteamen daid áiggiid, go bivdu lei vel mávssolaš oassi olbmuid birgenlágis.

Suopmelaččaide meahcceguovlu mearkkaša Ville Hallikainena nákkosgirjji ”The Finnish Wilderness Experience” mielde vuosttažettiin geainnuhis, ávdin guovllu, man čadamihhtu lea badjel gávccii kilomētera ja man siste gávdnojit luonddudilálaš jeakkit, áibmadas meahcit ja buhtes čázit. Son dagai dán nákkosgirjji 1998:s. Dutkama mielde suopmelaččat doaladuvvet meahcceguovlluide konservatiivvalaččat ja seailluhanláhkai. Meahccái máilmmi hoahpuid báhtaredje ovdalaš áiggiid čoaggit ja bivdit. Meahcceguvlui gehččet gullat roviid, ávdinstobuid, dolastallanbáikkiid, lávuid, oahpistangalbbaid ja bálgáid. Muhto eatnasiid mielas meahcceguovllus eai oáččo leat ee. meahccekafeat ja girjeluossaáldát. Giehtaruohtasa lustageavahandutkama mielde meahcetelefovnnat, ruskalihtit ja värrenstobut gal gullet meahcceguvlui ollugiid mielas. Oahpistangalbbat heivejit dušše stobuid šiljuide ja láigostobut dohkkehuvvojit muhtun guovlluide.

Meahcceguovllut váikkuhit ainge davviolbmuid eallimii, ja nuppe dáfus olbmuid doaimmat váikkuhit meahcceguovlluide. Dát gaskasaš oktavuohtha lea davvi eallinvuogi vuoddu. Dálá meahcceguovllut mearkkašit báikkálaš ássiide áigáiboádu, kulturárbbi ja lustageavahanvejolašvuodaid. Sii ožžot meahcceguovlluin sisaboáduid boazodoalus, guolástusas, meahccebivddus, lubmemis ja luondduturismmas.

Meahcceguovlluid rájit eai leat rájit báikkálaš olbmuide. Sii eai álo oppa diedege, gokko rájit johitet, dasgo meahcceguovllus ja dan olggobealde sáhtta bargat bohccuiguin ja meahcástit ja guolástit. Ja dábálaččat luonduge lea ovttalágan. Hárvvet ásojuvvon davvimáilmmis meahcceguovllut

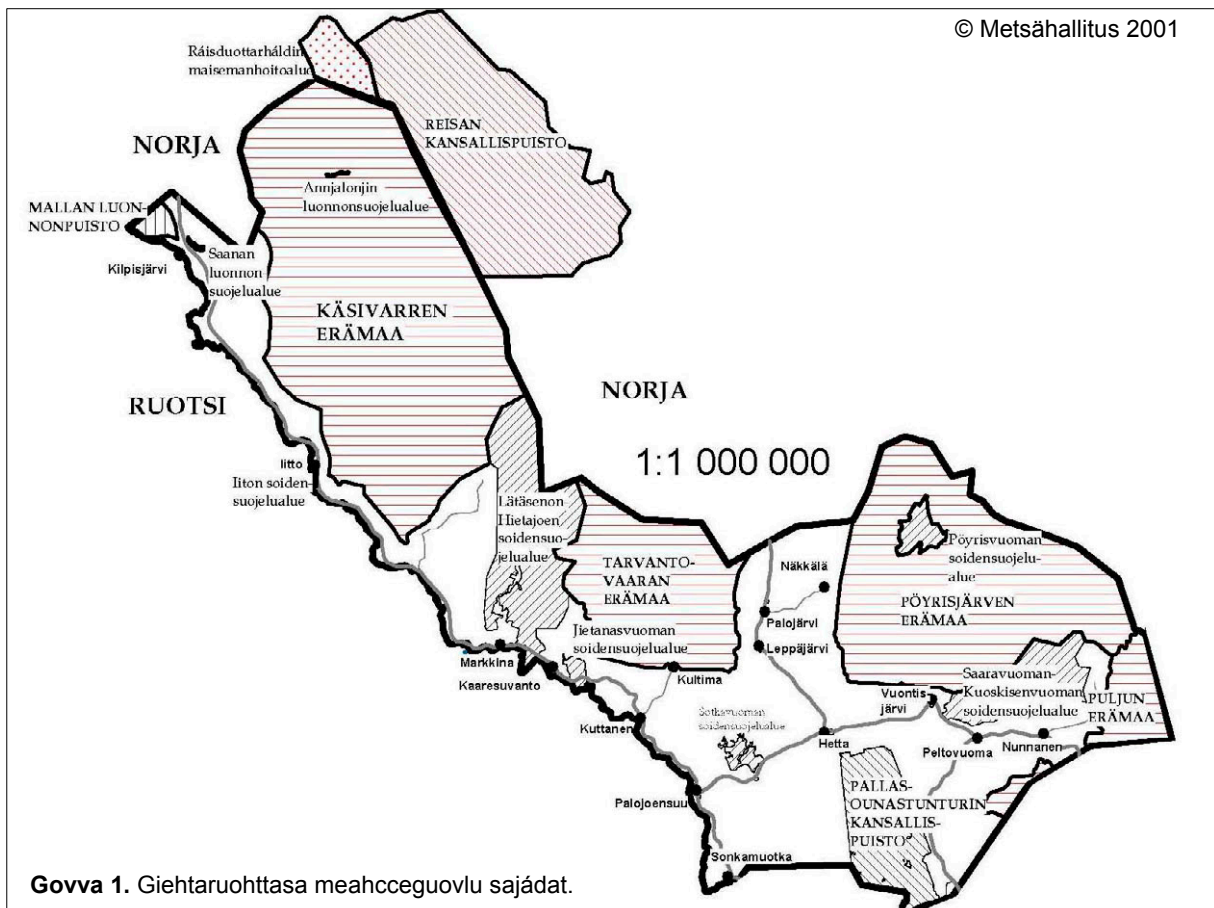
gullet oassin viidáset meahceguovllulágan eanaollisvuodaide. Dain gudesge lea iežas ássan- ja ealáhushistorjá, mii vuhtto dán áiggege daid geavaheddjiin ja geavahanhámiin. Dát perspektiiva lea mearrideamen dan, mo dáid guovlluid eanageavaheapmi stivrejuvvo, dasgo dát lea dálá meahceguovllolága vuodđun.

Meahceguovllulágan eatnamat eai čuovo riikkarájiid, dasgo dáid guovlluid luondu ja ássan- ja kulturhistorjá sulastahtá ollu. Báikkálaš olbmot leat árbevirolaččat rasttildan viehka friddja riikkarájiid. Gánnáha maiddá fuomášit ahte Suoma buot viiddis meahceguovllulágan eatnamat leat sámiid ruovttuguovllus.

Suoma meahceguovlloláhka (62/1991) vuolga ovdalis govviduvvon árbevieruin ja daid gudnejahttimis. Suoma meahceguovllut leat vuodđuvvon sealluhit sihke luonddu- ja kulturárvvuid. Sátni kultuvrra sáhtá ipmirdit viidát nu, ahte dat doallá sisttis earret dihto eallinvuogi maiddá duon eallinvuohkái guoskevaš ekonomalaš árvvuid ja doaimmaid. Dát olbmo ja luonddu oktavuoda dovddasteapmi vuhtto meahceguovlluid rájiidmearrideamis. Rájit eai leat mearriduvvon dušše ”gaska geainnus” -ákkaid mielde iige gáibiduvvo ahte meahceguovlu galgá leat áibbas ávdin ja luonddudilis.

1.2 Giehtaruohatas meahceguovlun

Giehtaruohattasa meahceguovlu lea Eanodaga gieldda oarjedavágeahčen. Dat lea Suoma nubbin stuorimus lágasmearriduvvon meahceguovlu, man viidodat lea sullii 218 400 ha. Davvin ja nuortan meahceguovllu rádjijn lea Norgga ja Suoma riikkarádjii (govva 1). Meahceguovllu oarjerádjii manná Gárasavvona–Gilbbesjávrrii geainnu nuorttabeale, 2–12 km eret geainnus. Lullin guovllu

Govva 1. Giehtaruohattasa meahceguovlu sajádat.

nohká muhtun kilomehtera ovdal Vuoskkus Gálggoaivái manni meahcegeainnu. Guktot dát geainnut ráhkaduvvojedje easkka nuppi máilmmisoađi áigge, mii lea mealgat váikkuhan guovllu meahceguovloiešláhká, kultuvrii ja dasa mávssolaš oassin gullelaš árbevirolaš geavahanhámiid seailumii. Guovlu gullá ollásit ng. sámiid ruovttuguvlui.

Sihke luonddu ja kultuvrra dáfus Giehtaruohtas lea áidnalunddot oassi Suomas. Guovllu oarjedavágeaže stuorraduoddat leat Suomas áidna guovlu, mii gullá Skandinávia váriid čáhcejuohkamii, Giellasii. Buot Suoma badjel kilomehtera allosaš várit (s. 20) earret Sána leat Giehtaruohtasa meahceguovllu siste. Meahceguovllu guovddášosiin leat njoidoset ”gaskaduoddat”. Go dát guovlu lea nu davvin ja badjin, de measta golbma njealjádasa das lea jalges duottar, dušše 14 % leat lageš- dahje sieđgavuovddit ja 10 % jalges jeakkit. Gálkes báktevuođu dihte stuorraduoddat leat goittot Suoma dilálašvuodaid ektui erenoamáš šattolaččat.

Giehtaruohtasa meahceguovllus eai leat geainnut, muhto doppe ášset gal. Meahceguovllu siste lea Ávžžášjávri giláš, mas muhtun bearrašat ášset ainge birra jagi. Dasa lassin guovllus lea bálgo- sa guodohanbáikkit ja boazodoalu, meahcebivdu, guolástusa ja čoaggindoalu doarjjabáikkit. Priváhteatnamat meahceguovllu siste eai leat.

Meahceguovllu stuorimus jávriin bivdet guoli ruovttudárbbuide. Dasa lassin guolástus lea mearkašahhti oassi ealáhusollisvuodas guovllu luondduealáhusbargiide. Lustabivdu dáhpáhuvvá eanas giđdat duottarbadjosiid jávriin, geassit maiddá guovllu jogain. Leahtáseatnu, dán meahceguovllu stuorimus johka, lea geasuhišgoahtán dáid jagiid eanet ja eanet lustabivdiid ja mealluid.

Go Giehtaruohtas lea nu davvin ja badjin, de rievssat lea áidna eanaloddi guovllus, man lávejit bivdit. Rievssaha deaivá eanas johkalegiin. Rievssatbivdu mearkaša ruđalaččat báikkálaš olbmuide. Báikkálaš luondduealáhusbargit bivdet rievssaha árbevirolaš vuogi mielde gárdumiin. Čakčat bohtet lustabivdit rievssatbivdui dobbelisse.

Vuovdedoalu dárbbuide meahceguovlu ii geavahuvvo. Meahciráđdehus váldá guovllus soagi boaldinmuorran meahceguovllu lulimus stobuide. Seammaláhkai vuolit ja lulimus guovlluid boazodoallo- ja luondduealáhusdoarjjabáikkit váldet guovllus unnánaš boaldinmuora.

Lustageavaheapmi lea guovllu nuoramus eanageavahanhápmi, muhto Suoma eará meahceguovlluid ektui vánddardeaddjit leat johtigoahtán Giehtaruohtasis juo viehka árrat. Dieđuid mielde vuosttaš vánddardeaddjit guovllus ledje suopmelaš nissonlášmmohallit 1930-logus, Kaarina Kari njunušin. Ainge Giehtaruohtasa meahceguovlu lea Suoma lágasmearriduvvon meahceguovlluin buot bivnuheamos vánddardeddiid ja mátkkáláččaid gaskkas. Dása váikkuha erenoamážit Suoma mihtuid mielde áidnalunddot luondu, oktan hui geasuheaddji Háldiin, mii lea Suoma alimus čohkka (1 328 m).

Giehtaruohtasa meahceguovllu báikenamat leat leamaš álgoálggos sámegillii. Mañimuš logiid jagiid áigge muhtun namaide lea ihtán vuogáiduvvan sámegielat hámi lassin maiddá suomagielat hápmi. Giehtaruohtasa báikenamaid leat čoaggán 1960-logus ja Eanamihtidanlágádus lea beivehan daid ođđaseamos, 1996–1997 almmustuvvan 1 : 50 000 topográfakártaide. Ođđaseamosge prentejuvvon kártaide leat goittot báhcán meattáhusat. Dán dikšun- ja geavahanplána várás Nils-Henrik Valkeapää lea dárkkistan ja divvon guovllu sámegielat báikenamaid. Suomagielat namman geavahuvvojit ođđaseamos topográfakártaid namat, maid Ruovttueatnama gielaide dutkanlágádus lea dárkkistan. Dán plána suomagielat teavsttas geavahuvvojit suomagielat báikenamat álo go vuogáiduvvan hápmi gávdno. Kártaid fas namat leat sihke sáme- ja suomagillii, jos dat earránit nubbi nuppis.

2 Plána ulbmilat

Meahceguovlolága mielde meahceguovlluid dikšu ja hálddaša Meahciráddehus. Lágas mearriduvvo ahte ”meahceguovllu dikšumis ja geavaheamis galgá čuovvut dikšun- ja geavahanplána, man dahká Meahciráddehus ja nanne birasministeriija”.

Lága dárkilet ákkastallamiin mitaluvvo plána ulbmila birra ná: ”Plánas lea jurdda čilget doaimmaid meahceguovllu geavaheami ovddidan ja stivren dihte ja maiddá guovllus lobálaš huksenbargguid. Guovllu sáhtášii plánas maiddá juohkit geavaheami dáfus sierra osiide. Plánas eai livčče guovllu geavaheddjiide guoskevaš mearrádusat, muhto dat guoskkašii dušše plánejuvvon eiseváldedoaimmaide.”

Meahceguovlolága (62/1991) vuosttaš paragrafas gávnnavuvvo meahceguovlluid vuodđudanulbmil. Das daddjojuvvo ahte meahceguovllut leat vuodđuduvvon:

- guovlluid meahceguovloiešlági seailuhan dihte
- sámekultuvrra dorvvastan dihte
- luondduealáhusaid dorvvastan dihte
- luonddu máŋggabealat geavaheami ja dan vejolašvuodaid ovddidan dihte.

Dán dikšun- ja geavahanplána ulbmilin lea dáid meahceguovlolága ásahan ulbmiliid oktiiheiveheapmi sierra geavaheaddjiavkkuid gaskkas.

Earret meahceguovlolágas leahkki guovlluid luohpadangielldu (4 §) ja geainnuid ráhkadangielldu (5 §) guovlu geavahuvvo eanas gudege doaimma muddejeaddji láhkamearrádusaid mielde. Ovdamearkka dihte boazodoallu, meahcebivdu, guolástus ja meahcejohtalus muddejuvvojit daid vuodul addojuvvon njuolggadusaiguin. Dasa lassin oppalaš mearkkašupmi lea ovdamearkka dihte ng. Rio-soahpamušas, mii geatnegahtá bistevašvuhtii maiddá meahceguovlluin. Bistevašvuhta oaivvilda Rio-soahpamušas ee. dan, ahte luonddu geavaheamis ja dan stivremis galgá váldit vuhtii ekonomalaš, sosiálalaš, ekologalaš ja kultuvrralaš beliid.

Meahceguovlluid oktan ulbmilin lea namuhuvvon sámekultuvrra dorvvasteapmi, ja dasa guoskevaš njuolggadusat gávdnojit dasa lassin eará njuolggadusain, earret eará 1.8.1995 fápmui bohtán Suoma Ráddehushámi 14 § 3 momeanttas. Dán vuodđovuoigatvuodanjuolggadusa mielde sámiin lea álgoálbmogin vuoigatvuhta bajásdoallat ja ovddidit gielaset ja kultuvrraset ja iežaset kultuvrii gullelaš árbevirolaš sámealáhusaid. Dasa lassin Suoma ráddehushámis lea jagi 1996 álgu rájes dorvvastuvvon sámiide álgoálbmogin iežaset gillii ja kultuvrii guoskevaš kulturiešstivren sámiid ruovttuguovllus dan mielde go das lágas mearriduvvo (HM 51 a §). Kulturiešstivrema ollašuhhtá Sámediggelága (974/1995) 9 §:a oaivvilduvvon Sámediggi. Láhka sámedikkis geatnegahtá

eiseválddiid [ja Meahciráddehusa] ráddádallat Sámedikkiin buot viidátváikkuheaddji ja mearkkašahtti doaibmabijuin, mat sáhttet njuolgga ja erenoamáš vuogi mielde váikkuhit sámiid sajádahkii álgoálbmogin ja mat gusket sámiid ruovttuguovllus – 2) stáhtaeatnama, suodjalanguovlluid ja meahceguovlluid dikšumii, geavaheapmái, láigoheapmái ja luohpa-deapmái –. Ráddádallangeatnegasvuoda deavdin dihte áššáigullelaš eiseváldi galgá várret Sámediggái vejolašvuoda šaddat gullojuvvo ja ráddádallat áššis. Jos Sámediggi ii geavat dán dilálašvuoda, de dat ii hehte eiseválddiid joatkimis ášši giedahallama.

Meahciráđđehus stivre meahceguovllu dihto geavahanhámiid, muhto mánga doaimma lea stivremin juoga eará eiseváldi. Meahciráđđehusa barggut leat meroštallon lágas Meahciráđđehusa birra (1169/1993). Dušše Meahciráđđehussii dahje eanas osiin dasa gullevaš doaimmaide gullet:

- luonddu dili ja dan rievdamá čuovvun ja das muitaleapmi (ovdamearkka dihte dálá Davvi-Lappi luonddukárten)
- meahceguovllu geavaheami ja das dáhpáhuvi nuppástusaid čuovvun ja daid birra muitaleapmi
- vuovdečuohppamat ja muoradaga eará gieđahallan plána mielde (ii Giehtaruohttas)
- guolástusa stivren (nu ahte gullojuvvo Guolledoalloráđđádallangoddi)
- eará geavaheddjiid stivren Meahciráđđehussii gullevaš bargguin; ovdamearkka dihte boaldin- ja ávnnasmuora vuovdin, meahcástanlobiid vuovdin ja meahcejohtalusa stivren
- luondduealáhusaid doarjjabáikkiid sajáiduhttima stivren plána mielde
- luondduealáhuslága ásahan doaimmat
- luonddusuodjalandoaimmat
- luondduturisma ovddideapmi
- lustageavahanrusttegiid vuodđudeapmi ja bajásdoallan
- oahpisteapmi ja bearráigeahččan
- eanalonuheapmi ja -gávppit; Meahciráđđehus háhká alccesis priváhteatnamiid meahceguovllu siste eaktodáhtolaš eanalonuhemiiguin dahje -gávppiiguin (ii Giehtaruohttas)
- ruvkelága bearráigeahččan rogganváldimiid hárrái Gávpe- ja industriijaministeriija ruvkedárkkisteddjiin sohppojuvvon vuogi mielde.

Meahciráđđehusa stivrema olggobeallai báhcet muhtumassii dahje ollásit moanat meahceguvlui váikkuheaddji geavahanhámit ja doaimmat. Guđesge das leat iežas njuolggadusat ja hálddašaneiseválddit. Go miikkege doaimmaid ii goittot leat bođuid ja sorjjasmeahtun eará geavahanhámiin, de Meahciráđđehus lea dábálaččat juogaláhkai mielde váikkuheamen čuovvovašge doaimmaide Giehtaruohttasa meahceguovllus:

- boazodoallu ja bohccuiguin bargan
- čáskadan- ja gádjunbálvalus
- báikegoddelaččaid meahcebevdu
- lávaplánen
- čáhcejohtalus ja dan rusttegat
- áibmojohtalus (ovdamearkka dihte helikopteriid seaivunlobit)
- ruvkelága mielđásaš várremiid, rogganváldimiid ja ruvkebiriid miediheapmi
- rádjegoziheapmi.

3 Árvalusat ja ávžžuhusat eanageavahanhámiid mielde

3.1 Boazodoallu

3.1.1 Duogášdieđut

Leat mánggalágan ipmárdusat das, goas boazodoallu lea álgán. Arkeologaid mielas bohccuiguin leat bargan duottarguovllus sullii 2000 jagi. Boazodoallu dáidá leat álggos leamaš juogalágan lassedoaimma goddebivddu bálddas. Bohccuid geavahedje goddebivddus hohkahuseallin ja fievrin. Go boazoealut veháziid sturro ja goddenálli vátnugodii, de boazodoalus šaddagođii váldoealáhus. Ng. stuoraboazodoalu gehččet leavvan Giehtaruohtta guovlluide 1600-logus. Go boazodoalu mearkašupmi ealáhussan lassánišgodii, de dárbbasii maiddá ealáhus viidáset ja viidáset guovlluid. Bohccuid lunddolaš johtinvieruid mielde bohciidii vuogádat, mas olbmot johtigohte ealuid fárus geassái Jieknameara riddoguovlluide dahje Giellasa alla duottarbadjosiidda ja dálváí fas goahcemuorraavádaga beahcevuddiide.

Badjedilli nuppástuvai sakka, go Norgga ja Suoma gaskasaš ráđji giddejuvvui 1852:s ja Suoma ja Ruota gaskasaš ráđji 1889:s. Ná árbevirolaš johtin Eanodagas Jieknameara riddui boatkanii. Dát vuhtto ainge Giehtaruohtta meahceguovllu dálá boazodoalodilálašvuodain. Guovllu boazodoallu lea vuogáiduvvan riikkaid ráđjegeavvamiid lassin maiddá eará servodatnuppástusaide. Olbmot luhpe árbevirolaš badjedilis 1960-logus, go ásaiduvve fásta viesuide. Buresbirgenriikka leavvan guvlu ja teknihkalaš ovdáneapmi leat rievadan boazodoalu ja boazosámi eallinvuogi.

Nuppástusain fuolakeahhtá mánggat árbevirolaš bealit leat seilon boazodoalus gitta dássáži. Bohccuiguin barget ainge sogaid ja siiddaid mielde. Bálgosa beaivebálgávuogádat ii Eanodagas leat anus nugo eará sajis boazodoalloguovllus. Dán áiggege johtet muhtun muddui bohccuiguin; leat geassesiiddastallamat ja badjeolbmot mannet miessemearkumii moanaide vahkuide. Boazodoallu lea buot buohkanassii dán guovllu sámekultuvrra deháleamos ávnaslaš ja vuoiñjalaš vuoddu.

3.1.2 Boazodoalu ordnemat ja rusttegat

Giehtaruohtta meahceguovlu gullá ollásit Giehtaruohtta bálgosii. Giehtaruohtta meahceguovlu (218 400 ha) gokčá 46 % bálgosa ollesviidodagas (485 200 ha). Giehtaruohtta bálgosa siste lea maiddá Darvvatvári meahceguovlu (66 550 ha) ja Leahttáseanu–Jiehtájoga jekkiid-suodjalanguovlu (43 170 ha). Oarjin bálgosa ráđjin lea Ruotta, davvin ja nuortandavvin Norga. Suoma bealde lullin ja nuortan Giehtaruohtta bálgosa ránnján lea Neakkela bálggus. Ruota ráji alde Rádjeeatnu lea geassit lunddolaš eastta bohccuid johtimii. Suoma ja Norggas gaskii lea 1950-logu gaskkamuttus ceggejuvvon boazoáidi, mii guorada sullii riikkaráji. Seammaláhkai Neakkela ja Giehtaruohtta bálgosiid gaskkas lea ráđjeáidi. Giehtaruohtta bálgosa guohtoneanamolssodanáidi Norgga rájis davil lulás gitta Gárasavvonii.

Bohccot eai gehččojuvvo ovttas, muhto siidagottit dollet bohccuideaset sierra nu, ahte guodohit daid measta birra jagi. Giehtaruohttas meahceguovllus barget bohccuiguin guokte siidagotti. Hálđi–Muonnjagorži–Ávžžášjávri guovllus lea Ávžžášjávri siida ja dan lulá- ja oarjjabealde Kova-Labba siida. Beaivválaš boazodoalus siiddat juohkásit ain dálvviáigge unnit ealuide bearašgottiid mielde.

Giehtaruohttas bálgoša boazodoalu vuodđun lea luondduguohtoneatnamiid birrajagáš atnu. Bohccuid eai báljo biebman ovdal dálvvi 1998–1999. Dálvit ja gidđat guodohit viššalit, ja boahtteáiggis lea jurdda guodohišgoahtit guohtoneatnamiid molssodansplána mielde.

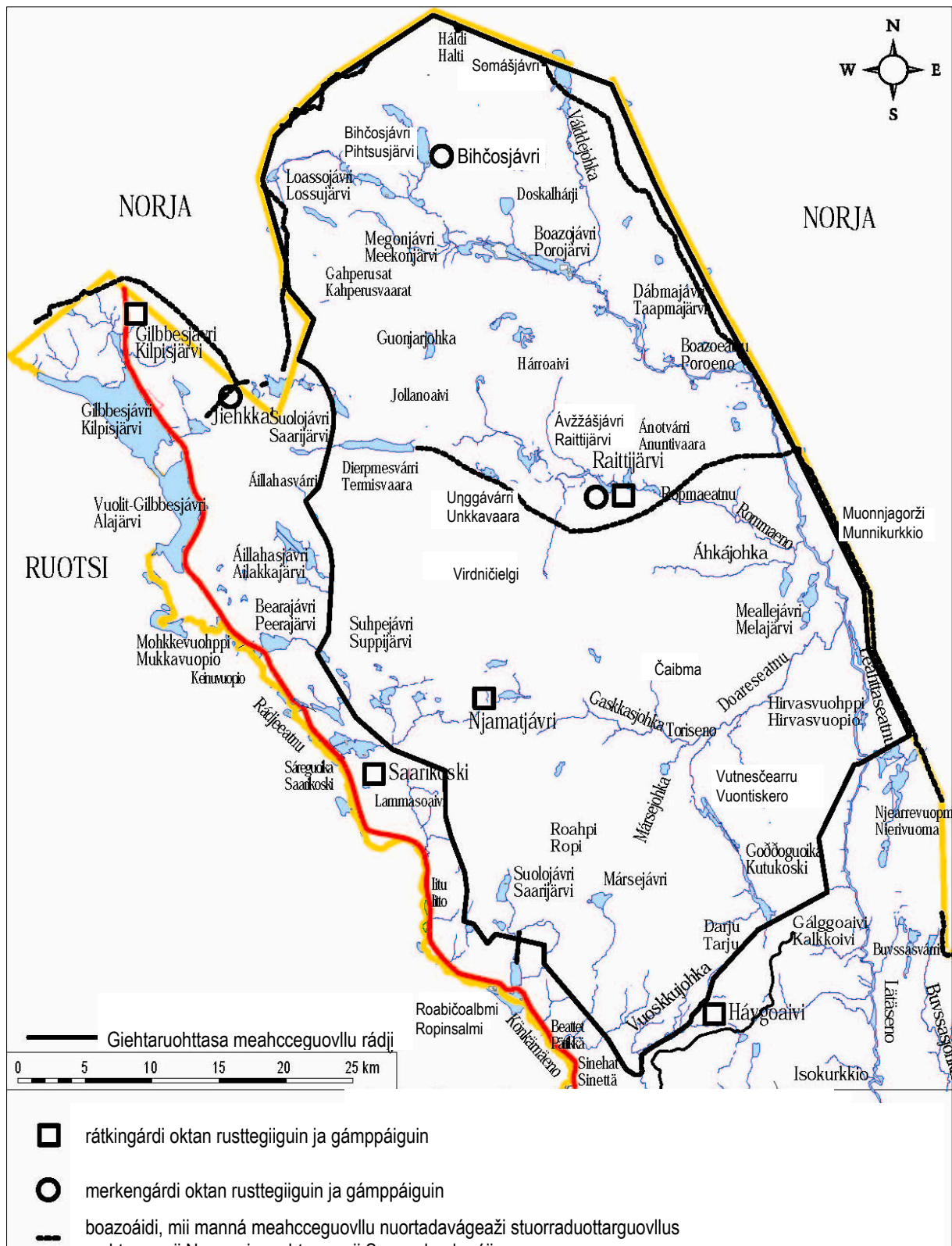
Giehtaruohttas meahceguovllus dahje dan lahkosiin leat guhtta bohccuid giedahallanbáikki. Dáin golbma leat meahceguovllu siste (govva 2). Geasiáigge badjeolbmui leat hohpoleamos áiggit miessemearkuma áigge mihcamáraid goabbat bealde ja joatkašuvvet muhtumin guhkás suoidnemánu beallai. Dalle Ávžžášjávri siidagotti bohccot merkejuvvojit Bihčosjávri merken-gárddis ja Kova-Labba siidagotti bohccot Jeahkkaža vuolde, gárddis, mii lea meahceguovllu olggobealde. Nubbi hohpoláš áigi deaivá čakčii ja čakčadálvvi rátkimiidda. Rátkimat bistet dávjá gitta ođđajagimánnui. Ávžžášjávri siida bohccot čohkkejuvvojit ja rátkojuvvojit Ávžžášjávri gárddis ja jodihuvvojit Gilbbesjávri davábeale njuovvansadjái. Kova-Labba siidagotti bohccot rátkojuvvojit Njamatjávri dahje Hávgoaivvi gárddiin. Njamatjávris lea jurddašan dahkat Kova-Labba ja Ávžžášjávri oktas rátkingárddi, mas bohccot jodihuvvošedje fievrridanguji mielde EU:a dohkkehan boazonjuovahakkii ruotabeale Geaidnovuohppái. Fievrridanguđji váldojuvvui atnui čakčat 1998.

3.1.3 Boazodoalu mearkkašumi birra

Giehtaruohttas bálgošis ledje boazodoallojagi 1996/97 áigge 7 240 lohkobohcco. Go rehkenastá meahceguovllu ja bálgoša eanaviidodagaid mielde (218 400 ha/456 700 ha), de sáhtttá árvoštallat ahte dáin lohkkobohccuin 46 % (sullii 3 360 heakka) leat leamaš meahceguovllus. Dát lea sakka vulosguvlui árvoštallon, dasgo muhtun guovlluin meahceguovllu olggobealde eará eana-geavahanhámit geahpedit boazodoalu vejolašvuodaid. Giehtaruohttas bálgošis ledje boazodoallojage 1996/97 157 boazoeaiggáda. Sullii 70:s leat bohccot Giehtaruohttas meahceguovllus.

RKTL:a boazodutkamuša ja Oulu allaoahpahaga eatnandiehtagalágádusa guohtuninventeremiid (1995–1998) mielde bálgoša jeageleatnamat ledje nohkan ja dálveguohtoneatnamat klassifiserjuvvojedje fuotnin. Dát dagahii dan, ahte bálgoša alimus lobálaš ealihanboazolohku vuoliduvvui boazodoallojagi 1997/98 álggu rájes 13 000:s 12 000:ii ja jagi 2000 álggu rájes ain 12 000:s 10 000:ii. 1997:s ollašuhhton geasseguohtuninventerema vuodul Duottar-Sámi bálgošiin maiddá bohccuid geassebiepmu mearri lei sihke eananjealjehaskilomehtera ja ealihanbohcco nammii rehkenasttedettiin unnit go eará sajis.

Jahkásaš luonddudilálašvuodaid molsašuddamis boahtti máddodatmolsašuddan vuhtto čielgasit Giehtaruohttas bálgoša boazologuin ja ná maiddá buvtadanmearis. 1980-logu loahpageahčen ledje buorit jagit ja dalle bálgošis giedahalle juoba badjel 20 000 bohcco ja njuovvojedjege badjel 5 000. Nuppe dáfus bálgošis leat leamaš 1990-logu álggogeahčen moanat heajos jagit mañjalagaid, ja nuba duodalaš ealihanboazologut leat báhcán mealgat alimus lobálaš boazologu vuolábeallai. Boazologut leat molsašuddan 1990-logus 5 400:s 8 400:ai.

Govva 2. Boazodoalu ordnemat ja rusttegat Giehtaruohtta meahcceuovllus ja lahkosiin. Dilli 2000:s. Liisa Kajala & Teppo Loikkanen 2000. © Metsähallitus 2001, © Maanmittauslaitos 1/MYY/01.

Heajos jagit vuhttojit maiddái bálgoša njuovvanloguin, mat gahčče 1980-logu loahpa alimus ja-
giin (4 700–5 000) 1990-logu álggogeahčen sullii beallái mánnášuvvon loguin. Dalle golmma jagi
áigge njuovvojedje vuollel 1 000 bohcco. Meahcceguovllus njuovvojedje boazodoallojage 1996/97
sullii 570 bohcco. Njuovvanbohccuid bierggu árvun šaddá 28 mk:a [4,70 €] kilohattiin ja 20 kg:a
gaskadeattuin sullii 320 000 mk [53 780 €]. Boazoeaiggáda nammii dát mearkkaša gaska-
mearálaččat 4 700 mk:a [790 €] bruttodietnasiid. Gaskaárvvus bohtá bures ovdan smávva boazo-
eaiggádiid, ovdamearkka dihte mánáid, mearkkašupmi bearraša áigáiboađu dáfus. Váldodoaimasaš
boazoeaiggádiid bruttodietnasat leat mealgat stuoribut. Boazodoallu váikkuha
ollu maiddái dasa, ahte gilít eai beasa ávdinluvat.

Go olbmot barget bohccuiguin, de das ii leat dušše áigáiboađus jearaldat, muhto dat mearkkaša
maiddái kultuvrralaččat ollu Giehtaruohtta sámiide. Boazodoalu mearkkašumi guorahaladettiin
ii leat nappo doarváid dušše árvvoštallat dan ruđalaš mearkkašumi, dasgo boazodoallu lea oalle
mávssolaš oassi sáme kultuvrras. Boazodoalus lea maiddáid viidáset servodatlaš mearkkašupmi.
Ovdamearkka dihte Lappi turismmas boazu ja bohccostallamii guoskevaš miellagovat leat
guovddázis.

3.1.4 Boazodoallu ja meahcceguovloláhka

Meahcceguovloláhka doarju boazodoalu: meahcceguovlolága oktán ulbmilin lea dorvvastit
luondduealáhusaid sajádaga. Dasa lassin meahcceguovloláhka addá vejolašvuoda luohpadit
boazodoalus dárbbášlaš geavahanvuoigatvuodaid. Meahcceguovlolágas eai leat goittot mielde
njuolggadusat, mat stivrejit dárkileappot boazodoalu. Dat gávdnojit boazodoallolágas.

Meahcceguovllut leat oavvilduvvon bohccuid guohtoneanan, muhto meahcceguovloláhka muđe
guohtoneatnamiid geavaheami dušše ulbmillaš dásis. ”Luondduealáhusaid dorvvastemiin” oav-
vildit maiddáid dan, ahte guohtoneatnamiid dilli galgá seailuhuvvot buorin guhkesáiggeulbmiliin.
Jearaldagas lea bistevas geavaheami prinsihppa.

Boazodoallolágas guohtoneatnamiid bistevas geavaheami stivrejit alimus ealihanboazologuiguin.
Boazodoallolága mielde ”bálgoša alimus ealihanboazologu mearridettiin eana- ja meahccedoallo-
ministeriija galgá gidet fuopmášumi dasa, ahte dálvviáigge bálgoša siste eai galgga dollojuv-
vot eanet bohccot go bálgoša dálveguohtoneatnamat girdet bistevas geavaheami vuogi mielde”.

Meahcceguovlolága ulbmilin lea maiddáid seailuhit guovllu meahcceguovloiešlági. Nugo ovddit
bihtáin bohtá ovdan, de ”meahcceguovloiešláhki” ii goittot sáhte oavvildit ollislaš luonddudili
oppa guovllus, dasgo meahcceguovloláhka dohkkeha boazodoalu birasváikkuhusaid, go beare
boazodoallu doaibmá bistevas vuogi mielde. Jeagil ja bohccuid eará biebmošattut bohtet leat ná
dadistaga anus. Boazoáiddit, gámpát ja boazodoalu eará rusttegat gullet meahcceguvlui, badje-
olbmot sáhttet johtalit meahcis mohtorfievrruiguin geassit ja dálvit ja sii sáhttet váldit doppe boaldin-
muora.

Meahcceguovlolága oaidnu stuorranávddiid hárrái manná muhtun muddui ruossalassii. Lága ulb-
mil ”meahcceguovloiešlági seailuheapmi” sisdoallá jurdaga ahte meahcceguovllus gávdnojit
gumpet, guovžžat, geatkkat ja goaskimat. Ulbmil ”luondduealáhusaid dorvvasteapmi” mearkkaša
goittot dan, ahte boraspirelohku ii sáhte leat beare stuoris, dasgo boazodoalu beroštumit galget
oktiiheivehuvvot stuorranávddiid gávdnomiin guovllus. Dán ášši stivrema várás lea dahkkojuv-
von váldegottálaš návdeprográmma, mas meroštallojit návdenáliid ulbmilsturrodagat sierra guovlluin
Suomas. Stáhta máksá buhtadusa návddiid goddin bohccuid ovddas. Gumpe- ja guovžanáliid
muđejit maiddáid bivddu bokte.

3.1.5 Plána árvalusat

- Meahciráđđehus váldá doaimmainis ja plána eanageavaheapmái guoskevaš árvalusain ja ávžžuhusain vuhtii sáme kultuvrii gullevaš boazodoaluin barganvejolašvuodaid. Boazodoalu dárkilet stivren ii goittot gula Meahciráđđehussii. Meahciráđđehus ii daga dán oktavuodas boazodoalu ordnemiidda – dego rusttegiidda, guođoheapmái ja boazologuide – guoskevaš árvalusaid.

3.1.6 Plána ávžžuhusat

- Meahciráđđehusa mielas lea mávssolaš čađahit guohtundutkamiid ovttas bálgosiin ja árvala daid joatkima.

Ágga: Boazodoalu dorvvasteapmi lea meahcceguovlolága guovddáš ulbmil.

- Sierra geavahanhámiid váikkuhusaid boazodollui galggašii čielggadit dutkamiid vuodul.

Ágga: Boazodoalu ja sáme kultuvrra dorvvasteapmi, meahcceguovlolága ulbmiliid oktiiheiveheapmi, dikšun- ja geavahanplánaid buorideapmi.

3.2 Guollečáziid dikšun ja guolástus

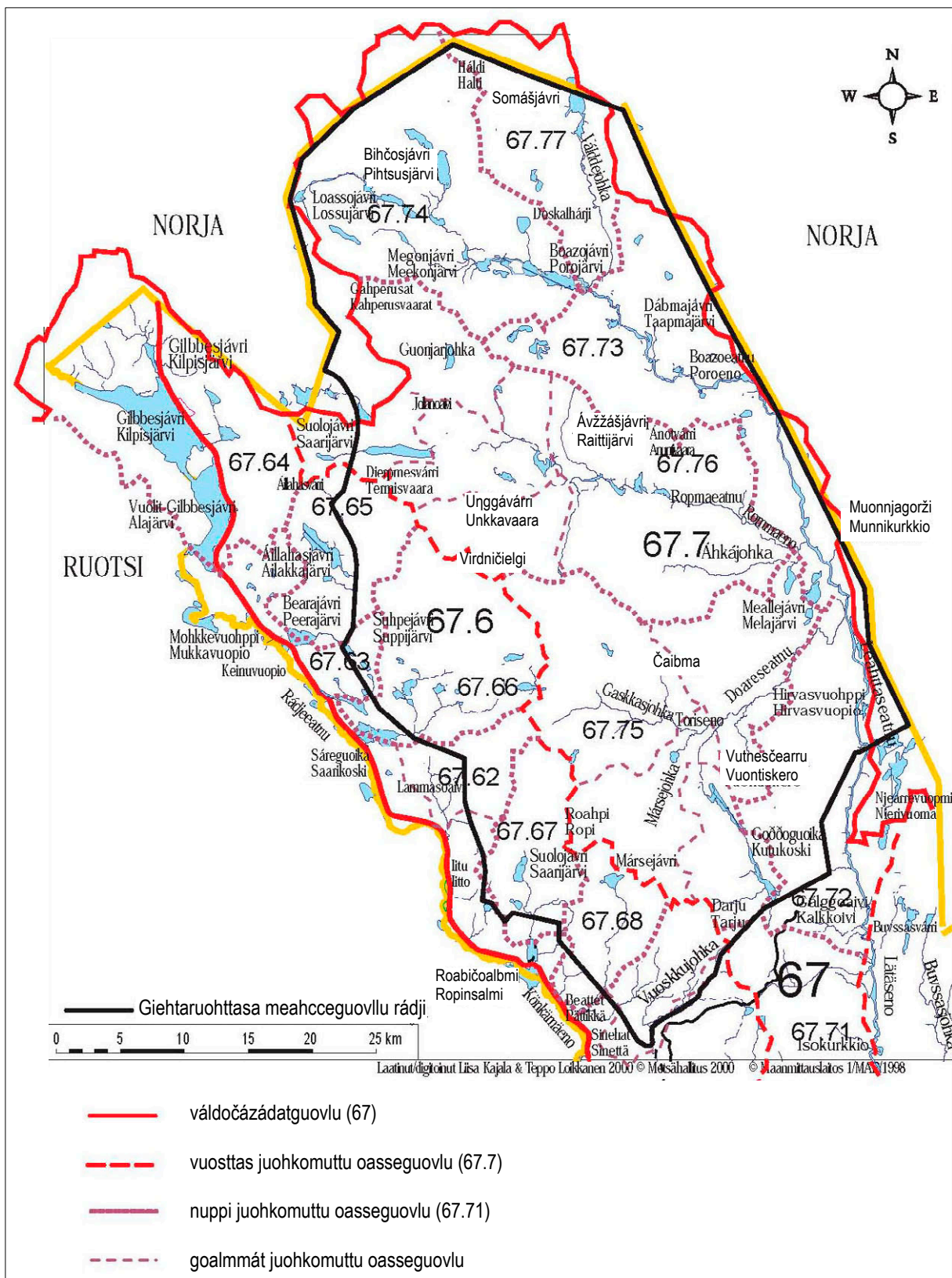
3.2.1 Čázádagat

Giehtaruohtasa meahcceguovllus leat stuorra duoddarat ja daid vuolde smávvalágan jávrrit ja jogat. Guovllu nuorttageahčen lea hui guovddážiis Leahttáseatnu oalgejogaidisguin. Duottar-guovllus Giehtaruohtasa meahcceguovllu oarjja- ja oarjedavágeahčen čázádagat leat alla duoddariid gaskasaš lekkiin dábalpmsit 600–800 m allodagas. Norgga ráji lahkosiid jávrrit leat juoba badjel 1 000 m allodagas ja guovllu nuortalulágeahčen fas sullii 430–450 m allodagas. Stuorra allodatearuid dihte guovllu jogain leat valjis geavngát ja goržžit.

Giehtaruohtasa meahcceguovllu ollesviidodagas leat čázit sullii 4 %. Guovllu stuorimus jávrrit leat Bihčos-, Dierpmes-, Boazo- ja Somašjávri. Eanas čázádagat gullet Duortnos–Muoniojoga váldočázádatguvlui (nr 67), man čáhcejuoga manná sullii Suoma ja Norgga riikkaráji mielde. Spiehkastahkan dás leat Gahperusain oarjjás luoiti čázit, mat gullet Ivgubađajoga čázádatguvlui. Meahcceguovllu siste Dierpmesváris Roabiduoddarii olli čáhcejuoga juohká čáziid nuorttas luoiti Leahttáseanu golganguovllu čáziide (67.7-álgosaš oasseguovllut) ja oarjjáslulás luoiti Rádjeeanu golganguovllu čáziide (67.6-álgosaš oasseguovllut) (govva 3).

Giehtaruohtasa meahcceguovllu čázit leat buhttasat. Guorba eanavuodu ja jekkiid vátnivuoda dihte eanas čázádagain lea hui čielga čáhci ja dain leat vánis biebmoávdnasat ja unnán humus. Čáziid guorbvasvuoha lea njuolgga oktavuodas dasa, ahte čázit leat davvin, gos lea davvidálkkádat. Čázit leat jienas eanas oasi jagis, ja nuba daid buvttadeapmi – ovdamearkka dihte guliid šaddan – dáhpáhuvvá dušše dan moatte geassemánu áigge.

Govva 3. Giehtaruohttasá meahcceguovllu čázádatguovlojuohku. Liisa Kajala & Teppo Loikkanen 2000. © Metsähallitus 2000, © Maanmittauslaitos 1/MAR/1998.

3.2.2 Guoládat

Giehtaruohtta meahceguovllus gávdnojit 15 eamiguollešlája: mearraluossa, guvžá, jávre-dápmot (guovžur), ájadápmot, rávdu, čuovža, hárru, hávga, vuskkon, njáhká, noarsa, gulmmet, ruovdegulmmet, áhkábiddu ja girjeveakseáhkábiddu. Čáziide lea gilvojuvvon čuovža, dápmot ja rávdu ja bivdu lea muddejuvvon. Guvlui eai leat goittot gilvojuvvon vierrošlájat. Rávddu hárrái leat dahkkojuvvon jahkásaččat sirdingilvimat guovllu siste jagi 1989 rájes.

Guolledoalu dáfus mávssoleamos guollešládja lea čuovža, mii gávdno eamidilis jávrruin ja jogain, mat leat 400–600 m mearradási bajábealde. Dáin čáziin sáhtta bivdit maiddá hárru, hávgga, dápmoha ja njágá. Čuovžanálit šaddet Giehtaruohtta meahceguovllus njozet ja vátna bivddu dahje lundolaš dahkkiid dihte leat eanas hui unna guolit. Hárru šaddá dábálaččat viehka bures erenoamážit boarráseamos čuovžžaid ektui.

Rávdu lea dábálaš miehtá meahceguovllu, áinnas Boazoeanu gierajávrruin ja muhtun rávdnje-čáziin dego Válddejogas. Guovllu rávdonálit leat vátnugohtán.

Luossa goargnu Duortnosjoga bokte Leahttásetnui goddat, ja dat lea okta dain hárvve Nuortameara johtti luondduluossanáliin. Luossa goargnu meahceguovllu siste goittot Boazoeanu rádjai. Luosa leat deaivan maiddá Megonjávrris ja vuollin Válddejoga. Duortnosjoga luossanáli lei vel 1990-logu álggogeahčen hui áitatvuloš mearrabivddu ja lassánanheaduštusa (M-74) dihte. Nálli lea goittot dáid jagiid laskan veajetgilvimiid ja mearrabivdoráddjehusaid geažil. Lea hui mávssolaš dorvastit luondduluossanáli laskama Leahttáseanus.

Jávre- ja ájadápmot gávdno miehtá oppa meahceguovllus stuorimus čázadagain gitta unnimus gieraádduide ja ádjagiidda. Čuovža viggá sierraluvvat sihke genetiikkaččat ja ekologalaččat. Dávja sáhtta vuohttit čielga earuid seammage joga sierra guovlluin lassáneaddji dápmotnáliid gaskkas. Storra, moanaid kiluid lossosaš dápmohiid deaivá goittot Leahttá-, Boazo-, Dierpmes-, ja Ropmaeanus, Leahttáseanu lahkosiid muhtun jávrruin ja Rádjeetnui luoti muhtun oalgejogain ja daid gierajávrruin.

Guvžá goargnu gitta meahceguvlui Rádjeeanu mielde dan stuorimus oalgejogaide, dego Roabi- ja Suhpejohkii. Oppa Duortnosjoga čázadatguovllus guvžanáliid dilli lea fuotni.

3.2.3 Guolástusa mearkkašupmi

Giehtaruohtta meahceguovllus eai leat ámmátbivdui heivvolaš jávrrit, vaikko guovllus gávdnojit dálá guolástanmeriin ja jávrriid buvttadannávccaiguin mihtidettiin moanat jávrrit, maid guolástit beare unnán. Ámmátbivdu gáibida viiddis čáziid, main galgá leat doarvá árvoguolli guolástusa gánnáheami sihkkarastin dihte. Dasa lassin galgá sáhttit giedahallat ja seailluhit bivdojuvvon guoli nu, ahte dan kvalitehta bissu buorrin, ja fievrridit dan varasnaga govttolaš goasttádusaiguin vuovdimassii. Giehtaruohtta meahceguovllus guolástus addá lasseáigáiboádu guovllu luondduealáhusbargiide ja eará ruovttudoaluide.

Guolástus lea árbevirolaččat mearkkašan ollu olbmuid birgenláhkái ja kultuvrralaččat Eanodagas. Ovdalgo ruhtadoallu leavai bissovaččat guvlui, de báikkálaš olbmot lávejedje oastit boazosámiin bohccobierggu nu, ahte geavahedje máksinneavvun ee. guovllus bivdojuvvon guoli. Sáltejuvvon ja goikaduvvon guoli leat geavahan vearromáksima gaskaoapmin. Dán áigge ruovttudárbobivdu mearkkaša ollu ekonomalaččat guovllu olbmuide, main eanas leat sámít.

Guolledoalu dáfus mávssoleamos guolli lea čuovža, mii gávdno luonddudilis oppa meahceguovllus. Deháleamos bivdovuohkin lea fierbmebivdu suttes čáziid áigge. Dálvebivdu ii mearkkaš nu ollu. Guolástus lea nuppástuvvan sakka erenoamážit 1960-logu rájes. Mohtorfatnasat, mohtorgielkkát ja girdit dahket vejolažžan dan, ahte olbmot sáhttet bivdit viidátge. Bivdoneavvut leat maiddá buorránan mealgat.

Dán áigge maiddá guolástanturisma addá muhtun báikegoddelaččaide lassedietnasiid ee. fanassáhtostemiid ja oahpistanbálvalusaid bokte. Guovlu lea geasuhišgoahtán eanet ja eanet mátkkálaččaid, dan maŋŋá go dolgavuoggebivdu lea šaddan bivnuheabbon ja Leahttásetnui lea goargŋugoahtán luossa gođdat.

3.2.4 Guolástanvuoigatvuohta ja guolástusa ordnen

Meahceguovlolágas eai gávdno njuolggadusat, mat stivrejit guolástusa ja guollečáziid dikšuma. Guolástusa leat muddemin Davvi-Lappisge jagi 1998 álggu rájes fápmui boahtán guolástanláhka (286/1982) ja -ásahus (1364/1997) ja daid vuodul addojuvvon mearrádušat. Meahceguovlolága ulbmilat ”sáme kultuvrra seailuheapmi” ja ”luondduealáhhusaid dorvvasteapmi” bidjet goittot guolástusa daid geavahanhámiid jovkui, maid dihte meahceguovlu lea vuodđuduvvon. Lága ulbmilis ”meahceguovloiešlági seailuheapmi” gávdnojit maiddá dihto bealit, mat galggašedje váldojuvvot vuhtii guollečáziid dikšuma ja geavaheami birra mearridettiin.

Guolástus ja meahceguovloiešlági seailuheapmi eaba mana ruossalassii. Guolástettiin olbmot goittot johtet dávjá mohtorfievrruiguin. Giehtaruohtasa meahceguovllus eai leat geainnut, ja danin galgá leat vejolašvuohta meahce- ja áibmojohtalussii, jos áigu guolástit ealáhussan ja ruovttudárbbuide. Vaikko guolástus ii iešalddes čuozege meahceguovloiešláhká, de dasa guoskevaš eará doaimmat sáhttet dan dahkat. Guolástus ii atte vuoigatvuođa johtalit mohtorfievrruiguin meahcis.

Stáhta čáziid guolástusa ja guollečáziid dikšuma stivre Meahciráđdehus. Das lea dán barggus veahkin báikkálaš guolledoalloráđđádallangoddi. Meahciráđdehusas lea čáhceguovlluid hálddašeaddjin guolástanvuoigatvuohta guovllu čáziide. Das, guhte hálddaša sierra ákkaid vuodul guolástanvuoigatvuođa, lea vuoigatvuohta nannejuvvon guolástanbáikkiide čázi oamasteaddji lassin. Guolástanvuoigatvuođa, mii dáhpuhuvvá sierraákkaid vuodul, viidodat ja návddašemiid juohkaseapmi osolašdáluid gaskan ii leat doaisttáži mearriduvvon.

Guolástettiin galgá leat gustojeaddji persovnnalaš, stáhta guolástandikšunmáksu ja čáhceguovllu hálddašeaddji addin guolástanlohpi. Oaggun ja bilken lea buohkaide nuvtá. Dát oktasaš-guolástanvuoigatvuohta ii goittot atte vuoigatvuođa guolástit luossa- ja čuovžačáziid guoika- ja rávdnesajiin. Oktasašguolástanvuoigatvuođa sáhtta gielddit maiddá dakkár čáziin, mat dikšojuvvojit beaktileappot go dábálaččat dahje main guollenáliid gáhtten ja lasiheapmi dan gáibida. Lappi bargofápmo- ja ealáhusguovddáš nanne jahkásaččat ráfáidahttináiggiid ja -eavttuid daidda jávrride ja jogaide, maida galgá sierralohpi. 1999:s bilkenlohpi ja guovlluguovdasaš vuogga-bivdolohpi galgai leat vuosttažettiin dihto rávdojávrride, ee. Doskal- ja Luohtajávraí.

Leanaguovdasaš oaggunlobiin oazžu bivdit ovttain stákkuin ja vuokkain earret luossa- ja čuovža-čáziid guoika- ja rávdnesajiin ja Lappi bargofápmo- ja ealáhusguovddáš jahkásaččat nannen ráfáidahttinčáziin. Meahciráđdehusa guovlluguovdasaš lobit addet vuoigatvuođa guolástit maiddá guoika- ja rávdnesajiin. Eanodagas lustabivdoguovllut leat juhkkuojuvvon Giehtaruohtasa ja Eanodaga guovlluide. Giehtaruohtasa meahceguovlu gullá Giehtaruohtasa lustabivdoguvlui. Lustabivdoguovlluin sáhtta guolástit birra jagi.

Anára, Eanodaga ja Ohcejoga gielddain ássi ámmátbivdit, luondduealáhusbargit ja ruovttudárbo-
bivdit ožžot nuvttá guolástanlobi stáhta čáhceguovlluide. Stáhtačáziid guolledoalloráddá-
dallangottit ovdanbuktet árvalusasteaset nuvttá lobi eavttuid, dahjege makkár bivdosiiguin ja man
stuorra bivddusmeriin sáhtta nuvttá lobiin guolástit. Meahciráddehus ii sáhte spiehkastit addo-
juvvon árvalusain almmá sierra siva haga.

3.2.5 Plána árvalusat

- 1) Eanodaga stáhtačáziid guoládaga luondduriggodatplánemis meroštallojuvvo, mo guhtege
čáhceguovlu vuosttažettiin geavahuvvo (omd. ámmátbivdu, ruovttudárbovdu, lustabivdu ja
sierraákkat guolástanvuoigatvuođaid sisdoalli čázit). Dán juogu vuodul mearrašuvvet
guolástannjuolggadusat, vejolaš ráfáidahttinguovllut ja eará dárbbaslaš dikšundoaibmabijut.
Jos ná vuodduvuvon guolástanlohpevieru lea dárbu boahhteáiggis rievdadit, de dat dahkko-
juvvo guolástanlága mielde guolástanguovllu dikšun- ja geavahanplána oktavuodas dahje nu,
ahte ráddádallojuvvo báikkálaččat guolástanguovlluin ja guolledoalloráddádallangottiin. Ulb-
milin galgá leat seailuhit báikkálaš guolástusa kultuvrralaš ja ekonomalaš mearkkašumi.
Mearrádusaid dagadettiin galgá smiehttat, mo áigojuvvon nuppástusat heivejit oktii meahce-
guovvolága ulbmiliin ja guovllu ássiid vuoigatvuođiguin.
- 2) Guolástusa oktiiheiveheapmi ja das vástideapmi gullá čáhceguovllu oamasteaddjái, ja nuba
buot guovllus dáhpáhuvvi guollegilvimiidda galgá leat Meahciráddehusa lohpi.

Ágga: Guolástanláhka ja -ásahus.

- 3) Čuovžagilvimiid gánnáha joatkit dain jávrriin, main juo dáhpáhuvvan gilvimat leat lihkestuv-
van ja maid sállasá, mii bivdojuvvo jahkásaččat, árvu ja mearri badjána viehka stuorisin. Gil-
vimiid gánnáha goittot joatkit dušše nu guhká go fidnejuvvo lunddolaš vuogi mielde
lassáneaddji eallin- ja buvttadannávccalaš nálli. Eanodaga guolledoalloráddádallangottis
sohppojuvvo jahkásaččat čuovžagilvimiin.
- 4) Rávddu ja dápmoha sirdingilvimiid gánnáha joatkit erenoamážit daidda jávrride, main dat
leat jávkan ja maidda lea vejolaš fidnet lunddolaš vuogi mielde lassáneaddji náli. Ođđa
guollešlájaid dahje -náliid ii gánnát gilvigoahtit guovllu čáziide.
- 5) Daidda meahceguovllu čáziide, maidda eai leat dieđuid mielde gilvojuvvon guolit, eai gilvo-
juvvo boahhteáiggisge veajehat. Dáid čáziid guollenáli gánnáha geahččalit dorvvastit guolás-
tusa muddema bokte. Juoga čázi guollenáli máhchan dihte sáhtta gilvit guliid vuosttažettiin
guovllu siste dáhpáhuvvi sirdingilvimiiguin.
- 6) Meahceguovllu čáziide galgá Eanodaga stáhtačáziid guoládaga luondduriggodatplána vuodul
dahkkojuvvot dárkilet dikšun- ja geavahanplána, man vuodul sáhtta dárkileappot oaidnit
dárbbaslaš doaibmabijuid guoládaga dikšun dihte. Dán oktavuodas guovllu guollenálit
čielggaduvvojit dárkileappot. Áitatvuloš náliid guorahallan bargujoavku lea gávnahan ahte
erenoamážit guovllu dápmot- ja rávdonálit dovdojuvvot váilevaččat.
- 7) Meahciráddehus čuovvu guovllu guollenáliid ovdáneami.

Ákkat ovdalis namuhuvvon árvalusaide leat lágaid ja ásahusaid lassin guolledávddaid dusten,
guollenáliid seailuheapmi genetikalaččat buhtisin ja vierrošlájaid dagahan ekologalaš nuppás-
tusaid dusten.

3.3 Fuodđodikšun ja meahcebevdu

3.3.1 Duogášdieđut

Luonddugeavaheapmi váikkuha eahpenjuolgga fuodđonáliid valljivuodagaskavuodaide nu, ahte rievddada eallinbirrasiid. Giehtaruohttas šaddogokčasa guorban vuosstažettiin bohccuid guohtuma dihte váikkuha fuodđuid biepmu kvalitehtii ja mearrái. Olmmoš rievddada doaimmaidisguin hui unnán meahceguovllu luonddu, ovdamearkka dihte guovllus ii leat báljo ollege vuovdedoallu ja meahcebuolliimiid dusten ii mearkkaš olus lageš- ja duottarmáilmmis.

Meahcástanláhka dorvvasta fuodđošlájaid ráfálaš lassánanáiggi ja gielddá mánggaid beaktilis bivdovugiid, mat ledje ovdal anus. Ealga- ja guovžabivddu várás leat ásahevvon earit čuovvun dihte náliid ovdáneami. Maiddái Meahciráđdehusa lohpebevdu lea ásahevvon eriid mielde.

Meahceguovloláhka váldá beali meahcebevdui dušše ulbmillaš dásis. Lága ulbmilat ”sáme-kultuvrra dorvvasteapmi” ja ”luondduealáhusaid dorvvasteapmi” sisdollet meahcebevdu. Báikkálaš bivdokultuvrra ja bivdovuogatvuodaid gudnejahttin lea oassi guovllu meahceguovloiešlágis.

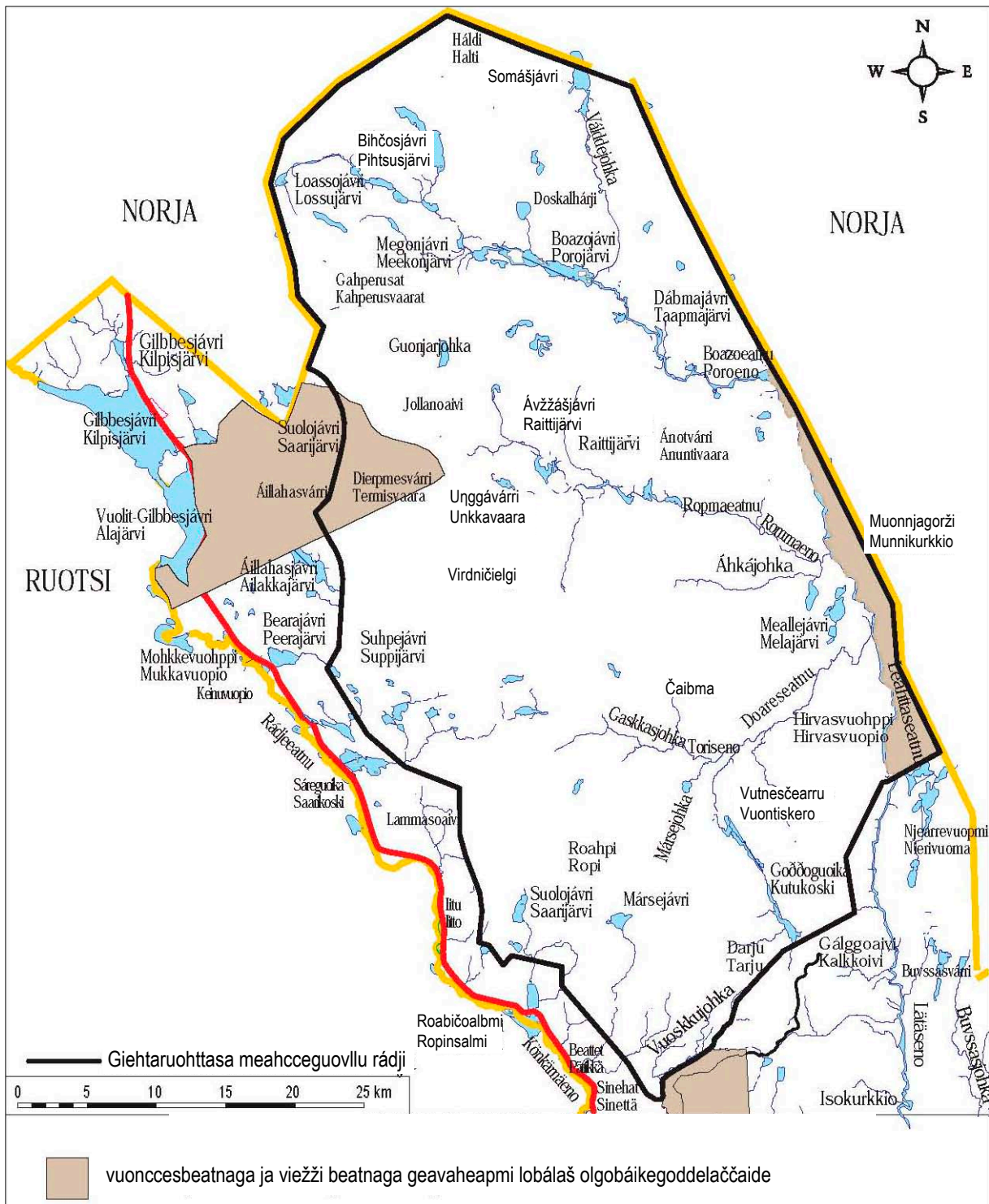
3.3.2 Meahcebevdu ja fuodđodikšun Giehtaruohttas

Giehtaruohttas meahceguovllus nu dábálaš rievssat lea dat fuodđošládja, man bivdet buot eanemus. Rievssaha bivdet eanas guovllu stuorimus johkalegiin. Rievssaha lassin jalges duoddaris gávdno giron, man maiddái lávejit bivdit. Eará fuodđošlájaid bivdet unnán juogo dan dihte ahte dat leat vánis guovllu luonddudilálašvuodaid dihte (omd. ealga, guovža, čuonjá, čukčá) dahje das to danin ahte meahcebevdu boadus báhcá unnin dan sivas, go meahceguovlu lea nu boaitto-bealde. Ovdamearkka dihte njoammil ja rieban leat dábálaččat, muhto daid bivdet viehka unnán.

Meahceguovllu geainnuhisvuoda ja vuollegis buvttadeami dihte fuodđodikšumii ii leat olus dárbu. Danin Meahciráđdehus ii leat vuodđudan guvlui fuodđodádkongolmmačiegahasaid. Lagamus fuodđodádkongolmmačiegahas, man Meahciráđdehus láve logahit, lea Sarvvesoavvis moatte kilomehtera duohken lulás meahceguovllu lullirájis. Guovllus eai leat maiddái bivdoserviid doallan fuodđodádkongolmmačiegahasat.

Meahcebevdu gullá oassin báikkálaš eallinvuohkái ja kultuvrii. Rievssaha gárdun mearkkaša ainge ekonomalaččat Giehtaruohttas meahceguovllus. Eanodaga gieldda ássit ožžot nuvttá bivdit stáhtaeatnamiin iežaset gieldda siste. Sidjiide eai leat biddjojuvvon earit eanalottiid bivddu várás, muhto fuodđodikšunovttastus stivre bivddu ávžžuhusaiguin ja Lappi fuodđodikšunbire oanida dárbbu mielde bivdoáiggi. Meahcebevdit váikkuhit fuodđonáliide maiddái nu, ahte eai bivde meahci, jos deivet heajos eanaloddejagit.

Giehtaruohttas meahceguovlu gulai 1988:s Giehtaruohttas meahcástanlohpeguvlui. Olgo-báikegoddelaččaid meahcástanslobiin oaččui 1998:s bivdit vuonccesbeatnagiin ja viežži beatnagiin guovllus, mii ollá Gilbesjávrris Áillahas-, Suolo- ja Dierpmesjávrrái ja dasa lassin Hirvásvuohppi guovllus Leahttáseanu ja riikkaráji gaskasaš guovllus Deatnomuotkki rájes gitta Guoleheapmái (govva 4).

Govva 4. Olgobáikegoddelaččaid beanabivdinguovllut Giehtaruohtta meahcceguovllus ja lahkosiin. Dilli meahcástanbajis 2000–2001. Liisa Kajala & Teppo Loikkanen 2000. © Metsähallitus 2001, © Maanmittauslaitos 1/MYY/01.

3.3.3 Plána árvalusat

1) Meahciráddehus čuovvu fuođđonáliid ovdáneami ja geahččala ovttasráđiid fuođđodikšunbiriin ja fuođđodikšunovttastusain dorvvastit daid. Meahciráddehus vuodđuda meahcceguvlui fuođđonáliid árvoštallan dihte ovtta fuođđodáirkogolmmačiegahasa. Meahciráddehus soahpá Eanodaga fuođđodikšunovttastusain, gosa dat fuođđodáirkogolmmačiegahas biddjovuvvo. Dasa lassin fuođđodikšunovttastus sáhtá vuodđudit ja merket meahccái fuođđodáirkogolmmačiegahasaid, go soahpá Meahciráddehusain sierra, gosa dat galget.

Ágga: Fuođđonáliid ovdáneami čuovvun ja bistevas geavaheami prinsihpa sihkkarastin.

2) Meahciráddehus álgá dárbbášlaš doaimmaide meahcceguovllu gironnáli dorvvastan dihte.

Ágga: Luonddusuodjalus, giron lea Suomas hárvenaš šládja.

3) Olgobáikegoddelaččat eai oáččo bivdit rievssaha ja girona stuorraduottarguovllus guovvanjukčamánu.

Ágga: Boazodoalu dorvvasteapmi.

4) Ealغانáliid dikšun dihte sáhtá bidjat njoallungeđggiid dihto sajiide, go soahpá áššis Meahciráddehusain.

Ágga: Ovttasbargu fuođđodikšunovttastusain bistevas geavaheami prinsihpa sihkkarastin dihte.

5) Meahcástanlága mielde gieladalaččain lea vuoigatvuohta bivdit nuvtá meahci meahcceguovlluin. Gieladalaččaid meahcejohtaluslohpi dálvviáigge dahká vejolažžan mohtorgielkká geavaheami rievssaha gárdodettiin. Mohtorgielkká ja njealjejuvllaga sáhtá geavahit ealggagorudiid fievrredeapmái eret meahcis dálá vuogi mielde.

Ágga: Meahcástanláhka ja meahcceguovloláhka.

6) Olgobáikegoddelaččaide Meahciráddehus vuovdá ráddjejuvvon meari meahcástanlobiid eriid mielde. Lobiid mearis jahkásaččat mearridettiin čuvvojuvvo bistevas geavaheami prinsihppa. Meahcástanlohpeordnemiid ja beanaguovlluid birra Meahciráddehus ráddádallá jahkásaččat fuođđodikšunovttastusain ja bálgosiin. Ráddádallamiid vuodul Meahciráddehus meroštallá ee. beatnaga geavaheapmái guoskevas eavttuid. Olgobáikegoddelaččaid beanaguovlluid ii dábálaččat galgga vuodđudit meahcceguvlui.

Ágga: Meahcástanláhka ja meahcceguovloláhka ja boazodoalu vejolašvuodaid dorvvasteapmi.

7) Ovttas Giehtaruohtasa bálgosiin, Eanodaga fuođđodikšunbiriin ja turistafitnodatolbmuiguin Meahciráddehus ovddida olgobáikegoddelaččaid meahcebevuddu nu, ahte dat lea bistevas vuodu alde ja dán oktavuodas geahččalit atnit ávkin báikkálaš oahpistan- ja fuolahusbálvalusaid.

Ágga: Báikkálašekonomiija ja -barggolašvuoda ovddideapmi nu, ahte adnojuvvo vuodđun láhka ja ásašus Meahciráddehusa birra. Meahcceguovloláhka: Meahcceguovloiešlági seailluheapmi, guovllu mánggaanu vejolašvuodaid ovddideapmi ja sámekultuvrra ja luonduealáhusaid dorvvasteapmi.

3.3.4 Plána ávžžuhusat

Meahciráddehus atná riebenbivddu fuođđodikšun- ja luonddugáhttenákkaid dihte dehálažžan. Váldovástu riebenbivddu ordnemis duottar- ja njállaguovlluid olggobealde lea fuođđodikšunbiriin ja fuođđodikšunovttastusas.

3.4 Čoaggin

3.4.1 Duogášdieđut

Čoaggin lea Suomas juohkeolbmo vuoigatvuohta. Láhka luonddudili buktagiid čoaggima ráddjemis dihto dáhpáhusain (325/1955) addá Eana- ja meahccedoalloministerijai vejolašvuođa ráddjet čoaggima. Lága mielde ”dakkár guovlluin Sámi leanas, main meahccemurjjiid dahje eará sullasaš luonddubuktagiid čoaggin stáhtaeatnamis mearkkaša mealgat ekonomalaččat báikkálaš olbmuid áigái boađu dáfus, sáhtta eana- ja meahccedoalloministeriija, go daddjojuvvon olbmuid ovdamunni dan gáibida, mearrádusainis gielddit earáin namuhuvvon čoaggima”.

3.4.2 Čoaggin Giehtaruohhtasis

Giehtaruohhtasa meahcceguovllu murjjiin luomi lea dáid jagiid mearkkašan ollu ekonomalaččat lassedienasin meahcceguovllu lahkosiid giliid ássiide ja Gárasavvona, Gulddama ja Guhttása giliid ássiide. 1997:s álgán luomehatti hálbun ja márkanastinváttisvuodát leat goittot geahpedan dan ekonomalaš mearkkašumi. Eará murjjiid ja guobbariid eai čoakke meahcceguovllus gávppálaš ulbmiliidda. Guovllu geainnuhisvuodas ja guhkes gaskkain fuolakeahhtá meahccefierruid ja giridiid geavaheapmi lea dahkan vejolažžan luopmána čoaggima ekonomalaš ulbmilii. Dán plánas maŋŋelis (lohku 4.5) ovdanbukton geasiáigásaš meahcce- ja áibmojohtalusa lohpevuohki dahká vejolažžan dan, ahte meahcceguovllu luomešattu sáhtta atnit ávkin boahtteáiggisge. Olgo-báikegoddelaččaide eai dábálaččat addojuvvu geasiáigásaš meahccejohtaluslobit.

3.4.3 Plána árvalusat ja ávžžuhusat

- Meahciráddehus ii daga dán plánas árvalusaid iige ávžžuhusaid čoaggima stivremis.

3.5 Muoradaga geavaheapmi

Giehtaruohhtasa meahcceguovlu gullá subarktalaš soahkeavádahkii ja muorahis tundrai. Danin áidna vejolaš muorrageavahanhápmi guovllus lea boaldinmuorračuohppamat. Meahciráddehus váldá guovllus soagi lulimus stobuid boaldámušfuolahussii govvi 5 merkejuvvon guovlluin. Seammaláhkai boazodoalu ja luondduealáhusaid doarjjabáikkiide meahcceguovllu vuolimus ja lulimus guovlluide váldojuvvu meahcceguovllus boaldinmuorra muhtun muddui.

3.5.1 Plána árvalus

- Báikkálaš olbmuid boaldinmuorračuohppamat sáhttet joatkašuvvat dálá vuogi mielde: Boazodoallit eai dárbbas boaldin- ja lávvomuorrváldinlobi, go johtet boazobargguid áigge guovllus. Meahciráđdehus čujuha boaldinmuorrabáikkiid nu, ahte dat eai liiggás čuoze lagešvuvddiide. Maiddái Meahciráđdehus váldá boaldinmuora dain guovlluin meahceguovllu lullimus stobuid várás. Boaldinmuorrváldin gildojuvvo dábálaččat lageža vuovderáji davá- dahje bajábealde dahjege 550 m badjelmanni guovllus. Megonjávrrri ja Boazojávrrri vákkiin ja daid davábealde soggiiid njeaidin eará go báikkálaš olbmuid rievssatgárddiid ja boazodoalu dárbbuid várás lea gildojuvvon. (govva 5)

Ágga: Lageža lunddolaš ođasmuvvama dorvvasteapmi ja vuovderáji seailuheapmi. Vuovdeláhka. Boazodoalloláhka.

3.6 Ruvkedoaimma

3.6.1 Duogášdieđut

Ruvkedoaimma stivrejeaddji njuolggadusat

Málmmaid ja eará ruvkeminerálaid ohcama ja ávkinatnima lea stivremin ruvkeláhka (503/1965) ja -ásahus. Eará njuolggadusat, mat leat guovddázis ruvkedoaimmas, leat goittot čáhceláhka, láhka birasváikkuhusaid árvvoštallamis, meahceguovlluin meahceguovloláhka ja sámeguovllus dasa lassin láhka sámédikkis (974/1995) ja ON:a olmmošvuoigatvuođasoahpamuša 27. artihkal.

Meahceguovlolága 6 §:s mearriduvvo ahte ”ruvkelága (503/1965) mieldásaš ruvkebire ii oáččo mearridit meahceguovlui, jos stáhtaráđdi ii leat addán dasa lobi”. Lága dárkilet ákkastallamiin lea daddjojuvvon dasa lassin:

Evttohuuvon lága 4 §:ii gullelaš guovllu luohpadangielldu ulbmilin lea eastit doaimmaid, mat čuhcet meahceguovlluid seailuheapmái. Dát njuolggadus ii goittot guoskka ruvkke vuoddeapmái. Ruvke vuodduvvo nugo ruvkelágas daddjojuvvo, iige ruvkke vuoddeami eaktun leat ahte evttohuuvon lága 4 §:s oaivvilduvvon geavahanvuoigatvuohta galgá luohpaduvvot. Ruvkedoaimma álggaheapmi rievdata álo guovllu meahceguovloiešlági. Danin evttohuuvvo ahte meahceguovlluin ii oččoše álggahit ruvkedoaimma almmá stáhtaráđi lobi haga. Paragrafa mielde Gávpe- ja industriijaministeriija ii oččoše mearridit ruvkelága 4 logus oaivvilduvvon ruvkebire meahceguovlui, jos dasa ii leat stáhtaráđi lohpi.

Ruvkelága mieldásaš rogganváldimiid gal sáhtta dahkat meahceguovllus. Ná ruvkelága 12 §:a njuolggadusaid mieldásaš golleroggan lea meahceguovllus vejolaš ovddeš vuogi mielde, dasgo eanavuodus leahkki golli roggamii ja doidimii lea doarvái váldinvuoigatvuohta. Seammaláhkai málmmaid, diamánttaid ja eará ruvkeminerálaid ožžot ohcat Suoma ja EU:a buot riikkavuložat ja fitnodatsearvvit. Golleroggama heajos bealit dustejuvvojit dáhádusmávssuiguin ja mášenroggamis dasa lassin čáhceláhkamearrádusain ja biraslohpeannudanlágas (735/1991) daddjojuvvon vugiiguin.

Láhka sámedikkis (974/1995, 9 §) geatnegahtta eiseváldiid ráddádallat maidái ” – – ruvke-minerálaid váldimis ja ruvkebire vuodđudeami oaivvildeaddji lohpeohcamušain”. Alimus Hálldahusrievtti mearrádusa 31.3.1999 (vurkestat 693) mielde

rogganváldinohcamušaid giedahaladettin galgá čielggadit ja guorahallat, leago boazodoalu dorvvastan dihte dárbu hilgut rogganváldinohcamušaid dahje rogganváldingirjjiide boahtti mearrádusaiguin ovdamearkka dihte ráddjet váldimii vuodđuduvvi doaibmajiid dihto áiggiid ja báikkiin, nugo bálgosat leat Gávpe- ja industriijaministerijai cealkámuš-aideasetguin árvalan. Áššis galgá dasa lassin váldit vuhtii, main boazodoalu dáfus dehálaš guovlluin rogganváldimat leat eará mearrádusaid vuodul fámus ja man viiddis ja boazodoalu dáfus rašis dahje dehálaš guovlluide dálá rogganváldinohcamušat gusket. Seammaláhkai galgá váldit vuhtii boazodoalu headušteaddji eará geavahanhámiid guoskevaš guovlluin.

Ná stáhtaráđdi galgá ruvkebirelobi guorahaladettiinis ráddádallat Sámedikkiin. Sullasaš mearrádus lea ON:a riikkavulošvuoigatvuodaide ja politihkalaš vuoigatvuodaide guoskevaš riikkaidgaskasaš oktasašsoahpamuša 27. artihkal. Artihkkala mielde čearddalaš, oskui guoskevaš dahje gielalaš vehádagaide gullevaš olbmui ii oaččo biehttalit vuoigatvuoda ovttas iežaset joavkku eará lahtuiguin návddašit iežaset kultuvrras. Alimus hálldahusriekti lea dán artihkkala vuodul máhčan muhtun stuorra ruvkefitnodatservviid rogganváldimiid Gávpe- ja industriijaministerijai ođđasit guorahallanáhkai dan maŋná, go Giehtaruohtasa ja Sállevári bálgosat ledje váidán rogganváldimiin. Alimus hálldahusrievtti mielas ”artihkkala oaivvildan kulturdoaba gokčá maidái boazodoalu, mii lea mávssolaš oassi sámekultuvrras”. Daddjojuvvon soahpamuš lea biddjojuvvon Suomas fápmui lága (107/1976) ja áhahusa (108/1976) bokte. Alimus hálldahusrievtti mielde ministerija livččii galgan ovdal mearrádusaid dahkama čielggadit, mo rogganváldimat boadášedje váikkuhit sámiid boazodollui.

Meahciráđdehus ja ruvkeláhka

Ruvkelága čuoovvuma lea bearráigeahččamin Gávpe- ja industriijaministerija. Meahciráđdehus dikšu geavadis máŋggaid bearráigeahččandoaimmaid gávpe- ja industriijaministerija rávvagiid mielde. Dasa lassin ruvkeláhka addá eanahálldašeaddjái dihto vuoigatvuodaid, maid Meahciráđdehus geavaha.

Geavadis Meahciráđdehusa bargguide gullet rogganváldimiid ektui:

- dáhkádusaid mearrideapmi (vai rogganváldinguovllut šaddet ovddeštuvvot, go rogganváldináigi lea vássán lohppii), roggama bearráigeahččan
- gaskaboddosaš huksema stivren ja bearráigeahččan
- rogganváldimiid johtin- ja fuolahusoktavuođat – lobit, rávvagat, bearráigeahččan
- boaldinmuora vuovdin.

Meahciráđdehus oažžu eanahálldašeaddjin rogganváldinbuhtadusa. Dan sturrodat lei 1997:s 60 mk [10,10 €] / ha. Rogganváldinbuhtadus ii leat gokčan daid goluid, mat leat bohtán Meahciráđdehussii bagadallamis ja bearráigeahččamis.

3.6.2 Ruvkedoaibma Giehtaruohttas

Giehtaruohttas meahceguovllus ii leat báljo leamaš ruvkedoaibma. Ohccojuvvon goittot leat dađistaga rokkanasat. Eatnasat dálá rogganváldimiin leat dan golmmačiegahasa hápmásaš guovllus, mii báhcá meahceguovllu ja Leahtáseanu-Jiehtájoga jekkiidsuodjalanguovllu gaskii. Áidna gustojeaddji rogganváldin, mii lea muhtumassii Giehtaruohttas meahceguovllu siste, lea oassi dán stuorit ollisvuodas. Dán rogganváldimis sullii 40 hektára leat meahceguovllu siste, Vuoskotjoga siste. Rogganváldin gullá Outokumpu Mining Oy:ai, mii ohcá guovllus vuosttažettiin nihkkela. Rogganváldin lea fámus 10.10.2001 rádjai. Dasa lassin meahceguovllu oarjjabealde, Bearajávri ja meahceguovllu gaskkas lea sullii 17 hektára viidosáš rogganváldin, mii lea priváhtaolbmo namas. Meahceguovllus leat vel 1990-logus leamaš guokte gollidoinulbmiliidda vuodđuduvvon, 10 ha:a viidosáš ruvkeváldima. Nubbi dain lei Riimmajávri davábealde ja nubbi Bihčosjávri davageahčen.

3.6.3 Eanodaga oarjedavágeaže málbmavejolašvuodát

(Vesa Perttunen, Geologija dutkanguovddáš)

Eanodaga oarjedavágeahčen málmmaid leat ohcan moanaid gerddiid. Málbmadutkamiid vuodđun lea leamaš málbmáš bávttiid ja bođubávttiid dahje geofysikalalaš anomaliaid dárkkisteapmi. Dássázii eai leat deaivan ekonomalaččat gánnáhahti málbmagávdnosa, muhto mánga dutkama leat vel dál gaskan. Giehtaruohttas guovllu baktevuodđu lea govvejuvvon odđa baktevuoddo-kárttas (1:1 000 000; Korsman jed. 1997) ja oassi maiddá Giehtaruohttas meahceguovllu kárttas (govva 6).

Granihttagneissain eai leat áican mearkkašahhti mearkkaid virolaš málmmain. Muhtun diabása- ja albitihtasuonain, mat leat gneissaid siste, lea vuhttostan veaiki. Dáid guhtaliid leat dain guovlluin ohcan odđa ávnnasin diamánttaid sisdoalli kimberlihtabohcciid, mat sáhttet leat dásullasaš baktevuodus. Dássázii eai leat vuohtán diamánttaide guoskevaš geađešlájaid, guhkkín eret diamánttaid.

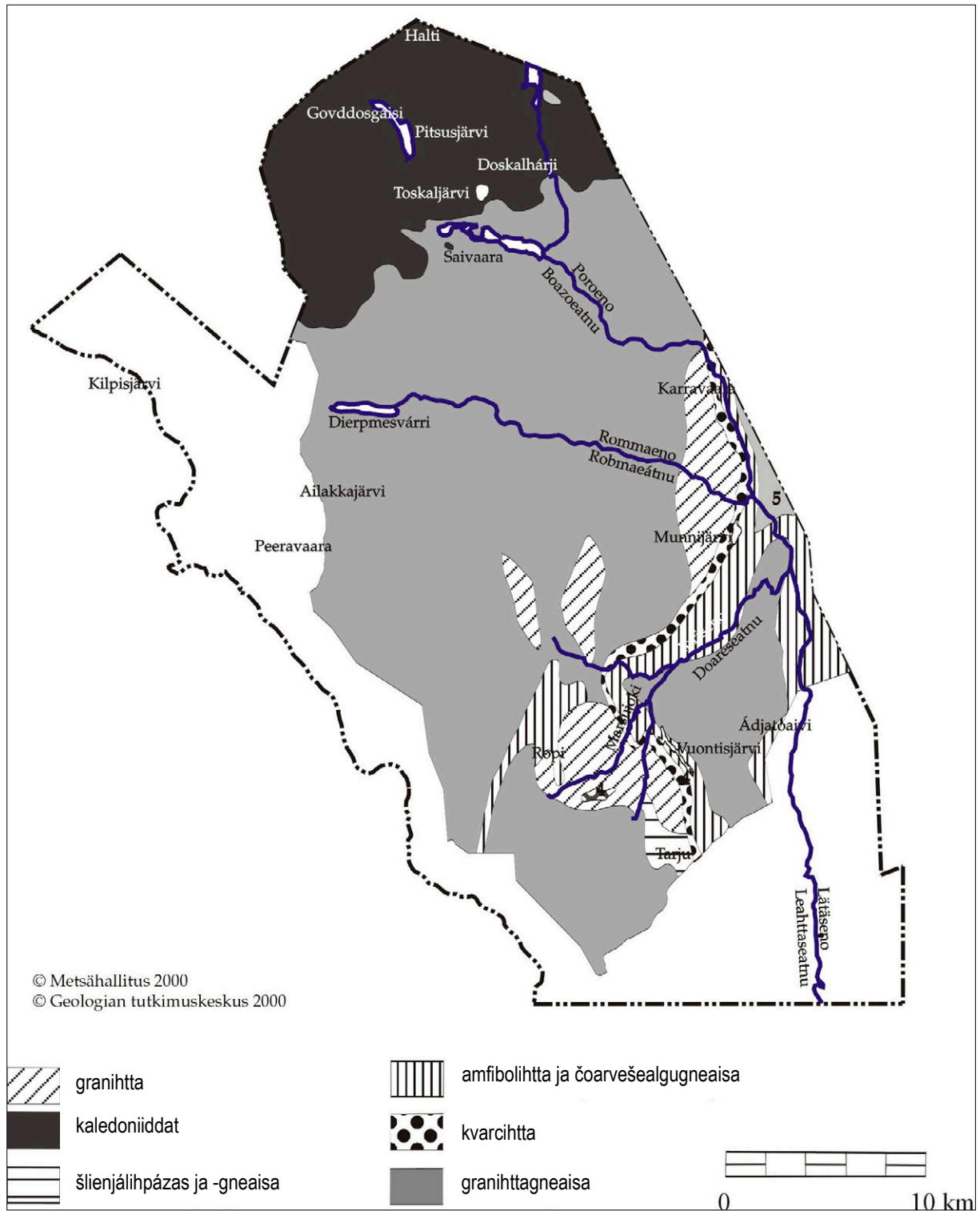
Málbmadutkamat leat dáhphuvvan dáid mañimuš áiggiid eanas Sarvvesjoga–Gálgoaivvi–Ruossačearu–Čohkkoavvi–Gámajoga guovllus. Dán guovllus gávdnojit nihkkel- ja veaikemálmmaid isitgeađgin heivvolaš ultraalkála–alkála čiekŋalisgeađešlájat. Guovllus leat moanat rogganváldimat ja oalle vuogas nihkkelčuozáhagat leat juo lokaliserejuvvon, muhto lánkaásahančuolmmaid dihte málbmadutkamat leat bisánan. Dán avádagas sáhtášii vel gávdnot málbma.

Meahceguovllu lulábeale Järämä Buolláma guovllu granihtain lea vuhttostan molybdena, muhto ekonomalaččat gánnáhahti málbmagávdnossii ii leat báljo vuordimis.

Kaledonidiide gullevaš ráktogedggiin lea vuhttostan siŋka-ladjomineralisašuvdna Govddosgáissi nuortadavábealeviettis. Sullii ovtaahkásaš minerálasajiin lullelis Ruota ja Norgga bealde vuhttojít mearkkat siŋkkas ja lajus, vaikko vel áidna gávdnoštupmi, mii lea dássázii adnojuvvon ávkin, lea Laiso (Laisvall) Ruota bealde. Ekonomalaččat gánnáhahti málmma gávdnon Suoma beale kaledonidiaguovllus lea unnán jáhkehahti ja ruvkke plánen dán duottarguovlui lea eahpe-realisttalaš.

3.6.4 Plána árvalusat ja ávžžuhusat

- Dábálaččat meahceguovlluide ii galggaše vuodduid ruvkkiiid. Meahceguovllolága mielde meahceguvlui ii oaččo mearridit ruvkebire almmá stáhtarádi lobi haga. Go láhka bajida mearrádusdahkanvuoigatvuođa ná alla dássái, de ii Meahciráđdehus daga dán plánas árvalusaid iige ávžžuhusaid.

Govva 6. Giehtaruohttas meahceguovllu báktevuođu.

3.7 Eanaávdnasiid váldin

3.7.1 Duogášdieđut

Eanaávdnasiid váldima lea muddemin eanaávnnašláhka (555/1981). Lága oaivvildan eanaávdnasiidda lohkkojit geađggit, čievra, sáttu, láirá ja muolda. Meahcceguovlolágas eai leat makkárgen njuolggadusat eanaávdnasiid váldimis. Giehtaruohtasa meahcceguovllus ii leat leamaš eanaávdnasiid váldindoaimma.

3.7.2 Plána árvalusat

- Meahciráđdehus sáhtá dárbbu mielde váldit iežas atnui dahje vuovdit eanaávdnasiid unnánaš meahcceguovllu siste dáhpáhuvi smávva huksema dárbbuide. Eanaávdnasiid galgá váldit nu lahka geavahanbáikki go vejolaš Meahciráđdehuse čujuheami mielde. Doaimma ii oaččo dahit vahága boazodollui ja eará luondduealáhusaide iige áitatvuloš šaddo- ja eallišlájaid. Guovllu meahcceguovloiešláhki ii maiddá oaččo gillát doaimma dihte. Eanaváldinsajiid galgá fas máhcahit ovddeš dillái.

Ákkat:

- 1) Meahcceguovllu dárkilet ákkastallamat, main namuhuvvo ahte meahcceguovlolága bokte ”ii leat ulbmil heajosmahttit dálá návddašuvuoigatvuodaid”.
- 2) Meahcceguovlolága ulbmilin lea dorvvastit luondduealáhusaid ja ovddidit mánggabealat geavaheami ja dan vejolašvuodaid.
- 3) Eanaávdnasiid fievrreapmi meahcceguovllu olggobealde golahivččii mealgat eanet luondduriggodagaid, energija ja ruđa go daid váldin dastán huksenbáikki lahkosiin.

3.8 Luondduturisma ja lustageavaheapmi

3.8.1 Lustageavaheapmi ja meahcceguovloláhka

Meahcceguovlolágas eai namuhuvvo sánit *luondduturisma* dahje *lustageavaheapmi*. Meahcceguovlolága ákkastallamiin čielgá goittot ahte okta lága guovddáš ulbmil lea ovddidit lustageavaheami ja bistevas luondduturisma. Lága oppalašákkastallamiin čuožžu: ”Lappi luonddu fállan vánddardan- ja lustageavahanvejolašvuodaid dorvvastan ja ovddidan dihte ja daid turisma-geasuhusa seailuhan dihte galget leat meahcceguovllut.” Dát čuokkis čujuha meahcceguovlolága 1 paragrafii, mas gávnnavuvvo ahte ”meahcceguovllut vuodđuvvojit – – luonddu mánggabealat geavaheami ja dan vejolašvuodaid ovddidan dihte”. Seamma ášši ovdanbuktojuvvo maiddá dárkilet ákkastallamiin: ”Meahcceguovlluid vuodđudeami bokte geahččalit maiddá ovddidit luonddu mánggabealat geavaheami ja dan vejolašvuodaid dego ovdamearkka dihte vánddardan- ja lustageavahanvejolašvuodaid ja vuvddiid mánggabealat geavaheami.”

Lustageavahanvejolašvuodaid ovddideapmi gullá Meahciráđdehuse bargguide, dasgo meahcceguovloláhka gielá stáhtaeatnama luohpadeami dahje geavahanvuoigatvuodaid láigoheami priváhtaolbmuid eará go boazodoalu, guolástusa, meahcebivddu dahje čoaggima dárbbuide.

Meahceguovlóláhka geatnegahtta ovddidit lustageavahanvejolašvuodaid ja nuppe dáfus gáibida ahte meahceguovloiešláhki galgá seailuhuvvot ja sámekultuvra ja luondduealáhusat dorvvastuvvot. Danin muhtumassii ruossalassii manni ulbmilat galget oktiivevehuvvot.

Meahciráđdehus stivre lustageavaheami iežas huksen bálvalanrusttegiiguin ja lobivuloš doaimma hárrái maiddá lohpeiedihanákkaiguin. Mohtorfievrruiguin johtin, guolástus ja meahcebevdu ja fitnodekonomalaš, muđui go iežas fámuiguin dáhpáhuvi turisma lea earret dihto spiehkastagaid lobivuloš doaimma. Geasi- ja dálvviáigásaš meahcejohtalusa lohpeeavttut leat govviduvvon dán dikšun- ja geavahanplána logus 4 Johtalus ja johtaleapmi.

3.8.2 Doahpagat

Luondduturismmain oaivvildit dás earáid go Eanodaga gielalaččaid johtaleami guovllus. Dákkár turisma vuodđuduvvá luonddu geasuhussii ja luonddu fállan nana vásáhusaide. *Luonddu lustageavaheapmi* lea doaban vehá viidáset go luondduturisma. Earru lea dakko ahte lustageavaheapmi gullá maiddá báikkálaš olbmuid astoáiggeatnui, go fas luondduturisma čujuha olggobealde boahhti olbmuid, geat mátkkoštit guvlui. Luonddu lustageavaheami sáhtta ná juohkit (báikkálaš olbmuid) *lagaslustageavaheapmái* ja (olgebáikegoddelaččaid) *gáidduslustageavaheapmái* dahjege luondduturismii.

Lustajohtin luonddus sáhtta Suomas dáhpáhuvat juogo *iežas fámuiguin* – geassinbeatnagiiguin, bohccuiguin dahje heasttain, *mohtorfievrruiguin* – dego njealjejuvllagiin, meahcebiillain, mohtorsihkkeliin, mohtorgielkkáin, mohtorfatnasiin, čáhcejettiin – dahje ovttahttimiin dáid fievrruid. Meahccái ja doppe fas ruovttoluotta geaidnogurii, maiddá Giehtaruohtasa meahceguovllus, sáhtta sirdásit earret meahcefievrruiguin maiddá mohtorfatnasiin, áibmoskiippain dahjege girdiin, helikopteriin dahje áibmogovddohatskiippain. Iežas fámuiguin sáhtta johtit fuolahuvvon *vuogi mielde*. Dalle joavkkut biergasat ja niesttit fievrriduvvojit meahcis etáhppa- ja idjadanbáikkiide ovdamearka dihte mohtorgielkkáiguin, goas lustajohtit eai dárbaš ieža guoddit biergasiiddiset ja sáhttet johtit geahppaseappot ja guhkit beaivemátkkiid. Árbevirolaš juohkeolbmovuogiatvuodaide vuodđuduvvi johtin dáhpáhuvá goittot iežas fámuiguin *ii-fuolahuvvon vuogi mielde*, goas jearaldat lea dábálaččat ng. *árbevirolaš meahcevánddardeamis*. Meahcis sáhtta johtit juogo *iehčanassii* joavkkus dahje okto dahje *stivrejuvvon vuogi mielde* joavkkus.

Stivrejuvvon johtin ja virkkosmuvvan luonddus sáhtta leat juogo *fitnodekonomalaš* dahje *ii-fitnodekonomalaš* doaimma. Čavges ráji lea viehka váttis geassit fitnodekonomalaš ja ii-fitnodekonomalaš virkkosmuvvandoaimma gaskii. Iešalddes jearaldagas lea fitnodatdoaimma, jos stivrejuvvon luonddumátkkit márkanastojit stuorra olmmošmeriide dahje dat vuvdojuvvojit earáide go ovtastusa iežas lahtuide. *Gárvvesmátkkiide* lohkkujuvvojit buot almmolaččat vuvdojuvvon mátkkit, mat sisdollet unnimustá fievrrideami ja idjadeami, idjadeami ja prográmmabálvalusa dahje prográmmabálvalusa ja fievrrideami. Fitnodekonomalaš luondduturismmas leage jearaldat dábálaččat aiddo gárvvesmátkelága vuollásaš doaimmas. Eurohpálaš gárvvesmátkeláhkamearrádušat leat dahkkujuvvon eanas golaheaddji dorvun.

Prográmmabálvalusfitnodatolbmuiguin oaivvildit turistafitnodatolbmuid ja -organisašuvnnaid, mat vuvdet stivrejuvvon mátkkiid ja *lagasfievrridemiid* dahjege fievrridemiid guovllu siste. *Prográmmabálvalusaid* – omd. fievrrideami, prográmmalaš doaimmaid ja smávva idjadanfálaldagaid meahceguovllus (luondduealáhusdoarjábáikkiide dorjemiin) – sáhttet fállat prográmmabálvalusfitnodagaid lassin maiddá luondduealáhusbargit, geaidda ná háhkkujuvvon turismasisabođut leat oassi sin ealáhusollisvuodas, muhto ii goittot váldoealáhus.

Vánderdeapmái ja luondduturismii guoskevaš *idjadandoaimma* meahceguovlluin sáhtta jodihit dušše Meahciráđdehus, dasgo meahceguovllolága mielde geavahanvuoigatvuodaid oážžu luohpadit dušše boazodoalu ja eará luondduealáhusaid doarjjabáikkiid várás ja eiseváldatnui. Geavahanvuoigatvuodaid luohpadeapmi – ovdamearkka dihte giddodagaid láigoheapmi dahje vuovdin turismadoarjjabáikkiid vuoddudeami várás dahje gámpá guhkitáiggi láigoheapmi juoga priváhtaossebeallái – gáibida goittotge stáhtarádi spiehkastatlobi.

Plánas *geasiáiggiin* ja *gesiin* oaivvildit *bievlaáiggi* (4 mb), mii Giehtaruhttas deaivá dábálaččat áigodahkii 15.6.–14.10. ja *dálvviáiggiin* ja *dálvviin muohtaáiggi* (8 mb), mii Giehtaruhttas deaivá áigodahkii 15.10.–14.6. (Čuoigansiivvut nohket dávjá juo miesse–geassemánu molsašuvvama áiggiid, muhto siivvuhisvuohta hehte johtimis meahcis viidáseappot ovdal geassemánu gaskkamuttu).

3.8.3 Lustageavaheami rusttegat, johtolagat ja daid fuolaheapmi

Stobut

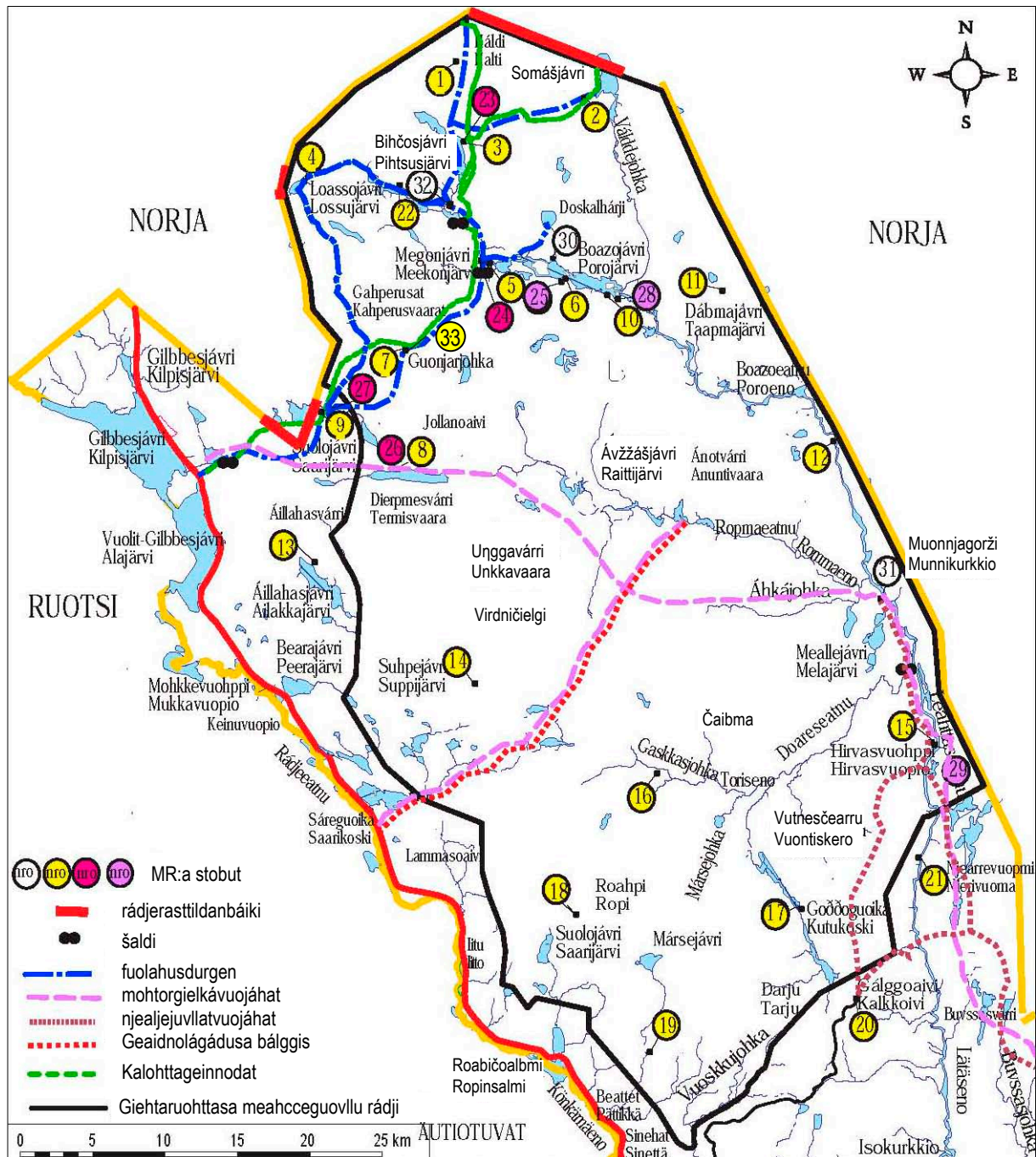
Meahceguovllus leat 18 ávdinstobu ja njeallje várrenstobu, maid Meahciráđdehus fuolaha. Dasa lassin vuollel 3 km siste guovllu rájis leat Suolójávri ávdin- ja várrenstohpu ja Áillahasjávri, Gálgoaivvi ja Binnjesguoikka ávdinstobut. Dáin eatnasat leat buorre ortnegis ja vuohkkasat. Spiehkastahkan leat Gaskkasjoga, Guonjarjoga, Háldi, Riimmajávri ja Loassojavri ávdinstobut. Dáin njeallje vuosttamusa leat heajos ortnegis. Riimmajávri ávdinstobu (ng. Urttaš-hotealla), man Urho Viik lea huksen, boaldinmuorra- ja bázahusfuolahus ii leat goittot gullan Meahciráđdehussii. Loassojavri njealjeolbmo ávdinstohpu lea Gilbbesjávri–Ivgubada geainnu alde vuolgi Didnojoga vánderdangeinnodaga bivnutvuoda ektui beare unni. Seammaláhkai Guonjarjoga boares gudaolbmo ávdinstohpu Kalohhtegeinnodaga dehálaš etáhpan lea idjadankapasitehta

Ávdinstobut	Huks.	Divv.	Ss	Ortnet	Várrenstobut	Huks.	Divv.	Ss	Ortnet
1 Háldi	1961		5	fuotni	23 Bihčosjávri	1969		10	dohk.
2 Goapmajoga	1993		6	buorre	24 Megojavri	1969	1987	10	buorre
3 Bihčosjávri	1969		12	dohk.	26 Dierpmesjávri	1969	1992	10	buorre
4 Loassojavri	1961	1992	6	buorre	27 Suolójávri	1961	1988	10	buorre
5 Megojavri	1963	1986	6	dohk.	33 Guonjarjohka	2000		10	buorre
6 Jogasjávri	1937	1990	5	govtt.					
7 Guonjarjohka	2000		10	buorre	Láigostobut	Huks.	Divv.	Ss	Ortnet
8 Dierpmesjávri	1969	1992	8	buorre	25 Jogasjávri	1994	2000	6	buorre
9 Suolójávri	1961	1988	10	buorre	28 Boazojávri	1962		4	buorre
10 Boazojávri	1967		10	dohk.	28 –fuolahavist.	1998		4	buorre
11 Dábmajávri	1961	1993	4	buorre	29 Hirvasvuohto	1998		10	buorre
12 Deatnomuotki	1961	1989	8	buorre					
13 Áillahasjávri	1990		10	buorre	MR:a eará vist.	Huks.	Divv.	Ss	Ortnet
14 Buvrášjohka	1969	1991	20	buorre	30 Doskaládjaga	1988		8	buorre
15 Hirvasvuohto	1998		6	buorre	31 Muonnjagorži	1958	1981		dohk.
16 Gaskkasjohka	1970		10	fuotni	31 –ráidodállu	1981			fuotni
17 Godđoguoika	1971		10	fuotni	31 –vuorká	1957			dohk.
18 Roahpi	1961	1992	12	buorre	31 –sávdni	1966			dohk.
19 Aatsa	1971		10	dohk.	32 Vuopmegašj.	1992		8	buorre
20 Gálkkoaiivi	1961	1993	8	buorre					
21 Binnjisguoika	1960		2	fuotni					
22 Riimmajávri	1959		2	fuotni					

Govva 7. Lustageavahanrusttegat Giehtaruhttas meahceguovllus ja dan lahkosiin. Čilgehusat nummiriidda, mat čujuhit vistiid sajádaga. Huks. = huksenjahki, Divv. = divvunjahki, Ss = seangasajiid lohku. Ortnetčuolddas govtt. = govttolaš, dohk. = dohkálaš. Láigostobut-bajilčállaga vuolde gávdnojit maiddá isidaston láigostobut. MR:a eará vist. = Meahciráđdehusa eará vistit. Nummirat 30 ja 32 leat fuolahavist- ja gozihanstobut.

dáfus áibbas beare unni. Dálá stohpu lea maiddái hui váttis muohtadilálašvuodaid dáfus boastto sajis. Meahciráđdehus leage 2000:s ceggen boares stobu sadjái odđa 10+10 -olbmo ávdin-várrenstobu (govva 7).

Ávdinstobut gávdnojit miehtá meahcceguovllu, muhto Giehtaruohtta buot várrenstobut leat stuorraduottarguovllus, vánddardeami guovddášguovllus. 2000:s idjadeapmi guovllu várrenstobus mávssii 60 márkki [10,10 €] /seangasadji/jándor. Várrema lea sáhttán dahkat 15.3.–15.9. gaskasaš áigái guhkimustá guovtti manjjálas jándorii stobu nammii. Jaskes turistaáigge, dahjege golggotmánu 1. ja njukčamánu 14. beaivvi gaskkas, stobu lea sáhttán várret ollásit iežas atnui, goittotge guhkimustá ovttá vahkkui hávil. Jogašjávrrí várrenstohpu lea doaimman 2000:s láigobartan.

Govva 7. Lustagevaheami rusttegat Giehtaruohtta meahcceguovllus ja lahkosiin. Dilli 2000:s. Liisa Kajala & Teppo Loikkanen 2000. © Metsähallitus 2001, © Maanmittauslaitos 1/MYY/01.

Meahciráđđehusas lea iežas anus Doskaládjaga fuolahus- ja gozihanstohpu ja geavahanvuoigatvuohta iežas láigohan bolesdoaimma doarjjabáikái Vuopmegašjávrris ja Sonera ja Tuollolágádusa fuolahusstobuide Megonjávrris. Meahciráđđehusa fitnodekonomalaš ovttagas Villi Pohjolas lea prográmmabálvalusaid doarjjabáikin ng. Kekkosa gámpá Boazojávrris nuorttageahčen ja Hirvásvuohppi meahcegeámpá Leahttáseanu siste meahceguovllu nuortalulágeahčen. Dat leat vuosttažettiin Meahciráđđehusa Villi Pohjola lágidan stivrejuvvon prográmmabálvalusaid doarjjabáikkis, muhto daid sáhtta muhtun áigái láigohit maiddá eará prográmmabálvalusfitnodagaide. Kekkosa gámpá oktan sávnniin sirdásii Kemijoki Oy:s Meahciráđđehussii 1997:s ja dan oktavuh-tii huksejuvvui fuolahusvisti 1998:s. Museovirastoin lea sohppojuvvon ahte Kekkosa gámpá galgá seailluhuvvot museavistin. Dasa lassin Meahciráđđehusa hálddus lea Muonnjagoržži 1991:s heaittuhuvvon rádjegozáhusstašuvdna, man gáddesávdni lea leamaš vánddardeddiid anus. Giehtaruohtasa meahceguovllus eai leat várrengámmet.

Bálgát, johtolagat ja eará rusttegat

Giehtaruohtasa meahceguovllus lea okta geasiáigásaš merkejuvvon vánddardanjohtolat, Kalohttageinnodat, man ollesguhkkodat lea 800 km. Meahceguovllu siste dat johtolat manná sullii 40 km mátkki Somašjávrris Bihčosjávrris, Megonjávrris, Guonjarjávrris ja Suolójávrris bokte Gilbbesjávrrái. Kalohttageinnodagas earrána Bihčosjávrris nuortadavágeahčen merkejuvvon 8 kilomehtera guhkkosaš čuggestatjohtolat Háldái ja sullii 25 kilomehtera guhkkosaš (Suoma bealde merkekeahttá, Norgga bealde funet merkejuvvon) bálggis Loassojávrris bokte Didnojohkii, Norgii Ivgubađa geainnu gurrii. (govva 7)

Guovlu lea 50 km Heahtá–Gilbbesjávrris mohtorgielkávuojáhagas, man ollesguhkkodat lea 180 km. Nubbi merkejuvvon mohtorgielkávuojáhaga, 40 km, manná Sáreguoikkas Ávžžášjávrrái ja ruossalastá Heahtá–Gilbbesjávrris vuojáhaga Buoiddesoavvi nuortadavábealde (govva 7). Jogašjávrris álgi Boazoeanu–Leahttáseanu 110 kilomehtera guhkkosaš fanastallanjohtolat manná meahceguovllu siste vuosttaš 60 km, Leahttáseanu–Jiehtájoga jekkiidsuodjalanguovllus čuovvovaš 30 km ja mañimuš 20 km priváhtaeatnamid čađa nu, ahte jekkiidsuodjalanguovlu lea daid birra. Johtolaga geahči lea Márkanis, gos Leahttáseatnu ovtastuvvá Rádjeetnui ja Muoniojohka álgá.

Meahceguovlui leat ihtán áiggiid mielde sierralágan bálgát. Dákko govviduvvojit dušše dat bálgát, mat vuhttojit bures meahcis ja maid geavahit geasiáigge meahcejohtalusvuojáhahkan (gč. s. 55, govva 10). Sáreguoikkas Ávžžášjávrrái manná Geaidnolágádusa bajásdoallan bálggesgeaidnu, mii lea heajos ortnegis. Njuoskaseamos sajiide leat plánejuvvon rovit njealjajuvllagiid várás. Gálggoaivvis manná geasiáigge meahcejohtalusvuojáhaga Hirvásvuohppi bokte Muonnjagoržái. Máđija alde lea soames rovvi njealjejuvllagiid várás ja Doareseanu njálmmis heaŋgášaldi, mii doaibmá dálvit mohtorgielkávuojáhaga šaldin.

Meahceguovllu boaldinmuorra- ja bázahusfuolahus

Buot stobut earret Riimmajávrris ávdinstobu leat 2000:s Meahciráđđehusa boaldinmuorra- ja bázahusfuolahusa olis. Doaimma stivre Meahciráđđehusa biras- ja kvalitehtavuogádat. Boaldinmuorran geavahuvvo eanas beahci, mii fievrriduvvo eatnangeainnu mielde Gilbbesjávrrái, gos muorat botkojuvvojit kamiinnaide heivvolažžan ja vuddjojuvvojit mohtorgielkkáiguin stobuid boaldinmuorraliideriidda álgodálvvis. 1999:s boaldinmuorra golai sullii 150 guđahasmehtera à 1 100:- [185 €]. Guovllu muhtun lulimus stobuide Meahciráđđehus lágida boaldinmuoraid stobuid lahkosiid suhkkes soahkebohtuin. Eanemus geavahuvvon stobuin leat gássauvnnat boaldinmuora seastin dihte. 1999:s golggusgássa golai badjel 60 bohtala à 12 kg.

Bivnnuheamos johtolagaid guoras leahkki stobuid oktavuhtii leat huksejuvvon bázahusaid sirrenbáikkít sirrenrávvagiiguin. Seahkalasbázahusseahkaid vurkkodeami várás leat sierra vurkensajit. Bázahusat fievrriduvvojít meahcis eret dálvit muorrafuolahusa máhccanguorbmin. Seahkalasbázahusat čoggojedje guovllus 1999:s sullii 50 gudahasmehtera. Buot stobuid oktavuodas leat čorges olgohivssegat, maid čázádatváikkuhusat čuvvojuvvojít čáhcečájánaiguin.

Geassit Kalohttageinnodaga guoras leahkki stobut čorgejuvvojít, devdojuvvojít gássabohtalat ja bázahusfuolahusa doaibma sihkkarastojuvvo. Bázahusfuolahusa ja stobuid geavaheami birra gávdnojit stohpobearpmain rávvagat, mat leat áiggi dásis. Ulbmilin lea geahpedit bázahusaid šaddama beaktilis diehtujuohkimiin, muhto nuppe dáfus giedahallat áššálaččat čoggon bázahusaid.

Heajos beliid birra sáhtá addit Meahciráđdehussii máhcahaga. Dan várás stobuin leat máhcahatskovit ja geaidnuguoras máhcahatkása. Ožžojuvvon máhcahat dokumenterejuvvo ja dan geahččalit mannat čađa nu jođánit go vejolaš.

3.8.4 Lustageavaheami iešláhki ja mearri

Giehtaruohtasa meahceguovlu lea lustageavaheddjiid gaskkas bivnnuheamos Suoma lágasmearriduvvon meahceguovlluin. Meahceguovllu galledit jahkásaččat lagabui 6 000 vánddardeaddji oktiibuot sullii 25 000 orrunjándora mađi. Galledeaddjilogut leat goittot 1970-logu rájes dađistaga lassánan. Dušše bivnnuheamos álbmotmeahcit mannet dáid loguid badjel. Ovdamearkka dihte UK-meahci sisosiin árvalit leat jagis sullii 10 000 vánddardeaddji ja Bállás–Ovnesduoddara álbmotmeahci sisosiin fas sullii 5 000 vánddardeaddji.

Luonddu lustageavaheapmi lea Giehtaruohtasa meahceguovllu nuoramus eanageavahanhápmi, muhto eará meahceguovlluid ektui vánddardeaddjit ”gávdne” Giehtaruohtasa meahceguovllu juo viehka árrat. Várre vuosttaš vánddardeaddjit guovllus ledje suomelaš nissonvaláštallit 1930-logu álggus. Mátkkálašbálvalusaid – oahpisteami, sáhtosteamii guovllus ja smávva idjadanfálaldagaid – leat lágidan mávssu vuostá nu guhká go mátkkálaččat leat johtán guovllus, oažžu dadjat ahte goittot 1950-logu rájes.

Go gielkkástallan ja áibmojohtalus lea šaddan dábáleabbon, de dat lea buktán meahceguovlluide ođđa geavaheaddjijoavkkuid ja rievddan meahceguovlluid virolaš geavahanhámiid. Dáid jagiid várrenstobuid leat várren iežaset atnui iežaset fámuiguin johtti árbevirolaš meahcevánddardeaddjiid lassin maiddái mohtorfievrruiguin johtti mátkkálaččat ja stivrejuvvon joavkkut. Dát lea lasihan ruossalasvuodaid sierra joavkkuid gaskkas.

Mohtorfievrruiguin johtaleapmi lea gáržžidan meahceguovlluid sosiálalaš perspektiivvas, ja nuba dál sáhtá moatte beavvis finadit buot gáidoseamos guovlluinge. Giehtaruohtasis erenoamážit guolástanturisma girddi Leahttáseanu ja dan giera- ja oalgejogaid guovlluide lea lassánan dáid jagiid márkanastima, dolgevuoggabivddu lassáneami ja girdinoktavuodaid buorráneami dihte. Nuppe dáfus mohtorfievrruiguin johtaleapmi – mohtorgielkkástallan ja áibmojohtalus – dahket vejolažžan meahcisjohtaleami daidda joavkkuide, main eai leat alddiineaset gárvvivuodát iehčanassii johtit guovllus.

Luondduturisma dehálaš ealáhussan dahje oassin ealáhusollisvuodas lea ealáskan easkka 1980-logu loahpageahčen ja erenoamážit 1990-logus. Turismma bivnutvuolta boahká lassánit maiddá 2000-logus, go luondduealáhusaid gánneheapmi lea geahppánišgohtán. Gilbbesjávrrí gilli eallá buorre muddui turismmas, mas meahceguvlui manni luondduturisma hábme mearkkašahhti oasi áigái boadus. Mátkkálaččaide vuvdet prográmma- ja oahpistanbálvalusaid lassin idjadanbálvalusaid, biepmu ja meahcisboradanbálvalusaid, boaldámuša, mátkemuittuid, vánddardan- dárbašiid ja fievrridanbálvalusaid.

Prográmmabálvalanfitnodagat lágídit guvlui stivrejuvvon mohtorgielká- ja bilkenmátkkiid ja fuolahuvvon ja stivrejuvvon čuoiganmátkkiid. Dáid jagiid lea dasa lassin lágídan guvlui beanageasus- ja boazosafáraid. Bivnnuheamos áigi oahpistuvvon dálvviáigásaš vánddardemiide lea njukčá- miessemánnu. Eatnasat dálvviáiggi mátkkiin dahkkojuvvojit meahceguovllu oarjedavágeaže stuorraduoddariidda, masa gullá maiddá mátki Háldái. Báikkálaš turistafitnodagat láigohit dasa lassin mohtorgielkkáid ja vuvdet vuojáhat- ja guolástanlobiid mátkkálaččaide, geat sáhttet iehčanassii gielkkástallat meahceguovllu čada Meahciráđđehusa váldegottálaš mohtorgielká- vuojáhaga mielde ja eará sajis stivrejuvvon vuogi mielde báikegoddelaš oahpisteaddji fárus dahje oassálastimiin stivrejuvvon mohtorgielkásafáraide.

Geassit ja čakčat prográmmabálvalusfitnodagat lágídit meahceguovlluide vánddardemiid, gummefatnasiin luoitima, rievssatbivdomátkkiid ja guolástanmátkkiid. Bievlan bivnnuhis báiki Háldi lassin lea Boazoeanu–Leahttáseanu guolástan- ja fanastallanjohtolat. Geasiáigásaš girdinsáhtostandoaibma ja ”sightseeing”-girdimat meahceguvlui leat dáid jagiid maiddá lassánan mealgat. Girdinsáhtostemiide dorvvastit vuosttažettiin iehčanassii johtti lustavázzit, meallut ja guolásteaddjit, muhtun muddui maiddá prográmmabálvalusfitnodagat. Siviilahelikopter lea anus gádjunbálvanadoaimmas badjel riikkarájiid.

Luondduturisma mearkkašupmi

Turisma dasa gullevaš eará váikkuhusaiguin lea Eanodaga mávssoleamos ealáhus ja Giehtaruohtasa meahceguovlu gieldda eanemus geasuheaddji luondduturismačuozáhat. Giehtaruohtasa meahceguovllus iežas deahkkefámu geavaheapmái vuodduuvvi lustageavaheamis lea guhkes árbevierru ja guovlu leage okta bivnnuheamos árbevirolaš meahcevánddardeddiid vánddardančuozáhagain. Dáid guhtaliid mohtorgielkkástallan meahceguovllu čadamanni váldegottálaš mohtorgielkávuojáhaga mielde ja guolástanturisma leat maiddá lassánan guovllus mealgat. Dan sadjái ng. ”vilda gielkkástallan” merkejuvvon láhtuid olggobealde lea geahppánan mealgat 1980-logu ektui. Smávva joavkkuide oaivvilduvvon alladássásaš prográmmamátkkit, main olbmot johtet sohppojuvvon áiggiid sohppojuvvon johtolagaid mielde sohppojuvvon njuolggadusaiguin heivejit bures guvlui ja dain ávkašuvvá eanemus báikkálašekonomiija ee. barggolaš- vuodaákkaid dihte. Beanageasussafáradoaibma merkejuvvon vuojáhagaid olggobealde ja loahppagida stivrekeahces mohtorgielkkástallan guottetguovlluin heivejit čielgasit buot fuonimusat guvlui, dasgo dat dagahit badjelmearálaš, váttis gávnnahtti goluid boazodollui ee. čoavjjehiid reitoma ja ealuid badjelmearálaš čohkkengoluid bokte. Meahceguovllu lustageavaheami ekonomalaš váikkuhusat dovdojit guovlluekonomiijas turismadietnasiin ja bargosajiin, oahpisteddiid báikkáin, prográmmabálvalus-, lohpe-, idjadan-, vuovdin- ja vearroboaduin.

Lustageavaheaddjit ja -galledeamit

Giehtaruohttasa lustageavahandutkamuša mielde guovllu lustageavaheddjiin 70 % leat dievddut. Geavaheddjiid gaskaahki lea 40 jagi ja sis guokte goalmádasa leat 21–50-jahkásaččat. Vuollem 16-jahkásaččat lustageavaheddjiin leat 6 %. Sullii golbma njealjádasa johtalit 2–4-olbmo joavkkuin. Dálvit badjel njealji olbmo joavkkut leat eanet go geassit. Erenoamážit mohtorgielkkástallit ja stivrejuvvon čuoiganvánderdeaddjit johtalit stuorit joavkkuin.

Geasiáiggi lustageavaheddjiin sullii bealli ja dálvviáiggi sullii njealjádas ledje guovllus vuosttaš háve. Geavaheddjiin ledje idjadan meahcis geasiáigge 96 % ja dálvviáigge 67 %. Meahcis idjadedje gaskamearálaččat 5,4 ija, main meahceguovllu ossodat lei gaskamearálaččat 4,4 ija. Geassit idjadedje dábálaččat iežasat idjadanrusttegiin ja dálvit stobuin.

Guovllu lustageavaheddjiin leat guolásteaddjit geasiáigge 43 % ja dálvviáigge 13 %. Girddi johtti olbmui guolástit 74 % ja vácci johtti olbmui 36 %. Gielkkástalliin bilkejit 32 % ja čuigiin 8 %. Meahcebidit buot johttiin leat dušše unna oasáš.

Johtinvuogit

Geasiáigge Giehtaruohttasa meahceguovllus johtet vácci, fatnasiin, mealu ja girddi. Dálvviáigge johtet eanas čuoigga, mohtorgielkkáin ja mohtorgielkká reagat čohkkámiin. Oddaset lustageavahanvuogit leat ee. beanageasus- ja boazovuojašeamit, muohtagápmagiiguin vázzin, spárken, muohtafiellostallan ja seivvonborjjasteapmi. Prográmmabálvalusdoaimma dorje buorre muddui dálvit mohtorgielká- ja geassit fas girddi-, helikopter- ja mohtorfanassáhtostallamiidda.

Giehtaruohttasa lustageavahandutkamuša mielde jagiid 1996–1997 guovllu lustageavaheddjiin johtaledje vácci 52 %, čuoigga 30 %, girddi goittot oasi mátkkis 9 % ja mohtorgielkkáin 6 %. Go mielde váldjuvvojit maidái olbmuid ovddit fitnamat guovllus, de 20 % johttiin ledje goittot muhtumin johtalan guovllus girddi dahje mohtorgielkkáin. Čuigiin sullii 4 % fievrridit biergasiid-diset fuolahangielkká fárus.

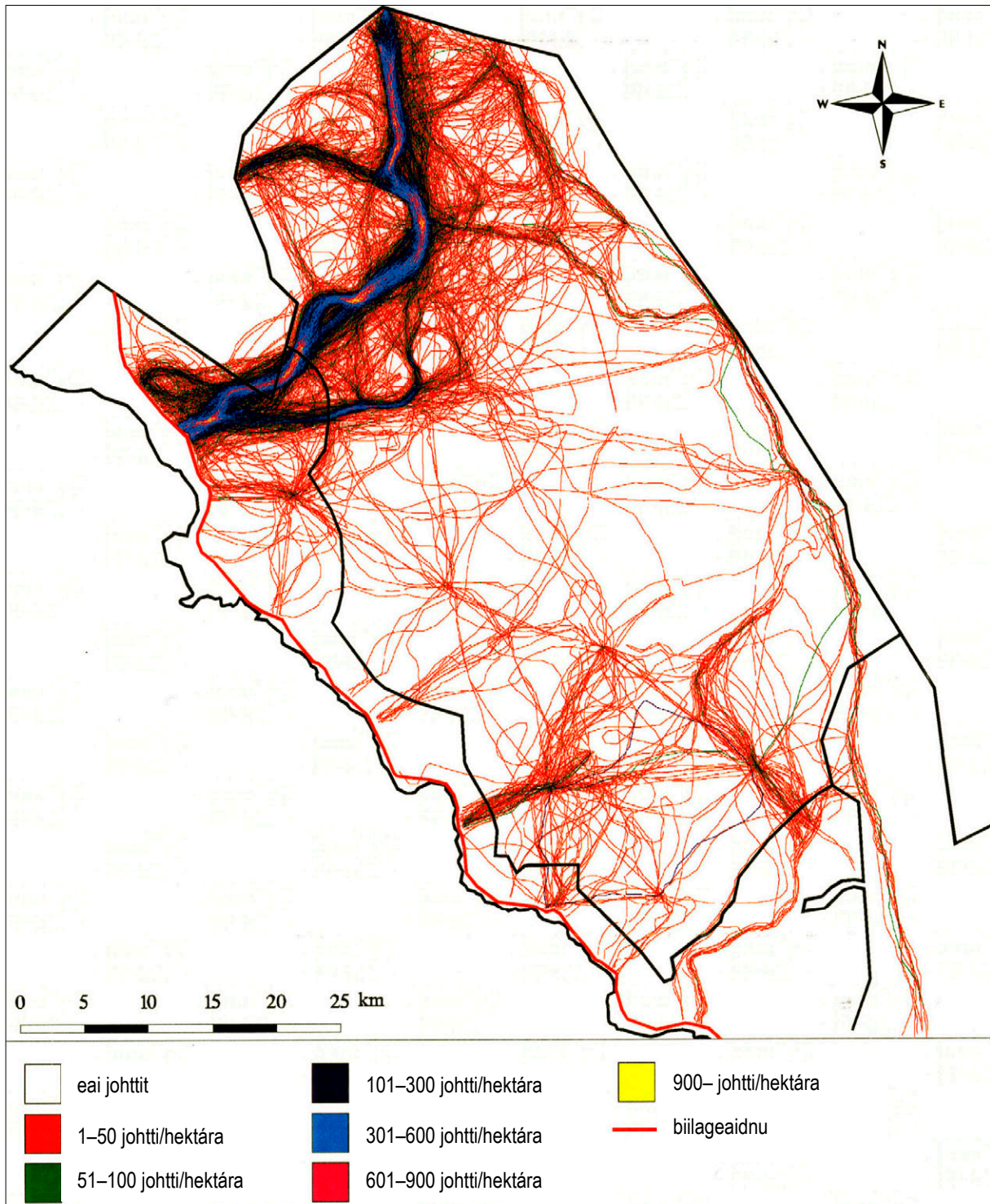
Báikegoddelaččaid mohtorgielkálohpi addá vuoigatvuođa gielkkástallat iežas ruovttugieldda stáhtaetnamiin. Giehtaruohttasa meahceguovllu stuorraduottarguovllus Eanodaga gielddalaččat bilkejit ja gielkkástallat erenoamážit cuoŋo–miessemánus.

Lustageavaheaddjiloguid ovdáneapmi

Ávdin- ja várrenstobuid guossegirjiid vuodul dahkkojuvvon árvvoštallamiid mielde orru leamen nu, ahte Giehtaruohttasa meahceguovllu lustageavaheaddjilogut leat lassánan 1970-logu álggu vuollem 1 000 jahkásaš lustageavaheaddjis dálá sullii 6 000 geavaheaddjai. Kalohttageinnodaga atnuiváldima maŋŋá lea lustageavaheapmi lassánan johtileappot geasiáigge go dálvviáigge. Sesongamánobajit leat bisson seammán: gidđasesonŋa lea cuoŋo–miessemánus ja geassesesonŋa suoidne–borgemánus. Dáid mánobajiid áigge fitnet guovllus sullii 80 % oppa jagi lustageavaheddjiin.

Lustageavaheami juohkáseapmi guovlluid mielde

Giehtaruohhtasa meahcceguovllu lustageavaheapmi juohkása eatnandiedalaččat eahpedássidit nu, ahte sesoŋga deaivá sihke geassái ja dálvái soames válđohtolaga ala. Bivnuheamos lea sihke geassit ja dálvit meahcceguovllu davágeaže stuorraduottarguovlu. Seammás olbmot finadit maiddáai Suoma alimus čohka, Háldi, alde (govat 8 ja 9).

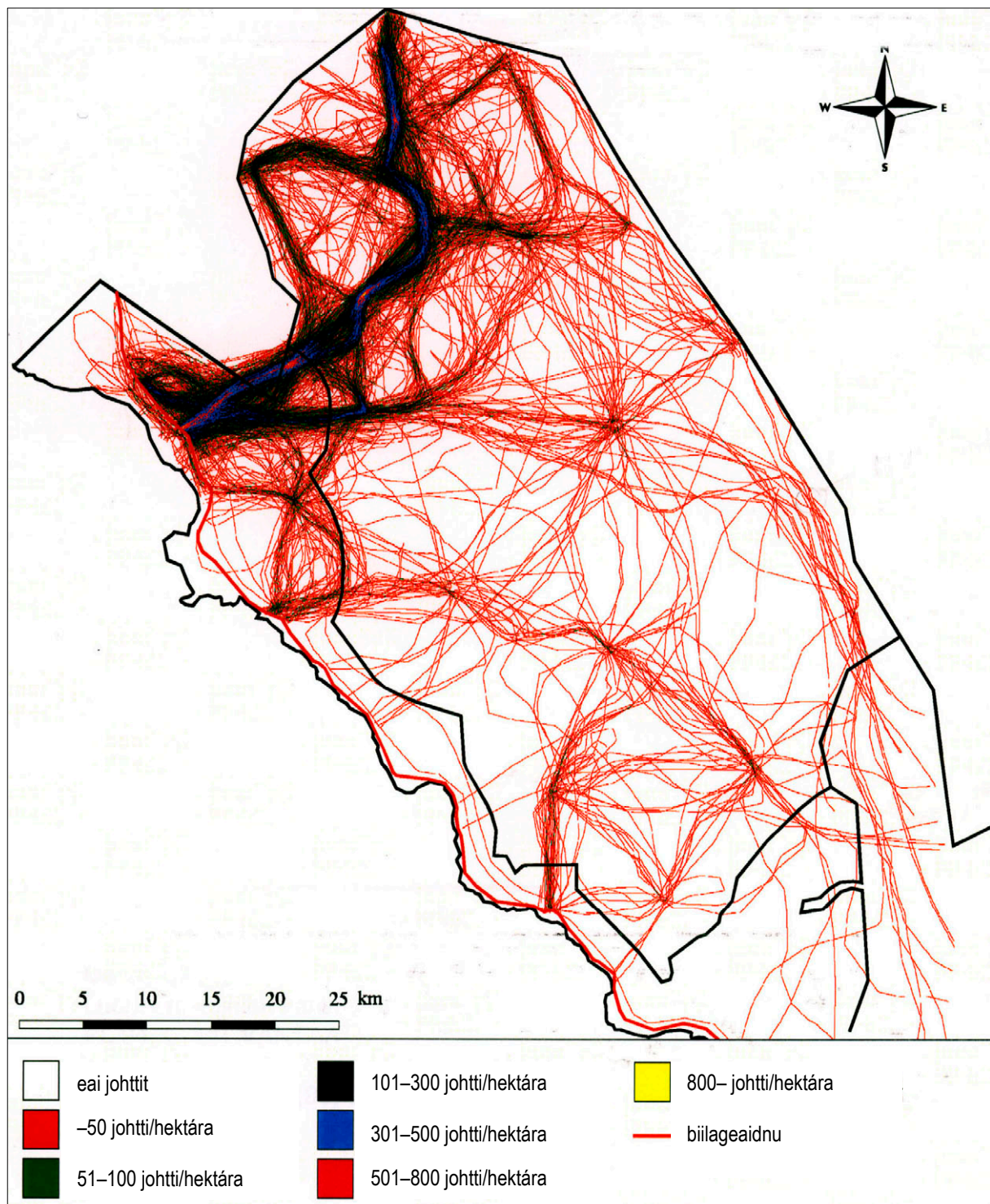

Govva 8. Giehtaruohhtasa meahcceguovllu lustageavaheddjiid johtolagat geasiágge.

Johtolagat

Bivnnuheamos lustavázzinjohtolat geasiáigge lea Kalohttageinnodat. Eará bivnnuhis, vaikko vel merkekeahes johtolagat geasiáigge leat Loassojávrrí ja Dierpmesjávrrí johtolagat. Dasa lassin geassit vázzojuvvo ollu Roahpái ja Doareseanuráigge. Geassit Leahttáseanu johkajohtolagaid mielde johtet dábálaččat dakkár olbmot, geat leat johtán earáláhkaige go vácci (girddi, mealu, fátnasiin) (govva 8).

Govva 9. Giehtaruohhtasa meahcceguovllu lustageavaheddjiid johtolagat dálvviáigge.

Sullii Kalohttageinnodaga guoradeaddji, dálvviáigge rissiiguin merkejuvvon fuolahusjohtolat lea eanemus geavahuvvon johtolat čuigiid, báikkálaš mohtorgielkkástalliid ja stivrejuvvon mohtorgielkájoavkkuid gaskkas. Dálvit leat goittot dáid jagiid leamaš vánddardeaddjit unnit go geassit. Háldi johtolagas lávejit finadit mohki Doskaljávrris, unnibut Somašjávrris ja muhtun muddui lávejit vuodjit maiddái Loassojavrái riikkaráji ja Urttašvákki mielde. Gielkkástalliid gaskkas buot bivnuheamos johtolat manná Gilbbesjávrris Dierpmesjávri, Muonnjagoržži ja Hirvásvuohppi bokte Čiekŋalisjávraí Meahciráđdehusa váldegottálaš mohtorgielkávuojáhaga mielde (govat 7 ja 9).

Idjadeamit

Lustageavaheddjiin meahceguovllus ja dan lahkosiin geasiáigge 1997 idjadedje lagabui 3 000 badjel 16-jahkásaš olbmo ja idjadeamit ledje badjel 12 000. Jagi 1996–1997 dálvviáigge idjadedje fas guovllus sullii 1 300 badjel 16-jahkásaš olbmo ja idjadeamit ledje badjel 6 000. Geassit bivnuheamos idjadanbáikkid ledje Kalohttegeinnodaga guoras Megonjávri, Bihčosjávri ja Suolajávri, main guđesge idjadedje badjel 1 000 gearde. Njealjádin bivnuheamos idjadanbáiki lei Guonjarjoga ávdinstohpu. Ollu geavahuvvon stobuide sáhtta vel lohkat Dierpmesjávri stobu. Dat loahpat 18 stobu ledje mealgat unnit anus. Geassit idjadit dasa lassin iežaset idjadanrustegiin erenoamážit čáziid lahkosiin. Báikegoddelaččat, vuosttažettiin badjeolbmot ja rievssatbivdit, idjadit eanas sesonjaáiggiid olggobealde ávdinstobuin ja bilkejeaddjit miessemánus dálvetealttáin.

Várrenstobuin idjadedje vihttalot stuorra (5–10 olbmo) joavkku oktiibuot 168 ija 1998:s. Seammaláhkai 1999:s várrenstobuin idjadedje vihttalogigolbma stuorra joavkku oktiibuot 148 ija. Dáid stuorra joavkkuid idjademiin guokte goalmádasa deive cuoŋo–miessemánui.

3.8.5 Plána árvalusat

Fitnodekonomalaš luondduturisma lobit

- 1) Fitnodekonomalaš, eará go iežas fámuiguin dáhpáhuvvi luondduturisma guovllus ja gaskaboddosaš áibmojohtalus nu, ahte geavahuvvojit guovllu čázit seavivunadjin, lea lobivuloš. Gohttenlobiid prográmmabálvalusfitnodagaide miedihit guđege dáhpáhusa hárrái sierra dahje ovttá áigodahkii hávil ovddalgihtii sohppojuvvon báikkiide. Lobis meroštallojit gohtteneavttut. Gohttensajit eai oaččo leat áitatvuloš šlájaid dáfus rašis dahje muđui gollanhearkkes báikkiin, eaige dat oaččo čuohcit boazodollui, vánddardeddjiide dahje earáide, geat johtalit guovllus. Lobiid meroštallama vuodđun Meahciráđdehus gullá guovllu čanasjoavkkuid. Fitnodekonomalaš luondduturisma johtimii guoskevaš lobit ja daid miedihanákkat leat govviduvvon logus 4 Johtalus ja johtaleapmi.

Ákkat: Meahceguovloiešlági dorvvasteapmi, luondduealáhusaid ja sáme kultuvrra dorvvasteapmi, meahceguovllu luonddudili seailuheapmi ja áitatvuloš šlájaid suodjaleapmi ja árbevirolaš meahcevánddardeami dorvvasteapmi.

Fitnodekonomalaš turisma meahceguovllus galgá leat smávvalágan, stivrejuvvon ja lobivuloš doaimma iige dat oaččo bearehaga čuohcit boazodollui. Go leat čielga njuolggadusat luondduturismii ja bargujuvvo áiggi bále dusten dihte buot liigeheaduštusaid, de dát ovddida ealáhusa ja bargoaddivjolašvuodaid. Oktasaš beroštupmin lea dorvvastit meahceguovloressaid. Meahcejohtalusláhka, meahceguovloláhka ja juohkeolbmovoigatvuodát.

Lustageavaheami stobut

- 2) Ávdinstohpu lea viehka ovttageardán stohpu, mii lea álo rabas. Das lea kamiidna, seaidne-seaŋggat, beavdi, beaŋkkat ja dábálaččat gássavuoššanpláhtat. Ávdinstobut leat oaivvilduvvon vuosttažettiid daid idjadeapmái, geat leat jođus iežaset fámuiguin.

Mohtorgielkkástallit sáhttet geavahit ávdinstobuid, mat leat Meahciráđdehusa váldegottálaš mohtorgielkávuojáhaga guoras, jaskes áigge idjadeapmái ja orustan- ja beaivestohpun muđuige. Maiddái prográmmabálvalusfitnodatolbmot sáhtte jaskes áigge geavahit ávdinstobuid orustanstohpun dainna eavttuin, ahte sii leat vuos soahpan áššis Meahciráđdehusain. Ávdinstobut eai goittot leat oaivvilduvvon fitnodatekonomalaš luondduturismma idjadandoarjjabáikin. Badjeolbmot sáhttet idjadit ávdinstobuin moanaidige ijaid maŋŋálagaid jaskes áigge dainna eavttuin, ahte leat soahpan ovddalgihtii áššis Meahciráđdehusain.

- 3) Várrenstohpu ja várrengámme leat ávdinstobuid láhkai ovttageardán gámpát. Namastis fuolakeahttá várrengámme ii leat dábálaš lavdnjegámme muhto birastahtti lundui bures ”heivvolaš” smávvalágan hirsagámpá, mas lea kamiidna ja seaidneseaŋggat ja masa čáhkhet idjadit 2–6 olbmo. Várrenstobuid rusttegiidda gullet ávdinstobu rusttegiid lassin bolstarat, gokčasat ja gievkandárbašat. Jos áigu idjadat dain stobuin, de galgá ovddalgihtii várret seaŋgasaji, máksit dan ja lotnut čoavdaga. Jaskes áigge várrenstobu sáhttá várret ollásit iežas atnui, goittot guhkimustá vahkkui hávil. Sesonŋaáiggiid seaŋgasaji sáhttá várret stobus guhkimustá guovtti maŋŋálas jándorii. Várrenstohpu lea oaivvilduvvon idjadeapmái iežas fámuiguin, iehčanassii meahceguovllus johtaleddjiide ja iežas fámuiguin johtaleddji stivrejuvvon ja fuolahuvvon joavkkuide. Várrengámme leat oaivvilduvvon iežas fámuiguin johtaleddji iehčanas meahcevánddardeddiide. Maiddái báikegoddelaččat sáhttet idjadit várrenstobuin dahje várrengámmein, go johtalit mohtorgielkkáin guovllus dainna eavttuin ahte leat várren ovddalgihtii dain idjasaji.
- 4) Láigogámpáid ja ng. isidaston láigogámpáid dahjege prográmmabálvalusdoarjjabáikkiid rusttetdási lea buoret go ávdin- ja várrenstobuin. Dat leat várrenstobuid láhkai lássejuvvon ja daid geavaheamis galgá ovddalgihtii soahpat Meahciráđdehusain. Láigogámpá sáhttá láigohit gii beare muhtun áigái, meahceguovllus guhkimustá guovtti vahkkui hávil. Dalle gámpá oažžu ollásit iežas atnui láigoáigái. Láigogámpáid sáhttet láigohit maiddái turistafitnodatolbmot. Isidaston láigogámpát leat oaivvilduvvon vuosttažettiin fitnodatekonomalaš, stivrejuvvon luondduturismma dárbbuide. Dáid stobuid hálddaša Meahciráđdehus. Daid sáhttá láigohit oanehis áigái turistafitnodatolbmuide ja eará čanasjoavkkuide. Isidaston láigostohpun sáhttá geavahit Hirvásvuohppi meahcegámpá ja Boazojávri ng. Kekkosa gámpá fuolahusvisti lassin eará stobuid, mat leat stivrejuvvon luondduturismma avádagas ja várrejuvvojit dán ulbmilii. Muonnjagoržži ovdeš rádjegozáhusa visttiid, mat galget gaikojuvvot, sadjai sáhttá hukset láigostobu.
- 5) Vánddardeami guovddášguovlluide fuolahanrissevuojáhaga gurrii, omd. Vuopmešašjávrii, sáhttá vuodduid beaivestobu mohtorgielkásafáraid orustansadjin.
- 6) Meahciráđdehus dahká vánddardeddiide njuolggadusaid ávdin- ja várrenstobuid geavaheamis ja dárbbu mielde rievdata stobuid geavahanrávvagiid ja sesonŋaáiggiid álgin- ja nohkanáigemeiid. Njuolggadusaid birra diedihuvvo beaktilit.

Ákkat (čuoggát 2–6):

- Giehtaruohttasa lustageavahandutkamuš. Stivrejuvvon fitnodekonomalaš luondduturismma mohtorfievrruid veagas galgá sierranahttit iežas fámuiguin dáhpáhuvi vánddardeamis guhkitáigásaš vuorrováikkhusa dahjege idjadeami hárrái. Ná dorvvasta buoremusat sierra čuožahatjoavkkuide meahcceguovlovásáhusaid ja garvá joavdelas ruossalasvuodaid, mat sáhttet boahtit ee. dalle, go gielkkástallit ja čuoigat ja nuppe dáfus prográmmabálvalus-áššehasat ja iehčanassii vánddardeaddjit šaddet idjadit seamma visttis. Giđdádálvve mánggat čuoigat bohtet čuvges áigge idjadit ávdinstobuide hui maññitge, goas lea dat várra, ahte juo nohkadan mohtorgielkkástallit ja máksi áššehasat dego bággehallet joatkit mátkki dahje gohttet dálvetealtái.
  - Badjeolbmot dárbbasit barggusteaset ávdinstobuid doarjjabáikin.
  - Mohtorgielkkástalli beassá jođáneappot go čuoigi olmmoš gohttet meahcceguovllu olggo-beallai.
  - Báikegoddelaččain lea vuoiगतvuohhta johtalit guovllus mohtorgielkávuojahagaid olggo-bealdege.
  - Isidaston láigostobut dahket vejolažžan ovddidit bistevaš luondduturismma. Dát gáibida ahte turistafitnodatolbmot sáhttet áiggi bále várret stobu iežaset atnui ja ahte dát stobut leat bivnuheamos lustavázzin- ja čuoiganjohtolagaid olggobealde. Hirvásvuohppi ja Boazojávri leat stivrejuvvon luondduturismma avádagas. Hirvásvuohppi ja Muonnjagorži leat dasa lassin Meahciráđdehusa váldegottálaš mohtorgielkávuojahaga ja Boazoeatnu–Leahttáseatnu čáhce-vándardanjohtoga guoras. Láigostohpu Muonnjagoržžis bálvalivččii prográmmabálvalus-fitnodatolbmuid, guolásteddjiid, mealluid ja mohtorgielkkástalliid lassin erenoamážit Gilbbesjávri gili olbmuid dárbbuid oazžut ”alcceseaset” stobu dagatkeahhtá liigedeattud luondduealáhusaide ja heađuškeahhtá iežaset fámuiguin johtti olbmuid.
  - Luondduturistafitnodatolbmot háliidit beaivestobu Háldi johtolaga ala mohtorgielkásafáraid áššehasaid doarjjabáikin, goas ruossalasvuodát čuigiiguin geahppánivčče, go mohtorgielkásafárat eai dárbbasivčče geavahit ávdinstobuid orustanbáikin. Dákkár stobu gánnáhit mánggalágan geavaheaddjit (badjeolbmot, vánddardeaddjit, luonddusuodjaleaddjit ja turista-fitnodatolbmot) guovllus.
  - Sesonjgaáiggiid muddendárbu boahtá das, ahte dat sáhttet nuppástuvvat áiggi mielde. Ovdamearkka dihte juovllat Giehtaruohttasa meahcceguovllus leat geasuhišgohtán eanet ja eanet vánddardeddjiid. Nuppe dáfus ealaskas turismasesonja ii leat dušše dan duohken, goas turistat johtet muhto maiddá das ahte gos. Ovdamearkka dihte giđa alimus turistaáigi stuorra-duottarguovllu lulábealde álgá guokte dahje golbma vahku maññelis go stuorra-duottarguovllus.
- 7) Meahciráđdehus geahččala fuolahit guovllu buot lustageavahanstobuid ja -rusttegiid ja merket plánas namuhuvvon johtolagaid ja vuojáhagaid. Dán áššis guovddážiis leat dat stobut, johtolagat ja rusttegat, mat leat guovddáš vánddardanguovlluin ja stivrejuvvon luondduturismma avádagain. (gč. govva 12 avádatjuohku)

Ákkat: Meahcceguovllu luonddudilálašvuoda ja boazodoalu dorvvasteapmi. Johtolagaid ja stobuid bajásdoallan ja muorra- ja bázahusfuolahus mearkkaša ollu guovllu lustageavaheami birsváikkhusaid dáfus. Jos lustageavaheami rusttegat ja johtolagat eai dolloše ortnegis dahje muorra-, gássa- ja bázahusfuolahusas ii beroštuvvoše, de dát oidnošii dalán guovllu luonddudilálašvuodas ja birrasa geasuhusas. Merkejuvvon rissejohtolagat oahpistit johtima duoddaris ja leat mearkkašahhti dorvvolašvuodadahkki.

- 8) Meahceguvlui eai huksejuvvo ođđa lustageavahanstobut ođđa báikkiide. Lustageavahanrusttegat čohkkejuvvojit dás duohkoge vánddardeami guovddáš- ja stivrejuvvon luondduturismma avádagaide dálá johtolagaid ja rusttegiid oktavuhtii. Ávdin- ja várrenstobut, láigogámpát ja isidaston láigostobut, mat vejolaččat huksejuvvojit, biddjojuvvojit dálá visttiid oktavuhtii dahje dasttán daid lahkosiidda. Boares stobuid sadjái sáhtta cegget ođđa stobuid, stobuid sáhtta ordnet, viiddidit, sirdit sullii kilomehtera siste vuohkkaset báikái ja daid geavahanulbmila sáhtta rievdadit plánas ovdanbukton avádatjuogu mielde.

Ákkat: Boazodoalu ja meahceguovloiešlági dorvvasteapmi. Dálá stohpofierpmádat gokčá doarvái bures guovllu. Go stobuid geavahanulbmila rievdata, de ná sáhtta stivret luondduturismma ja doallat dan stivrejuvvon dilis. Lustageavaheami ja luondduturismma stivren namuhuvvon vuogi mielde ii ráddje boazodoalu ja báikkálaš olbmuid árbevirolaš vuoigatvuodaid dego meahcebevddu ja guolástusa.

- 9) Meahceguovllu buot dálá stobut ja stobut, mat galget ordnejuvvo ja huksejuvvo, galget leat ovttagardánat, ovttagarddagat ja dakkárat, ahte heivejit birrasii ja meahceguovllu iešláhkáii. Dát stobut galget leat árbevieru mielde muoras ja vuohkkasit huksejuvvon.

Ágga: Meahceguovloiešlági seailluheapmi.

- 10) Historjjálaš árvvuid sisdoalli visttiid vejolaš rievदानbargguid hárrái Meahciráđdehus gullá Museovirasto. Dálá ávdin-, fuolahus-, várren- ja láigostobut, isidaston láigostobut ja Muonnjagoržži rádjegozáhusstašuvdna leat huksejuvvon jagi 1960 maŋŋá. Daid gaikuma ja ordnema hárrái vuogálašvuoda- ja dorvvolašvuoda-bealit leat guovddážiis earret Urtašjávri stobu. Urtašjávri stobu báldii huksejuvvo dahje sirdojuvvo vuogas ávdinstohpu, man muorra- ja bázahusfuolahusas Meahciráđdehus dasto fuolaha. Boares stohpu seailluhuvvo museavistin ja stobu biras čorgejuvvo.

Ákkat: Kultuvrralaččat divrras visttiid suodjaleapmi. Vuogálašvuodasivat. Urtašjávri stohpu lea heajos ortnegis iige dan gánnát ordnegoahtit. Dan sadjái galgá vuohkkaset stohpu vánddardeddiid várás. Dat álgostohpu lea kultuvrralaččat divrras visti.

Eará lustageavahanrusttegat ja -johtolagat

- 11) Boazoeanu ja Leahttáseanu ja dan mávssoleamos oalgejogaid ovtastuvvansajiide huksejuvvojit stivrejuvvon luondduturismma avádahkii dárbbu mielde fuolahavuloš gáddáimannan-, dolastallan- ja orustanbáikkid oktan bázahusaid čoaggin- ja sirrenbáikkiiguin. Meahciráđdehus čuovvu guovllu guolástanturismma ovdáneami ja álgá dárbbášlaš joatkkadoaimbabiide guovllu meahceguovloiešlági ja ná maiddáii dan geasuhusa dorvvastan dihte.

Ágga: Guolástanturisma ja dan bokte bivnnuhis gohttensajiid gollan ja ludnen lea mealgat lassánan ja dan einnostit ainge lassánit erenoamážit Boazoeanu–Leahttáseanu guolástan- ja fanastallanjohtolagain. 1999:s lea árvvoštallon meahcis báikki alde ahte lea dárbu 3–5 dolastanbáikái. Meahciráđdehus lea čielggadan dán ášši ovtta Museovirastoin. Rusttegiiguin geahččalit stivret lustageavaheami, hehttet ludnema ja seastit guovllu luonddu.

- 12) Meahciráđdehus bajásdoallá geasi- ja dálvviáigásaš johtolagaid šalddiid ja dárbbu mielde hukse lasi šalddiid merkejuvvon johtolagaide ja vuojáhagaide. Šalddit eai huksejuvvo johtolagaid ja vuojáhagaid olgobeallai.

Ágga: Guovllu meahceguovloiešlági seilluheapmi. Johtolagaid olggobeale guovllut gullet luondduealáhusaid ja boazodoalu ja Oarje-Sámi boazodoalu guovddašavádagaide, mat leat meahceguovllu ravdaosiin. Giehtaruohttasa lustageavahandutkamuša mielde guovllu lustageavaheaddjit oidnet dárbbu rusttegiidda johtolagaid alde, muhto eai daid olggobealde. Dorvvolašvuodabealit.

13) Meahciráddehus čuovvu Kalohttageinnodaga gollama ja hukse dárbbu mielde gollan ja váralaš sajiide roviid, dorjjohaga ja/dahje ráhpaid dahje rievdata johtolaga johtima. Eará sadjái dákkár rusttegat eai huksejuvvo. Kalohttageinnodahkii, ja das earráneaddji Háldi čuggestatjohtolahkii biddjojuvvojit gaskagalbbat daid stobuid šiljuide, mat leat johtolaga guoras. Dákkár galbbat eai biddjojuvvo meahccái stobuid gaskii.

Ágga: Guovllu meahceguovloiešlági seilluheapmi, dorvvolašvuoda- ja luonddusuodjalanbealit ja Giehtaruohttasa lustageavahandutkamuš. Kalohttageinnodaga mielde johtet ollu hárvánmeahtun vánddardeaddjit. Giehtaruohttasa lustageavahandutkamuša mielde eatnasat vástidan olbmui ledje dan oaivilis, ahte gaskagalbbat ledje anolaččat stobuid šiljuin oppa guovllus.

14) Ođđa merkejuvvon vánddardanjohtolagat eai dálá dieđuid mielde huksejuvvo meahceguvlui. Jos boahteáiggis goittot gávdnojit buorit ákkat ođđa vánddardanjohtolagaide, de Meahciráddehus sáhtá merket dakkára guorahallama vuodul stivrejuvvon luondduturismma ja/dahje vánddardeami guovddašavádahkii.

Ágga: Boazodoalu dorvvasteapmi ja guovllu meahceguovloiešlági seilluheapmi. Giehtaruohttasa lustageavahandutkamuša mielde 80 % vástideddjiin ledje dan mielas, ahte huksejuvvon bálgát heivejit goittot oassái guovllus ja 89 % ledje dan mielas, ahte merkejuvvon johtolagat heivejit goittot muhtun sajiide. Boahteáiggis sáhtá leat dárbu stivret eanet juohkeolbmovuogitvuodaiguin johtaleaddji lustageavaheddjiid luonddusuodjalusa, boazodoalu dorvvasteami ja/dahje lustageavaheami dorvvolašvuodabeliid dáfus.

15) Meahciráddehus ovddida Giehtaruohttasa meahceguovllu lustageavaheddjiid oahpistandoaimma Gilbbesjávrris. Kalohttageinnodaga álggogeahčai huksejuvvojit sierra luonddustohpu, áššáigullelaš olgoahpistangalbbat ja parkerensadji.

Ákkat: Giehtaruohttasa lustageavaheadjilogut leat sakka lassáneamen. Parkerensajit eai leat doarvái, ja parkeren lea funet lágiduvvon. Siilasstohpu gili davágeahčen lea dál boastto sajis, dasgo eanas lustageavaheadjit eai gille vuodjit 10 kilomehtera liigemohki galledan dihte stobu iige dat ná bálval eatnasiid guovllu lustageavaheddjiin.

Siilasstobu oamasteaddji Suomen Matkailuliitto lea almmuhan ahte dárbbáša ieš dan stobu. Kalohttageinnodaga álggogeahčen leat olgoahpistántávvalat, muhto dat leat boarásmuvvan. Beaktilis oahpistandoaimma ja dieđiheami bokte sáhtá juohkit áigequovdilis dieđuid lustageavaheddjiide meahceguovllu luonddus ja geavaheamis ja sámekultuvrras ja dasa lassin lustageavaheami johtolagain, rusttegiin, njuolggadusain ja vánddardeapmái ráhkkaneamis. Dalle geavaheddjiid dieđut, vuordámušat ja duodalašvuotta vástidit buorebut nubbi nuppi, mii fas geahpeda ruossalasvuodaid nu, ahte lustageavaheadjit loktet buorebut guovllus. Dieđiheapmi ja máhcahaga aktiivvaláš vuostáiváldin ovddidit guovllu bastevas ja dorvvolaš geavaheami. Boazodoalu ja sámekultuvrra dorvvasteapmi. Davvi-Sámi luondduriggodatplána.

3.8.6 Plána ávžžuhus

- Meahciráđdehus árvala ahte go dálá ARP-telefonteknihkkii vuodđuduvvi meahcetelefonfierpmádat báhcá eret anus, de mátketelefonoktavuođat galggašedje meahceguovllu eanemus geavahuvvon guovlluin sihkkarastot GSM -liŋkastivlliiguin.¹ Stivlliid sajáiduhttimis galgá váldit vuhtii dan, ahte dat eai oaččo olus bilidit álbmotduovdaga.

Ágga: Giehtaruohtasa lustageavahandutkamuš: meahcetelefovnat dohkkehuvvojit guovllus viidát. Guovllu lustageavaheaddjilohku lea dađistaga lassáneamen ja vuosttaš háve lustageavaheddjiid ossodat Kalohttageinnodaga johttiin lea juo lagabui 50 %. Doaibmi meahcetelefovnat dahje dálá vuogádaga sadjái boahti GSM- ja NMT-mátketelefonteknihkka lea erenoamáš dehálaš dorvvolašvuodadahkki guovllus johtaleaddji vánddardeddjiide, badjeolbmuide, eiseválddiide, prográmmabálvalusfitnodatolbmuide ja Meahciráđdehusa fuolahus- ja gozihanbargovehkii. Doaibmi telefonoktavuođat Suoma arktaleamos guovlluin leat maiddáí mávssolaš imago-dahkki bálvalusa fálli teleoperáhtorii. Ii oaččo oktage olmmoš jápmit guovllus heajos telefonoktavuođaid dihte. Guovllu meahceguovloiešlági seailluheapmi.

---

¹ ARP-telefovnat leat jávkan eret anus.

4 Johtalus ja johtaleapmi

4.1 Duogášdieđut

4.1.1 Johtaleapmi ja meahcceguovlolága ulbmilat

Sierra johtalushámiid gaskavuohta meahcceguovlolága ulbmiliidda manná muhtun muddui ruosalassii. Mohtorgielkká, njealjejuvllaga ja mohtorfatnasa geavaheapmi lea dán áigge mávssolaš oassi luondduealáhusaiguin bargamis. Boazodollui mohtorgielká lea dán áigge anolaš bargobiergas. Lustamohtorgielkkástallan čuočá goittotge boazodollui. Giehtaruohtasa meahcceguovllus lustavuojašeapmi headušta buot eanemus boazodoalu guottetáigge. Fuollameahttun mohtorgielkkástallan sáhtta biđget ealuid ja ruohtahit bohccuid dárbbasmeahttumit. Muhtumin sáhtta dagahit juoba dan, ahte álddut guddet ovdaláiggiid ja reitojit.

Guolástusas, meahcebevddus ja čoaggimis geavahit maiddá mohtorgielkkáid, mohtorfatnasiid, njealjejuvllagiid ja girdiid, go olbmot johtalit guovllus. Gaskkat leat guhkit ja sálaš galgá farggamusat fidnejuvvot varasnaga geaidnogurrii ja das ain vuovdimassii. Maiddá lustageavaheapmi ja stivrejuvvon luondduturisma vuodđuduvvet eanet ja eanet mohtorfievrruiguin johtimii meahcceguovllus.

Nuppe dáfus meahcceguovlolága ulbmilin lea seailuhit guovllu meahcceguovloiešlági. Meahcceguovloiešláhki geahppána, mađi eanet meahcceguovllus leat olbmo áigáioažžun mearkkat ja jienat. Go mohtorfievrruiguin johtet goittot sihke meahcis ja čáziid alde eanas dušše dihto johtolagaid mielde (mohtorgielkávuojáhagat, johkajohtolagat, vuojáhagat njealjejuvllagiid várás), de dat ii čuoze olus guovllu lundui. Luonddu gollama dáfus headuštusat eai bистte guhká, dat dáhpáhuvvet dušše gaskkohagaid ja ráddjejuvvon guovlluin nu, ahte eanas oassi meahcceguovllus bissu meahcceguovlluláganin. Eanas vánddardeddiid headušta turistagirdima dahje mohtorgielkkástallama válla ja dan dagahan meahcceguovloráfi rihkkašuvvan. Dát dahkkit geahpedit guovllu meahcceguovloiešlági. Mohtorgielkká luodda obbasis sáhtta biđget ealu, muhto nuppe dáfus dat dahká álkibun čuoigama ja rissejuvvon fuolahusjohtolat jalges duoddaris lea dehálaš dorvvolašvuodadahkki.

4.1.2 Johtinoktavuođat ja johtaleami stivrejeddji njuolggadusat

Johtinoktavuođaid ja johtaleami stivrejeddji njuolggadusat gávdnojit goittot meahcceguovlolágas (62/1991), čáhcelágas (264/1961), lágas priváhtageainnuin (358/1962), giddodagaid čohkkenlágas (554/1995), meahcejohtaluslágas (1710/1995) ja áibmojohtaluslágas (281/1995) ja daidda guoskevaš ásašusain.

Eatnangeainnut

Meahcceguovlolága 5 paragrafa mielde ”meahcceguovlluide ii oaččo ráhkadit bissovaš geainnuid”. Njuolggadus dorvvasta meahcceguovlolága váldoulbmila, guovllu meahcceguovloiešlági seailuheami. Bissovaš geainnuin oaivvildit buot jagiáiggiid vuodjindohkálaš geainnu. Dát čielgá lága dárkilet ákkastallamiin, main gávnnavuvvo maiddá ahte ”dat [gieldu] ii ná hehtteše nu gohčoduvvon dálvegeainnuid ráhkadeami”. Dálvegeainnut galgetge geavahuvvot earret eará muoraid fievrrideapmái eret dain meahcceguovlluin, main barget ekologalaš vuovdedoaluin. Dákkár

vuovddit gávdnojit vuosttažettiin Bátneuođdara ja Váhčira meahceguovlluin. Giehtaruohtasa meahceguovlluin ii oro leamen dárbu meahcegeainnuide.

Čáhceguovlluid johtinfávllit ja johtinvuoigatvuodát

Meahceguovlolágas eai leat njuolggadusat čáhceguovlluid johtinoktavuođain eaige čáziid alde johtalanvuoigatvuodain. Dát njuolggadusat gávdnojit čáhcelágas (264/1961). Čáhcelága mielde ”juohkehaččas lea vuoigatvuohta, go ii dárbašmeahttumit headuš, johtit čázadagas, gos dat lea rabas. Čázadaga gehččet rabasin, jos dat lágalaš vuoigatvuoda mielde ii leat gokčojuvvon. Dat, mii ovdalis lea daddjojuvvon johtimis čázadagas, guoská vástideaddji vuogi mielde johtimii jienja alde”. Ovdanbukton čáhcelága báiki oaivvilda geavadis dan, ahte čáhceguovlluin johtaleapmi ovdamearkka dihte mohtorfatnasiin ja mohtorgielkkáin lea buohkaide friddja.

Meahcejohtalus

Meahceguovlolágas eai leat meahcejohtalusii guoskevaš njuolggadusat. Meahceguovloláhka (1710/1995) mearrida, mo galgá johtit mohtorgielkájohtolagaid alde ja meahcis, geainnuid ja čázadagaid olggobealde. Meahcejohtalus lea earret soames spiehkastaga (ovdamearkka dihte boazodoalli ja rádjejávttat) lobivuloš. Lobiid birra mearrida eanaeaiggát, man Giehtaruohtasa meahceguovllus ovddasta Meahciráddehus. Meahcejohtaluslága ulbmilin lea ”hehttet daid hea-jos beliid, maid mohtorfievrruid geavaheapmi meahcis ja mohtorgielkájohtolaga alde dagaha lundui dahje eará birrasii, luondduealáhusaide, almmolaš lustageavaheapmái dahje eará oktasaš ávkái dahje priváhtaolbmo ávkái, ja ovddidit johtalusdorvvolašvuoda”. Mohtorgielkájohtolagat leat geaidnojohtaluslága 2 §:s meroštallon geainnut, main lea ”almmolaš vuoigatvuohta vuodjit mohtorgielkkáin meahcis merkemiin earuhuvvon johtolaga mielde muohttaga áigge”. Meahcejohtaluslága mielde ”meahceguvlui sáhtttá vuodđudit mohtorgielkájohtolaga mearridemiin dan birra guovllu dikšun- ja geavahanplánas”. Nuppe dáfus meahceguovlolága gieldu hukset bissovaš geainnuid meahceguvlui mearkkaša dan, ahte almmolaš geainnuide buohtastahtti mohtorgielkájohtolagaid ii almmá stáhtarádi lobi haga oáččo vuodđudit meahceguovlluide.

Maiddái Eanodaga ássit dárbašit meahcejohtaluslobi, muhto dat lea sidjiide nuvttá. Eanodaga gielalaččaid nuvttá meahcejohtalusvuoigatvuoda vuodđun lea ásahus Meahciráddehusas (30.12.1993). Ásahusa mielde nuvttá bálvalusaide gullá earret eará ”báikkálaš olbmuid vuoigatvuohta geavahit Meahciráddehusa hálldašan guovllu meahcejohtaluslága (670/1991) [1710/1995] mielde meahcejohtalusii”. Dasa lassin Riikkabeaivvit gáibida meahcejohtalusláhkii guoskevaš cealkámušastis ráddehusa fuolahit das, ahte Meahciráddehus dahje stáhta eará eiseváldi miediha Ohcejoga, Eanodaga ja Anára gielddain fásta ássi olbmuid guhkesáigásaš guovlluguovdasaš lobiid mohtorgielkká geavaheapmái stáhtaetnamiin dainna eavttuin, ahte lobit eai dagat meahcejohtaluslága 5 §:s oaivvilduvvon vahága. Vidat paragrafas gávnnavuvvo ahte mohtorfievrru galgá geavahit meahcis nu, ahte ii vahágahttojuvvo dahje headušuvvo luondu ja eará biras, giddodat ja luondduealáhusat eaige headušuvvo dárbašmeahttumit ássanguovllut ja eará biras.

Meahcejohtalus geasiáigge

Bievlan meahcejohtalus almmá eanaeaiggáda lobi haga lea lobálaš njuolgga boazodollui gullevaš bargguin ja Meahciráddehusa doaimmain. Seammaláhkai Bolesa, Tuollu ja Rádjegozáhusa virge-doaimmaide, buhcciidfievrrideapmái, čáskadan- ja gádjundoaimma bargguide ja eará vealta-meahttun virgebargguide ii dárbaš leat meahcejohtaluslohpi. Energiija- ja diehtujohtolatruste-giid fuolahanbargguide ja johtaleapmái ii dárbašuvvo lohpi. Maiddái váddásit lámes olmmoš ja

su miedušteaddji eaba dárbbas meahcis johtimii lobi. Vehá muohttagis johtti meahcebiilii, mohtorsihkkelii ja njealjejuvllagii gusket geasiáigásaš meahcejohtalusa mearrádusat. Muohtaáiggi meahcejohtaluslobi eai dárbbas ovdalis namuhuvvon joavkkuid lassin olbmot, geat leat boazobargguin ja dakkárat, geat ožžot guolástusas mearkkašahtti oasi áigáiboatusteaset.

Báikegoddelaččaid geasiáigásaš meahcejohtaluslobit leat miedihuvvon dušše guhkit áigge anus leamaš vuojáhagaide (govva 10). Eatnamiid rámsuivuoda dihte dakkárat leat unnán Giehtaruohttasa meahceguovllus. Meahciráddehus ii leat miedihan olgobáikegoddelaččaide geasiáigásaš meahcejohtaluslobiid Giehtaruohttasa meahceguvlui.

Meahcejohtalus dálvviáigge

Meahciráddehus lea miedihan Eanodaga gieldda ássiide meahcejohtaluslága ja Riikkabeivviid dáhtu mielde dálvviáigásaš meahcejohtaluslobiid oppa gieldda sisa muhtun jahká ain hávil.

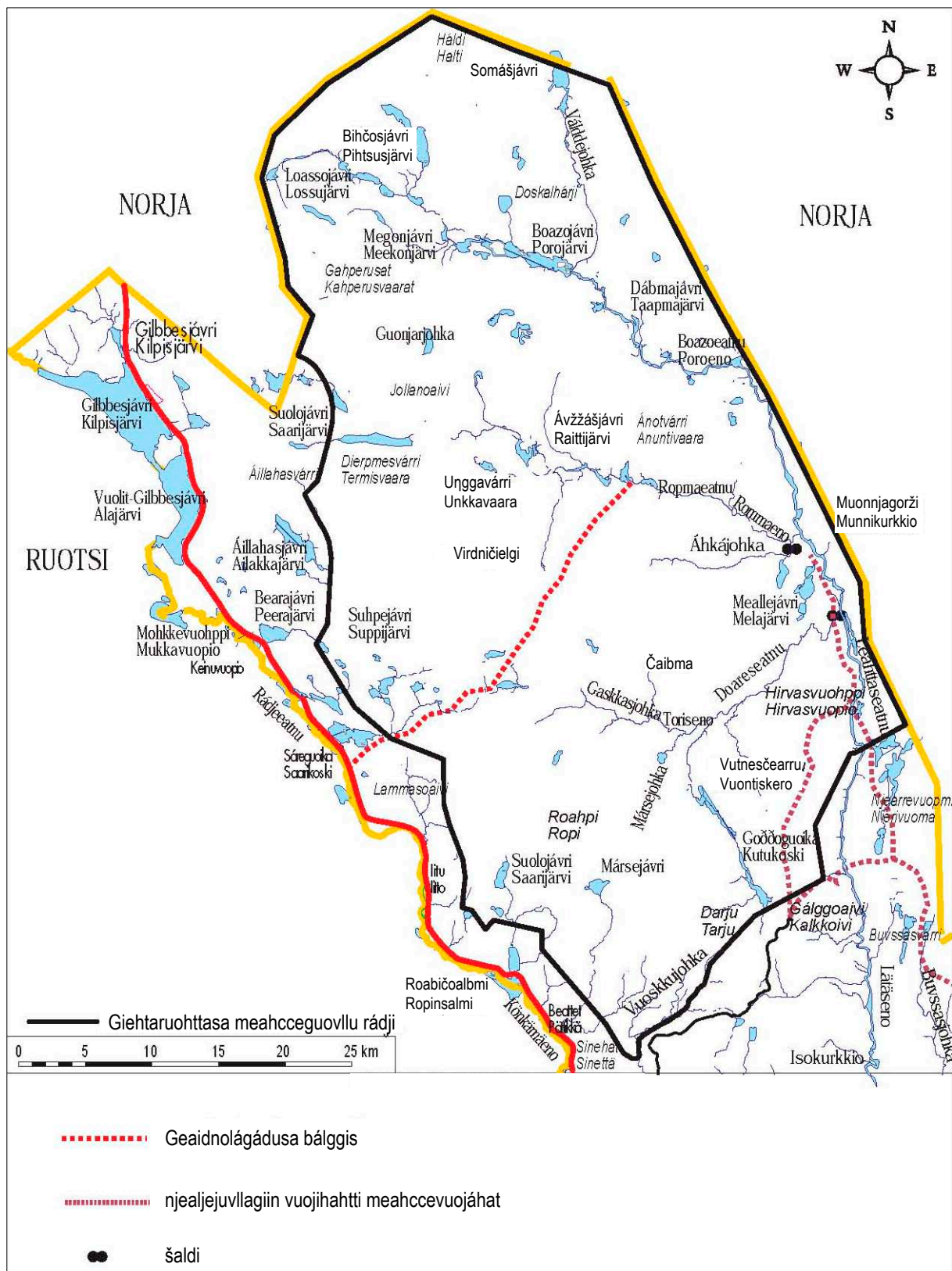
Giehtaruohttasa meahceguovllus eai leat meahcejohtaluslága mielásaš mohtorgielkájohhtolagat. Meahciráddehus lea stivren meahceguovllu dálvviáigásaš meahcejohtalusa merkemiin guvlui mohtorgielkávuojáhagaid (govva 7). Earret Eanodaga gieldda ássiid earát, geat johtet dáid vuojáhagaid mielde, šaddet háhkat mávssu vuostá lobi. Olgobáikegoddelaččat eai oaččo spiehkastit dáid vuojáhagaid alde eará sajis go guovlluin, mat leat jieŋa vuolde.

Go jearaldat ii leat leamaš stivrejuvvon mohtorgielkkástallamis ja/dahje dasa vuodđuduvvi prográmmabálvalusdoaimmas, de Meahciráddehus lea miedihan olgobáikegoddelaččaide dálvviáigásaš meahcejohtaluslobiid maiddá Meahciráddehusa merkejuvvon váldegottálaš mohtorgielkávuojáhagaid olggobeallai ovddalgihtii sohppojuvvon vuojáhagaide dainna eavttuin, ahte sis lea fárus báikegoddelaš oahpis, guhte dovda bures guovllu ja dilálašvuodaid dahje sii oassálastet mávssu vuostá mohtorgielkásafárii. Lohpi merkejuvvo nammaduvvon olbmuid, ráddjejuvvon áigodahkii ja dihto vuojáhagaid ala. Stuorraduottarguovllus olgobáikegoddelaččaid mohtorgielkkástallan stivrejuvvo eanas rissejuvvon fuolahusjohtolagaide.

Mohtorgielkásafáradioibmii, mas šaddá máksit ja mii dáhpáhuvvá dušše Meahciráddehusa mohtorgielkávuojáhagaid mielde, ii leat dárbbasan áššehasaid ja oahpisteddjiid persovnnalaš vuojáhahatlobiid lassin eará lobi. Gielkásafáradioibmii Meahciráddehusa váldegottálaš mohtorgielkávuojáhagaid olggobealde lea gáibiduvvon sierra safárafitnodatlohpi, mas meroštallojuvvo gos, gean geahču vuolde (oahpisteddjiid namat) ja galle gielkká eanemustá ožžot leat joavkkus meahcis johtalettiin. Lobis meroštallojit dasa lassin lobálaš vuojáhagat ja johtináigi. Lohpi sáhtá addojuvvot dakkár fitnodatolbmui, geas lea Giehtaruohttasa meahceguovllu ja dan dilálašvuodaid bures dovdi oahpisteaddji jodiheamen vándardeami. Stuorraduottarguovllu meahceguovloiešlági leat geahččalan dorvvastit mearridemiin eriid fitnodatlobiide ja miedihemiin lobiid vuosttažettiin rissejuvvon johtolahkii Suolojávrris Bieggioivviid bokte Loassojávraí ja das ain Urtašvuomi bokte Vuopmešašjávraí, gos johtolat ovtastuvvá Suolojávrris Guonjarjoga gámpá ja Megonvákki bokte birrajohtti rissejuvvon fuolahusjohtolahkii. Dát johtolat joatkašuvvá čuggestahkan ain Bihčosjávraí ja Háldái ja Megonjávrris Doskaljávraí. Rissejohtolat Bihčosjávrris ja Somašjávrris gaskkas merkejuvvui ja váldojuvvui 2000:s oddasit atnui badjeolbmuid sávaldaga mielde. Johtolat lea oaivvilduvvon vuosttažettiin stivrejuvvon, fitnodatekonomalaš luonddumátkkálášjoavkkuide ja stivret báikegoddelaččaid gielkkástallama guovllus (govva 7).

Áigodahkii 1998–1999 ja 1999–2000 lei vejolaš oažžut logi safárafitnodatlobi, main guđiinge sáhtii geassit logi mohtorgielkká safárafoavkkuid meahcis. Jagiid 1998–1999 mohtorgielkásafáradioibiid miedihedje guvlui guđa fitnodahkii. Orru leamen ahte guoskevaš earri ja joavkku maksimumasturdat meahcis lea leamaš viehka vuogas čoavddus eaige stivrejuvvon joavkkut leat báljo

headuŧtan boazodoalu. Oahpisteaddjit, geat dovdet bures guovllu ja dan dilálaŧvuodaid, leat leamaŧ dán áŧŧis hui mávssolačcat, ja vitmes ámmátdáiddolaŧ oahpisteaddjiid mearkaŧumi gánnáha maiddá boahhteáiggis deattuhit. Ng. oahpisteaddjin ii galgga dohkkehit gean beare muhto oahpisteaddjit galget sáhttit čájehit ahte sii dovdet doarvá bures guovllu ja dan dilálaŧvuodaid.

Govva 10. Geasiáigásaŧ meahccejohtalusvuojáhagat ja -rusttegat Giehtaruohtasa meahcceguovllus 2000:s. Liisa Kajala & Teppo Loikkanen 2000. © Metsähallitus 2001, © Maanmittauslaitos 1/MYY/01.

Meahciráđdehus ii Kilpailuvirasto mearrádusa mielde leat sáhtttán šat dáid jagiid gáibidit ahte safárafitnodagaid oahpisteaddjit galget leat eret báikegottis.

Lappi birasguovddáš sáhtta erenoamáš siva dihte ásahtit gielkkástallangiellu dihto guvlui dahje áigodahkii. Erenoamáš siva sáhtta leat ovdamearkka dihte áitatvuloš ealli beassebiras bessen-áigge dahje boazodoalu dárbbut. Luonddusuodjalusas boahtti ákkat sierra gielloguovlluide ja -áiggiide eai meahceguovllus leat dán áigge.

Áibmojohtalus

Meahceguovllolágas eai leat áibmojohtalusii guoskevaš njuolggadusat, muhto dat gávdnojit áibmojohtaluslágas (281/1995). Áibmoskiippaid loktaneamis ja seaivumis mearriduvvo earret eará čuovvovaččat: ”Áibmoskiippaid loktaneapmái ja seaivumii oažžu Áibmojohtaluslágádusa addin mearrádusaid mielde gaskaboddosaččat geavahit rabas čáhceguovllu ja guovllu oamas-teaddji dahje hálldašeddi lobiin eará eana- dahje čáhceguovllu, vaikko guovlu ii leat dakkár ulbmilii erenoamážit oaivvilduvvon.” Meahciráđdehusas dát lea dulkojuvvon nu, ahte girdit sáhttet seaivut meahceguovllu jávrriide ja loktanit dain almmá Meahciráđdehusa lobi haga, go jearaldagas ii leat jeavddalaš ruvtojohtalus, muhto helikoptera seaivumii goikeeatnan ala gal dárbbášuvvo lohpi dihto spiehkastagaiguin (gádjun- ja virgedoaimmat ja boazodoalu ja luondduealáhusaid dárbbut).

Juohkeolbmovoigatvuodát

Juohkeolbmovoigatvuodát leat fámus meahceguovllus. Ná buohkain lea vuogitvuodta johtalit iežas fámuiguin meahceguovllus goas ja gos beare. Maiddái gaskaboddosaš idjadeapmi lávus dahje tealttás gullá juohkeolbmovoigatvuodaide.

4.2 Johttit ja jagiáiggiid molsašuddan

Giehtaruohhtasa meahceguovllu dábaamos johttit leat badjeolbmot, guolásteaddjit, meahce-bivdit, čoaggit, lustajohttit dahje virgedoaimmahusas leahkki olbmot. Lustajohttit leat lohkuemari dáfus Giehtaruohhtasa stuorimus geavaheaddji joavku. Logus 3.8 Luondduturisma ja lustageavaheapmi, govviduvvui dárkileappot luonddu lustageavaheami mearri, áiggit, johtinhámit ja deattuiduvvan meahceguovllu sierra osiide. Dás geahčalit govvidit oppalaččat, goas ja gos luonddugeavaheaddjit johtalit meahceguovllus.

Johtaleapmi meahceguovllus dáhpáhuvá jagiáiggiid mielde. Dálveguovdil meahceguovllus johtalit vuosttažettiin báikkálaš olbmot: badjeolbmot, guolásteaddjit ja rievssatbivdit, muhto muhtun muddui maiddái skábmarafi ohcaleaddji čuoigat. Njukčamánu lustageavaheaddjiid lohku lassánišgohtá ja lea buot alimus muttus beassážiid ja válbora sulaid. Siivvuhisvuodta geahpeda johtima meahceguovllu lulágeahčen dávjá juo miessemánu álggogeahčen, muhto meahceguovllu davágeahčen joatkašuvvet mohtorgielká- ja čuoigansiivvut dávjá miessemánu loahpa-geahčai. Siivvuhisvuoda áigge miessemánu loahpa rájes gitta mihcamáraide meahceguovllus johtet hui unnán, mii dorvvasta elliide bessen- ja lassáanrafi.

Mihcamáraid rájes lea juo álkit johtalit guovllus ja geasiáigásaš lustageavaheami sesongaáigi deaivá suoidne-borgemánnui. Badjeolbmot leat miessemearkumis mihcamáraid rájes gitta suoidnemánnui. Go luomi láddagohtá, de báikkálaš olbmot doamihit meahceguovlui – mátkkálaččat lubmejit eanas váldogaidnu 21:a lahkosiin.

Vánderdeapmi nohká measta oalát čakčamánu loahpageahčen, go ruški lea meattá. Golgotmánus guovllus johtalit hui unnán – dušše soames meahcebivdi johkalegiin. Mohtorgielkkáin johtimii dárbbášlaš doavdnji bohtá easkka skábmamánu loahpageahčen. Skábma–odđajagimánus lea badjeolbmui ”šatturáđjan”, eage dalle viehka muohtahis duoddaris leat báljo eará johttit.

4.3 Johtinfievrrut

Dálvit mohtorgielká lea dán áigge dábálemos fievru. Geasiáigge govddohatgirdi, helikopter ja čáhcejohtolagain mohtorfanas dahje kanohtta leat anoleamos fievrrut ráhpes guovllus. Girddi johtet lustageavaheaddjit (ee. guolástanmátkkálaččat ja meallut), luondduealáhusbargit, ruovttudárbo-guolásteaddjit ja luomečoaggit. Lustageavaheddjiin eatnasat johtet iežaset deahkkefámuiguin, dálvit čuoigga ja geassit vácci. Čáziid mielde johtaleaddjit dárbbášit dávjjimus girdisáhtu oazžun dihte fatnasa dahje kanohta čázi lusa, dábálemosit Boazojávrái. Báikkálaš olbmot geavahit njealjejuvllaga muhtun muddui, muhto mealgat unnit go omd. Eanodaga nuorttageahčen, gos eatnamat heivejit buorebut njealjejuvllagiin johtimii. Biillain meahceguvlui ii beasa.

4.4 Geainnut ja johtolagat

4.4.1 Meahceguovllus

Sáreguoikkas Ávžžášjávraí manná geaidnolágádusa bálggesgeaidnu. Dat lea sullii 40 km guhku ja eanas oassi das lea Giehtaruohtasa meahceguovllus (govva 10). Bálggesgeaidnu lohkojuvvo almmolaš geaidnun dan dáfus ahte dan mielde johtimii ii dárbbášuvvo eanaeaggáda lohpi. Eará bálggesgeainnut eai meahceguovllus leat. Eanas oassi meahceguovllus ii heive dan juvvii vuoda dihte njealjejuvllagiin johtimii. Govas 10 oidnojit juo guhkit áigge anus leamaš njealjejuvllat-vuojáhagat, maidda Meahciráđdehus mieđiha báikkálaš olbmuide geasi áigái meahcejohtalus-lobiid.

Meahceguovllus lustageavaheddjiid várás dihkáduvvon johtolagat bohtet ovdan logus 3.8 Luondduturisma ja lustageavaheapmi (s. 39, govva 7). Johtolagat leat dorvvolašvuodadahkki, mii stivre johtima váttisge dilálašvuodain. Mohtorgielkávuojáhagaid nubbin ulbmilin lea čohkket gielkájohtolaga, vai gielkkástallan headuštivččii nu unnán go vejolaš boazodoalu ja luonddu.

4.4.2 Meahceguovllu lahkosiidda bohtti geainnut

Oarjin meahceguovllu ráđji manná ovttá guvlui Gárásavvona–Gilbbesjávri váldogeainnuin nr 21. Buot lagamusat meahceguovlu álgá sullii 1,5 km duohken dán geainnus. Guhkimusat eret Gilbbesjávri geainnus meahceguovllu ráđji lea Šalmmejávri ja Áillahasjávri buohta, sullii 11 km duohken.

Meahceguovllu lulábealde manná nuppi máilmmisoađi áigásaš duiskalaččaid fuolahusgeaidnu Gálggoaivái. Geaidnu lea báikkuid heajos ortnegis, muhto dan mielde sáhtá vuodjit meahcebiillain. Geaidnu nohká Gálggoaivvi ávdinstobu lusa. Buot lagamusat meahceguovllu ráđji lea 1 km duohken dán geainnus Karhumarrasa ja Sarvvesoavvi gaskkas.

Norgga bealde Ráisevákki álbmotmeahcci ja Raisduottarháldi duovddadikšunguovlu lasiheaba Giehtaruohtasa guovllu meahceguovloiešlági. Norgga bealde meahceguovllu lahka bohtá geaidnu dušše guovtti sajis. Lagamusat bohtá Gáivuonbadas Guolášjávraí manni sáttogeaidnu.

Geainnu eai ploge dálvit ja geasiáiggege dat lea gaskkohagaid báikkuid sakka gollan ja heajos ortnegis. Geainnu lulágeahčen lea Suoma ja seammás Giehtaruohttas meahcceguovllu ráji ala ja Háldi aláži sullii 7 km. Dát johtolat lea šaddagohtán oalle bivnnuhis vuohkin beassat geasiáigge Háldái. Nubbi sadji, gokko geaidnu boahdá Norgga bealde lahka meahcceguovllu ráji, lea Loasso-jávri buohta. Dakko Gilbbsjávri-Ivgubađa geaidnu manná buot lagamusat sullii 10 km duohken meahcceguovllu rájis ja meahci mielde jođi lea geainnus Didnojoškaguora ja funet gedggiide merkejuvvon bálgá mielde Loasso-jávri rádjerasttildanbáikái sullii 13 km. Duovdaga dáfus dán johtolaga atnet oktan buot čábbásepmosiin Giehtaruohttasis.

4.5 Plána árvalusat

4.5.1 Meahccejohtalus

1) Meahciráddehus ii vuoddu odđa mohtorgielkávuojáhagaid meahcceguovlui.

Ágga: Guovllu meahcceguovloluonddu ja meahcceguovloiešlági seailuheapmi ja báikkálaš luondduealáhusaid ja boazodoalu dorvvasteapmi.

2) Meahciráddehus ii árval meahcceguovllu váldegottálaš mohtorgielkávuojáhagaid rievdadeami virggálaš mohtorgielkájohtolahkan.

Ákkat: Johtolatdoaimmahus sáhtta gáibidit dáid johtolagaid vuoduid dulbema ja johtolagaid njulgema ja dasa lassin daid oahpistangalbaid ja bálvalanrusttegiid lasiheami mealgat dálážiš meahcceguovllus. Virggálaš johtolagat lasihit mohtorgielkkástallama meahcceguovllus. Virggálaš mohtorgielkájohtolagat, mat leat buohtastahttimis almmolaš geainnuide, sáhttet gáibidit dasa lassin jeavddalaš fuolaheami, ee. dilvema, mii duottarguovllus sáhtta leat viehka váttis. Mohtorgielkájohtolaga johtima dahje dan oasi sirdin meahcceguovllus – ovdamearkka dihte boazodoalu guohtoneatnamiid molssodangáibádusaid nuppástuvvama vuodul – lea mealgat váddáset go váldegottálaš mohtorgielkávuojáhaga sirdin. Buot dát manná ruossalassii meahcceguovlolága ulbmiliiguin. Meahciráddehus sáhtta eanahálldašeddjin stivret váldegottálaš mohtorgielkávuojáhagaid geavaheami lohpepolitihkainis meahcceguovlolága ulbmiliid mielde. Virggálaš mohtorgielkájohtolaga hárrái dán stivrenvuogi ii sáhte geavahit.

3) Meahciráddehus lea mielde huksemin mohtorgielkájohtolaga meahcceguovllu olggobeallai váldogeainnu 21 ja Muoniojoga gaskii, Ivgubađa dološ johtingeinnodaga mielde (muhtun muddui Ruota bealde) ovttasráđiid Eanodaga ja Girona gielddaiguin, Ruota leanastivrrain, bargofápmohállddahasain gaskii Heahhtá–Bálojotnjálbmi–Gilbbsjávri.

Ákkat: Fuolahuvvon mohtorgielkájohtolat meahcceguovllu olggobealde geahpeda deattuid mohtorgielkkástallamii meahcceguovllus ja doarju ná meahcceguovlolága ulbmiliid ollašuvvama.

4) Vejolaš odđa johtolagain, maid sáhtta oddasit linnjádít, Meahciráddehus ráddádallá báikkálaš oassebeliiguin. Ná dat dahká maiddáid dáid johtolagaiguin, maid sáhtta ollásit jávkadit. Ovdamearkka dihte Gilbbsjávris boahtti mohtorgielkávuojáhaga Ávžžášjávri gili buohta sáhtta, jos giliolbmot ovttamielalaččat dan evttohit ja bálggus guottiha, sirdit giliolbmuid evttohusa mielde johtit boazoáiddi guora Čukčoaiivvi davágeaže, jos dan gehččet oppalaččat geahpedit daid vahágiid, mat mohtorgielkkástallan dagaha boazodollui.

Ágga: Boazodoalu ja sáme kultuvrra dorvvasteapmi ja dat, ahte doaimma dohkkehit báikkálaččat.

- 5) Meahciráddehus merke dálá fuolahusjohtolagaid lassin rissejohtolaga Bihčosjávrris Somaš-jávraí manni dálvviáigásaš geinnodaga mielde (govva 7).

Ákkat: Boazodoalu ja sámekultuvrra dorvvasteapmi. Mohtorgielkásafáraduoaimma stivren ja hálddašeapmi ja dorvvolašvuodabealit.

- 6) Meahciráddehus miediha dálvviáigásaš meahccejohtaluslobiid ovddeš vuogi mielde čuovvovaš árvalusaiguin dárkkálmuhttimiin:
- Báikkálaš ássiid gielkkástallan lea nuvtá ja lobálaš miehtá meahcceguovllu.
  - Olgobáikegoddelaččat ožžot gielkkástallat Giehtaruohtasa meahcceguovllus merkejuvvon mohtorgielkávuojáhagaid mielde, go leat vuos lotnon Meahciráddehusa váldegottálaš vuojáhatlobi. Dáid vuojáhagaid olggobealde sii sáhttet gielkkástallat báikkálaš oahpisteaddji fárus ovddalgihtii sohppojuvvon johtolaga mielde dahje oassálastimiin mávssu vuostá gielkásafárii. Stuorraduottarguovllus olgobáikegoddelaččaid mohtorgielkkástallan dáhpáhuvvá álo oahpisteaddji geahču vuolde ja vuosttažettiin merkejuvvon rissejohtolagaid mielde ja dat stivrejuvvo dábálaččat merkejuvvon rissejohtolagaid ala ja dastán daid lahkosiin leahkki bilkenjávriide sierra sohppojuvvon áiggiid áigge (eavttut merkejuvvojit čálalaččat váldegottálaš vuojáhatlobi čuvvosii).
  - Gielkásafárafitnodatolbmot ja earát, mat barget fitnodatekonomalaš luondduturismmain, mas geavahuvvojit mohtorfievrrut, dárbbáhit sierra safárafitnodatlobi (mas galgá máksit) váldegottálaš mohtorgielkávuojáhagaid olggobealde dáhpáhuvvi gielkásafáraduibmii. Dákkár safárafitnodatlobit miedihuvvojit dihto (ee. joavkosturrodat ja áigi) ráddjehusaiguin ja eriid mielde. Stuorraduottarguovlui fitnodatlobit miedihuvvojit vuosttažettiin stivrejuvvon luondduturismma avádahkii ja vánddardeami guovddášavádaga merkejuvvon rissejohtolagaide. Luondduealáhusa ja boazodoalu avádahkii lobiid sáhttá miedihit guorahallama vuodul guđege dáhpáhusa hárrái sierra, vuosttažettiin juo guhkit áigge anus leamaš vuojáhagaide. Rissejohtolahkii Loassojávrrí ja Urtašjávrrí gaskii Meahciráddehus miediha lobiid guorahallama vuodul stivrejuvvon joavkkuide cuoŋománu loahpa rádjái. Válbora maŋŋá Hálđi–Somaš rissejohtolaga mielde sáhttet gielkkástallat báikegoddelaččaid lassin stivrejuvvon mohtorgielkájoavkkut dainna eavttuin, ahte johtolaga mielde johtimis lea sohppojuvvon bálgosiin.
  - Meahciráddehus dárkkista guđege baji eriid ja lohpeeavttuid ovddit baji vásáhusaid vuodul. Dárbbu mielde lohpeeavttut dárkkistuvvojit ja lohpeeavttuid rihkkon safárafitnodatolbmoss gessojuvvo eret lohpi gaskan baji ja/dahje lohpi ii miedihuvvo maŋit badjái.
  - Mohtorgielkkáid teastajoavkkuide eai miedit lobiid váldegottálaš mohtorgielkávuojáhagaid olggobeallai.
  - Beanageasusprográmmabálvalusdoaimma ráddjejuvvo stuorraduottarguovllus Hálđái (lea vánddardeami guovddášavádagas) Megonjávrrí bokte manni merkejuvvon fuolahusjohtolahkii ja Meahciráddehusa váldegottálaš mohtorgielkávuojáhahkii (lea stivrejuvvon luondduturismma avádagas). Doaimmalobit miedihuvvojit dušše áigodahkii 1.10.–31.4. Geasusbeatnagat galget álo veddojuvvot. Daid ii oáččo goittot veaddit ávdin- ja várrenstobuid šilljobirrasis.

Ákkat: Guovllu meahcceguovloluonddu ja -iešlági seilluheapmi, mohtorfievrruiguin johtima dagahan heajos beliid geahpedeapmi nu ollu go vejolaš, boazodoalu dorvvasteapmi, ruossalasvuodaid geahpedeapmi ja meahcceguovllu mánggabealat geavaheami ovddideapmi. Beanageasusdoaimma meahcceguovllus ii leat sávahahti, dasgo bohccot ja beatnagat eai báljo duottostuva ja beanageassosat headuštit boazodoalu.

7) Meahciráddehus, ovttasrádiid rádjegozáhusain ja bolesiin, beavttálmahtta mohtorgielká- ja fitnodatlobiid goziheami. Goziheami várás galget doarvái resurssat.

Ákkat: Meahcceguovllu luonddudilálašvuoda seilluheapmi, boazodoalu dorvvasteapmi ja ruossalasvuodaid hálddašeapmi. Buriinge njuolggadusain ii leat mearkkašupmi, jos daid čuovvun ii gozihuvvo doarvái. Dorvvolašvuodasivat ja vaháiid ovddalgihtiihehtten.

8) Geasiáigásaš meahccejohtaluslobit miedihuvvojit ovddeš čavges vuogi mielde, ja nuba Meahciráddehus miediha báikegoddelaččaide geasiáigásaš meahccejohtaluslobiid meahcceguvlui vuosttažettiin dušše govvi 10 (s. 55) merkejuvvon juo guhkit áige anus leamaš vuojáhagaide. Erenoamáš mávssolaš sivaid dihte (omd. ealggagoruda eretfievrrideapmi) lobiid sáhtta miedihit maiddái kártii merkejuvvon vuojáhagaid olggobeallai. Olgo-báikegoddelaččaide Meahciráddehus ii dábálaččat miedit geasiáigásaš meahccejohtaluslobiid. Goittotge, ovdamearkka dihte ákkastallon dutkanatnui geasiáigásaš meahccejohtaluslobiid sáhtta miedihit.

Ákkat: Guovllu meahcceguovloluonddu ja -iešlági seilluheapmi, báikkálaš luondduealáhusaid ja boazodoalu dorvvasteapmi ja dutkandoaimma vejolašvuodaid láchin.

9) Meahciráddehus čuovvu eatnamiid gollama njealjejuvllatvuoájahagaid alde, maid ieš hálddaša ja mat leat lemaš juo guhkit áigge anus. Jos gollama hehtten dan vealttakeahtta gáibida, de Meahciráddehus hukse dárbbášlaš sajiide roviid njealjejuvllagiid várás.

Ákkat: Meahcceguovllu luonddudilálašvuoda seilluheapmi, eatnamiid gollama hehtten.

4.5.2 Áibmojohtalus

10) Meahciráddehus miediha helikopteriidda seivunlobiid luondduturismma dárbbuide. Seivunsajit nammaduvvojit sierra dan maŋŋá, go Meahciráddehus vuos lea gullan čanasjoavkkuid. Lobi várás galgá leat sierra soahpamuš, mas sohppojuvvo spesifiserejuvvon seivunsajiid lassin ee. bázahusfuolahusáššiin. Gádjun- ja virgedoaimmaide ja boazodoalu ja luondduealáhusaide guoskevaš sáhtostemiide seivunráddjehusat eai guoskka.

Ákkat: Áibmojohtalusláhka (1242/2005), gádjunbálvalusdoaimma vejolašvuodaid dorvvasteapmi Giehtaruohttas, Giehtaruohttasa lustageavahandutkamuš ja ovddit čálalaš soahpamušat Helijet Oy:ain ja guovllu meahcceguovloiešlági seilluheapmi.

11) Meahciráddehus ii daga geavahanvuoigatvuodasoahpamušaid áibmoskiippaid jeavddalaš ruvttojohtalus dárbbášlaš rusttegiidda. Áibmoskiippaid gaskaboddosaš seivumat meahcceguovllu jávriide leat dálá láchamearrádušaid mielde lobálaččat.

Ágga: Áibmojohtalusláhka ja meahcceguovlóláhka.

5 Geavahanvuoigatvuodaid láigoheapmi ja luohpadeapmi

5.1 Duogášdieđut

5.1.1 Geavahanvuoigatvuodaid luohpadeapmi meahcceguovlluin

Stáhtaeatnama ja geavahanvuoigatvuodaid luohpadeami birra lea mearriduvvon meahcceguovlolága 4 § 1 momellantas, mas daddjojuvvo: ”Meahcceguvlu gullelaš stáhtaeatnama dahje dasa čuohcci geavahanvuoigatvuoda ii oáččo luohpadit iige láigohit (addit láigui) almmá stáhtaráđi lobi haga.” Nuppi momellantas gávnnavuvvojit spiehkastagat váldonjuolggadussii: ”Lohpi ii goittot dárbbášuvvo geavahanvuoigatvuoda luohpadeapmái boazodoalu, guolástusa, meahcebivddu dahje čoaggima dárbbuide 7 §:s namuhuvvon dikšun- ja geavahanplána mielde iige guovllu luohpadeapmái dakkár fitnu várás, masa lea dárbu bealuštangárvvvisvuodaid dahje rádjegozihandoaimma dáfus.” Paragráfa goalmmát momellantas daddjojuvvo ahte ”eanabihtá dahje dasa čuohcci geavahanvuoigatvuoda luohpadeapmái ja láigoheapmái heivehuvvo muđui, mii vuoigatvuodas luohpadit stáhta eanaopmodaga ja sisabođuidd bukti vuoigatvuodaid addojuvvon lágas (687/1978) mearriduvvo”.

Meahcceguovlolága dárkilet ákkastallamat čilgejit ainge eanet ášši. Luohpadangiellu ulbmilin lea dorvvastit meahcceguovllu seailuma meahcceguovlun nu, ahte hehttejuvvo priváhtahuksen, ovdamearkka dihte luopmoguovddážiid huksen. Njuolggadus ii leat goittot loahpalaš. Stáhtaráđdi sáhtta luohpadit geavahanvuoigatvuoda, jos plánejuvvon fidnu mearkkaša ollu oktasaš ávkki dihte. Ákkastallamiin gávnnavuvvo maiddái ahte njuolggadus ii guoskka čáhceguovlluid geavahanvuoigatvuodaide.

Eanabihttái čuohcci geavahanvuoigatvuoda luohpadeapmi oaivvilda eatnama láigosoahpamuššii buohtastahti guhkimustá viđa (5) jagi soahpamuša. Jos vistti, man Meahciráđdehus oamasta meahcceguovllus, láigoha oanehis áigái lustageavaheami dárbbuide, de dat ii oaivvil meahcceguovlolága 4 §:s daddjojuvvon geavahanvuoigatvuoda luohpadeami. Geavahanvuoigatvuoda luohpadeami eaktun lea stobu láigoheami lassin maiddái dasa gullelaš eanavuodu láigoheapmi dahje geavahanvuoigatvuoda luohpadeapmái buohtastahti guhkitáigásaš láigosoahpamuš. Várrenstobu seangasajiid vuovdin, láigogámppá dahje isidaston láigostobu láigoheapmi ovttá, guovtti vahkkui ii leat nappo meahcceguovlolága vuostásaš geavahanvuoigatvuoda luohpadeapmi dego ii maiddái guolástan-, meahcástan-, fitnodat-, dahje mohtorgielkálobiid vuovdin. Dat leat vuosttažettiin guovllu lustageavaheami stivrenvuogit.

Meahcceguovlolága fápmuiboahhtin- ja sirdášuvvannjuolggadusain leat maiddái geavahanvuoigatvuodaide guoskevaš njuolggadusat. Dain gávnnavuvvo: ”Meahcceguovlluide dán lága fápmuiboadedettiin čuohcci servituhttavuoigatvuodát ja daidda buohtastahti geavahanvuoigatvuodát ja láigosoahpamušat báhcet ainge fápmui. Meahciráđdehus sáhtta joatkit soahpamuššii vuodduvvi vuoigatvuodaid gustonáiggi nannejuvvon dikšun- ja geavahanplána mielde.”

5.1.2 Dálá dilli Giehtaruohttas

Giehtaruohttas meahcceguovllus leat sullii 40 láigoguovllu dahje eará guovllu, man geavahanvuoigatvuoda stáhta lea luohpadan. Boazodoallolága mielásaš soahpamušat leat 23, main 6 leat Giehtaruohttas bálgoša guodohanbáikkid. Luondduealáhuslága mielásaš doarjjabáikkid leat 7. Rádjegozáhusas leat soahpamušat 6 gozihanstobu láigoguvlui. Lappi leanaráđdehusas lea bolesdoaimma doarjjabáiki Vuopmegašjávrris. Lappi telebires (dálá Sonera) leat guovllus guokte vistti: Megonjávrris fuolahanstohpu ja Ritnečohka lijkastašuvdna. Tuolloráđdehusas lea gozihanstohpu Megonjávrris (govva 11). Muonnjagoržži ovddeš rádjegozáhusa visttit leat sirdašuvvan Stáhta giddodatlágádusas Meahciráđdehussii 1998:s. Váldovisti ja ráidodálut leat leamaš liggekeahhtá jagi 1993 rájes. Visttit leat heajos ortnegis eaige heive birrasii.

Meahcceguovllu siste eai leat priváhtaetnamat ja ná dohko eai čuoze servituhttavuoigatvuodatge.

5.2 Plána árvalusat

- 1) Meahciráđdehus joatká guovllus leahkki rádjegozáhusa stobuid láigosoahpamušaid. Jos rádjegozáhus luohpada Meahciráđdehussii boahhteáiggis juoga stobu, de mearrida Meahciráđdehus stobu geavaheami birra pláνας ovdanbukton avádatjuogu (govva 12, tabealla 1) linnjádemiid mielde dan maŋŋá, go lea vuos gullan čanasjoavkkuid ja nu ahte váldá vuhtii boazodoalu beroštumiid.

Ákkat: Meahcceguovlolága 4 §:a mielde geavahanvuoigatvuodaid sáhtá mieđihit luondduealáhusbargiid doarjjabáikedárbbuid lassin bealuštanhálddahusa ja rádjegozihemi dárbbuide. Lustageavaheami stivren ja ruossalasvuodaid hálddašeapmi ja boazodoalu dorvvasteapmi.

- 2) Meahciráđdehus joatká Vuopmegašjávrris leahkki leanaráđdehusa bolesdoarjjabáikki láigosoahpamuša. Bolesdoaimmadoarjjabáikki Meahciráđdehus sáhtá geavahit meahcceedoaimmaid doarjjabáikin.

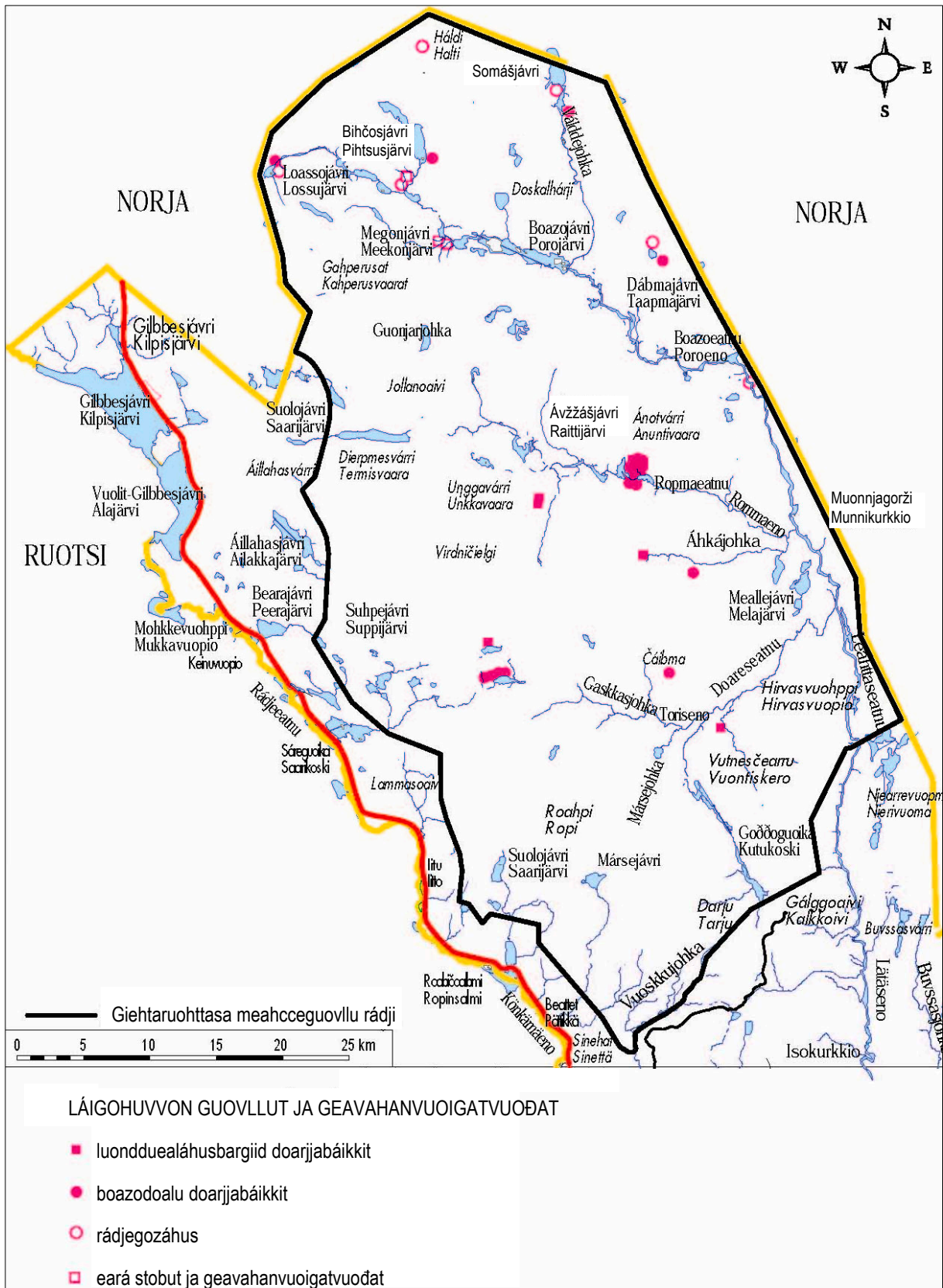
Ákkat: Meahcceguovlolága 12 §:a fápmuiboahтин- ja sirdašuvvannjuolggadusat. Lea mávssolaš beavttálmahttit bearráigeahččama meahcceguovllus, ja beavttálmahtton meahccejohhtalusa, eana-geavahan- ja birasláhkamearrádusaid bearráigeahččama várás galgá leat doarjjabáiki guovddáš sajis. Meahciráđdehus dárbbasa stobu fuolahanbargguid čadaheapmái boaldinmuorra- ja bázahusuolahusa oktavuodas, erenoamážit bievlan.

- 3) Meahciráđdehus láigoha ainge Sonera (ovd. Tele) fuolahanguovddáža Megonjávrris dainna eavttuin, ahte Sonera hukse stuorraduottarguvlui doaimbi mátketelefonfierpmádaga. Meahciráđdehus dárbbasa stobu guovllu mátketelefonfierpmádaga fuolahanbargguide.

Ákkat: Meahcceguovlolága 12 §:a fápmuiboahтин- ja sirdašuvvannjuolggadusat. Doaimbi odđáigeahččama mátketelefonfierpmádat lea dehálaš dorvvolašvuodadahkki guovllus ja dat bálvala guovllu geavaheddjiid. ARP-telefovnnat heitet doaimmamis ja meahcetelefovnnat báhcet eret anus jagi 2000 loahpa rádjai.²

---

² ARP-telefovnnat leat jávkan eret anus.

Govva 11. Dálá geavahanvuogátvuođa- ja láigosahpamušat Giehtaruohtta meahcceguovllus 2000:s. Liisa Kajala & Teppo Loikkanen 2000. © Metsähallitus 2001, © Maanmittauslaitos 1/MYY/01.

- 4) Meahciráddehus joatká Tuollu doarjjabáikki, mii lea Megonjávrris, láigosoahpamuša dainna eavttuin, ahte Tuollu dárbbáša stobu namalassii virgeatnui. Jos lea unnán eiseváldeatnu, de sáhtá Tuollu oktasašanu prinsihpa mielde soahpat Meahciráddehusain ja guovllu eará eiseválddiiguin iežas eiseváldebarguid dikšumii dárbbášlaš stobuid geavaheamis meahceguovllus.

Ákkat: Meahceguovvloláhka. Eiseválddit leat geavahan gámpá guovllus hui unnán ja dan dárbu geahppána, go Schengen-soahpamuš bohtá fápmui jagi 2002 álggu rájes. Stohpu Kalohttagainnodaga guoras lea hui guovddáš sajis.

- 5) Meahciráddehus joatká dálá, luondduealáhusaiguin bargamii guoskevaš geavahanvuoigatvuodasoahpamušaid dainna eavttuin, ahte doarjjabáikkid geavahuvvojit luondduealáhusaiguin bargamii.

Ágga: Meahceguovvlolága 12 §:a fápmuiboahhtin- ja sirdašuvvannjuolggadusat.

- 6) Boazodoalu dárbbášan odđa rusttegat čohkkejuvvojit eanas Giehtaruohhtasa bálgoša dálá guođohansajiide Loasso-, Bihčos-, Somaš-, Dápmá- ja Njamatjávraí ja Áhkájohkii. Giehtaruohhtasa bálgoša guođohansajiid sajadaga sáhtá dárbbu mielde muhttit bálgoša árvalusa mielde.

Ágga: Boazodoalu vejolašvuodaid dorvvasteapmi ja Giehtaruohhtasa bálgoša almmolaš čeahkkima árvalus.

- 7) Meahciráddehus sáhtá luohpadit luondduealáhuslága mieldásaš sierra ovddu geavahanvuoigatvuodaid doarjjabáikki sajiidduhttima várás boazodoalu guovddášavádahkii ja stivrejuvvon luondduturismma ja boazodoalu ja luondduealáhusaid avádagaide (govva 12, tabealla 1). Eaktun lea ahte ohcci galgá deavdit boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanlága ákkaid. Boazodoalu guovddášavádahkii eai geavahanvuoigatvuodát luohpaduvvo goittot eará go boazodoalu doarjjabáikkiid várás ja bálgoša árvalusa vuodul. Doarjjabáikkiid galgá – jos dat lea vejolaš ja orru heivemin – vuodđudit dálá visttiid ja rusttegiid oktavuhtii. Geavahanvuoigatvuodaid luohpadeamis mearridettiin galgá váldit vuhtii njuolggadusaid, mat stivrejit meahceguovllu geavaheami. Geavahanvuoigatvuodasoahpamušat dahkkojuvvojit mearreáigái. Ássanvistti huksemii vuoigadahtti geavahanráddjehus oaivilda eanemustá 32 njealjehasmehtera sturrosaš vistti. Meahciráddehus bivdá meahcebivdui guoskevaš geavahanvuoigatvuodain cealkámuša Eanodaga fuođđodikšunovttastusas ja guolástussii guoskevaš geavahanvuoigatvuodain cealkámuša Eanodaga guolledoalloráddádallangottis. Dasa lassin Meahciráddehus bivdá buot ohcamušaid hárrái cealkámušaid Giehtaruohhtasa bálgošis.

Ágga: Boazodolliid ja luondduealáhusaiguin eanas ealli olbmuid doarjjabáikedárbbuid lea sáhtán ja sáhtá ainge lágide boazodallo- ja luondduealáhuslága mielde. Luondduealáhuslága mielde Meahciráddehus lea geatnegahtton čujuhit luondduealáhusbargái doarjjabáikki stáhtaeatnamiin dainna eavttuin, ahte dan sáhtá luondduealáhusain bargama dáfus ákkastallat. Gánnáha fuomášit ahte meahceguovvloláhka ii geatnegahte Meahciráddehusa luohpadit guvlui guoskevaš geavahanvuoigatvuodaid. Dat dušše addá dasa vejolašvuoda, spiehkastahkan váldonjuolggadus, mii giel dá luohpadeami. Ná Meahciráddehus sáhtá muddet doarjjabáikkiid meari meahceguovvlolága ulbmiliid mielde.

8) Muonnjagoržži ovddeš rádjegozáhus lea sirdašuvvan Stáhta giddodatlágádusas Meahciráddehusa hálddašanválldi vuollai 1998:s. Earret gáddesávnni visttit gaikojuvvojit ja guovlu čorgejuvvo. Gaikojuvvon visttiid sadjái Meahciráddehus sáhtta hukset láigogámppá dahje isidaston láigogámppá. Vánddardeddiide ja fanastalliide huksejuvvo dasa lassin fuolahuvvan dolastallanbáiki. Muonnjagoržži čorgema ja gaikuma várás galgá dahkkojuvvot sierra plána, dasgo jearaldagas lea viiddis ja divrras (s. 250 000–500 000 mk) [42 000–84 000 €] doaibma. Dán barggu várás dárbbášuvvo ee. goaivolástejeaddji, visttiid betonjarusttegat ja asbeastapláhtat galget jávistuvvot morenačoru sisa, mii lea das bálddas. Oppa dát biras galgá ovddeštuvvot ja oljoseailluhanlihtit fievrriduvvot helikopteriin eret guovllus jna. Plánas čielggaduvvo dasa lassin guovllus leahkki kommunikašuvdnadoarjjastašuvvna geavahan-dárbu.

Ákkat: Eana- ja meahccedoalloministeriija lea gáibidan Meahciráddehusa váldit beali Muonnjagoržži rádjegozáhusa visttiid boahttevaš atnui Giehtaruohhtasa meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána oktavuodas. Buot dálá visttiid ordnen turistaguovddázin ii gánnát daid heajos ortnega dihte ja dagahivččii liiggás geavahandeattuid guvlui. Guovllu čorgen ja oljoseailluhanlihtiid eretfievrrideapmi lea vealtameahtun ee. eanavuodu nuoskuma hehtten dihte. Dálá visttit eai maiddá duovdatlaččat heive meahcceguvlui. Dan sadjái duovdaga dáfus vuogas láigogámppá dahje smávva prográmmabálvalusaid doarjjabáiki bálvala boazodolliid, prográmmabálvalusfitnodagaid, báikegoddelaččaid ja turistaguolásteddjiid dárbbuid. Muonnjagorži lea ollu geavahuvvon johtolagaid gávnadansajis ja lea stivrejuvvon luondduturisma avádagas. Lássejuvvon gámppá lassin galgá leat juogalágan lássekeahces biekkasuodji guovllus johti olbmuid dorvun. Bivnnuhis gohtensadji Leahttáseanu fanastallanjohtolaga guoras gáibida fuolahuvvon dolastallan- ja bázáhusčoagginbáiki.

6 Avádatjuohku

6.1 Duogášdieđut

6.1.1 Avádatjuohku ja meahcceguovloláhka

Avádatjuogu ulbmilin lea oktiiheivehit meahcceguovlolága ulbmiliid ja stivret meahcceguovllu dálá ja boahttevaš geavaheami nu, ahte dat ollašuvvet. Meahcceguovlolága golbma vuosttaš ulbmila – meahcceguovloiešlági seailuheapmi, sámekultuvrra ja luondduealáhusaid dorvvasteapmi – leat guovddáš ulbmilat oppa meahcceguovllus. Lustageavaheami ja luondduturisma vejolašvuodaid lágideapmi lea Giehtaruohhtasa meahcceguovlolága dárkilet ákkastallamiid mielde erenoamáš mávssolaš. Meahcceguovloláhka gáibida guovllu mánggabealat geavaheami ovddideami, mii manná muhtun muddui ruossalassii golmmain ovddimus ulbmiliin. Maiddá meahcceguovloiešlági seailuheami, sámekultuvrii gullevaš boazodoalu dorvvasteami ja eará luondduealáhusaid gaskkas leat ruossalasvuodát. Avádatjuohku govvida ahte váldodeaddu meahcceguovllu mánggabealat geavaheamis lea meahcceguovllu sierra osiin, vai meahcceguovlolága buot ulbmilat ollašuvvet. Avádatjuogu ulbmilin lea stivret guovllus Meahciráđđehusa eanageavahančovdosiid, boaldinmuorrváldima ja lustageavaheami ja luondduturisma ja daidda guoskevaš johtolagaid, rusttegiid, lohpepolitihka ja dohkkehahti doaimmaid dálá láhkamearrádusaid olis.

Avádatjuogu vuodđun lea ahte lustageavaheami heajos bealit luondduealáhusaide ja sámekultuvrii geahpeduvvojit nu ollu go vejolaš ja sierra geavaheaddijjoavkkuid gaskasaš ruossalasvuodát hálddašuvvojit. Juohkeolbmovoigatvuodaiguin ja iežas fámuiguin dáhpáhuvvi vánddardeapmi stivrejuvvo merkejuvvon johtolagaiguin ja rusttegiiguin. Fitnodekonomalaš, eará go iežas fámuiguin dáhpáhuvvi johtaleapmi guovllus ja mohtorgielkká ja helikoptera geavaheami veagas dáhpáhuvvi luondduturisma ráddjejuvvo meari dáfus dálá dássái ja dat stivrejuvvo lohpepolitihka vuodul áiggi ja báikki dáfus mearriduvvon vuojahagaide, johtolagaide ja stobuide ovttasráđiid eará eiseválddiiguin ja Giehtaruohhtasa bálgosiin.

Avádatjuogu mearkkašupmi

Avádatjuohku vuodđuduvvá dálá dili kártemii ja árvoštallamii boahttevaš dárbbuin sierra geavahanhámiid hárrái. Avádatjuohku dorvvasta boazodoaluin bargama vejolašvuodaid guhkesáiggeulbmiliin unnimustá dálá dásis, dasgo dat mudde gosa lustageavaheami rusttegat biddjuvvojit ja erenoamážit stivrejuvvon meahccejohhtalusa dálvvi áigge. Avádagat eai ráddje báikkálaš olbmuid árbevirolaš vuoigatvuodaid dego boazodoalu, meahccebivddu ja guolástusa.

Avádatjuohku hehte beaktilit ovddalgihtii ruossalasvuodaid bohciideami. Giehtaruohhtasa lustageavaheddjiid mielas eanas doaimmat heivejit goittot oassái guovllus, mii doarju maiddá avádatjuogu lustageavaheami pespektiivvas. Doaimmat avádatjuohkojuvvojit guovlluid ja áiggi mielde dahjege badjálásvuoda- ja manjálásvuoda-prinsihpaiguin, omd. lohpepolitihka ja stobuid geavaheami ektui. Boazodoaluin oážžu bargat miehtá meahcceguovllu ja birra jagi ja guovllu eará geavaheaddjit galget vuogáiduhhtit doaimmaideaset dan mielde.

Meahceguovloiešláhki lea relatiivvaláš ja subjektiivvaláš doaba, ja nuba avádatjuoguin sáhtttá áigáioažžut sierra vugiiguin meahceguovllulágan guovlluid ovttá meahceguovllu sisa. Maiddái seamma avádaga siste geavaheami mearri sáhtttá molsašuddat – mii váikkuha sakka erenoamážit lustageavaheddjiid meahceguovlovásáhusaide.

6.2 Avádatjuogu ákkat Giehtaruohttasá meahceguovllus

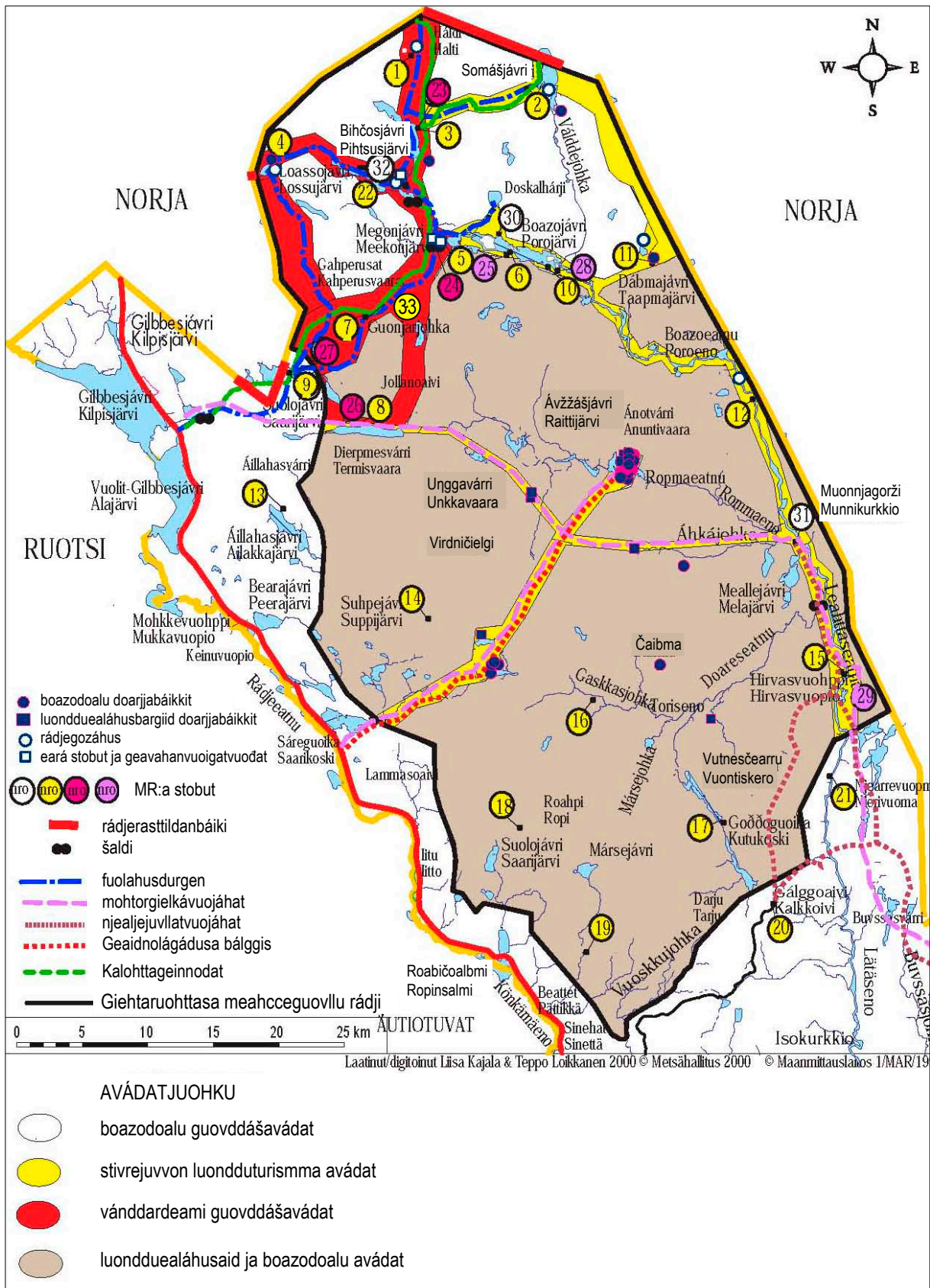
Meahceguovllu davágeaže stuorraduottarguvlui čuohtá garra geavahandeaddu ja guovllus leat dasa lassin boazodollui dehálaš guohton- ja guottetguovllut, muhto guovllus leat maiddái meahceguovllu bivnnuheamos luondduturismačuozáhagat, dego Hálđi, Urttašvággi ja Bihčosgorži. Meahceguovllu lulli- ja gaskaoasit – earret daid luddejeaddji mohtorgielkávuojáhaga – lea meahceguovllus dat oassi, mii lea buot eanemus luonddudilis ja gos buot unnimus johtet olbmot. Eanas oasis guovllus meahceguovloiešlági, boazodoalu ja sámekultuvrra seailuheapmi lea buot mávssoleamos bealli, go fas áibbas earálágan seakka avádagain, vuojáhagain ja johtolagain geahččalit stivret meahceguovlluid lustageavaheami nu, ahte dat čuohtá nu unnán go vejolaš boazodollui.

Guovllu lustageavaheami ja luondduturismma doaimmaid viidodaga mearridan ja stivren dihte plánas árvaluvvo ahte meahceguovlu juhkkovuvvo njealljin sierra avádahkan. Avádatjuogu bokte ráhkkanit kanaliseret juohkeolbmovuogitvuodaide vuodduvvi lustageavaheami ja stivrejuvvo fitnodatekonomalaš luondduturisma nu, ahte dain maiddái boahhteáiggis boazodollui ja luondduealáhusaide čuohtá heajos bealit lean nu unnán go vejolaš ja nu, ahte meahceguovlu seailu meahceguovlun maiddái boahhteáiggis. Merkejuvvon johtolagain, stobuid sajáidduhtima ja daid njuolggadusaid, dieđiheami ja oahpistandoaimma lassin eai leat báljo eará vuogit juohkeolbmovuogitvuodaiguin johtti vánddardeddiid stivremii ja meriid hálddašepmái dálá lánka-mearrádusaid olis.

Avádatjuogus sorjákeahtá lea boazodoaluin ja luondduealáhusaiguin bargan dorvvastuvvon miehtá meahceguovllu maiddái vánddardeami guovddáš- ja stivrejuvvon luondduturismma avádagain. Eanas oasis (badjel 90 %) meahceguovllus johtet hui unnán ja guovlu bissu dakkárin, dasgo doppe eai leat eige dohko plána avádatjuogu vuodul boade johtolagat ja rusttegat, mat dorjot lustageavaheami. Turismasesonngaid oanehašvuoda ja dilálašvuodaid garasvuoda dihte geavahit meahceguovllu bivnnuheamosge johtolagain ja rusttegiid unnán ja dain bálle leat ráfís eanas oasi jagis. Turismma sesonngaid olggobealde eai báljo johtal guovllus earát go badjelolbmot, soames guolásteaddji ja rievssatbivdi, rádjefávttat, bolesa ja Meahciráddehusa fuolahabargit (gč. s. 56, lohku 4.2 Johttit ja jagiáiggiid molsašuddan).

6.3 Plána árvalusat

- Guovlu avádatjuhkkovuvvo čuoovvováš njealljin avádahkan, mat stivrejit guovllu geavaheami, rusttegiid sajáidduhtima, johtaleami ja lohpepolitihka. Avádagat leat (govva 12 ja tabealla 1):
  - 1) boazodoalu ja luondduealáhusaid avádat
  - 2) boazodoalu guovddášavádat
  - 3) vánddardeami guovddášavádat
  - 4) stivrejuvvon luondduturismma avádat.

Govva 12. Giehtaruohtasa meahcceguovllu avádatjuohku.

6.3.1 Boazodoalu ja luondduealáhusaid avádat

Avádat lea eanas stuorraduottarguovllu lulábealde. Dat lea meahcceguovllus dat oassi, gos johtalit unnimus, mii lea ráfáleamos ja gosa lea váddáseamos beassat ja/dahje mii lea buot eanemus luonddudilis. Guovlu lea seilon meahcceguovllu luonddudiláleamos oassin muhtun muddui dange dihte, ahte dat ii geasut duovdagiid dáfus seamma ollu go meahcceguovllu eará oasit.

Lustageavaheapmi lea earret Roabi guovllu várra unnán. Guovllus eai leat merkejuvvon johtolagat iige daid leat jurdda oppa ráhkaditge. Luondduealáhusain boazodoallu lea mávssoleamos geava-hanhápmi dán avádagas. Ruovttudárboгуolásteaddjit johtalit guovllus muhtun muddui sihke geas-sit ja dálvit. Avádagas lea dušše soames ávdinstohpu ja luondduealáhusaid doarjjabáiki. Avádat lea merkejuvvon kártii ruškadiin (govva 12).

6.3.2 Boazodoalu guovddášavádat

Stuorraduottarguvlui čuohcci geavahandeattu dihte doppe lea dárbu ráddjet sierra avádahkan boazodoalu guovddášguovlluid dahjege mávssoleamos guottet- ja dálveguohtonguovlluid, maida gullet guovllut, mat leat buot eanemus johttojuvvon johtolagaid olggobealde. Ráddjemiin dorv-vastuvvo deháleamos guohtonguovlluid seailun huksendoaimmaid olggobealde ja maiddái nu ráfálaš dilis go vejolaš maiddái turisma alimus sesoŋgaáiggiid áigge. Guovllus eai leat Meahci-ráddehusa stobut. Merkejuvvon johtolagat eai leat guovllus iige daid leat jurdda hukset. Guovllu arktalaš iešláhki ja luonddu vuollegis buvttadannávccat ráddjejit meahcebevuddu ja ruovttudárbo-гуolástusa. Avádat lea merkejuvvon kártii vielgadiin (govva 12).

6.3.3 Vánddardeami guovddášavádat

Dát lea lustageavaheami guovddášguovlu, gos leat eatnasat meahcceguovllu ávdin- ja várren-stobuin. Merkejuvvon geassejohtolaga, Kalohttageinnodaga, stohpofierpmádaga ja eatnamiid ja duovdagiid iešvuodaid dihte vánddardeaddjit ja lustageavaheadjit johtalit eanas dihto johtolagaid mielde. Nuba daid gaskii báhcet hui viiddisge guovllut, mat leat boazodollui mávssolaččat.

Avádaga stobuid geavahit vuosttažettiin iežaset fámuiguin johti vánddardeaddjit. Go dát avádat lea duovdagiid dáfus buot eanemus čalbmáičuohcci oassi guovllus (meahcceguovllu stuorra-duottaravádagas), de lea dálá vuogi mielde dárbu ráddjejuvvon meari mielde miedihit luonddu-turismafitnodagaide sohppojuvvon, merkejuvvon johtolagaide (fuolahuvvon rissejohtolagaide) dálvviáigásaš mohtorgielkásafáralobiid ja fuolahangielkálobiid oahpistanvuloš joavkkuide. Beanafáraide eai miedihuvvo johtinlobit Háldis Megonjávrrí ja Bihčosjávrrí bokte manni fuola-huvvon rissejohtolaga olggobeallai eaige 1.5. maŋŋá dänge vuojáhahkii. Beatnagiiguin (iehčanassii dahje mávssuvuloš safárain) johtaleaddjit eai maiddái oaččo idjadit Meahciráddehusa ávdin- ja várrenstobuin earret stivrejuvvon luondduturismaavádaga ávdin- ja (isidaston) láigo-stobuid.

Vánddardeami guovddášavádat lea meahcceguovllus dat avádat, mii dikšojuvvo ja geavahuvvo buot eanemus. Dát galgá váldojuvvot vuhtii, go divvojuvvot ee. guovllu gámpát ja láigiduvvo daid boaldinmuorra- ja bázahusfuolahus. Avádahkii ii galgga vuodduid láigostobuid iige mohtor-fievrruiguin johti joavkkuide oaivvilduvvon isidaston láigostobuid, vuosttažettiin geavaheaddji-joavkkuid earalárganvuodaid ja dain boahhti ruossalasvuodaid garvin dihte. Ná vánddardeaddjit ja gielkkástallit eai dárbbáš leat guhkit áigge gaskaneaset dahkamušas.

Lustageavaheapmi ja luondduturisma eai oaččo báljo hehttet boazodoalu. Mohtorfievrruiguin johtaleami avádagas galgá mihttet nu, ahte dat ii stuoribut čuoze olbmuide, geat johtalit guovllus iežaset fámuiguin. Stivrejuvvon luondduturisma ii maiddá oaččo olus hehttet iehčanassii vánddardeami. Avádat lea ivdnejuvvon ruoksadiin čuovvovaš kárttas (govva 12).

6.3.4 Stivrejuvvon luondduturisma avádat

Eanas geavaheddjiid mielas measta buot doaimmat heivejit goittot oassái guovllus. Dát govlu lea meroštallon stivrejuvvon luondduturisma avádahkan. Doaimmain mohtorfievrruiguin johtin – dahjege mohtorgielkkástallan, girdi- ja helikoptersáhtosteamit ja mohtorfanastallan – heivejit fuonimusat meahceguvlui. Go mohtorfievrruiguin dáhphuvvi fitnodatekonomalaš turisma čadahuvvo vuohkkasit ráddjejuvvon vuogi mielde guovllu gierdannávccaid olis ja eará geavahanhámiid dáfus dohkálaš vuogi mielde, de dat buktá guvlui áigáiboahtovejolašvuodaid ja addá birgenlági báikkálaš olbmuide guovllu ja dilálašvuodaid bures dovdi oahpisteadjain ja turista-fitnodatolmmožin. Buot dát ovddida oppalaš mieđisvuoda luonddusuodjalussii. Juohke sadjái ja álo ii diedusge sáhte iige oppa galggage mohtorfievrruiguin beassat.

Avádagas johtalit iehčanassii iežaset fámuiguin vánddardeaddjit – vuosttažettiin guolásteaddjit ja meallut – ja stivrejuvvon luonddumátkkálašjoavkkut. Dán avádagas johtalit olbmot mealgat unnit go vánddardeami guovddášavádagas. Prográmmabálvalusaid doarjjabáikin oaivvilduvvon ng. isidaston láigostobut mohtorfievrruiguin dáhphuvvi ja eará vugiiguin go iežas fámuiguin johtaleaddji stivrejuvvon luonddumátkkálašjoavkkuide ja buot geavaheddjiide oaivvilduvvon láigostobut leat dán avádagas. Avádahkii eai huksejuvvo odđa gámpát odđa sajiide, dego eai earáge meahceguovllu avádagain. Stivrejuvvon luondduturisma avádahkii gullet merkejuvvon mohtorgielkávuojáhagat, vánddardeami guovddášavádaga stuorraduottarguovllu olggobeale eanemus geavahuvvon vuojáhagat ja guolásteddjiide ja fanastalliide nu bivnuhis Boazoeanu–Leahttáseanu čáhcevándardanjohtolat. Odđa merkejuvvon johtolagat dán avádahkii eai plánabaji áigge evttohuvvo, vaikko dasa várrejuvvo vejolašvuolta boahhteáiggis. Avádahkii stivrejuvvo dábálaččat mohtorfievrruiguin ja eará go iežas fámuiguin dáhphuvvi luondduturisma, goas geavahandeaddu meahceguovllu davágeaže stuorraduottarguovllus ja boazodollui mávssolaš guovlluin bissu govttolaš dásis. Olgobáikegoddelaččaid iehčanassii gielkkástallan ja fitnodatekonomalaš beanasafárat ráddjejuvvojit Meahciráddehusa váldegottálaš mohtorgielkávuojáhaga ala. Beanasafáraide mieđihuvvojit johtinlobit dasa lassin Háldis Megonjávrii bokte manni fuolahusjohtoláhkii cuoŋománu loahpa rádjai.

Stivrejuvvon luondduturisma avádat lea Meahciráddehusa muorra- ja bázahusfuolahusa vuollásaš. Meahceguovllu dálá stohpofierpmádat lea huksejuvvon measta ollásit ovdal meahceguovlolága ásaheami. Guovllu geavahit eanet ja eanet, ja danin geavaheami stivren dihte ja luonddu gollama hehtten dihte dihto bivnuhis gohttensajiide Boazoeanu- ja Leahttáseanu sisa huksejuvvojit dikšojuvvon gáddáimannan- ja dolastallanbáikkít oktan bázahusaid oddasitatnobálvalusain. Turistafitnodatolbmot geatnegahttojit dábálaččat buktit mielddiset guvlui dárbbášlaš boaldinmuora ja čorget ja doalvut eret guovllus daid ruskkaid, mat leat báhcán sin orrumis. Avádaga bokte šaddet stivrejuvvon luondduturisma ja iehčanassii vánddardeapmi ovttáárvosaš geavahanhápmiin, vaikko guktot galgetge váldit vuhtii boazodoalu, dahjege dat eai oaččo stuoribut hehttet boazoealáhusa. Avádahkii sáhtta dahkat geavahansoahpamušaid boazo- ja luondduealáhusearjjabáikkiid mearreáigásaš sajáiduhhtimis. Meahciráddehus čuovvu ovttas Giehtaruohtasa bálgosiin ahte guovllu lustageavaheapmi – iehčanassii vánddareapmi dahje stivrejuvvon luondduturisma – ii headuš dárbbámeahttumit boazodoalu ja bargagohtá dárbbu mielde headuštusaid jávkadan dihte. Avádat lea merkejuvvon kártii fiskadiin (govva 12).

Tabella 1: Plánas árvaluvvon avádatjuogu mielásaš lobálaš doaimmat ja rusttegat. ¹ = Gádjun- ja ohcanbargu, eiseváldedoaimmat ja boazodoalu ja luonduealáhusaid dárbbuide helikopter sáhtta seaivut earáge sadjai almmá sierra lobi haga. ² = Olgobáikegoddelaččaide Meahciráđđehus ráđđádallá beatnagiinbivddu lohpeguovlluid ovttas bálgosiin ja fuođđodikšunovttastusain.

Rusttet/Doaibma	Boazodoalu ja luonduealáhusaid av.	Boazodoalu guovddáš-avádat	Vánddardeami guovddáš-avádat	Stivrejuvvon luonddu-turisma avádat
Ávdinstobut	Juo	Juo	Juo	Juo
Fuolahán- ja gozihanstobut	li	li	Juo	Juo
Beaivestobut	li	li	Juo	Juo
Várenstobut	li	li	Juo	Juo
Várengámmet	li	li	Juo	Juo
Láigogámpát	li	li	li	Juo
Prográmmabálvalusaid gaskaboddosaš doarjjab.	li	li	Juo	Juo
Isidaston láigostobut	li	li	Juo, iežaset fámuiguin johtti joavkkuide.	Juo
Sávdni stobu oktavuodas	li	li	Juo	Juo
Boazodoalu doarjjabáikkít	Juo	Juo	Juo	Juo
Boazodoalu rusttegat	Juo	Juo	Juo	Juo
Luonduealáhusaid eará doarjjabáikkít	Juo	li	li	Juo
Merkejuvvon bálgát	li	li	Juo	Juo
Meahciráđđehusa váldegottálaš mohtorgielkávuojáhagat	li	li	li	Juo
Fuolahuvvon rissejoholagat	li	li	Juo	Juo
Mohtorgielkásafáralobit prográmmabálvalus-fitnodagaide	Smávva stivrejuvvon joavkkuide, sohppojuvvon vuojáhagaide. Guđege fitnodaga hárrái sierra.	Dušše sierralobi vuodul. Guđege dáhpáhusa hárrái sierra.	Eanas avádaga fuolahuvvon rissejoholagaide, smávva joavkkuide. Eriid mielde.	Váldegottálaš vuojáhagaide alde eai ráddjehusat, eará sajis sohppojuvvon vuojáhagaide ala, smávva joavkkuide. Eriid mielde.
Mohtorgielkálobit olgobáikegoddelaččaide	Báikegoddelaš oahpisteaddji fárus dahje oassálastimiin lágiduvvon safárii.	Báikegoddelaš oahpisteaddji fárus dahje oassálastimiin lágiduvvon safárii.	Báikegoddelaš oahpisteaddji fárus dahje oassálastimiin lágiduvvon safárii.	Meahciráđđehusa váldegottálaš gielkávuojáhagaide alde eai ráddjehusat, eará sajis báikegoddelaš oahpisteaddji fárus dahje oassálastimiin lágiduvvon safárii.
Vejolaš mohtorgielkágielloguovllut	Juo	Juo	Juo	li
Helikoptera seaivunsajit ¹	Seaivunsajiide, mat nammaduvvojít sierra.	Seaivunsajiide, mat nammaduvvojít sierra.	Seaivunsajiide, mat nammaduvvojít sierra.	Seaivunsajiide, mat nammaduvvojít sierra.
Beanageasussafáralobit prográmmabálvalus-fitnodagaide	li	li	Dušše merkejuvvon Hálđi-joholahkii.	Dušše váldegottálaš mohtorgielkávuojáhaga ala.
Fuolahuvvon dolastallán- ja gáddáimannanbáikkít	li	li	li	Juo, Boazoeanu–Leahtáseanu fanastallánjoholaga guoras.
Meahciráđđehusa boaldinmuorra-, gássa- ja bázahus-fuolahus	Juo, resurssaid olis.	Juo, resurssaid olis.	Juo, sekundára fuolahus.	Juo, fuolahuvvo vuosstažettiin.
Gaskagalbbat ja oahpistántávvalat	li	li	Dušše stobuid oktavuhtii.	Merkejuvvon vuojáhagaide ruossalastinsajiide ja stobuide
Rovít, ráhparusttegat ja dorvodorjjohagat	li	li	Dušše stobuid oktavuhtii.	Dárbbu mielde njealljejuvllagiid vuojáhagaide.
Šalddit	li	li	Juo	Juo
Meahcece bivdu ²	Juo	Juo	Juo	Juo
Guolástus	Juo	Juo	Juo	Juo

7 Luonddu- ja dološmuittuidsuodjaleapmi

7.1 Duogášdieđut

Luonddusuodjalus ii leat bođuid eará luonddugeavaheamis, muhto buot geavaheamis leat mielde maiddái suodjalanbealit. Ovdamearkka dihte bistevaš geavaheami prinsihppa gullá vuovde- ja boazodoalu ja maiddái bivddu prinsihpaide. Nuba čuovvovaččas ovdanbuktojit čohkkejuvvon hámis luonddusuodjalusa dáfus buot mávssoleamos áššit ja prinsihpat ja dárbblaš sierra-doaimmat. Danin oassi ovdanbuktojuvvon áššiin bohtet odđasit dán logus, dasgo dat leat merkejuvvon plánii juo eará áššeollisvuodaid oktavuodas. Logus gieđahallojuvvo maiddái dološmuittuid suodjaleapmi meahcceguovllus.

7.1.1 Luonddusuodjalus ja meahcceguovloláhka

Meahcceguovllut eai leat rievtti mielde luonddusuodjalanguovllut dahjege dat eai leat vuodduduvvon luonddusuodjalanlága vuodul. Meahcceguovlolága oppalaš ákkastallamiin daddjojuvvo ahte ”luonddusuodjalanguovllut eai iešalddes deavdde meahcceguovlluid luonddudollui ja mánggabealat geavaheapmái guoskevaš buot dárbbuid. Dasa lassin lea dárbu vuodđudit dakkár guovlluid, mat eai leat normála ekonomiijaanus, muhto mat eai maiddái livčče nu čavga suodjaluvvon go luonddusuodjalanlága (71/1923) [1096/1996] mieldásaš suodjalanguovllut”.

Meahcceguovloláhka hehte dihto doaimmaid, mat rievdadit sakka luonddu, muhto muđui meahcceguovllut leat láchkamearrádusaid ektui seamma sajádagas go daid birastahtti guovllut. Luonddusuodjalanláhka (1096/1996) ii bajit meahcceguovlluid sierra ovdan, muhto láhka heivehuvvo meahcceguovllus seammaláhkai go earáge guovlluin.

7.1.2 Giehtaruohtasa meahcceguovllu sajádat luonddusuodjalusas

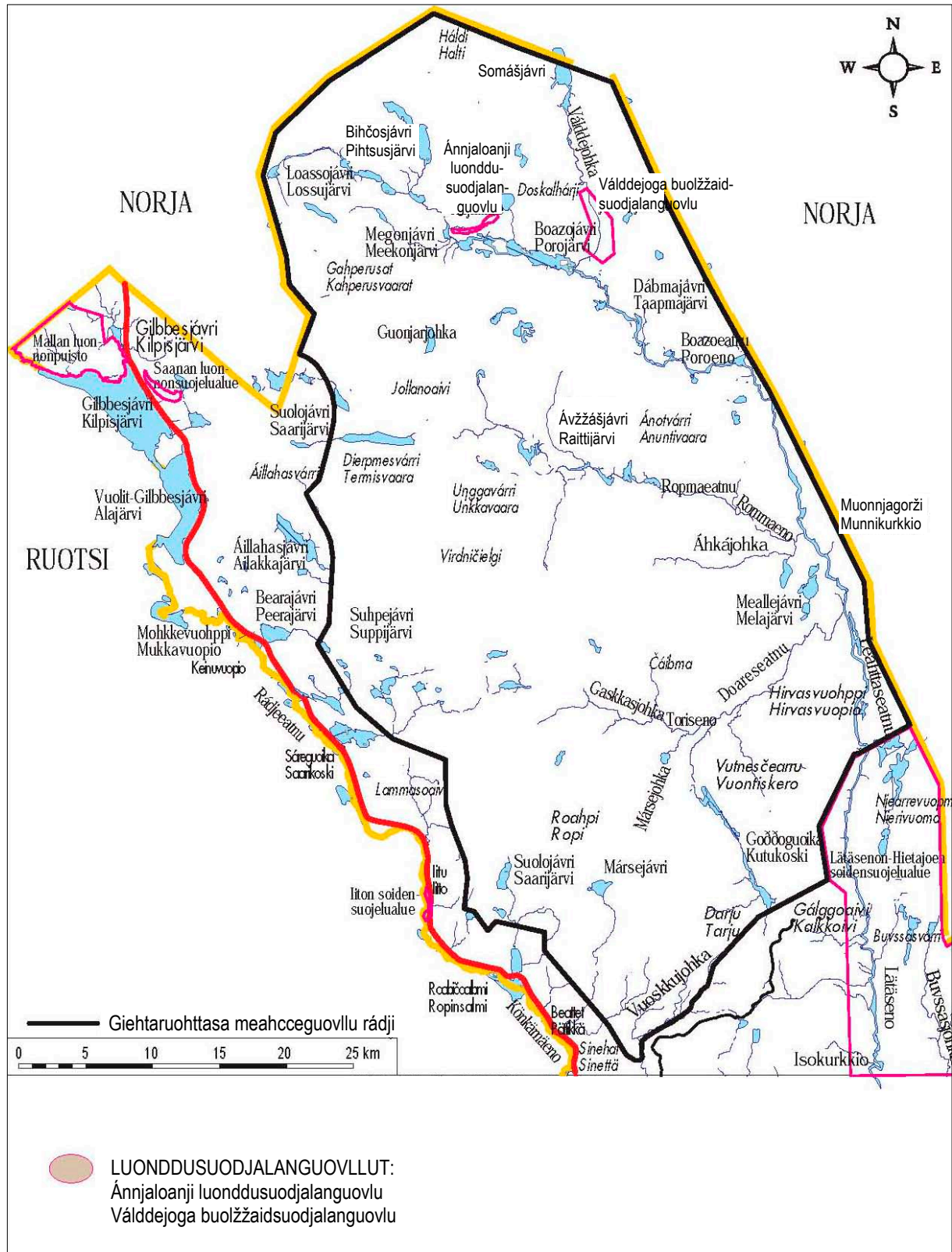
Giehtaruohtasa meahcceguovllu lulábealeravda lea davviboreálalaš šattolašvuodaavádaga davágeahčen nu ahte molsašuvvá hemiarktalaš avádahkan. Guovlu lea lahka Jieknameara ja Gielasa ja dát dagaha hui čielga dovddu sihke mearalašvuodas ja nannándálkkáldagas. Buot mearaleamos lea meahcceguovllu davágeahči.

Giehtaruohtasa meahcceguovllu rádjain lea Norgga bealde Raisduottarháldi duovddadikšunguovlu, Ráisevákki álbmotmeahcci ja eará suodjalkeahces, muhto geainnuhis ja meahcceguovllulágan guovllut. Lulágeahčen guovlu laktása Leahttáseanu-Jiehtájoga jekkiidsuodjalanguovlui. Meahcceguovllu siste leat Ánnjaloannji luonddusuodjalanguovlu ja Somašjávrrri váldegottálaš duovddasuodjalanguovlu. Ovttas dán guovlluin čoggo viiddis meahcceguovllulágan ja viehka luonddudilálaš ollisvuohka (govat 1 ja 13).

Giehtaruohtasa guovlu lea Suoma luondduárvvuid dáfus áidnalunddot guovlu, mii spiehkasta oalát eará Suomas: guovllus leat ollu Suoma mihtuid mielde áitatvuloš šaddo- ja eallišlájat ja buot Suoma badjel 1 000 mehtera allosaš duottarčohkat. Eatnasat áitatvuloš šaddošlájain leat goittot dábálaččat Norgga bealde. Giehtaruohtas lea Suoma arktaleamos guovlu. Danin gánnáha áinnas čuovvut guovllu ealli- ja šaddošlájaid gávdomis, vuogáiduvvamis ja valljivuodas dáhphuvvi nuppástusaid, ee. dálkkádatnuppástusaid čuovvumušaid guorahaladettiin. Suopma lea árvalan Giehtaruohtasa meahcceguovllu 1998:s Natura 2000 -fierpmádahkii loddedirektiiva (SPA-guovlu) ja luonddodirektiivva (SCI-guovlu) vuodul.

Suoma Giehtaruhtas lea seakkalágan gudji Ruota ja Norgga stuorraduottarguovvluid gaskkas. Eallit johtalit dán viiddis guovllus riikkarájiin beroškeahttá. Dán galgá váldit vuhtii, go guorahallojit muhtun šlájaid – omd. goaskimiid ja mearragoaskimiid, njálaid ja getkkiid – lohku mearit Giehtaruhttas meahceguovllus.

Govva 13. Luonddusuodjalanguovllut Giehtaruhttas meahceguovllus 2000:s. Liisa Kajala & Teppo Loikkanen 2000. © Metsähallitus 2001, © Maanmittauslaitos 1/MYY/01.

7.1.3 Suodjalandoaimmat ja beaivelottiid vuhtiiváldin

Ánnjaloanji luonddusuodjalanguovllu birra, mii lea vuodđuduvvon erenoamážit áitatvuloš beaiveloddešlájaid eallinbirrašiid dorvvastan dihte, dahkkojuvvo sierra dikšun- ja geavahanplána. Giehtaruohtasa meahceguovllu luondu ja geavaheapmi -vuoddočielggadusas leat guorahallon maiddái Ánnjaloanjis áicojuvvon áitatvuloš beaiveloddešlájat, daid eallinbirasgáibádusaid ja daidda guoskevaš áittadahkkít. Čielggadusa bohtosat leat adnojuvvon ávkin plána árvalusain.

Vuđolaš dutkamii bohccuid váikkuhusas šattuid ja divrriid gávdnomii livččii dárbu, vai sáhtášii čielggadit moanaid beaiveloddešlájaid ekologijja ja biebmošaddogáibádusaid ja ákkastallon vuogi mielde plánet guvlui dárbbášlaš suodjalandoaimmaid. Dát gáibidivččii smávva iskkadanviidodagaid, mat livčče áidojuvvon ahte eallit eai sáhtáše guohtut. Beaiveloddečoaggin dálá hámis ii leat áitimín ii áitatvuloš šlájaidge, dasgo beaivelottit leat valjis, eaige olbmot leat jámma čoaggimin beaivelottiid. Beaivelottiid sierra inventerenvuogit leat suomagillii giedahallon ee. Čáhce- ja birashálddahusa almmustuhttinráiddus.

7.1.4 Arkeologalaš suodjalanperspektiivvat

Giehtaruohtas ássanbirasin

Lappi oarjedavágeahči – nuppeláhkai go eanas oassi Máttá-Suomas – lei juo mannánjienja suttadettiin 10 000 jagi dassái badjelis go dalá Baltia jieknajávri, eaige ovdamearkka dihte Eanodaga guovllus dáhpáhuvvan šat jiehki jávkama maŋŋá stuorit nuppástusat čázádagain. Davimus Suoma ássit ásaiduvve juo geađgeáiggis seamma jogaid ja jávrriid gáttiide go dálá olbmot, ja dájvá vel áibbas seamma sajiide. Erenoamážit duottarguovllus buorit gohttensajit leat juvves eatnamiid dahje čáhceáivuoda ja suojehisvuoda ja ee. boaldinmuora vátnivuoda dihte viehka unnán, ja nuba seamma johkelegiid sáttoderpmiide leat olbmot don doložis gohtten odđasit ja odđasit. Go Nuortamearra ii goassege ollán gitta deike, de ássansajiid ii sáhte sajádaga vuodul ovttastahttit mange dihto gáddemuddui. Lulli-Suomas anolaš gáddesirdašuvvankronologijja dahje ássansajiid áigemeroštallama dološ gáddeallodaga vuodul ii ná sáhte geavahit Davvi-Lappis.

Guhká anus leamaš ássansajiin lea dájvá váttis earuhit nubbi nuppis ássanbázahusaid, mat leat sierra áigodagain, dasgo čielga eanaávdnasa ja gávdnosiid gearddástuvvama (stratigrafijja) ii Sámis galliige deaivva. Sáttoeatnamis gávnnusearddit maiddái vigget seahkanit, jos asehis bajilduslavdnji gollá ráiggil. Máŋgii geavvá nu, ahte seahkanan ássanbáikkiid sierra ásaiduhttinmuttuid sáhtta áigemeroštallat dušše bierggastypologijja vuodul, nuppiiguin sániiguin báikki alde gávdnujuvvon biergasiidda ohccojuvvojit eará sajis vástideaddji, áigemeroštallon biergasat. ”Buh-tes” oanehisáigásaš gohttensajit leat arkeologijja dáfus hui mávssolaččat, dasgo dušše dákkár oanehisáigásaš báikkiid vuodul sáhtta čielggadit, mat bierggastiippaid bohtet duđaid seamma áiggis ja man áigodahkii dat gullet. Ássanbáikki dieđalaš árvu ii leat nappo moktege ássanbáikki sturrodaga duohken. Go nuppe dáfus váldá vuhtii ahte dieđalaš čuozáhat duššá dađi álkibut mađi unnit dat sisdoallá ávdnasiid ja ráhkadusaid, de čielgá ahte juoga guovllu – ovdamearkka dihte aiddo Giehtaruohtasa – oppa ovdahistorjjálaš čielggadeapmi dahje čielgkatkeahhtá báhcín sáhtta leat hui unni duohken. Dolastallanbáikki dulben dahje vaikkoba dušše mopedá maŋnejuvlla boltastan vuojáhahatluottas álgán bieggáerošuvdna sáhtta duššadit dolastallanbáikki, mii livččii addán áidna sihkkaris duodaštanstuhka juoga arkeologalaš ihtaga agis dahje geavahanoktavuodas.

Guovllu arkeologalaš mihtilmasvuodát

Giehtaruohttas meahceguovllus leat dássáži inventerejuvvon čieža giddes dološbázahusa: vihtta sieiddi, okta ng. sámegeiddi ja okta buoridangáldu. Buot diedut bohtet Samuli Paulaharjus. Guovllus eai dássáži leat diedus ovdahistorjjálaš ássanbáikkid eaige gottiid bivdorokkit, muhto dása dáidá leat sivvan dušše dutkamiid váilevašvuohhta, dasgo guktot gávdnojit lahkosiin.

Giehtaruohttas giddes dološbázahusaid inventeremis guovddáži leat sieiddit ja bálvvosbáikkid, main eatnasat leat guovllu oarjedavágeahčen. Nugo ovdalis lea deattuhuvvon, de Giehtaruohttas ii leat dahkkojuvvon systemáhtalaš arkeologalaš inventeren. Dát oidno vuosttažettiin giddes dološbázahusaid, mat mannet dobbelii go njálmmálaš historjá – dego ovdahistorjjálaš ássanbáikkiid ja bivdorokkiid – váilumin, dasgo dieđuid mielde dákkár čuožahagat gávdnojit lahkosiin moanat. Ovdahistorjjálaš ássanbáikkid sáhttet gávdnot erenoamážit jogaid ja jávriid gáttiin, bivdorokkit fas čázadagaid gaskasaš boatkain. Ruovddis dahkkojuvvon njuollagežiid dáidet leat geavahan eanas duottargottiid bivddus, ja bivdiin fertejit leat leamaš guovllus sierra doarjja-báikkid. Seammaláhkai sáhtta navdit Giehtaruohttas gávdnot valjis maiddá mañit, proto- ja árrahistorjjálaš sámemuđui guoskevaš čuožahagaid – dego sámesiiddaid leairabáikkiid, gárddiid, čilaid jna. Giehtaruohttas meahceguovllus leat várra ássan juo geađeáiggi rájes. Duodastustuhkaid váiluma sivvan dáidá leat vuosttažettiin dutkamiid vátnivuohhta, ja oktage inventeren sáhtáži rievdadit juo mealgat dili.

Bođugávdnosiid hárrái dili lea seammasullasaš. Inventeremis guovddáži leat ruovddis dahkkojuvvon njuollageažit; earálágan gávdnosat eai leat guovllus. Goittotge dušše muhtun kilomehtera duohken meahceguovllu ráji oarjjabealde Čáhkjaljoga siste gávdnojedje 1989:s ovttá oanehis guorahallama áigge guokte kvartsihtadáiggas ja -bierrgasgávdnoštumi, ja sierralágan dološbierrgasat leat gávdnon maiddá miehtá Ráđjeeanu ee. Mávnnas ja Márkanis. Maiddá bođugávdnosiid vátnivuohđa ja homogenalašvuohđa sáhtta ná navdit bohtit vuosttažettiin dutkamiid vátnivuohdas.

Muhto eai giddes dološbázahusat eaige maiddá bođugávdnosat atte rivttes gova ovdahistorjjálaš ássama leavvanviidodagas guovllus. Sihke sieiddit ja njuollageažit leat gávdnon eanas jalges duoddaris guhkin ássanguovlun heivvolaš johkalegiin, ja daid gávdnonsajiide orrotge váikkuhan eanet fuođuid – vuosttažettiin gottid ja mañnelis bohccuid – johtaleamit geasiáigge. Bođugávdnosiid hárrái ferte maiddá váldit vuhtii dan, ahte jalges duoddarii guđđojuvon bierrgasat báhcet buorebut oidnosii, nu ahte mañit buolvvat leat gávdnan daid álkibut go johkalegiid dakñasiid ja lavnnji sisa gártan bierrgasiid. Bierrgasiid gávdnomii lea sihkkarit váikkuhan maiddá dat, ahte turisttat vándardit eanas Gilbbesjávri ja Hálđi gaskasaš guovlluin, go fas meahceguovllu guovddáš- ja nuortalullioasit leat báhcán ollu unnit fuopmášupmái. Lea váttis dadjat, manin Giehtaruohttas meahceguovllus leat gávdnon nu mánga ruovdeáiggi áigásaš bierrgasa, muhto ii oktage bierrgas geađeáiggis dahje árrametállaáiggis. Ii leat jáhkkimis ahte guovlu livččii lean duon áigái áibbas ássameahtun; ovdal juo sáhtta jurddašit ahte juogo geađeáiggis eai láven oaffaruššat vearjjuid duoddariidda, dahje dasto geađgebierrgasiid lea dušše váddáset fuobmát meahcis. Okta mearkkašahtti ášši lea goittot dat, ahte measta buot geađe- ja árrametállaáiggi bođugávdnosat Eanodagas leat gávdnon eanadoalloaimmaid oktavuohdas, dábalépmosit beldema oktavuohdas. Giehtaruohttas meahceguovllus eai leat bargan eanadoaluin, eai leat plogen vuvdiid dahje roggan golli, ja nuba lavnnji vuolde sáhttet leat bierrgasat, mt eai leat vel dássáži gávdnon.

7.2 Luonddu rievddadan dahkkit

7.2.1 Boazodoallu

Boazodoalu birasváikkuhusat čuhcet guohtuma bokte oppa meahceguvlui. Guohtun čuočá bodne-, giedde- ja danasgeardái ja muoradaga nuorravuodamuttuide. Jahkásaš nuppástusat báhcet goittot nu unnin ahte rievddama lea váttis fuomášit oanehis áiggi sisa. Bohccot guhtot jeahkáliin gierragiid, muhto jeagil báhcá. Guohtuma dihte stuorra oassi lageš- ja ruohtasvesáin manná bohccuid biebmun. Danin muhtun vuovderádjelagežat leat sulastahttigoahtán eppelmuoraid, soahkevuovddit leat njárbugoahtán ja áiggi mielde ordarádji sáhtta njiedjagoahtit. Stuurimus váras leat badjosiid lagešbohtut. Smávva gollanerošuvdna vuhtto maiddá sáttobuolžžaid bievlasajiin, ee. Deatnomuotkki ja Muonnjagoržži gaskasaš sáttobuolžžain. Go bohccot guhtot liiggás báikkálaččat, de dat sáhtta čuoheht guovllus maiddá muhtun áitatvuloš beaiveloddešlájaid. Nuppe dáfus bohccuid ja smávvanjiččehasaid guohtun lasiha duottaršattolašvuoda mánggahápmásašvuoda.

Meahceguovloláhka lea dahkkojuvvon muhtumassii boazodoalu dorvvastan dihte, ja danin boazodoalu birasváikkuhusaid sáhtta dohkkehít nu guhká go guohtun lea bistevas geavaheami vuodu alde. Go bohccot eai bibmojuvvo dálvit, de dat ovddida boazodoalu ekologalaš bistevasvuoda. Dehálaš lea maiddá heivehit ealuid geasseguohtoneatnamiid gierdama mielde. Árbevirolaččat dálveguohtoneatnamiid gierdan, ovdamearkka dihte boazodoallolágas, lea leamaš minimadahkkin mearrideamen alimus boazologu. Guohtoneatnamiid molssodanvuogádaga beavttálmahttin mearkkaša ollu guohtoneatnamiid gierdamii ja dan bokte birrasa dillái.

7.2.2 Eará luondduealáhusat

Luondduealáhusain guolástus ja rievssatbivdu váikkuhit vuosttažettiin guovlluid guolle- ja fuoddonáliid valljivuodagaskavuodaide. Megonjávveleagis leat gárdon čuđiid rievssahiid ee. dálvit 1997–1998 ja muhtun jávrrin, madda lea álki beassat, leat bivdán firpmiiguin nu ollu árvoguliid ahte dat leat vátnugoahtán. Gárdun duoddaris sáhtta dagahit dan, ahte soahkerádjái njiedjá ovttas- kas soggiiid hárrái, dasgo njeidojuvvon soggiiid ruohtasvesát eai juogo menestuva dahje boazu borrá daid lasttaid, goas dat jápmet. Giehtaruohhtasa meahceguovllus lubmejit eanas guovllu guovd- dáš-, nuortalulli- ja oarjelulliosiin, ee. Ávžžásjávrrin gili birrasiin ja Váldogeainnu 21 lahkosiin. Olgobáikegoddelaččat eai báljo lubme meahceguovllus.

7.2.3 Mohtorjohtalus ja luondduturisma

Meahcejohtalus geasiáigge loaktá báikkuid luonddu. Girdinválla bivnuheamos guovlluin sáhtta heađuštit vánddardeddiid meahceguovlovásáhusaid lassin maiddá goittot muhtun šlájaid, madda lea erenoamáš dehálaš meahceguovllulágan eallinbiras. Áibmojohtalusa eará birasváikkuhusat bohtet ovdan vuosttažettiin eahpenjuolggá. Stuurimus heajos beallin lea várra ludnen ja boaitto- bealeguovlluid nohkan. Mohtorgielkkástallan ja beatnagat heađuštit erenoamážit gidddáálvve bohccuid nu, ahte ruohtahit čoavjjehiid obbasis.

7.2.4 Vánddardeapmi

Giehtaruohttas leat vánddardan juo guhká ja vánddardeami váikkuhusat oidnojit šattolašvuodas bivnnuhis johtolagaid ja stobuid lahkosiin. Vánddardeami váikkuhusat meahceguovllus vuhttojit maiddá bivnnuhis gohttensajiin, erenoamážit Leahttáseanu siste. Kalohttageinnodat lea báikkuid nohkan ja govdon. Gohttensajit Leahttáseanu siste leat báikkuid nohkan ja áiggiid mielde ludnejuvvon. Gáddesogiid fas leat njeaidán boaldinmuorran.

7.2.5 Gáiddusváikkuhusat

Áimmukvalitehtas eai leat dáhpáhuvvan meahceguovllus dakkár nuppástusat, maid sáhtášii mihtidit dahje oaidnit. Guovlu lea áimmukvalitehta dáfus Suoma buhttáseamos.

7.2.6 Guollegilvimat

Buriid čuovžačáziid leat bilidan 1960- ja 1970-loguin, go daidda leat gilvojuvvon vieris čuovžá-šlájat. Liiggálaš čuovžagilvimat leat maiddá duššadan guovllu rávdo- ja dápnotčáziin.

7.2.7 Ođđa šlájat

Miŋka lea njiččasain ođđa šládja meahceguovllus. Dan leavvama lea gal ráddjemin jalges duoddaris suttessajiid vátnivuohta. Miŋka lea beaktilis smávvanávdi ja beassespeadjár, mii váikkuha rievssannállái ja guovllus bessejeaddji lottiid valljivuodagaskavuodaide. Guovllu guollerigodahkii miŋka ii dáidde olus váikkuhit.

Rieban ii leat ođđa šládja, dasgo juo logiid jagiid boares leavvankártaid mielde rieban gávdno miehtá Eanodaga. Ovdal rieban lea goittot dušše finadan ain duollet dále njálaid bessenguovllus doppe buot arktaleamos jalges duoddaris. Nuba rieban ii leat ovdal ásaiduvvan ee. Giehtaruohttasa meahceguvlui, go dasa gávdnojedje buoretge guovllut. Riebana bissovaš leavvan jalges duoddarii sáhtá boahit omd. čuovvovaš áššiin:

- 1) riebannállu vuovdeavádagas lea bearehaga laskan, goas eai šat gávdno friddja reviiirat ovddeš guovlluin
- 2) njállanállu lea mannan maŋás ja unnon njállaservodagat eai leat bastán suddjet iežaset riebaniis
- 3) biebmodilli jalges duoddaris lea rievdan riebani buoret guvlui ee. njála vátnuma dihte.

Dálkkádaga liegganeapmi ii leat vel várra lasihan jalges duoddara buvttadeami nu ollu, ahte dat váikkuhivčči rieban leavvamii guvlui.

7.2.8 Muorrageavaheapmi

Muorrageavaheapmi lea áitimin badjosiid lagešvuvddiid. Erenoamážit boaldinmuora váldin sáhtá loaktit báikkálaš lagešvuvddiid.

7.3 Luonddudili čuovvun

7.3.1 Meahciráđđehusa ja sierra dutkanlágádusaid doaimmat guovllus

Meahciráđđehussii gullá čuovvut iežas hálddašan guovlluid luonddu riev dama ja áitatvuloš ja hárvenažžan šaddan ealli- ja šaddonáliid ja doaimmat daid dorvvastan dihte. Meahciráđđehus galgá čuovvut maid dáid fuođdonáliid ovdáneami ja geahččalit ovttarádiid fuođdodikšunbiriin ja fuođdodikšunovttastusain dorvvastit daid. Dáidda doaimmaide gullá ee. dikšun- ja geavahanplána dahkan, bargoveaga skuvlen ja birasustitlaš doaimmavuohki. Meahciráđđehus doallá sierralágan áitatvuloš šlájaid registara, čuovvu dađistaga stuorranávdiid logu ja lohka iežas eatnamiin leahki fuođdodádkongolmmačiegahasaid.

Giehtaruohtasa meahceguovllu šattolašvuodatiipat ja daid gávdnon leat kártejuvvon jagiid 1996 ja 1997 luondotiipakártemis, mii govččai oppa Davvi-Lappi luonddudikšunguovllu.

Meahciráđđehus lea dutkan viidat daid lustageavaheddjiid, geat johte Giehtaruohtasa meahceguovllus jagiid 1996–1997. Dutkamušas čielggadedje guovllu lustageavaheami ja lustageavaheddjiid oainnuid ee. das, mo guovllu sáhtášii geavahit ja makkár rusttegiidda livččii dárbu.

Helssega allaoahpahaga Gilbbesjávri biologalaš stašuvdna lea kárten 1970-logu rájes Giehtaruohtasa elliid ja šattuid ja dutkan erenoamážit daid vuogáiduvvama Suoma arktaleamos guvlui.

Meahcedutkanlágádusa ciebandutkit leat čielggadan ciebanáliid, ee. goddesáhpániid nállemolsašuddama, biebmogeavaheami ja sajádaga biebmogollosis.

Guovllu gazzalottiid bessema ja náliid leat čuvvon ja besiid dákkistan mánggat loddebuđaldeadjit. Dáid guhtaliid leat čuvvon Meahciráđđehusa geahču vuolde ee. goaskin- ja bárbmofállenáliid.

Fuođdo- ja guolledoalu dutkanlágádus lea dutkan guovllu guoládaga ja guohtoneatnamiid dili. 1996:s gárvvásmuvai dutkamuš Davvi-Lappi bálgosiid dálveguohtoneatnamiid dilis ja 1998:s fas dutkamuš oppa boazodoalloguovllu gasseguohtoneatnamiid dilis.

Norgalaš dutkit leat kárten erenoamážit Ráisevákki álbmotmeahci, mii lea Giehtaruohtasa meahceguovllu nuortadávebealde. Dat lea hui šattolaš ja šládjarikkis vággeguovlu.

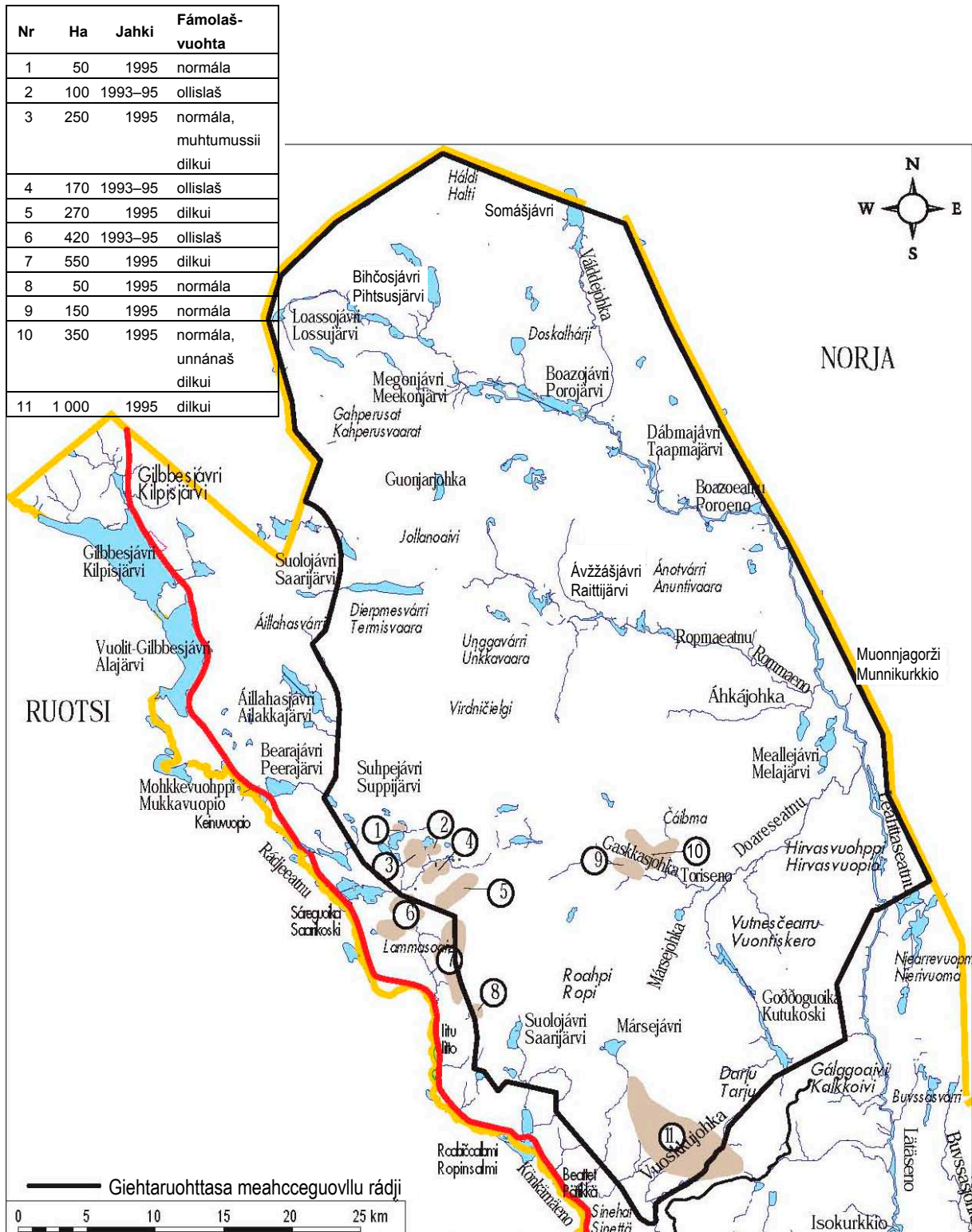
7.3.2 Lastamáhtoroasut

Giehtaruohtasa guovllus lastamáhtu lea duššadan vuvddiid sihke geassit 1993 ja 1995. Meahciráđđehus kártii lastamáhtoguovlluid girdis 15.9.1995. Guorahallamis gávdnojedje 15 roassoguovllu, maid oktiirehkenaston viidodat lea sullii 4 000 ha. Dáin guovlluin 10, viidodaga dáfus oktibuot sullii 3 200 ha, leat juogo muhtumassii dahje ollásit meahceguovllu siste. Vihtta lastamáhtoguovllu – oktiibuot sullii 350 ha – leat muhtumassii dahje ollásit Leahtáseanu–Jiehtájoga jekkiidsuodjalanguovllus. Okta guovlu (420 ha) lea ollásit ja nubbi muhtumassii (250 ha) meahceguovllu olggobealde váldogeainnu 21 oarjjabealde gávccii kilometera mátkkis Iito-vuohppis Geađgejávrii. Lastamáhtoguovllut leat 50–1 000 ha viiddu. Buot buohkanassii roassoguovlu ii leat nu hirbmat viiddis iige guovlu leat jagi 1995 manjá olus viidon. Meahciráđđehus, Meahcedutkanlágádus ja Fuođdo- ja guolledoalu dutkanlágádus vuoddedje 1995:s vihtta

0,25 ha viidodaš iskkadansaji Njamatjoga lulábeallai – golbma lastamádu dagahan roassoguvlui ja guokte roassoguovlluid olggobeallai (govva 14).

Lastamáhtu (*Epirrita autumnata*) lei ovddit háve valjis Davvi-Lappis 1960-logus, goas dat duššadii ee. Ohcejoga Geavu luonddumeaheis ja Báišduoddara meahceguovllus viidát lagešvuvddiid.

Govva 14. Lastamáhtoguvllut Giehtaruohtasa meahceguovllus ja dastán dan lahkosiin. Liisa Kajala & Teppo Loikkanen 2000. © Metsähallitus 2001, © Maanmittauslaitos 1/MYY/01.

7.3.3 Áitatvuloš šlájat

Njálá

Eanodagas dárkkistedje gidat 1998 51 njálabieju, main 45 ledje áibbas gurrosat, golmma biejus ledje riebančivggat ja golmma biejus rávis rieban. Buot buohkanassii Eanodaga njállanállin 1998:s Asko Kaikusalo árvvoštala eanemustá logi oktagasa ja oppa suomabeale nállin eanemustá 20 oktagasa. Giehtaruohtasa meahceguovllus leat sihkkarit 17 biedjobolnni, main 13 ledje áibbas gurrosat, muhto njealji biejus lei rieban. Njálá lea bessen meahceguovllus mañimuš 1990-logu álggogeahčen. Ovttaskas njálaid deaivá jahkásaččat. Njálá lea šaddan hárvanažžan ee. boazodoalu beavttálmuvvama dihte, riebanáli leavvama dihte ja maiddá várre das, ahte 1980-logu mañná eai leat leamaš goddesáhpánjagat.

Njállanáliid ahtanuššama ja čuovvuma várás lea vuodduuvvon Eurohpá uniovnna Life-prošeakta, man njunnošis lea doavttir Anders Angerbjörn Stockholmma allaoahpahagas ja man ollašuhttimis leat leamaš Suomas mielde Meahciráđdehusa Davvi-Lappi luonddudikšunguovlu ja Meahcedutkanlágádus.

Stuorranávdit

Albbas ja geatki leat Giehtaruohtasa meahceguovllus vehá dábáleappot go guovža ja gumpe. Erenoamážit meahceguovllu lulágeahčen sihke albbas- ja geatkenáli leat ahtanuššan muhtun muddui 1990-logu álggu rájes. Albasabesiid gávdnomis eai leat sihkkaris dieđut Suoma bealde. Geatki johtala viidát guovllus riikarájiid rastá. Meahciráđdehus lea árvvoštallan ahte Giehtaruohtasa birrasiin leat 10–12 geatki, main 3–5 pára bessejit. Dáid jagiid Fuoddo- ja guolledoalu dutkanlágádus lea sirddihan lulás vihtta varris- ja ovtta njiñelasgeatki.

Giehtaruohtasis ii leat bissovaš guovža- ja gumpenáli, vaikko ovttaskas elliid deaiváge guovllus duollet dálle. Norgga bealde gumpe dáidá leat dábáleabbo.

Meahciráđdehus lea lohkan návdelinnjáid dálvit nu, ahte lea atnán ávkin RKTL:a návdedutkamuša. 1999:s Giehtaruohtas ja UK-meahcci leat välljejuvvon gokčevaš, guovlluguovdasaš stuorranávddiid luoddalohkanguovlun. Lohkamat sihke Giehtaruohtasis ja UK-meahcis dahkkojuvvojit dákkár beivviid, mat heivejit bures lohkamii. Lohkamis leat mielde guhtta bargopára ovtta beaivvi áigge.

Goaskin

Giehtaruohtasis leat dieđuid mielde golbma revierra, main 1999:s guokte ledje ásojuvvon. Dasa lassin guovllus beaggá leat soames earáge reviera. Dastán meahceguovllu lahkosiin lea vel okta reviera. Muhtumat dán guovllu goaskimiin bessejit várre Norgga bealde. Mearkkašahhtin dán dahká dat, ahte Suoma boazodoalus buhttenvuogádat lea rievdaduvvon nu, ahte vuoddu leat váldojuvvon revierrat. Dalle buhtadussubmái váikkuhit ásojuvvon revierrat ja girdinmáhtolaš čivggat. Meahciráđdehus doallá goaskinbeasseregistara ja dárkkistuhtá jahkásaččat buot revierraid ja besiid. Birasministeriija várre stáhtabušehttii dán ulbmila várás servodaga ruđaid.

Mearragoaskin

1999:s Giehtaruohtasis ii lean dieđuid mielde oktage sihkkaris beassebáiki.

Bárbmofálli

Bárbmofálli lea jeaggeloddi. Beasi dat dahká jeaggái dahje heaŋgobáktái. Bárbmofálli vuhtto bessen guovllus, vaikko vel 1999:s ii lean dieđuid mielde oktage ássojuvvon beassi, boares beassesajit gal ledje. Meahciráđdehus doallá beasseregistara bárbmofálliin ja vástida suodjalanplána ollašuhhtimis.

Rievssatfálli

Rievssatfálli bivdá eanas rievssaha ja girona. Dat besse dábálaččat jalges duoddaris ceakko bávtiin ja juvves johkaskurččuoin. Árvalit ahte Suomas bessejit sullii 30 pára. Šlájá lea buot eanemus áitimín lágahis moniid ja čivggaid čoaggin. Rievssatfálli ii gillá birasmirkkuin, dasgo dat orru davviguovlluin birra jagi. Giehtaruohtasa rievssatfállenálliin lea árvoštallon 3–5 pára. Meahciráđdehus lea oktiiheiveheamen náli čuovvuma.

Giljobaš

Giehtaruohtasa meahcceguovllus lea várra goas nu leamaš giljobaš, dasgo vel 1900-logu álggus dat lei dieđuid mielde Davvi-Lappis dábáleabbo go čuonjá. Erenoamáš áitatvuložin klassifiserejuvvon giljobačča bessennálli gahčai 1940–1950-loguin ja lea dan maŋŋá dađistaga geahppánan. Goappáge loddeatlaskártemis giljobačča eai deaivan Giehtaruohtasis, mii lei goas nu šlájá nanoseamos bessenguovlu Suomas. Lea vejolaš ahte šládja lea doppe sogahuvvan. Meahcceguovllu jeakkit ja siedga- ja lagešgáttat láddot, jávrrit ja johkaguorat leat goittot dakkár guovllut, mat heivešedje bures giljobačča bessemii. Stuorimus sivvan giljobačča jávkamii atnet dan eallinbirrasiid rievdamá ja meahcebevdu dan fáren- ja dálveorrunguovlluin Ruoššas ja Kazakstanis.

Stuorrafihta

Stuorrafihta besse sihke Nuortameara rittus ja Davvi-Lappi jeaggeládduid birraiin. Eatnasat stuorrafihttagiin bessejit Mearrabađaluovtta rittus, gos nálli lea sakka vátnon. Sámis stuorrafihta klassifiserejuvvo erenoamáš áitatvuloš šládjan: bessennálliin árvoštallet eanemustá 100 pára. Atlaskártemiid mielde sihkkaris bessemat Giehtaruohtasa meahcceguovllus leat dan nuortadávegeahčen.

Fierváviroš

Fierváviroš besse Jiekŋameara riddoguovlluin Kanada sulluin gitta Sibirjái. Giellasa alimus gáisiin šlájá deaivá guorba duottarjávrrážiid lahkosiin dadjat juo šattuhis sajiin, davimus Norggas gitta Lulli-Norgii. Suomas fierváviroš besse dušše alimus duoddariin Háldis Dierpmesvári rádjai. Vuollel 900 mehtera allodagas dan ii deaivva gallii. Suomas leat árvvu mielde 5–20 pára.

Ruoššaállat

Ruoššaállat besse guorbaseamos duottarguolbaniin. Dat lea sakka vátnon Suomas 1900-logus. Dán áigge dát arktalaš lottit bessejit Suomas vuollel 10 pára. Šládja lea geahppánan maiddái Davvi-Norggas ja Ruotas. Giehtaruohtasa atlaskártema oktavuodas ruoššaállat lea vuhtton Dierpmesjávrrit birraiin.

Dálveruoivil

Dálveruoivila deaivá Davviriikkain Giellasa oarjjageahčen, gos dan leavvanviidodat aiddo dal de ollá Suoma beallai Giehtaruohttasu stuorraduoddariidda. Eai leat sihkkaris diedut, man ollu dálveruoivilat gávdnojit bessenáigge Suoma bealde. Náli sturrodahkan lea árvoštallon 5–20 pára. Beassi lea dábálaččat ceakko duottarheŋgos.

Áitatvuloš beaivelottit Giehtaruohttasis

Go lea sáhka Giehtaruohttasu hárvenaš ja áitatvuloš beaivelottiin, de galgá deattuhit dihto áššiid. Eatnasat dáin šlájain leat ”álo” gávdnon guovllus eaige daid leavvanviidodagas dahje valljivuodas leat áican earret moadde spiehkastaga bissovaš nuppástusaid. Daid áitatvulošvuohta vuodđuduvvá dan duohtaáššái ahte šlája lunddolaš hárvenašvuohta Suomas lea sivvan daid áitatvulošvuhtii. Dasa lassin buot hárvenaš šlájat, mat gávdnojit meahcceguovllus, gávdnojit maiddái Sánas ja/dahje Unna-Mallázis. Eatnasat, Suoma beaiveloddedili dáfus hárvenaš šlájain, mat gávdnojit dušše Giehtaruohttasu guovllus, gullet odđa riikkaidgaskasaš áitatvulošguorahallama IUCN:a (ja ovdditge guorahallanvuogi) vuodul vuolit ii-áitatvuloš dahje dušše áitatvuloš luohkkái, jos áitatvulošvuhtii eai áhahuvvo eará lasseákkat. Dát bohtá das ahte šlájaid gávdnonsajiin daid eallinbirrasiid viidodagat leat hui stuorrát omd. daid gieddebeaivelottiid ektui, mat ellet lullin duodaid gáržžes sajiin. Juo dušše Sánas ja Unna-Mallázis luohkkáid beaivelottit mannet viidodaga dáfus badjel daid ákkaid, mat leat áhahuvvon kritihkalaččat áitatvuloš šlájaid. Jos šládja gávdno vel Doskálhárrjige, de dan gávdnonviidodat šaddá juo nu stuorisin, ahte dat sáhtá juoba gahččat ollásit eret áitatvuloš šlájaid listtus. Adojuvvon ákkaid vuodul sáhtá šládja, mii gávdno ovttá dahje guovtti sajis, klassifiserejuvvo áitatvuloš šlájaid, dasgo ovttaskas stuorrage gávdnonsadji sáhtá jávkat áiggi mielde, ja olbmo doaimmaid dálá viidodat galgá válđojuvvo vuhtii. Huksema ja bohccuid liigeguhtuma lassin ii hárveneamosge šlájaid leat eará áitimis go dálkkádat-nuppástus, mii dábálaččat guđđojuvvo eret, go guorahallojuvvo áitatvulošvuohta.

Áitatvuloš šattut

Giehtaruohttasu meahcceguovllus gávdnojit čiežanuppelot bohcešaddošlájá, maid sáhtá klassifiseret áitatvuloš šattuide. Moanat dáin šlájain šaddet Suomas dušše Giehtaruohttasu gáissiid gálkavuodus. Eatnasat leat klassifiserejuvvon áitatvulošluohkkái: gánnáha dárkot, hárvenaš. Duottaršattuid áitatvulošvuohta bohtá populašuvnnaid unnivuodas. Dat sáhttet duššat dahje vátnut vahágis, eallinbirrasiid gollama dahje čoaggima dihte.

Dárkonvuloš ja hárvenaš šattuide gullet

- stuorrabusságeahpil (*Antennaria lanata*) – ráfáidahtton
- báljesbusságeahpil (*Antennaria porsildii*)
- biikasiepman (*Lappula deflexa*) – ráfáidahtton
- gironbiellu (*Campanula uniflora*) – ráfáidahtton
- gollegazzabađvi (*Draba alpina*) – ráfáidahtton
- daŋasruvsu (*Rhododendron lapponicum*) – ráfáidahtton
- bákteleffelaš (*Silene uralensis*) – ráfáidahtton
- báktesuorbmarássi (*Potentilla nivea*) – ráfáidahtton
- riššanoarsa (*Ranunculus sulphureus*) – ráfáidahtton
- gáisábusságeahpil (*Antennaria nordhagenniana*)
- bánnaváksi (*Chamorchis nordhageniana*) – ráfáidahtton

- lukteoaiivi (*Kobresia myosuroides*) – ráfáidahtton
- vilgesgeapman (*Pseudorchis albida*) – ráfáidahtton.

Váravuolláš šaddošlájat leat

- arnihkka (*Arnica alpina*) – ráfáidahtton
- johkahávvar (*Trisetum subalpestre*) – ráfáidahtton
- bajošlávkenillet (*Armeria maritima* ssp. *sibirica*) – ráfáidahtton.

Erenoamáš áitatvuloš lea

- ruvsacammu (*Erigeron borealis*) – ráfáidahtton.

Giehtaruohtasa meahcceguovllus dárkkistuvvojedje boares gávdnondieđut meahcis báikki alde sullii 25 áitatvuloš bohcešattus jagiid 1997–1998. Ánnjaloanji luonddusuodjalanguovllu šattolašvuohta kártejuvvui geassit 1998.

7.4 Guovllu lustageavaheami stivren ja plánen

7.4.1 Johtolagaid ja rusttegiid plánen

Giehtaruohtasa meahcceguovllu geavaheapmái guoskevaš plánain – erenoamážit jos daidda gullá eanavuodu boltun – gánnáha váldit vuhtii ahte sierralágan ovdahistorjjálaš giddes dološbázahusaid váilun dálá inventeremis ii suige oaivvil dan, ahte dakkárat eai gávdno guovllus. Erenoamážit geađeáiggi ássanbáikkiid lea dávjá viehka váttis fuobmát, ja áššedovditge šaddet dorvvastit gokčojuvvon eatnamiin iskkadanrooggamiidda. Davvi-Lappis dološ ássanbáikebázahusat leat goitot dastán eanagierragis; ovdamearkka dihte Heahtás ja Bealdovuomis leat goivon moanaid badjel 6 000 jagi boares čuožahagaid, main ieš gávnnusgeardi ii lean go sullii moaddelot sentte asu.

Dálá vásáhusaid vuodul sáhtta dadjat ahte buorit leairabáikkiid – dego goike ja duolba sáttodearpmat čázadagaid gáttiin – leat leamaš viehka sihkkarit ovdditge áiggiid ássiid anus, dávjá juoba duháhiid jagiid áigge. Lea nappo viehka jáhkehahti ahte measta gos beare vuogas leairabáikkis ovdamearkka dihte Leahtáseanu siste leat eatnan siste ja vejolaččat aldege mearkkat boarráset ássamis – mearkkat, mat dološmuitolága mielde leat automáhtalaččat ráfáidahtton. Davvi-Lappi vuovdeguovlluin leat dahkkojuvvon muhtun muddui arkeologalaš dutkamušat erenoamážit 1980-logus ja 1990-logu álggus, muhto ieš duottarguovlluid eai leat báljo dutkan systemáhtalaččat, dasgo daidda eai leat čuožcán dakkár huksen- ja lávvaplánenfitnut, mat gáibidivčče dološmuitolágas daddjojuvvon dárkkistemiid ja roggamiid.

7.4.2 Lustageavaheddjiid stivren ja oahpisteapmi

Lustageavaheddjiid stivren, oahpisteapmi ja rávven leat guovddázis meahceguovllu luonddu-dilálašvuoda sealluheamis. Juohkeolbmovuogatuodaid vuodul johtaleaddji lustageavaheddjiid geahččalit stivret meahcis rusttegiiguin ja johtolagaiguin, mat leat biddjojuvvon eret rašis ja gol-lanhearkkes čuožahagaid luhte. Áitatvuloš šlájaid šaddan- ja sajádatbáikkít eai mitaluvvo olmmošeatnatvuodaide. Dan sadjái mitaluvvo, mat šlájat leat áitatvuložat dahje hárvenaččat ja ahte dáid šlájaid ii oaččo čoaggit iige headuštit. Ee. danin galget leat Kalohttageinnodaga álgo-geahčen ja girdihámmánis áiccalmahtti oahpistanávvalat, mat leat áiggi dásis ja dasa lassin turis-emma sesongaáigge oahpistanstohpu, mas lea bargi. Távvalat, oahpistančállosat, oahpisteaddjit ja stohpobearpmat mitalit guovllu arktalaš luonddus ja luonddusuodjalusas, sámekultuvrras, stuorraduodariid stroaŋga vánddardandilálašvuodain, vánddardeapmái ráhkkaneamis, meahce- guovllu njuolggadusain ja birrasa seasti vánddardeamis, jna. Oahpistanstobus vástidit maiddá vánddardeddjiid diđoštallamiidda, merkejít bajás ja sirdet ovddosguvlui fidnejuvvon máhcahaga (ee. áiccastagaid áitatvuloš šlájain) ja mitalit guovllu lundui ja dan geavaheapmái guoskevaš eará áššiin.

7.5 Plána árvalusat

7.5.1 Eallinbirrasiid suodjaleapmi

- 1) Meahciráđdehus čuoovu meahceguovllu luonddu dili ja dan nuppástusaid, álgá dárbašlaš suodjalandoaimbajuide ja dieđiha mearrideddjiide.

Ágga: Dát gullá oassin Meahciráđdehusa luonddusuodjalanbargguide. Oktan dehálaš čuoovungaskaopmin lea gárvvásmuvvamin báikedihtovuogádat meahceguovllu biotohpaid birra.

7.5.2 Šlájaid suodjaleapmi

- 2) Meahciráđdehus dahká ovttasráđiid dutkiiguin plána goaskimiid ja mearragoaskimiid sihke bárbmo- ja rievssatfálliid ja njála suodjalan dihte.

Ágga: Dát gullá oassin Meahciráđdehusa luonddusuodjalanbargguide.

- 3) Riebanpopulašuvnna meari čuvvot ja dan geahččalit bivdduin doallat hui vuollin, vai njálas fuonit gilvaleaddjin livččii doarvái eallinsadji ja biebmu. Meahciráđdehus dahká dárbašlaš riebanbivdinsoahpamušaid báikkálaš meahcebivdiiguin ja luondduealáhusbargiiguin, go lea vuos gullan áššis Eanodaga fuođđodikšunovttastusa ja Giehtaruohttasa bálgoša.

Ágga: Dát gullá oassin Meahciráđdehusa luonddusuodjalanbargguide. Olbmuid, geat barget dáiguin áššiiguin, heivvolašvuolta sihkkarastojuvvo.

- 4) Áitatvuloš šattuid šaddansajit dárkkistuvvojít báikki alde meahcis. Vejolašvuodaid mielde geahččalit dárkilit čuovvut ruvsocammu, bajošlávkenilleha, arnihka ja gáisábusságeahpila populašuvnnaid.

Ágga: Dát gullá oassin Meahciráđdehusa luonddusuodjalanbargguide.

7.5.3 Guovllus johtaleami, lustageavaheami ja dutkamuša stivren

Dološmuittuid suodjaleapmi

- 5) Meahciráddehus dutkkaha Museovirastoi meahcceguovllus buot huksekahtes báikkiid, maid-da plánejit lustageavahanrusttegiid, ovdago dárkilet huksenplánat dahkkojuvvojit ja olla-šuhttojit.

Ákkat: Dološmuittuid suodjaleapmi. Ná barggut eai beasa gaskkalduvvat, ja go guovllu arkeolo-giija dovdojuvvo dássáži viehka unnán, de sáhttet ovttage čuožáhaga duššama dihte jávkat ceal-kemeahtun divrras dieđut.

Dutkamuš

- 6) Meahciráddehus lea mielde dutkamušain ja doarju dutkamušaid, main čielggaduvvojit ja čuvvojuvvojit guovllu eelliid ja šattuid gávdon, lassáneapmi ja vuogáiduvvan arktalaš biras-dilálašvuodaide ja luonddudilli ja dan rievdan.

Ákkat: Meahcceguovloláhka. Meahciráddehusa luonddusuodjalanbarggut. Ekologalaš bistevas-vuoda dorvvasteapmi ja áitatvuloš šlájaid suodjaleapmi.

- 7) Meahciráddehus mieđiha dutkanlobiid ja daidda guoskevaš meahccejohtaluslobiid dušše hui bures ákkastallon meahcce- ja gieddebargguid čadaheapmái. Buot luonddudillái váikkuhead-dji dutkamušaide guoskevaš meahcebargguid ja materiála čoaggima várás galgá leat čálalaš dutkanplána, mas čielgá ee. dutkama áiggetávval ja ulbmilat ja dat, makkár materiála galgá čoggojuvvo ja mo dutkan váikkuha birrasii. Ohccin galgá leat dutkanlágádus dahje ohcamuššii galgá laktojuvvo dutkansuorggi ovddasteaddji dutkanlágádusa dahje alla-oahpahaga lágádusa cealkámuš fitnu diedalaš ákkain.

Ágga: Meahcceguovlluid luonddudilálašvuoda ja áitatvuloš šlájaid dorvvasteapmi.

Vánddardeapmi

- 8) Meahciráddehus čuovvu Kalohttageinnodaga gollama ja hukse dárbbu mielde gollan ja váralaš sajiide roviid, dorjjohaga ja/dahje ráhparusttega dahje rievdata johtolaga johtima. Eará sadjái dákkár rusttegat eai dahkkojuvvo guovllu meahcceguovloiešlági seailuhan dihte.

Ágga: Guovllu meahcceguovloiešlági dorvvasteapmi, dorvvolašvuoda- ja luonddusuodjalanbealit.

- 9) Boazoeanu sihke Leahttáseanu ja dan mávssoleamos oalgejogaid ovtastuvvansajiide ráhka-duvvojit stivrejuvvon luondduturisma avádhkii dárbbalaš sajiide fuolahavuloš gáddáimannan-, dolastallan- ja orustansajit oktan bázahusaid čoaggin- ja sirrenbáikkiiguin. Meahciráddehus čuovvu guovllu guolástaturisma ovdáneami ja álgá dárbbalaš joatkkado-aibmabijuide guovllu meahcceguovloiešlági ja ná maiddá dan geasuhusa dorvvastan dihte.

Ágga: Guovllu meahcceguovloiešlági dorvvasteapmi.

- 10) Meahciráddehus jávkada badjelmearálaš dolastallanbáikkiid – erenoamážit divrras johka-gáddeniittuin – ja lágida Leahttáseanu siste čorgenbargguid.

Ágga: Guovllu meahcceguovloiešlági dorvvasteapmi.

11) Meahciráđdehus ovddida guovllu oahpistandoaimma. Gilbbesjávrris Kalohttageinnodaga álgui vuodđuduvvo luonddustohpu, Kalohttageinnodaga olgooahpistangalbbat ođasmahttojit ja guovllu stobuid várás dahkkojuvvojit stohpobearpmat, main mitaluvvo ee. luonddusodjalusa ja guovllu bázahusfuolahusa birra.

Ágga: Oahpistandoaibma mearkkaša ollu vánddardeami birasváikkuhusaid hálddašeamis ja ovdalgihtii ráhkkanahtti gádjundoaimmas. Oahpistangalbbaid ja rávvagiid bidjan áiggi dásái. Guovllu meahcceguovloiešlági dorvvasteapmi. Birasbajásgeassin.

Mohtorgielkkástallan

12) Mohtorgielkkástallan stivrejuvvo ja ráddjejuvvo lohpepolitihkain, man mielde johtin vuojáhagaid olggobealde dáhpáhuvá olgobáikegoddelaččaide stivrejuvvon, oahpistuvvon ja ráddjejuvvon vuogi mielde. Meahciráđdehus bearráigeahččá ovttaráđiid bolesiin ja rádjegozáhusain mohtorgielkkástallama guovllus.

Ágga: Boazodoalu vejolašvuodaid dorvvasteapmi. Ruossalasvuodaid garvin. Eará go badjeolbmuid johtaleami guottetguovlluin miesse-geassemánus galgá garvit.

Meahccejohtalus geasiáigge

13) Meahciráđdehus miediha meahccejohtaluslobiid dušše vealtameahtun fuolahanbargguide. Dárbbaslaš njealjejuvllatvuojuhagat biddjojuvvojit nu, ahte áitatvuloš šattut eai daid mielde vuojedettiin vaháguva eaige eatnamat gola dárbbasmeahtumit. Meahciráđdehus bearráigeahččá geasiáigásaš meahccejohtalusa ovttaráđiid bolesiin ja rádjegozáhusain. Boazodoallit ja luondduealáhusbargit stivrejuvvojit geavahit merkejuvvon ja muhtumassii roviiguin nannejuvvon njealjejuvllatvuojuhagaid. Jeaggeguovlluid njealjejuvllatrovit dollojuvvojit ortnegis ja dat ráhkaduvvojit lasi dušše, jos luonddudilálašvuoda dorvvasteapmi dan gáibida.

Ágga: Guovllu meahcceguovloiešlági dorvvasteapmi. Luonddusuodjalus.

Áibmojohtalus

14) Meahciráđdehus stivre lusta- ja luondduturisma helikopterjohtalusa seaivunsajiide, mat nammaduvvojit sierra, ja soahpá suorggi fitnodatolbmuin helikopterjohtalusa eará ravda-eavttuid birra guovllus.

Ágga: Áibmojohtalusláhka ja meahcceguovloláhka. Boazodoalu ja guovllu meahcceguovloiešlági dorvvasteapmi, Giehtaruohttas lustageavaheaddjidutkamuš. Ruossalasvuodaid geahpedan dihte galgá meahcceguovllu lustageavaheapmái guoskevaš áibmojohtalusa stivret ávžžuhusaiguin ja ráddjehusaiguin, ee. girdiáiggiide ja seaivunsajiide guoskevaš soahpamušaiiguin.

Guolástus

15) Meahciráđđehus gilvá Giehtaruohtasa čáziide dušše guovllu dilálašvuodaide heivvolaš čuovvža dahje sirdá báikkálaš dápmot- ja rávdonáliid jávriide, main dain leat lunddolaš lassánavjolašvuodat. Meahciráđđehus sáhtá ráddjet guolástusa Eanodaga guolledoallo-ráddádallangotti árvalusaid mielde ee. rávdo- ja dápmotnáliid nannen dihte (gč. logu 3.2.5 guolástan- ja guoládagadikšunárvalusat).

Ágga: Meahcceguovllu luonddudilálašvuoda seailuheapmi, guolástanláhka ja -ásahus.

Boaldinmuorraváldin

16) Meahciráđđehus čujuha luondduealáhusbargiide ja boazodolliide boaldinmuora váldinsajiid nu, ahte dat eai čuoze lagešvuvddiide. Boaldinmuora váldin gildojuvvo dábálaččat guovlluin, mat leat badjelis go 550 mehtera. Megon- ja Boazojávrrí vákkiin ja daid davábealde soga ii oaččo njeaidit eará go báikkálaš olbmuid gárddiid várás. Dát árvalus ii guoskka boazodoaluin bargamii.

Ágga: Bistevaš geavaheami dorvvasteapmi. Luonddusuodjalus: badjosiid lagešvuvddiid ja daid šlájaid seailuheapmi. Boazodoalloláhka.

7.6 Plána ávžžuhusat

1) Boles ja rádjegozáhus galggašeigga ovttasrádiid Meahciráđđehusain beavttálmahttit erenoamážit mohtorgielkkástallama bearráigeahču meahcceguovllu stuorraduottarguovllus cuoŋomiessemánus.

Ágga: Boazo- ja luondduealáhusa dorvvasteapmi. Dárbbasmeahttun ruossalasvuodaid garvin. Meahcceguovloiešlági seailuheapmi.

2) Meahccedutkanlágádus galggašii dutkat bohccuid geasiáigásaš guohtuma váikkuhusaid lagešvuvddiid ođasmuvvamii maiddái Giehtaruohtasa lastamáhtoguovlluin ja inventeret guvlui vuodđuduvvon iskkadansajiid.

Ágga: Meahcceguovlluid luonddudilálašvuoda seailuheapmi ja boazodoalu dorvvasteapmi. Iskkadansajiid muoradaga ja šattolašvuoda mihtideapmi jeavddalaččat dahká vejolažžan nuppástusaid čuovvuma.

3) Livččii dadistaga dárbu dutkat bohccuid váikkuhusaid šattuid ja rikkehis eallišlájaid gávdnomii.

Ágga: Ná sáhtášii čielggadit moanaid beaiveloddešlájaid ekologijja ja biebmošaddogáibádusaid ja ákkastallon vuogi mielde plánet guvlui dárbbaslaš suodjalandoaimmaid.

8 Birasváikkuhusaid árvvoštallan

8.1 Láidehus

Meahceguovlluid dikšun- ja geavahanplánaid dahkan ii gula daidda fitnuide, maid hárrái ng. YVA-lága (Láhka birasváikkuhusaid árvvoštallanmeannudeamis 468/1994) vuodul galgá dahkkojuvvot birasváikkuhusaid árvvoštallan. Lága 5. logus, mii gieđahallá ”almmolaš čielggadan-geatnegasvuoda”, gávnnavuvvo goittotge ahte: ”Birasváikkuhusat galget čielggaduvvot ja árvvoštallot doarvái viidát, go eiseválddit leat válmmaštallamin dakkár plánaid ja prográmmaid, maid ollašuhttin sáhtta mealgat váikkuhit birrasii, muhto maidda eai heivehuvvo 2 logu njuolggadusat árvvoštallanmeannudeamis.”

Árvvoštallama dahkan vuodđuduvvá ovddit lága 24 §:ii ja birasministeriija bivdagii. Birasministeriija ii bivdán vástideaddji árvvoštallama, go nannii Bártneuođdara ja Kemihaara meahceguovlluid dikšun- ja geavahanplánaid. Bievrrašjávri meahceguovloplána hárrái ministeriija bivddii árvvoštallama gidđat 1999. Ministeriija bivddii čielggadit, ”mo Bievrrašjávri meahceguovllu dikšun- ja geavahanplána ja dan ollašuhttin váikkuhivččii birrasii ja sámiid sajádahkii ja vejolašvuodaide bargat iežaset kultuvrii guoskevaš boazodoaluin”. Seamma oktavuodas birasministeriija árvalii ahte vástideaddi árvvoštallama galggašii dahkat ja laktit maiddá Giehtaruohtasa ja Váhčira meahceguovlluid dikšun- ja geavahanplánaide.

Jearaldat lea nappo vuosttažettiin plána kulturváikkuhusaid ja sosiálalaš ja ekonomalaš váikkuhusaid árvvoštallamis ”doarvái viidát”, nugo lágas daddjojuvvo. Árvvoštallan vuodđuduvvá girjjálašvuhtii, ee. Meahciráđdehusa 1999:s (Luonddusuodjaleami ráiddus A) almmustuhttin ”Giehtaruohtasa meahceguovllu luondu ja geavaheapmi” -vuodđočielggadussii, plána hárrái addojuvvon cealkámušaide, Lydia Heikkilä bargogohččosii ja su dahkan sámi oassebeliid jearahallamii, Meahciráđdehusa Eanodaga doaimmahagas bargi olbmuid oainnuide ja guovllus dokumenterejuvvon dieđuide.

8.2 Birasváikkuhusaid árvvoštallan meahceguovloplánemis

8.2.1 Árvvoštallama vuolggasajit

Go plána bargogohčus – meahceguovloláhka – gáibidii loahppaboádušsin dušše ovttá molssaeavttu árvaleami, de dás árvvoštallojit oppalaččat plána árvalusaid váikkuhusat ohcaluvvon birasváikkuhusaid ektui ja ákkastallojuvvo, manin dáidda árvalusaide lea bohttojuvvon birasministeriija rávvaga mielde (Rávvagat plánaid ja prográmmaid birasváikkuhusaid árvvoštallamis. Birasministeriija 1998). Gánnáha fuomášit ahte barggu álggus ledje moanat molssaeavttut. Daid joavkkus plána árvalusat leat áiggi mielde välljašuvvan, hápmašuvvan ja dárkkálmuvvan dain ságastallamiin, mat leat leamaš meahceguovllu geavaheddjiiguin.

Árvvoštallama oppalaš vuolggasadjin lea dat, ahte birasváikkuhusat šaddet dábálaččat dušše plána árvalusain ja ávžžuhusain – nuppiiguin sániiguin dain áššiin, maid plána rievdata dan ovddit dilis. Ná jos meahceguovllu juoga geavahanvuogi birra ii leat árvalus, de plánas ii leat dasa maiddá birasváikkuhus. Seammaláhkai jos meahceguovllu geavaheapmi lea rievdamin plánas nu ahte Meahciráđdehus ii sáhte dasa váikkuhit, de nuppástusa birasváikkuhus ii árvvoštallojuvvo.

Plánas sáhttet goittot leat birasváikkuhusat almmá árvalusaid hagage. Plána sáhttá ovdamearkka dihte buktit ovdan meahceguovllus odđa ja mávssolaš dieđuid, mat váikkuhit almmolaš jurddašuvuohtái, ja stivre ná mearrideddjiid. Dahje ovdamearkka dihte jos plánas eai árval ahte guovllu juoga geasuheadji báikái, dego Háldái, manni johtolat galgá dás duohkoge merkejuvvot, de johtolat sáhttá govdu bálgáid dahje luottaid fierpmádahkan ja vánddardeaddjit láhppot meahceguovlui, jos fáhtehallet neavrresdálkái.

Plánain vurdet dábálaččat konkrehtalaš fitnuid dego huksema, roggama, luondduriggodagaid ávkinatnima jed. Meahceguovloplánemis ii dábálaččat leat ná, muhto mángii dilli lea aiddo nuppegežiid. Dahjege oppalaččat geahčadettiin: Mađi unnit Meahciráđdehus hukse, doaibmá ja ovddida, de dađi buorebut meahceguovlolága ulbmilat ollašuvvet. Dát bealli – ahte ii ”ovddiduvvo” – sáhttá leat báhcán cealkámušaddiin fuomáškeahttá; hilgojuvvon fitnut go eai oidno plána árvalusain.

YVA-logus 8.3 geardašuvvet vuollelogut ”Sámekultuvrra dorvvasteapmi” ja ”Luondduealáhusaid dorvvasteapmi”, dasgo dáid loguid leat háliidan ovdanbuktit oppalaččat nu, ahte spiehkastuvvo plána eará ohcaluvvon birasváikkuhusain.

Ohcaluvvon birasváikkuhusat leat namuhuvvon meahceguovlolágas. Dat leat:

- guovllu meahceguovloiešlági seailluheapmi
- sámekultuvrra dorvvasteapmi
- luondduealáhusaid dorvvasteapmi
- guovllu mánggabealat geavaheami ja dan vejolašvuodaid ovddideapmi.

Go plána goittot váikkuha viidát – erenoamážit guhkesáiggeulbmiliin – báikkálaš olbmuid eallimii ja guovlluid ávkinatnimii, de leat plána birasváikkuhusaid geahččalan guorahallat mángga perspektiivvas, nugo YVA-lágas ávžžuhuvvo. Lága ”ulbmilin lea ovddidit birasbeliid vuhtiiváldima [ja] – – dasa lassin ovddidit riikkavuložiid, servošiid ja eiseválddiid vejolašvuodaid leat mielde plánemis ja buoridit vejolašvuodaid heivehit oktii ulbmiliid ja oainnuid, go válmmaštallojit plánat ja prográmmat” (Birasministeriija 1998).

Láhkamearrádusaid – ee. meahcejohtaluslága, boazodoallo- ja luondduealáhuslága, meahcástanlága, guolástanlága, jna., sosiálapolitiikka, márkaniid ja bearráigeahččama nuppástusaid váikkuhit mealgat sierra ealáhusaid gánnaheapmái ja dakko bokte maiddái meahceguovlluid geavaheapmái. Muhto go dáidda áššiide ii sáhte váikkuhit plána bokte, de lea gehččojuvvon ahte ii gánnát vuđolaččat guorahallagoahtit ekonomalaš váikkuhusaid. Ovdamearkka dihte boazodoalu hárrái leat jagi 1999 deaivilit gohčodan ”boazodoalu superjahkin” duon jahkái deaivan moanaid mearkkašahtti láhkaásahusodastusaid dihte, mat leat mealgan váikkuhan ekonomalaččat ja sosiálalaččat boazodollui. Meahciráđdehussii guoskevaš njuolgo servodatlaš gollováikkuhusat leat ovdanbuktojuvvon plána logus 9 Plána ekonomalaš gollováikkuhusat Meahciráđdehussii.

8.2.2 Birasváikkuhusat

Ekologalaš váikkuhusat

Dikšun- ja geavahanplána bokte geahččalit heivehit oktii meahceguovllu sierra geavahanhámiid ulbmiliid ja nuppe dáfus meahceguovloláhkii gullevaš luonddusuodjalanulbmiliid nu, ahte nuppástusat čuožášedje guovllu luonddudilálašvuhtii nu unnán go vejolaš. Plánas árvaluvvon doaimbajuid ekologalaš váikkuhusat leat ovdanbuktojuvvon logus 7 Luonddu- ja dološmuittuid-suodjaleapmi.

Sosiálalaš ja kultuvrralaš váikkuhusat

Buot birasváikkuhusain leat sosiálalaš bealit. Lundui ja huksejuvvon birrasii čuoheci váikkuhusat bohtet dávjá ovdan eahpenjuolggá sosiálalaš váikkuhusaid bokte. Sosiálalaš váikkuhusat árvvoštallojit, vai sáhtášii čielggadit ja ovddalgihtii ráhkkanit guovllu olbmuid eallinkvalitehtii ja guovllu ovdáneapmái boahtti nuppástusaide, árvvoštallat ja einnostit servoša ja guovllu návccaid vuogáiduvvat nuppástuvvi dilálašvuodaide, árvvoštallat nuppástusaid mearkkašumi sierra oassebeliid dáfus, váldit vuhtii ja heivehallat fitnus boahtti ruossalasvuodaide ja plánet áiggi bále, mo heajos beliid sáhtta geahpedit. Sosiálalaš váikkuhusaid guorahaladettiin lea dehálaš čielggadit maddái dan, geaidda váikkuhusat čuhcet.

Ekonomalaš váikkuhusat

Suoma meahceguovlluin lea stuorra álbmotekonomalaš imagomearkkašupmi. Riikkaidgaskasaš suodjalangeatnegasvuodaide ollašuttimis meahceguovllut mearkkašit ollu váikkuhanviidodagaset dihte. Plána ekonomalaš váikkuhusaid guorahallamis vulgojuvvo goittotge guovlluekonomiija perspektiivvas. Oppa riikka ekonomiijai plána ii goittot nu olus mearkkaš, dasgo oppa riikka dáfus dehálaš čovdosat – dego ruvkedoaimma stivren – leat juo váldojuvvon mielde meahceguovloláhkii.

Plána vuodduuvvá bistevaš ovdáneami prinsihpaide nu, ahte dat geahččala heivehit oktii ekonomalaš, sosiálalaš, kultuvrralaš ja luondduárvvuid. Dat, mo dát oktiiheiveheapmi lea dahkkojuvvon, váikkuha geavadis plána ekonomalaš váikkuhusaide. Ekonomalaš bistevašvuhtii vikkadettiin vuohkin lea árvaluvvon ahte luondduturismma rusttegat ja oahpisteapmi galget bajásdollojuvvot ja ovddiduvvot, birrasa seasti oahpistandoaimma deattuhuvvot ja luondduealáhusaid vejolašvuodat dorvvastuvvot.

8.2.3 Plánenproseassa mearkkašupmi birasváikkuhusaid árvvoštallama perspektiivvas

Giehtaruohtasa meahceguovllu plánemis oassálasti plánen ja báikkálaš olbmuid ja čanasjoavkkuid gullan lea leamaš mávssolaš oassi plánemis ja dan sosiálalaš bistevašvuodas. Giehtaruohtasa meahceguovloplánema lea leamaš stivremin álggu rájes Meahciráddehusa ásahan Eanodaga ráddádallangoddi, mas leat leamaš mielde Sámedikkis guokte ovddasteaddji ja Eanodaga gielddas golbma ovddasteaddji. Plána birra lea dasa lassin mángii ráddádallon sierra ee. Sámedikkiin, Eanodaga guolledoalloráddádallangottiin ja Giehtaruohtasa bálgosiin, dieđihuvvon rahpasit ja dollojuvvon buohkaide rabas dilálašvuodat plánema álgomuttus giđđat 1997 Gilbesjávrris, Gárasavvonis, Bálojotnjálmis, Heahtás ja meahceguovllus Njamahis ja Ávžžášjávrris. Báikkálaš olbmot gullojuvvojedje dasa lassin, go plánaveršudna lei gárvvásmuvvan, ovdal

čálalaš cealkámušaidaddima njukčamánu 1999 Gilbbesjávrris, Gárasavvonis, Bálojotnjálmis ja Heahtás. Buot ožžojuvvon máhcahat lea merkejuvvon bajás ja válđojuvvon plánemis vuhtii.

Sámekultuvrra dorvvasteapmi ja dan ollašuvvan dikšun- ja geavahanplánas árvvoštallo daid perspektiivvaid vuodul, mat leat boahtán ovdan meahceguovloplánema áigge. Árvvoštallama vuodđun Meahciráđdehus lea geavahan dutki, magister Heikkilä bargogohččosa, mii vuodđuduvvá Giehtaruohtasa bálgosa, Sámedikki ja Giehtaruohtasa muhtun ovttaskas sámiid jearahallamiidda, girjjálašvuodadieđuide ja dutki iežas oainnuide. Árvvoštallamis leat dasa lassin geavahuvvon vuodđun Sámiid bistevas ovdáneami prográmma jagis 1998 ja heivvolaš osiin (almmolaš prinsihpat) Sámedikki cealkámuš (30.6.1999) Anára gieldda turismma ovddidan-prográmma birra jagiide 2000–2006. Dikšun- ja geavahanplána birra lea ráđđádallon Sámedikkiin ja dan birra leat addán iežaset oaivila meahceguovloplánema ráđđádallangotti sámelahtut, Giehtaruohtasa bálgosa stivra ja eará ovttaskas sámit. Lohku ii eisege ovddas vuđolaččat guovllu buot sámiid oainnuid.

Meahciráđdehussii ovdanbuktojedje plánema ovdánettiin sierralágan sávaldagat. Oasi dain sáhtii dohkkehít, oasi ii. Dat sávaldagat, mat dohkkehuvvojedje, oidnojit plána árvalusain. Dat fas, mat eai dohkkehuvvon, eai oidno dábálaččat gostege. Hilgojuvvon árvalusat leat goittot mávssolaš oassi plána dahkanproseassas, ja dat govvidit bealiteaset, mo plána guđege árvalussii lea bohttojuvvon. Hilgojuvvon árvalusaid giedahallan lea leamaš seamma mávssolaš oassi plána dahkamis go ieš plánii gártan árvalusatge.

Meahciráđdehus bivddii plánaveršuvnnas čálalaš cealkámušaid 68 oassebealis ja oaččui daid 26 bealis. Cealkámušain ovdanbuktojuvvon rievadan- ja divvunárvalusaid vuodul Meahciráđdehus dagai čoahkkáigeasu divvun- ja rievadanevttohusain oktan ákkastallamiiguin. Plánas ja dasa dahkkojuvvon rievadanárvalusaid birra ráđđádallojuvvui 26.5.2000 Sámedikkiin. Dáin ráđđádallamiin Sámediggi dárkkálmuhtii iežas čálalaš cealkámuša. Meahciráđdehus dievasmahtii plána, dan teavsta ja árvalusaid ákkastallamiid dáid ráđđádallamiid vuodul. Dan maŋŋá plána rievadanárvalusat oktan ákkastallamiiguin giedahallojedje vel oktii Meahciráđdehusa Eanodaga ráđđádallangottis 28.9.2000. Lágiduvvon ságastallandilálašvuodas dahkkojuvvui soames dárkkálmuhtin plánatekstii ja plána árvalusaide.

8.3 Plána birasváikkusat

Plána birasváikkusat guorahallojit dán oktavuodas meahceguovlolága njealji váldoulbmila mielde. Go meahceguovlolága váldoulbmiliid – dahjege ohcaluvvon birasváikkusaid – juksan dihte plána árvalusain leat ekologalaš, kultuvrralaš ja ekonomalaš váikkusat, de váikkusat leat juogaduvvon daid mielde, dárbbu mielde goittotge nu, ahte leat ovttastahtton sosiálalaš ja ekonomalaš dahje sosiálalaš ja kultuvrralaš váikkusat. Plána váikkusat sámekultuvrii leat goittotge ovdanbuktojuvvon dás spiehkastemiin, áššetemáid mielde.

8.3.1 Guovllu meahceguovloiešlági seailuheapmi

Guovllu meahceguovloiešláhkáid gullá luonddudilálašvuolta, muhto maddái dan geavaheami iešláhki, sierra geavaheadjjoavkkuid vásáhusat guovllu geavaheapmái guoskevaš ruossalasvuodain, boares ráhkadusat ja rusttegat oktan kulturduovdagiin ja dasa lassin johtolagat. Vuolggasadjin lea meahceguovllu dilli ja iešláhki dalle, go meahceguovllu plánen álggahuvvui 1996:s.

Sosiálalaš ja kultuvrralaš váikkuhusat

Giehtaruohtasa meahcceguovllus bohtet bures oidnosii lustageavaheapmi, luondduturisma ja boazodoallu ja dakko bokte sáme kultuvrra vejolašvuodaid dorvvasteapmi. Eará luondduealáhusaid mearkkašupmi lea unnit go Bievrrašjávrra ja Darvvatvári meahcceguovlluin. Luondduturisma ja lustageavaheami váldoguovllut leat meahcceguovllu davágeaže stuorraduoddariid vákkiin ja Boazoeanu–Leahttáseanu siste ja vehá unnibuš Roabi guovllus.

Giehtaruohtasa meahcceguovlu lea buot bivnnuheamos Suoma meahcceguovlluin ja doppe leat fitnan dađistaga eanet ja eanet olbmot 1930-logu rájes. Giehtaruohtas lea maŋimuš guovlu Suomas, gos boazosámit lávejedje árbevirolaččat johtit bohccuideasetguin dahjege guovlu gos barge johtaleaddji eallinvugiin (nomadisma) gitta 1960-logu rádjai. Meahcceguovllus lea Ávžžášjávrra sáme giláš, gos ássat measta birra jagi. Buot guovllu boazodoallit leat sámít.

Avádatjuogu bokte dorvvastuvvo guovllu árbevirolaš atnu, muhto seammás ráhkkanuvvo dasa ahte boahtteáiggis guovllus leat eanet ja eanet olbmot, geat johtalit iežaset fámuiguin juohkeolbmovuogiatvuodaiguin. Avádatjuohku dorvvasta maiddái vejolašvuodaid bargat bistevaš vuogi mielde luondduturismmain. Plánas árvaluvvon avádatjuoguin, go dan ovttaštahtá beaktilis bearrágehččui, dorvvastuvvojit vejolašvuodát bargat boazodoaluin. Dát fas dorvvasta sáme kultuvrra vuodu seailuma guhkesáiggeulbmiliin: viiddis guovlluide ii huksejuvvo mihkkege ja lobit miedihuvvojit hui unnán ja dárkilis guorahallama vuodul. Oppa meahcceguovlu bissu boazodoalloguovlun dás duohkoge, ja meahcceguovllu eai báljo geavat eanas oasi jagis. Sesongabajiid olggobealde guovllus ii leat báljo lustageavaheapmi ja bohccot bállejit ráfis guohtut boahtteáiggisge vánddardeami guovddášavádagas ja stivrejuvvon luondduturisma báttilágan avádagas. Meahciráđdehus miediha meahccejohtaluslobiid meahcceguovlui dušše ealáhusaid vuodul ja plánas árvaluvvon avádagaide ja vuojáhagaide; geasiáigásaš meahccejohtaluslobiid lustageavaheddjiide Meahciráđdehus ii miedit. Mávssu vuostá oažžu lobi vuodul bargat smávvat mátkeealáhusain, go dat bearrágehččojuvvo. Lohpepolitihkka, erenoamážit mohtorgielkkástallama hárrái, dárkkistuvvo dárbbu mielde plána árvalusain daddjojuvvon vuogi mielde. Fitnodatolbmui, geat eai čuovo addojuvvon rávvagiid, sáhtá geassit lobi gaskan turismabaji ja sáhtá geavvat nuge, ahte dákkár lohpi ii miedihuvvo ollege maŋit turismabadjái. Eanodaga gieldda ássit ožžot mohtorgielkkástallat lága mielde iežaset ruovttugieldda siste.

Fitnodekonomalaš beanageasusdoibmii Meahciráđdehus miediha lobiid áigodahkii 1.10.–30.4. stuorraduottarguovllu Háldi–Megonjávrra fuolahusjohtolahkii ja Meahciráđdehusa váldegottálaš mohtorgielkávuojáhahkii. Iehčanassii dáhpáhuvi beanageasusdoibmii Meahciráđdehus ii dálá dilis sáhte seahkanit muđui go stobuid geavaheami hárrái, dasgo iehčanassii dáhpáhuvi beanageasusvuojašeapmi lohkkuojuvvo juohkeolbmovuogiatvuodaide. Seammá guoská meahcesihkkelastimii ja riidemii. Dáid johtinvugiid geahččalit goittotge oahpisteami ja bagadallama bokte stivret dálá johtolagaid ja vuojáhagaid ala.

Helikoptera seaivunsajiid ráddjen sohppojuvvon seaivunsajiide dorvvasta meahcceguovloiešlági seailuma. Árvalus guoská dušše lustageavaheddjiid helikoptergirdimiidda. Dat ii ráddje gádjunbálvalusdoaimma iige boazodoalu ja eará luondduealáhusain dárbbášlaš girdimiid. Govddohatgirdimiidda meahcejávrraide ii Meahciráđdehus sáhte dán áigge seahkanit, dasgo áibmojohtaluslága mielde oažžu gaskaboddosaččat seaivut rabas čázádatguvlui. Meahciráđdehus ii goittot miedit geavahanvuogiatvuodaid jeavddalaš ruvttogirdima gáibidan rusttegiidda meahcceguovlui.

Lustageavaheami stuorimus siskkáldas ruossalasvuodát bohciidit, go sierra joavkkut šaddet lagat ja guhkit vuorrováikkuhussii gaskaneaset. Soahpameahttunvuodát bohciidit sierra beroštumiin: mohtorjohtalus – johtalus mohtorfámu haga, guolásteaddji – ii-guolásteaddji, stuorra joavku – unna joavku, hárvánan – hárvánmeahttun ja dasa lassin eahperealisttalaš vuordámušat, sierralágan motivašuvdnadahkkat ja deaivvademiid mearri.

Avádatjuohku áiggi ja báikki ektui ja oahpistandoaibma leat guovddáš veahkkeneavvut lustageavaheami ruossalasvuodaid hálddašeamis ja guovllu meahcceguovloiešlági seailuheamis. Avádatjuogu ja beaktilis oahpisteami ja bearráigeahččama bokte stivrejuvvo eanas oassi mátkkálaččain bures merkejuvvon johtolagaide, sihkkarastojuvvo ahte lustageavaheddjiid vuordámušat vástidit duodalašvuoda. Ná geahpeduvvojit nu ollu go vejolaš ruossalasvuodaid dagaheaddji vuorrováikkuhusat sierra luondduturistajoavkkuid gaskkas.

Plánas árvaluvvo ahte lustageavahanstobuid várás galget leat čielga njuolggadusat – ášši, mainna stivrejuvvo buorre muddui guovllus johtaleapmi. Ovdamearkka dihte beatnagiid ii oaččo buktit várrenstobuide iige beanagessosiin johtalettiin oaččo idjadit go dain stobuin, mat leat váldegottálaš mohtorgielkávuojáhaga guoras. Meahciráddehusa ávdin- ja várrenstobut leat vuosttažettiin oavvilduvvon iežaset fámuiguin johtaleaddji vánddardeddjiide, muhto badjeolbmot ja eará báikegoddelaččat sáhttet dárbbu mielde geavahit stobuid, go johtalit guovllus. Earret báikegoddelaččaid eai mohtorgielkkástallit oaččo idjadit vánddardeami guovddášavádaga stobuin ja eará sajisge sii šaddet čáhkket saji daidda, geat johtalit iežaset fámuiguin. Fitnodekonomalaš, stivrejuvvon, mohtorfámuiguin dáhpáhuvvi luondduturisma fas geavaha dárbbu mielde daid láigostobuid ja isidaston láigostobuid, mat leat stivrejuvvon luondduturisma avádagas.

Meahcceguovllu lustageavaheami ja luondduealáhusgeavaheami gaskkas leat maiddá muhtumin ruossalasvuodát. Dat bohtet vuosttažettiin das, mo meahcceguovlu geavahuvvo, man ollu ja goas. Buot váddáseamos áigi lea gidđadálvvi alimus turistaáigodat ja buot kritihkaleamos dahkki lea mohtorgielkkáiguin girddiheapmi boazodollui dehálaš guođohanguovlluin. Maiddá beana-gessosat ja beatnagiin bivdin sáhttet dagahit vahága boazodollui. Beanageasusprográmma-bálvalusdoaibma stivrejuvvo dan sivas Meahciráddehusa váldegottálaš mohtorgielkávuojáhahkii ja Háldi ”váldofávlin” doaibmi fuolahusjohtolahkii, man Meahciráddehus lea merken meahccái. Lobiid dáidda johtolagaide mieđihit 1.10.–31.4. gaskasaš áigodahkii. Beanabivdoguovlluid ii meahceguovlui galgga plána mielde dábálaččat vuodđudit ja bivdoguovlluid birra ráddádallojuvvo bálgosiin. Ná sáhtta stivret daid vahágiid, maid beatnagat sáhttet dagahit boazodollui ja guovllu eará geavaheddjiide.

Fierbmebivdu lustaullmiliin divrras luossaguollečáziin dagaha maiddá ruossalasvuodaid ja meahcceguovloiešlági fuotnéameami. Lustabivdiid ja luondduturistafitnodatolbmuid mielas báikegoddelaččat bivdet liiggás firpmiiguin rávdovávrriid. Meahcceguovloplána bokte Meahciráddehus ii goittot sáhte gielddit dahje ráddjet guovllu fierbmebivddu. Plánas árvaluvvo goittot ahte galgá dahkkojuvvo dárkilet dikšun- ja geavahanplána guvlui guoládaga ja guolástusa dárbbuide.

Ekologalaš váikkuhusat

Árvaluvvon avádatjuoguin ja dan mielde dáhpáhuvi stivremin seilluhuvvo eanas oassi meahceguovllus nu luonddudilis go vejolaš. Ná dorvvastuvvojit maiddá áitatvuloš šlájat ja bes-sen. Meahciráddehus fuolaha das, ahte hárvanaš ja áitatvuloš šlájaid gávdnon ja lassáneapmi čuvvojuvvo guovllus dadistaga (gč. lohku 7 Luonddu- ja dološmuittuidsuodjaleapmi).

Vieris guollešlájaid ja meahceguvlui heivemeahttun guollenáiid ii plána árvalusaid mielde gal-ga gilvit dahje sirdit guovllu čáziide. Čáziide, maida eai leat gilvojuvvon guolit, eai gilvojuvvo dás duohkoge guolit. Spiehkastahkan sáhttet leat meahceguovllu siskkáldas rávdo- ja dápmot-sirdimat. Plána árvalusat dorjot eamiguollenáiid nanosmuvvama ja divrras rávdo- ja dápmot-čáziid ordnema dáid mañimuš logijagiid áigge dáhpáhuvan boastto čuovžagilvimiid mañná.

Gokčevaš bázahus- ja muorrafuolahusain, gámpáid ordnemiiguin ja árvaluvvon Boazoeanu–Leahtáseanu meallunjohtolaga gohtten- ja dolastallanbáikkiiguin sihkarasto dat, ahte guovlu ii ludnejuvvo, mii sáhtta čuohcit arktalaš lundui.

Árvaluvvon Gilbesjávrru oahpistanguovddáš oktan olgoahpistantávvaliiguin láidesta gudnejaht-tit luonddu, olbmot ohppet diehtit man rašši lea guovllu luondu, oahpásmuvvet boazodollui ja sámekultuvrii ja ohppet geavtlaš dáidduid luonddu seasti vánddardeamis. Bagadallama, rávvema ja bearráigeahččama bokte stivrejuvvojit guovllus johtaleaddji olbmot eret rašimus guovlluin.

Elliiide čuohcci vahágiid sáhtta geahpedit, go mearriduvvojit earit storraduottarguovllu mohtor-gielkásafáratnodagaide ja geavahuvvojit viehka unna joavkkut ja mearriduvvojit earit buot ea-nemus geavahuvvon vuojahagaide. Lottiid besenáigge guovllus johtalit hui unnán siivvuhisvuoda dihte. Njála ja giljobačča bessema ii headuš dakkár geavaheapmi, mii dáhpáhuvá plána árva-lusaid vuodul.

Meahceguovllu luonddudilálašvuoda seilluheami hárrái mieđihuvvojit plánas luondduealáhus-bargiide njealjejuvllatlobit eanas dušše muhtun njealjejuvllatvuojahagaide, mat leat leamaš anus juo guhká. Olgobáikegoddelaččaide eai mieđit geasiáigásaš meahcejohtaluslobiid. Badjeolbmuid johtaleapmái plánas ii seahkanuvvo, dasgo dat leat bálgoša lágasmearriduvvon doaibma. Vánddardeami dagahan golaheaddji váikkuhusat čuvvojuvvojit ja Kalohttageinnodahkii hukse-juvvojit dárbbu mielde rovit, amas bálggis bearehaga leavvat. Luonddudilálašvuoda dorvvastan dihte árvaluvvon doaibmabijut leat govviduvvon dárkileappot logus 7 Luonddu- ja dološmuittuidsuodjaleapmi.

8.3.2 Luondduealáhusaid dorvvasteami vuolggasajit

Suoma vuodđolágas dorvvastuvvo buot suomelaččaide ealáhusfriddjavuohta, man birra mearri-duvvo dárkileappot ealáhuslágas ja eanageavahanlágain (dego lágas ja áshusas Meahci-ráddehusas, meahcejohtaluslágas, boazodoallolágas, meahcástanlágas ja guolástanlágas). Meahceguovvolága almmolaš ákkastallamiin gávnnavuvvo ahte ”meahceguovlluin ii leat ulbmil ráddjet dálá návddašuvuoigatvuodaid” (HE 42/90). Meahciráddehus galgá ná meahceguovlo-plánemis váldit vuhtii buot báikkálaš olbmuid lágasmearriduvvon vuoigatvuodaid boazodollui ja eará luondduealáhusaide.

8.3.3 Boazodoalu dorvvasteapmi

Boazodoalu geavtlaš ordnemat gullet boazoeconomiijalága mielde Giehtaruohhtasa bálgosii hálddahaslaš guovllustis. Meahciráđdehus ii ná stivre iige sáhte stivret, guhte oazžu bargat boazodoaluin meahceguovllus. Meahciráđdehus soahpá geavtlaš áššiid ollašuttimis – ee. boazodoalloarjjabáikkiid vuodđudeamis ja sajáiduhttimis plána árvalusaid mielde – álo bálgosiin, ii ovttaskas olbmuiquin. Giehtaruohhtasa bálgosa doaibmavuogi mielde plánas árvaluvvo rusttegiid ja gámpáid čohkkemis eanas juo dálá visttiid ja rusttegiid oktavuhtii. Plána dahká vejolažžan boazoáiddiid ja merkejuvvon mohtorgielkávuojáhaga linnjádemiid dárkkisteami meahcis, dainna eavttuin ahte guovllu badjeolbmot leat ovttamielalaččat áššis ja bálggus guottiha fitnu. Ovdamearka dihte Ávžžášjávrii gili buohta mohtorgielkávuojáhaga sáhtta sirdit johtit boazoáiddi guorra Ráhpesoavivi lulábeale ja Čukčoavivi davábeale, jos buot ávžžášjávrelaččat leat dán áššis ovttaoavivilis. Meahciráđdehusa hálddašánválddi vuollášaš gámpáid geavaheamis ráđđádallojuvvo bálgosiin. Luondduealáhusdoarjjabáikkiid hárrái Meahciráđdehus gullá álo bálgosa ja Eanodaga gielddaguovdasaš ráđđádallangotti ja dárbbu mielde Eanodaga guolledoalloráđđádallangotti ja fuodđodikšunovttastusa.

Kultuvrralaš ja sosiálalaš váikkuhusat

Boazodoalu perspektiiva lea plánas váldojuvvon vuhtii buorre muddui čadamannanprinsihpa bokte, dahjege plánas eai leat dakkár árvalusat, mat raššudivčče vejolašvuodaid bargat boazodoaluin. Boazodoalu vejolašvuodaid eai goittotge plána bokte geahččal buoridit nu, ahte dát buorádusat ráđđešedje mearkkašahhtiláhkai meahceguovllu eará stáđásman ja lágasmearriduvvon geavahanhámiid. Plána dorvvasta boazodoalu vejolašvuodaid unnimustá seamma dásis go dán áigge. Boazodoalu ja luondduealáhusaid avádagat gokčet badjel 90 % meahceguovllu viidodagas. Loahppa 10 % lea eanas oasi jagis maiddá boazodoalu anus measta ollásit. Vánddardeami ja stivrejuvvon luondduturismma avádagain johtalepmi ii plána mielde oáččo headuštít bohccuid iige guovllu eará elliid. Safára- ja prográmmabálvalusfitnodagat, mat rihkkot njuolggadusaid, masset lobiset ja/dahje daidda ii mieđihuvvo ođđa lohpi čuovvovaš badjái.

Meahciráđdehus ja Giehtaruohhtasa bálggus soahpaba jahkásaččat, gosa boazodoalu rusttegat galget guovllus. Meahciráđdehus maiddá čuovvu dađistaga návdenáliid ovdáneami ja raportere bohtosiin dahjege ásojuvvon goaskinreviirrain ja girdinmáhtolaš čivggain birasministerijai. Eará boraspiriid reporteremis vástida Fuoddo- ja guolledoalu dutkanlágádus. Goaskima hárrái buhtadusaid máksá birasministerija ja eará návdebuhtadusaid eana- ja meahcedoalloministerija. Mohtorfievrruiguin johtima stivrema bokte geavahuvvon vuojáhagaide, čavges lohpepolitihkain ja beaktilis bearráigeahčuin ja lustageavaheami čohkkejuvvon infrastruktuurain (johtolagat, rusttegat ja áššáigullevaš oahpisteapmi) stivrejuvvo eanas oassi lustageavaheddjiin boazodollui dehálaš guovlluid olggobeallai.

Ekonomalaš váikkuhusat

Plána ii raššut boazodoalu vejolašvuodaid dálážiis. Giehtaruohhtasa meahceguovllus leat dán áigge árvvu mielde 3 000–4 000 lohkobohcco ja njuovvanbohccuid lohku lea dáid mañimuš jagiid molsašuddan 600–1 000, birgoárvvu dáfus 400 000 márkis šiega 1 000 000 márkái [67 200–168 000 €]. Plánas deattuhuvvo, man ollu boazodoallu mearkkaša Giehtaruohhtasa badjeolbmuide, geat ožžot mearkkašahhti oasi bearrašiiddiset birgenlágis maiddá dain eará luondduealáhusain. Boazodoallu lea meahceguovllus dán áigge áidna árbevirolaš (luonddue)aláhus, mainna olmmoš sáhtta oazžut váldooasi áigái boadustis.

Várutmeahtun ja muhtumassii lágahis lustamohtorgielkkástallan dálvviáigge, áinnas gidabeallai headušta muhtun muddui boazodoalu nu, ahte biđe ealuid ja ruohtaha čoavjjehiid. Dát fas dagaha liigegoluid boazodollui. Mohtorgielkkástallan guovllus lea goittot šaddan mealgat čorgadeabbon 80-logu ”vilda jagiid” ektui, goas vel váilo čielga njuolggadusat eaige lean merkejuvvon fuolahusjohtolagat. Plánas eai goittot oainne dárbbaslašžan árvalit guovlluid, main mohtorgielkkástallan livččii gildojuvvon, vaikko dákkárge vejolašvuohta lea várrejuvvon. Meahciráddehusa mielas galgá vuos dorvvastit eará vugiide – dego merkejuvvon vuojuhagaide, njuolggadusaid čielggasmahttimii, eriid mearrideapmái safáradioibmii, lohpepolitihka čavgemii, stivrema ja bearráigeahččama beavttálmahttimii jna. – ovdalgo dorvvastuvvo čavgadet gieldduide ja bággendoaimmaide. Buoritge njuolggadusat eai ollašuva, jos daid eai dovdda, daid ákkaid eai ipmir ja daid čuovvuma eai doarvái bures bearráigeahča. Meahcejohtalusa gielldoguovlluid birra mearrideapmi gullá Lappi birasguovddáži, mii gullá áššis ee. Eanodaga gieldda ja Giehtaruohttasá bálgosa.

Rusttegiid ja merkejuvvon johtolagaid vátnivuohta ja plánas daddjojuvvon čavges lohpepolitihkka ráddje lustageavaheddjiid johtaleami eanas oasis meahceguovllu ja erenoamážit dehálaš boazodoalloguovlluin. Dát doarju boazoealáhusa. Gámpáid, mat sáhttet sirdašuvvet Rádjegozáhusas Meahciráddehusa hálddašánválddi vuollai, geavahanulbmila rievdeapmi árvaluvvon avádatjuogu vuodul, nu ahte gullojuvvo bálgosa oaidnu áššis, doarju datge boazodoalu. Boazodoallit geavahit dárbbu mielde guovllus johtalettiin Meahciráddehusa ávdinstobuid, áinnas jaskes áigge dahjege golggotmánus njukčamánnui. Maiddái dát vierru lea dihto eavttuiguin – erenoamážit dalle go stobut leat moanaid beivviid anus – nannejuvvon plánas. Go plána árvalusat ja ávžžuhusat ollašuhthojit, de dát dorvvasta vejolašvuođaid bargat boazodoaluin maiddái boahhteáiggis.

Ekologalaš váikkuhusat

Boazodoalu sáhtta atnit meahceguovllu luonddudilálaš geavahanvuohkin nu guhká go boazolohku ii mana badjel guohtoneatnamiid gierdanráji. Guohtoneatnamiid gierdanráji lea goittot váttis meroštallat ja dasa váikkuhit maiddái ovddit áiggiid guođohanvieruin čoggon váikkuhusat. Garra guodoheami jahkásaš váikkuhusat báhcet unnin, muhto dain áiggiid mielde čoggon váikkuhusat meahceguovllu šaddo- ja jeagelšlájaide ja šlájaid gaskasaš valljivuodagaskavuodaide leat goittot mearkkašahttit. Várran lea ahte geasiáigásaš guohtuma dihte dihto áitatvuloš šattuid šaddansajit duššet, áitatvuloš beaivelottit nohket (dasgo daid eallinbirrasiid biebmošattut borrojuvvojit buorre muddui), lagešordarádji njiedjá ja/dahje ovttaskas lagešbohtut nohket. Vaikko bohccuid guohtun lasihage geasiáigge molsašuvvi vesáávdnasa, de vesát eai beasa albmaláhkai šaddagoahtit dakkár guovlluin, main leat jámma bohccot. Bohccuid guohtun lea dagahan maiddái báikkuid unnánaš bieggaošuvnna ee. guovllu nuorttageaže sáttodieváin.

Guohtoneatnamiid dilli čuožžu vuosttažettiin boazodoalu siskkáldas ordnemiin: boazologuin, guohtoneatnamiid molssodeamis ja beaivválaš guohtundili ollašuhthimis. Eará eanageavahanhámiid ossodat guohtoneatnamiid dillái ii leat namuhan veara. Giehtaruohttasá boazologut leat geahppánan mealgat 1980-logu 20 000 lohkobohccos ja dálá boazologut leat leamaš čielgasit vuollel 10 000 lohkobohcco, man eana- ja meahcedoalloministeriija lea dohkkehan alimus rádjin. Maiddái bohccuid njuovvandeattut leat njiedjan – muhtumassii jagiid 1999 ja 2000 váttis dálvviid dihte. Buot bohccot eai válđojuvvon goittot dallege geaidnoguoraide koanstabiebmanii. Plánas ii válđojuvvo bealli stuorimus bastevaš boazologu hárrái, dasgo dat ii gula Meahciráddehusa barguide.

8.3.4 Eará luondduealáhusaid dorvvasteapmi

Luondduealáhusaid galgá guorahallat ealáhusollisvuoda perspektiivvas ja mikro- ja makrodásiin. Ovttaskas luondduealáhusbargiid ekonomii ja čoggo sierra jagiáiggiid ja ovttaskas jagiid áigge dihto deattuhemiiguin moanain sierra áigái boah togálduin. Luondduealáhusdientnasat mearkkašit maiddái Giehtaruohttasa meahceguovllus siidodienasin daidda olbmuid, geat barget eará ámmáhiiguin, doaibmaolbmuid ja virgehálddašeddjiide. Giehtaruohttasa meahceguovllus barget hui unnán dušše eará (luonddue)aláhusaiguin go boazodoaluin ja turismmain. Turisma leage mearkkašahtti dienasgáldu muhtun luondduealáhusbargiide ja sin bearrašiid. Giehtaruohttasis báikkálaš olbmot dievasmahttet áigái boaduset vuosttažettiin lubmemiin, (rievssat)gárdumiin ja ruovttudárboguolástusain. Eatnasiidda báikkálaš ássiin dáid doaimmaid mearkkašupmi – earret ruovttudárboguolástusa – lea goittot dán áigge vuosttažettiin kultuvrralaš buđaldus ja lusta-doaimma.

Plána bokte sáhtta vuodđudit luondduealáhusdoarjjabáikki guolástan- ja meahcástandárbbuide stivrejuvvon luondduturisma, boazodoalu guovddáš- ja luondduealáhusaid ja boazodoalu avádagaide dakkár báikkiide, maid birra sohppojuvvo dárkileappot. Boazodoalu guovddáš-avádagas ii goittot sáhte luohpadit geavahanvuoigatvuoda doarjjabáikki vuodđudeami várás eará go boazodoalu dárbbuide ja bálgoša árvalusa vuodul. Árvalusa vuodđun lea ahte Meahciráđdehus lea boazo- ja luondduealáhusaid ruhtadanlága vuodul geatnegahtton čujuhit doarjjabáikki stáhta-eatnamiid luondduealáhusbargái ja ahte luondduealáhusdientnasat hábmejit mearkkašahtti oasi luondduealáhusbargi áigái boadus, dahjege ahte luondduealáhusaiguin bargama sáhtta ealáhuslaččat ákkastallat.

Plánas leat maiddái meroštallon dat guovllut, main oažžu váldit boaldinmuora. Meahciráđdehus miediha dáidda guovlluide luondduealáhusbargiide ja eará báikkálaš olbmuid sierra ohcamuša vuodul muoraváldinlobiid, main čilgejuvvo dárkileappot. Boazodoallit eai boazodoaluin barggaddettiin dárbbas sierra muoraváldinlobiid. Maiddái gámpáid huksendárbbuide oažžu váldit veháš eatnama dakkár sajiin, maid birra sohppojuvvo ovddalgihtii, dainna eavttuin ahte eanaváldinbáikkit čorgejuvvojit fas duovdaga dáfus.

Kultuvrralaš ja sosiálalaš váikkuhusat

Meahciráđdehusa lágasmearriduvvon bargun lea čujuhit dárbbaslaš doarjjabáikkiid luondduealáhusdáluid, vai dát sáhttet bargat iežaset ealáhusain. Go luondduealáhusdoarjjabáikkid vuodđuduvvojit plánas čujuhuvvon avádagaide, de ná sáhtta čovdit sosiálalaš čuoimma, mii guoská luondduealáhusbargiid dárbbui geavahit guovllu ávdinstobuid. Dát lasiha gaskasaš luohttamuša nu, ahte olbmot čuvvot buorebut njuolggadusaid ja almmuhit iežaset áican heajos beliid. Go báikkálaš olbmuid boaldinmuorrafidnen dorvvastuvvo, de dat fas dorvvasta luondduealáhusaiguin bargama. Dát lea dehálaš oassi Eanodaga ássiid meahcis johtaleamis luondduealáhusaid ja báikkálaš olbmuid ruovttudárboguolástusa ja lustageavaheami lassin.

Ekonomalaš váikkuhusat

Plána árvalusain daddjojuvvon avádatjuohku ja dan mielde jodihuvvon infrastruktuur- ja lohpepolitihkka dorvvasta árbevirolaš ealáhusaid ja báikegoddelaččaid vuoigatvuodaid, nu ahte guovlu bissu ásojuvvon.

Ekologalaš váikkuhusat

Plána mielde luondduealáhusaiguin bargamis boahtti ekologalaš heajos bealit leat unnán Giehtaruohttas meahcceguovllus, vuosttažettiin eatnamiid rámsuivuoda dihte geasiáigge, nu ahte olbmot šaddet johtalit seamma johtolagaid mielde. Stuurimus áitta dáidá leat soahkevuvddiid jávkan soahkevuovderáji bajábealde várutmeahtun boaldinmuorrváldima dihte ja ovttaskas soggiid jávkan ordaráji bajábealde gárderissiid čuohppama dihte. Plána árvalusaid miel dásaš boaldinmuorrváldinguovllut leat vuollelis, stuurit johkalegiin.

8.3.5 Luonddu mánggabealat geavaheami ovddideapmi

Guovllu mánggabealat geavaheami vejolašvuodaid ovddideapmi meahcceguovlluin lea okta meahcceguovlolága guovddáš ulbmiliin. Meahcceguovlolága dárkilet ákkastallamiin luondduturisma ja lustageavaheapmi lea namalassii Giehtaruohttas meahcceguovllu hárrái namuhuvvon mearkkašahhti doaibman. Luondduturisma ja prográmmabálvalusaid fállan mávssu vuostá lea oalle dehálaš báikkálaš olbmuid áigái boadus. Smávvalágan stivrejuvnon fitnodatekonomalaš luondduturisma heive meahcceguovllu ulbmiliid mielde Giehtaruohttas meahcceguovlui.

Turisma ovddidanguovddáš lea 1999:s einnostan luondduturisma lassánit lagamus boahtteáigge erenoamážit Davvi-Lappis, gos maiddá leat Suoma stuurimus luonddu- ja álbmotmeahcit ja eanas oassi meahcceguovlluin. Giehtaruohttas meahcceguovlu lea Suoma meahcceguovlluin buot bivnuheamos, ja luondduturisma lea leamaš guhkimus anus aiddo fal Giehtaruohttas. Giehtaruohttas sturroduottarguovlu lea áidnalunddot ja rámsoseamos oassi Suomas, dasgo doppe leat measta buot min badjel kilomehtera allosaš sturroduoddarat. Giehtaruohttas lea ná riegdan gokčevaš ávdin- ja várrenstohpofierpmádat ja Kalohttaguovllu ovttašahhti Kalohttaguinnotat. Sturroduoddarat geasuhit mátkkáláččaid goittot lulli-Suomas, muhto maiddá gieldda iežas ássiid gidat rávdobilkemii. Giehtaruohttas imago atnet viidat ávkin Duottar-Sámi turismamárganastimis ja oppa Lappi turismaimago huksemis. Dát fas buktá deattuid guovllu bistevaš geavaheami stivremii.

Plána árvalusaid vuodul sáhtta ovddidišgoahit ekologalaččat, kultuvrralaččat, sosiálalaččat ja ekonomalaččat bistevaš, stivrejuvnon luondduturisma. Vuodđun lea dat, ahte árbevirolaš ealáhusat eai šatta čáhket saji turismii ja ahte vejolašvuodát bargat daiguin ealáhusaiguin eai gáržžiduvvo. Go sierra geavaheaddji joavkkuid sierradárbbut vuhtiiváldojuvvojit ja sierra geavaheaddjihámiid gaskasaš ruossalasvuodaide ráhkanuvvo áigge ortnetmielde ja go meahcceguovllu iešláhki seailuhuvvo, de ná sáhtta buoremusat dorvvastit dan, ahte guovlu geasuha dás duohkoge.

Plánas ráhkanit luondduturisma lassáneapmái nu, ahte meahcceguovllu ohcaluvvon birasváikkuhusaid ollašuttin ii guhkesáigge ulbmiliinge šatta vára vuollai. Vánddardeami guovddáš- ja stivrejuvnon luondduturisma avádagaid rájjet vuodđuduvvet guovllu vuoddočielggadusaide, ee. Giehtaruohttas meahcceguovllu lustageavahandutkamuššii, man oktavuodas čielggaduvvui, gos dán áigge leat guovllu lustageavahanrusttegat ja main guovlluin johtet eanas astoáigge ulbmiliin. Eanas oassi iehčanassii dáhpáhuvi lustageavaheamis čeahkana sturroduoddariid vánddardeami guovddášavádahkii, gos leat eatnasat guovllu ávdin- ja várrenstobuin. Buot merkejuvnon johtolagat leat juogo dán avádagas dahje stivrejuvnon luondduturisma avádagas. Dáin rusttegiin lea virkkosmahtti ja ealáhuslaš mearkkašumi lassin sturra mearkkašupmi dorvvolašvuoda dáfus: Stobuid ja merkejuvnon johtolagaid geavahit heajos dálkin buot guovllus johtaleaddjit, ja áinnas lustageavahaddjit, geain sullii bealli leat vuosttaš háve guovllus johtimin.

Sosiálalaš váikkuhusat

Go sirrejuvvo fitnodekonomalaš, mohtorfievrruiguin ja iežas fámuiguin dahje juohkeolbmovuoigatvuodaid vuodul dáhphuvvi luondduturisma – erenoamážit guhkit vuorrováikkuhusa hárrái – de dorvvastuvvo ahte guovllus johtaleaddjit ožžot vásihit meahcceguovllu dovddu. Ná ruossalasvuodát eai beasa ovddežis bearehaga lassánit. Nuppe dáfus go dahkkojuvvojit čielga njuolggadusat fitnodekonomalaš ja mohtorfievrruiguin dáhphuvvi luondduturismii ja go áiggi bále seahkanuvvo buot stuorit dahje uhcit rihkkumušaide, de ná sáhttá ovddidit ealáhusa, bargolašvuodavejolašvuodaid ja dohkkehahttivuoda boazodolliid ja eará luondduealáhusbargiid gaskkas. Dalle buot oassebeliid oktasaš beroštupmin lea dorvvastit meahcceguovloresursaid nu luonddudilis go vejolaš.

Gilbbesjárvelaččaid dárbu iežaset stohpui duoddaris lágiduvvo nu, ahte mieđihuvvo báikegoddelaččaide bissovaš vuoiatvuolta idjadit ávdinstobuin, go mohtorgielkkástallet guovllus, ja várret várren- dahje láigostobuid iežaset atnui.

Ekonomalaš váikkuhusat

Turisma lea Eanodaga mávssoleamos áigái boahdogáldu ja Giehtaruohtasa meahcceguovlu dat buot bivnuheamos luondduturismačuozáhat, man ekonomalaš turismaváikkuhusat dovdojit oppa Duottar-Sámi ealáhusdoibmii. Eanodaga luonddu- ja vásáhusturismastrategiijas turisma leat árvalan ealáhussan addit barggu gieldda ássiide 20 olmmošbargojagi mađi 1988:s, mii lea 36 % buot gieldda bargosajiin. Turisma – erenoamážit luonddu- ja kulturturisma – bargolašvuoda- ja ekonomalaš mearkkašumi einnostit lassánit mátkeealáhusa siste buot fámolepmosit. Gilbbesjávrii gilli eallá erenoamážit turismmas ja dan mielde boahhti váikkuhusain. Gárasavvona gillái Giehtaruohtasa turismasisaboadut leat maiddá erenoamáš dehálaččat gili ealaskasvuoda dáfus.

Guovllu geasuhusa mávssoleamos oasi hábme Meahciráđdehusa huksen ja bajásdoallan luondduturisma infrastruktuorra: fuolahuvvon gámpát, bures merkejuvvon johtolagat ja oahpistan- galbbat ja bures lágiduvvon rávven- ja oahpistanbálvalusat. Rusttegiin mearkkašahhti oassi leat Giehtaruohtasa meahcceguovllus. Meahcceguovllu lustageavaheami ekonomalaš váikkuhusat oidnojit vuosttažettiin turismasisaboaduin ja bargosajiin, oahpisteddjiid bálkkáin, prográmma- bálvalus-, lohpe-, idjadan- ja vuovdinsisaboaduin Meahciráđdehussii, báikkálaš fitnodagaide ja johtalusfuolaheddjiide ja dasa lassan Eanodaga gielda fidne ná vearroboaduid ja seastimiid.

Meahciráđdehusa hálldašánválddi vuollásaš ja oanehis áigái láigohan isidaston láigostobut, láigostobut ja várrenstobut dahket vejolažžan hui vuodalaš bálvaluspakehtaid buvttadeami ja vuovdima gárvesmátkelága eavttuid mielde. Hálldái manni merkejuvvon fuolahusjohtolaga gurrii árvaluvvo vuodduvuvvot safáragielkájoavkkuide orustanstohpu, ovdamearkka dihte Vuopmegaš- jávrii rádjegozáhusa oktavuhtii, mii bealistis geahpedivččii lustageavaheami ruossalasvuodaid ja dorjjošii fitnodekonomalaš luondduturisma. Buktagiid ovddosdikšun geahpeda deattuid, maid dat dagahit luondduresurssaide.

Gámpáid, mat vejolaččat sirdašuvvet Rádjegozáhusas Meahciráđdehussa hálldašánválddi vuol- lai, geavahanulbmila rievdadeapmi árvaluvvon avádatjuogu vuodul doarju maiddá vejolašvuoda bargat stivrejuvvon, smávvalágan luondduealáhussain, dainna eavttuin ahte váldojuvvojit vuhtii boazodoalu beroštumit. Dáid plána árvalusaid ollašuhttin mearkkaša (lasse)áigái boahtovejolaš- vuodaid luondduealáhusbargiide ja eará báikegoddelaččaide, ee. oahpisteaddjin. Smávva joavk- kuid alladássásaš dievasbálvalusa turismapakehtat heivejit bures Giehtaruohtasa meahcceguvlui, dorvvastit sámekultuvrra seailuma, čuvvot bistevaš ovdáneami ja leat ávkin guovlluekonomiijai,

ee. danin ahte addet mángasii barggu. Jos lasiha sakka idjadankapasitehta, de dat lasiha badjelmearálaš fitnodatekonomalaš geavahandeattu guvlui, lea meahceguovlolága vuostá ja headušta Gilbbesjávrrí ja Gárasavvona idjadanfitnodatdoaimma. Danin ee. Meahciráddehussii sirdašuvvan Muonnjagoržži ovddeš rádjegozáhusa ássan- ja váldovisti árvaluvvo gaikojuvvot ja guovlu čorgejuvvot.

Ekologalaš váikkuhusat

Johtolagaid ja gámpáid bajásdoallan ja muorra- ja bázahusfuolahus mearkkaša ollu guovllu lustageavaheami birasváikkuhusaid dáfus. Jos lustageavaheami rusttegat ja Kalohttageinnodat eai dollojuvvoše ortnegis dahje muorra-, gássa-, ja bázahusfuolahusas ii beroštuvvoše, de dat oidnošii dalán guovllu luonddudilálašvuodas. Bázahusat lebbejuvvošedje miehtá ja jávistuvvošedje eatnan sisa, goas lottit ja eallit livčče daid borramin, lagežat njeidojuvvošedje gámpáid lahkosiin jna.

Gidabeallai ja álgogeasis guovllus lea nu váttis johtalit ahte lottit bállejit besset ráfis. Dálá lustageavaheapmi ii leat áitimin guovllu áitatvuloš šattuid ja beaivelottiid.

8.3.6 Sámekultuvrra dorvvasteapmi

Almmolaš vuolggasajit

Meahceguovlolága oktan váldoulbmilin lea dorvvastit sámekultuvrra. Sámekultuvrra sajádaga leat muddemin dihto riikkaidgaskasaš soahpamušat ja láhkamearrádušat. Sámiin lea leamaš jagi 1995 rájes vuoddoláhkii vuodduvvi vuoigatvuohta eallit iežaset kultuvrra mielde ruovttuguovllusteaset. Sámekultuvrii lohkkuojuvvojit árbevirolaš ealáhusat dego boazodoallu, guolástus ja meahcebivdu. Sámit leat álgoálbmot, man guovdu Suoma stáhtas leat sierra geatnegasvuodát. Sámiid kulturiešstivrejumi lea ollašuttán Suomas jagi 1996 rájes Sámediggi. Eiseválddiin lea gullan- ja ráddádallangeatnegasvuohta Sámedikkiin áššiin, mat váikkuhit mearkkašahttiláhkai sámiid sajádahkii.

Boazodoallu lea guovllu mávsssoleamos luondduealáhus. Giehtaruohtasa meahceguovllu stuorimus geavaheaddji joavkkut leat Giehtaruohtasa bálgoša sámi boazodoallit bearrašiidisetguin ja olgobáikegoddelaš vánddardeaddjit ja lustageavaheaddjit. Guovllu geavahit maiddá meahceguovllu lahkosiid giliid eará ássit. Luondduealáhusat – rievssatbivdu, guolástus ja lubmen – mearkkašit áigái boadu dáfus maiddá guovllu suomelaš ássiide. Luondduealáhusaid gánnáheapmi lea goittot geahppánan dán mañimus logi jagi áigge. Báikegoddelaččaid eallinvuohkái gullá goittot ainge ruovttudárbovdu ja luonddus johtaleapmi. Plána árvalusaid bokte geahččalit hálldašit oppalaččat luondduealáhusaid ja lustageavaheami gaskasaš ja lustageavaheami siskkáldas buot ruossalasvuodaid guovllus.

Sámekultuvrra dorvvasteami dáfus deháleamos gažaldagat dikšun- ja geavahanplánas gusket boazodoalu vejolašvuodaid dorvvasteapmái. Boazodoallu lea dán guovllu sámekultuvrra deháleamos ávnaslaš ja vuoiñjalaš vuoddu. Boazodoallu lea bajásdoallamin gielalaš ja kultuvrralaš jotkkolašvuoda, ja dát earuha sámiid sierra čearddalaš joavkun. Boazodoalu nuppástusat oidnojit oppa badjedili rievdamin. Dán áigge sámekultuvrii váikkuhit maiddá mánggat eará dahkkit. Servodaga ekonomalaš ja politihkalaš deattut, márkanekonomiija gáibádušat ja globalisašuvvna lassáneapmi váikkuhit bealiteaset sámekultuvrii boazodoalu bokte dahje dan lassin. Sámekultuvrra dorvvasteapmi dikšun- ja geavahanplánas galgá guorahallot dáid ovdánansárgosiid ektui.

Meahceguovllu stuorraduottarguovllus vánddardit viššalit ja doppe leat ollu lustageavaheaddjit Eanodaga eará meahceguovlluid ektui. Olgobáikegoddelaččat vánddardit eanet ja eanet ja lustageavaheapmi lea lassánan ja lágiduvon prográmmabálvalusaid fáallet guovllus eanet ja eanet. Boazodoalu ja vánddardan- ja lustageavaheami buorit bealit mannet muhtun muddui ruossalassii gaskaneaset. Boazodoallu dárbbáša áidalas guohtoneatnamiid, vai bohccot sáhttet atnit ávkin dan vátna biepmu, mii gávdno ja bállejit lassánit ráfis. Eanas oassi meahceguovllus lea ráfalaš birra jagi ja buot eanemus geavahuvvon guovlluidge geavahit eanas oasi jagis hui unnán.

Guovllu boazodoallit guođohit bohccuideaset. Guovllus johtet eanet ja eanet olbmot – erenoamážit mohtorfievrruiguin miessemánus. Danin bohccot eai bálle ráfis guohtut, mii lasiha guođohandárbbu. Plánas árvalit prinsihpaid fitnodatekonomalaš safáradoaimma stivren dihte. Fitnodatekonomalaš johtaleapmi mohtorfievrruiguin lobi veagas ii boađe lassánit plána árvalusaid mielde gidđadálvve dálážis.

Plánas geatnegahttet Meahciráddehusa jahkásaččat árvoštallat stuorraduottarguovllu mohtorgielkásafáraeriid logu ja turistafitnodagaid doaimma ožžojuvvon máhcahaga vuodul. Safáralobiid sáhtta geassit eret gaskan baji fitnodagain, mat rihkkot lohpeeavttuid, ja daidda ii leat maiddá dárbu mieđihit lobiid mañit badjái. Plánas ávžžuhit dasa lassin beavttálmahttit bearráigeahču, vai lobi haga guovllus johtaleami sáhtáši geahpedit nu ollu go vejolaš. Bálggus lea mieđis iežaset fámuiguin guovllus – eará sajisge go Giehtaruohttasa stuorraduoddariin – johtaleaddji vánddardeddiide, dasgo sin eai leat fuomášan suoribut headuštit boazodoalu. Bálgosa mielas olgobáikegoddelaččaid mohtorgielkkástallan galggašii goittot álo bearráigeahččojuvvot ja leat lobivuloš ja galggašii biddjojuvvot dihto merkejuvvon ja/dahje ovddalgihtii sohppojuvvon vuojáhagaide, erenoamážit stuorraduottarguovllus. Plánas leat dan dihte meroštallon johtolagat ja johtináiggit stuorraduottarguovllus bálgosa stivrra oainnuid mielde.

Sámiid meahceguovloipmárdus

Dán áigge meahceguovlodoaba mearkkaša eanas olgobáikegoddelaš lustageavaheddiide geainnuhis, ávdin, viehka viiddis guovllu, mii lea luonddudilis. Meahceguovlu lea sidjiide bántaranbáiki beaivválaš eallimis. Sámiid meahceguovlodoaba earrána dán ipmárdusas. Sámiide meahceguovlu ii leat ávdin dakko bokte ahte iigo doppe sáhtáše doaibmat dahje iigo dat sáhtáše leat ekonomalaš anus. Sámiide eai gávdno dakkár guovllut, maid olmmoš ii geavahivčče. Sámiide meahceguovlu lea dán áiggege báiki, gos bargojuvvo ealáhusain. Árbevirolaš ealáhusaiguin bargan ii mearkkaš dušše áigáiboađu, muhto dát ealáhusat leat oppa kultuvrra ávnnaslaš ja vuoiñjalaš vuoddu.

Sámegielas ii leat sátni, mii vástidivččii ollásit suomagiela sáni *erämaa*. Sátni *meahceguovlu* geavahuvvo dábálaččat *erämaa*-sáni jorgalussan. Sátni *meahcci* oaivvilda guovllu, mii lea guhkkin ásojuvvon guovlluin. Dan sáhtta geavahit maiddá mearkkašumis *vuovdi*, ns. šattolašvuoda govvideaddji mearkkašumis, muhto dábálet sátni dákkko bokte lea goittot *vuovdi*. *Meahcci* oaivvilda guovllu, mii lea dobbelis ásojuvvon sajiin, muhto ii leat ávdin. *Meahcci*-sáni geavahit maiddá doibmii guoskevaš hámis. Go sápmelaš ”manná meahccái”, de dainna oaivvildit ahte olmmoš manná boazobargguide dahje luonddu eará geavaheami. Dadjanvuohki buktá bures ovdan sámi eallinvuogi, boazodoalu ja eará ealáhusaiguin bargama ollislaš iešlági. Doppe bargojuvvojit oktanaga mánggat barggut. Measta buot luonddus johtaleapmi guoská boazodollui Eanodaga sámiid gaskkas.

Guovllu geavahandássi boahdá bures ovdan báikenamaid valljivuodas. Guovlluin, maid leat ollu geavahan, lea hui dárkilis sámegiela báikenammavuodádat. Báikenamat mitalit guovllu geavahanhámiin ja govvidit dárkilit eatnamiid hámi ja šattolašvuoda.

Sámiid luondoipmárdus spiehkasta muhtun muddui suomelaš luondoipmárdusas. Sámiide lundui ja luonddu čábbodahkii gullá mávssolaš mearusin dan geavahanárvu. Itkonena mielde ”jápma luondu ja duovdagat eai báljo geasut sápmelačča daninassii”. Aikio mielas sápmelaš ”oaidná duovdagis oppa áigge juoidá, mii eallá”. Sámit doaladuvvet lundui goittotge seammás hui estetihkalaččat. Lohkameahttun luodit mitalit das. Luonddumytologiija eallá dán áiggege nannosit sámi miellamáilmmis, vaikko mánggain dain olggaldas ovdanboahtinguiin lea luhppojuvvon girkolaš jorgalanbarggu geažil.

Sámekultuvrra ja boazodoalu historjjálaš duogáš

Sámekultuvra lea dutkamuša mielde hápmašuvvan guovllu boarráseamos dovddus, geadgeáiggi kultuvrra ja guvlui sierra fárrenbáruid mielde fárren olmmošjoavkkuid vuorováikkuhusa boadusin. Sámegiela ja sámekultuvrra gehččet gielladutkamuša, arkeologalaš ja genadutkamuša vuodul sierranan iežas kultuvran s. 1500-logus oKr. Sámekultuvrra ealáhusvuoddu leat leamaš bivdoealáhusat ja boazodoallu.

Das, ahte goas bohccuiguin leat bargagohtán, leat mánggalágan ipmárdusat. Arkeologalaš dutkamušaid mielde duottarsámit barge juogalágan boazodoaluin várra juo vuosttaš duhájtagi bealde. Boazodoalu mearkkašupmi lassánii 1600-logu rájes, goas maiddá johtolagat sierra guodohan- ja návddašanguovlluid gaskkas guhko. Bivdoealáhusaid mearkkašupmi sámiid eallinvuogis ja áigái boadus seailui boazodoalu viidáneamis fuolakeahhtá. Sierra ealáhusat dievasmahte ja duddejedje ain nubbi nuppi, jos ii šat gánnáhan bargat juoga ealáhusain. Giehtaruohtasa meahceguovlu gulai Ruovdnila sámesiidii. Sámesiidda osolaččat bivde meahci, guolástedje ja barge bohccuiguin guhtege sohka dárkilit merkejuvvon guovlluinis.

Riikkaid gaskasaš rádjegavvamat leat duddjon Giehtaruohtasa boazodoalu, boazosámi kultuvrra ja guovllu dálá geavahanhámiid. Rádjegiddensoahpamušat Norgga ja Ruošša gaskkas 1852:s ja Ruošša ja Ruota gaskkas 1889:s botkejdedje árbevirolaš johtolagaid ja guohtonguovlojuoguid. Boazodoallu ja sámekultuvra šadde vuogáiduvvat nuppástuvvan dilálašvuodaide ee. nu, ahte johtolagat otno ja olbmot fárregehte ođđa guovlluide. 1950-logu rájes buresbirgenstáhta lea ovdánan nu, ahte maiddá sámekultuvra lea rievddagohtán. Fásta ássanvittit, skuvlalágáduš, ealáhusráhkadusa nuppástuvvan ja teknihkalaš ođastusat leat váikkuhan boazosámi kultuvrii. Nuppástusain ja dađistaga lassáneaddji rievddandeatnus fuolakeahhtá boazosámi kultuvra lea bastán seailuhit gitta dáláži mávssoleamos sárgosiiddis, maid vehkii iešlágálaš kultuvra lea riegiđan. Boazodoallu mearkkaša ainge ollu dán guovllu sámekultuvrii ja -identitehtii ja lea dehálaš kulturguoddi.

Vuolgingdili árvvoštallan

Dikšun- ja geavahanplána vuoddu lea meahceguovllu dilli plánema álggedettiin, ii ovdamearkka dihte 1960-logu álggus, goas mohtorgielká ii lean vel šaddan dábalázžan. Dálá luonddugeavahanhámiid ja vieruid, mat leat lobálaččat meahceguovlolaš mielde, geahččalit dábaláččat nannet. Stuorimus rievddadan- ja buoridanevttohusat plánas gusket guovllu avádatjuhkui, mainna geahččalit stivret erenoamážit lustageavaheami, mii lassána dađistaga stuorraduottarguovllus. Plánas árvaluvvon avádatjuohku ii goittot rievdat stuoribut guovllu dálá geavaheami. Dálvvi-áigásaš meahcejohtalus stivrejuvvo nu, ahte dahkkojuvvojit čielgaset njuolggadusat ja ahte dat

ráddjejuvvo olgobáikegoddelaččaid ja mohtorgielkásafára doaimma hárrái unnánaš dálážis. Dasa lassin merkejuvvo Bihčosjávrrri ja Somašjávrrri gaskasaš fuolahusjohtolat ja biddjojuvvojit áigeráddjehusat lobiid mediheapmái bálgoša árvalusa vuodul. Avádatjuogu deháleamos ulbmilin lea stivret guovllu geavaheami (mii oaivvilda vuosttažettiin guovllu lustageavaheami) guhkesáiggeulbmiliin nu, ahte meahceguovlolága ulbmilat ollašuvvet maiddái boahteáiggis. Avádatjuohku ii Meahcirádddehusa oainnu mielde ráddje iige heajosmahte boazodoalu ja sáme kultuvrra sajádaga guovllus, muhto ovdal juo buorida.

Buot sámiid mielas boazodoalu dáfus dilli ii leat dálá geavahandási ja geavahanhámiid olis doarvái buorre, áinnas dalle jos turisma lassána vel dáid boahttevaš jagiidge. Sin mielas luonddu gierdannávccaid ja sierra geavahanhámiid oktiiheivehan dihte galggašii ráddjet guovllu geavaheami garraseappot go dikšun- ja geavahanplánas lea árvaluvvon, dego báikegoddelaččaid friddja gielkkástallama ráddjema dušše vuojáhagaide ja fitnodekonomalaš beanageasusdoaimma ráddjema váldegottálaš mohtorgielkávuojáhahkii. Sámedikki mielde buot johtaleapmi guovllus geahpeda bohccuid guohtunviidodaga ja dagaha dan, ahte dálá guohtoneatnamat nohket ovddežisge.

Boazodoaluin barganvejolašvuodaid dorvvasteapmi

Sámit dollet bohccuideaset iežaset sohka- ja gilleservošiidda vuodđuduvvi siidagottiineaset. Oktii buot sullii 30 sámebearraša áigái boahtu bohtá eanas dahje buorre muddui boazodoalus dán guovllus. Giehtaruohtasa meahceguovllu boazodoallit leat sámit. Boazodollui njuolgga dahje eahpenjuolgga váikkuheadđji doaibmabijut váikkuhit seammás maiddái njuolgga sáme kultuvrii ja dan ceavzin- ja ovdánanvejolašvuodaide.

Plána bokte leat geahččalan dorvvastit vejolašvuodaid bargat boazodoaluin doaibmabijuiguin, mat váikkuhit eatnamiid geavaheami ja meahcejohtalusa stivremii ja ráddjemii. Guovllu geavaheami lea muddemin ja stivremiin meahceguovlolága lassin maiddái moanat almmolaš lágat dego boazodoalloláhka, meahcástanláhka, guolástanláhka, meahcejohtalusláhka ja ruvkeláhka.

Boazodoallovuogiatvuohka lea dorvvastuvvon vuodđolágas, ealahuslágas ja boazodoallolágas. Dárkilet boazodoalloordnemat meahceguovllus gullet Giehtaruohtasa bálgoša bargguide. Guovllu guohtoneatnamiid dilli ja bistin čuožžu ollu guohtoneatnamiid molssodeamis, boazologuin ja guodohanordnemiin. Dát áššit eai plánas gieđahallojuvvo vuodoleappot, dasgo Meahcirádddehus ii sáhte mearridit daid birra.

Avádatjuohku: vánddardan- ja lustageavaheapmi

Meahceguovllu avádatjuogu bokte luonddu gierdannávccaid vuhtiváldimiin leat geahččalan heivehit oktii guovllu sierra geavahanhámiid. Plána árvalusaiguin geahččalit geahpedit sámi boazodollui čuoheci meahcejohtalusheaduštusaid nu ollu go vejolaš ja dustet dan áitaga, man einnostit šaddat luondduturisma lassáneamis boazodollui. Vaikko dát doaibmabidju orru leamen jierpmálaš, de dat ii goittotge leat buot sámiid mielas boazodoalu beroštumiid mielde. Sin oainnu mielde seammás go ráddjejuvvo eará geavaheapmi dihto guovlluin boazodoalu namas, de nannejuvvojit nuppe dáfus guovllu lustageavahanvejolašvuodát. Nuppe dáfus avádatjuogu bokte ráddjejuvvo plána árvalusaid mielde guovllu luondduturisma ja lustageavaheapmi nu, ahte dat dollojuvvojit vejolašvuodaid mielde boahteáiggisge dálá guovlluin ja johtolagain, boazodollui gidđadálvve nu dehálaš guottet- ja guohtonguovlluid olggobealde. Avádatjuogu bokte eai plánas ráddje moktege boazodoalu ja luondduealahusaid guovllus, muhto eará doaimmat galget álo hei-

vehuvvot boazodollui – nu ahte dat eai headuš stuoribut boazodoalu. Lustageavaheami avádagain eai maiddái plána mielde dahkkojuvvo rusttegat dohko, gos dat eai gávdno ovddežis.

Plána dahká vejolažžan dihto rusttegiid huksema lustageavaheami várás vánddardeami guovddáš- ja stivrejuvvon luondduturisma avádagaide, ee. roviid huksema Kalohttageinnodahkii, gaskagalbbaid bidjama stobuid šiljuide, dárbbášlaš gáddáimannan- ja dolastallanbaikkiid dahkama Boazoeanu–Leahttáseanu fanasvánddardanjohtolahkii ja stobuid huksema boares stobuid ja rusttegiid oktavuhtii. Jos Rádjegozáhusas sirdašuvvet gámpát Meahciráddehussii, de gámpá boahteveaš geavahanulbmila lea stivremin dat, gude avádagas dat lea. Ođđa stobut lustageavaheami várás eai huksejuvvo áibbas ođđa sajiide. Viššalis dieđiheami bokte stivrejuvvojit eatnasat lustageavaheddjiin johtolagaid ja vuojuhagaid ala ja dasa lassin čilgejuvvo guvlui boahtti luonddumátkkálaččaide, man rašši guovllu luondu lea ja mitaluvvo sámekultuvrras ja luondduealáhusain. Bearráigeahču bokte geahččalit sihkkarastit dan, ahte njuolggadusat čuvvojuvvojit.

Meahcce- ja áibmojohtalus

Giddadálvve johtalit ollu mohtorfievrruiguin Giehtaruohhtasa meahcceguovllus. Guovllu merkejuvvon mohtorgielkávuojáhagaid geavahit ollu. Leat olgobáikegoddelaš mohtorgielkkástallit, gielkásafárat ja gieldda iežas ássit. Báikegoddelaččat ožžot nuvttá vuodjit mohtorgielkkáin miehtá iežaset ruovttugieldda stáhtaetnamiin. Danin buot Eanodaga ássit eai biso merkejuvvon vuojuhagaid alde iige sis dan oppa vuorddege. Čázádatguovlluin oažžu lága mielde gii beare vuodjit mohtorgielkkáin. Dasa lassin bohtet ovdan rihkkumušat, nuppiiguin sániiguin ii bissojuvvo mearriduvvon vuojuhagaid alde.

Meahccejohtalusa alimus áiggit deivet giddadálvái, mii sáhtta leat vahágin boazodollui. Bohccuid biebmodilli lea giddat buot fuonimus, ja go mohtorgielkkát ain gavdnjejit bohccuid, de dat šaddet dárbbášmeahttumit lihkadit. Áinnas čovvjehiid hárrái dilli sáhtta leat viehka vearrái. Go álddut eai bálle ráfis guohtut, de lassána reitonvárta ja eallu sáhtta biedganit, mii fas dagaha badjeolbmuid liigebarggu. Báljes duottaralážiin Giehtaruohhtasa jalges eatnamiin gielkávuojáhagat eai dábálaččat báljo biđe ealuid, dasgo muohta lea doppe daškat biekká geažil dahje bieggá lea girdihan muohhtaga eret. Dat, geat girdihit mohtorgielkkáiguin ja vudjet ealuid čada, leat dat buot vearrámus mohtorgielkkástallit. Danin lea dat várta ahte buot gielkkástallit steampalastojit boazodoalu vašálažžan. Gánnáha goittot muitit ahte báikegoddelaččat ja vásttolaš prográmmabálvalusfitnodagat eai dábálaččat headuš bohccuid. Váttisvuodaid dagahit vuosttažettiin Meahciráddehusa váldegottálaš mohtorgielkávuojáhaga olggobealde lobi haga vuojašeaddji olgobáikegoddelaččat, geat guottadahkan besset duottarguovllus seakkadealat mohtorgielkkáideasetguin lobálaš vuojuhagaid olggobeallai.

Áibmojohtalusasge leat su iežas heajos bealit, vaikko muhtun muddui maiddá badjeolbmot ieža geavahit girdiid, go johtalit guovllus. Áibmojohtalusa válla sáhtta muosehuhtit muhtun muddui bohccuid guohtunráfi. Bievlan sáhtostuvvojit guvlui ollu dakkár olbmot, gain muhtumat eai boadáše ollege guvlui, jos ii livčče áibmojohtalus. Eatnasat girddi johti lustageavaheddjiin leat Ropma- ja Leahttásetnui manni guolásteaddjit ja meallut. Sii gal bissot eanas dastán jogaid lahkosiin eaige ná olus headuš boazodoalu. Gaskaboddosaš govddohatgirdijohtalusa hárrái Meahciráddehus ii sáhte dahkat maidege. Helikopterjohtalus lustageavaheapmái ráddjejuvvo plánas nu, ahte Meahciráddehus mearrida dárkilit seaivunsajiid, go lea vuos gullan áššis čanasjoavkkuid. Giehtaruohhtasa bálgosa mielas ii leat dárbu ráddjet áibmojohtalusa čavgadeappot go ráddjejuvvo plánas, dasgo áibmojohtalusa nohkan guovllus dagahivččii váttisvuodaid maiddá bozoaláhussii.

Guolástus

Guolástus lea okta árbevirolaš sámealáhusain boazodoalu ja rievssatbivddu lassin. Ruovttudárbo-guolástusa lassin dat lea ovdalaš áiggiid dudden maiddái boazojámuin boahtán áigái-boahto-massima.

Leahttáseanu ja duottarjávriid bivdu lea lassánan dan maŋŋá, go nylonfierbmi, mohtorgielká ja mohtorfanas bohtigodii atnui 1950-logus. Dát bivdu sulastahttigodii juo báikkuid rievdan-bivddu, mii fas dagahii dan ahte guollenálit geahppáedje johtilit muhtun jávriid, njulgestaga nohke. Dili heajudedje 1960- ja 1970-loguid stuorra čuožzagilvimat, goas čáziide gilvojuvvojedje boasto čuožžat. Dát lea dagahan ee. dan, ahte leat liiggás hui smávva čuožžat, go fas báikkálaš čuožžanálit leat mannan maŋás ja maŋggat divrras rávdo- ja dápmotčázit leat fuotnánan.

Dálá vuoggabivdui vuodđuduvvi guolástanturisma ii áitte guovllu jávriid guollenáliid – ii dán áigge nu bivnnuhis rávdobilkenge buot bivnnuheamos rávdójávriin, dego Doskal-, Luohta- ja Vuopmegašjávris, mana badjel daid buvttadannávccaid. 1990-logus atnui boahtán vieru mielde plána árvalusat ja linnjádeamit buoridedje dili guolástusa ja guovllu guoládaga hárrái ovddit logi-jagiid ektui. Buot sámiid mielas dikšun- ja geavahanplánas ii giddejuvvon doarvái fuomášupmi guollenáli muddemii ja ealáskahttimii váikkuheadji dahkkiide. Plánas árvaluvvoge ahte Giehtaruohtasa guolástanáššit galget dárkileappot plánejuvvot oassin sierra guoládaga luondduriggodat-plánas, mii gokčá oppa giełlda.

Ruvkedoaibma

Meahceguovllus eai leat doaisttáži ruvkerogganváldimat, muhto dasttán meahceguovllu olggobealde dakkárat leat moanat. Ruvkedoaibma lea dat eanageavahanhápmi, mii čuočá buot eanemus birrasii. Ruvkeguovllut, mat leat dasttán meahceguovllu olggobealde, váikkuhit boazodoaluin bargamii ollislaččat. Go bohccuid guohtonguovllut gáržot meahceguovllu olggobealde, de lassána seammás guohtundeaddu meahceguovllu siste. Sámiid mielas livččii lean buorre oazžut Giehtaruohtasa meahceguovllu rájiid siskkobeallai oktilis guovllu Leahttáseanus gitta Gilbbesjávraí ja Háldái.

8.4 Čoahkkáigeassu ja jurddabohtosat

Meahciráđdehus čuoovu plánas buot dálá lágaid ja ásahusaid ja geahččala leat árvalusain vuoiggalaš. Meahceguovloplánema vuodđun lea meahceguovloláhka ja dan mielde dahkkojuv-von meroštallan meahceguovlluid birra. Meahciráđdehus dovddasta sámiid vuodđovuogat-vuodalaš rivttiid bargat ng. sámiid ruovttuguovllus ealáhusaiguin, mat gullet sin kultuvrii. Giehtaruohtasa meahceguovllus boahtá bures ovdan sáme kultuvrra, boazodoalu ja lustageavaheami sierra beroštumiid oktiiheiveheapmi. Erenoamážit stuorraduottarguovllus lea dárbu čielga čovdosiidda ja njuolggadusaide, vai meahceguovlolága ulbmilat ollašuvvet ja ruossalasvuodát sierra beliid gaskkas eai beasa dárbbášmeahttumit lassánit. Giehtaruohtasa meahceguovlu mearkkaša ollu Eanodaga ássiid áigái-boadus, kultuvrras ja lustadoaimmain.

Giehtaruohtta meahceguovllu dikšun- ja geavahanplána ii báljo rievdat dili guovllu geavaheami ja meahceguovloiešlági hárrái. Plána váldodeaddu leage sierralágan áitagiid dustemis ja daidda ráhkkaneamis, vai meahceguovlolága váldoulbmilat dahjege ohcaluvvon birasváikkuhusat ollašuvvet maidái guhkesáiggeulbmiliin. Avádatjuohku lea mávssoleamos vuohki lustageavaheami ja luondduturisma oktiiveiveheamis nu, ahte Giehtaruohtta meahceguovlu duodaidge seailu meahceguovlun dás duohkoge. Plána ii rievdat olus Eanodaga kultuvrralaš, sosiálalaš ja dearvvašvuodalaš dili dan dili ektui, mii lei dalle, go meahceguovloláhka bođii fápmui. Plána dorvvasta vejolašvuodaid bargat sámekultuvrra vuodđun leahkki boazodoaluin, dasgo plána stivre viehka čavgadit geasiáigásaš meahcejohtalusa ja geatnegahtá čavget dárbbu mielde juo dáláge čavges lohpepolitihka.

Buot buohkanassii plána geahččala sealluhit dálá ealáhusaid, dorvvastit daid vejolašvuodaid ja hukset odđa bistevas luondduturismavejolašvuodaid. Plána buorida báikkálašekonomiija vejolašvuodaid nu, ahte čielggasmahtá ja nanne Giehtaruohtta meahceguovllu luondduturisma infrastruktuorra ja doaibmanjuolggadusaid.

8.4.1 Čuovvun ja bearráigeahččan

Dikšun- ja geavahanplánas biddjojuvvojit guovllu dikšumii ja geavaheapmái ulbmilat, prinsihpat ja ráddjehusat. Dehálaš oassi plánas lea guovllu dálá dili kárten, man vuodul sáhtá buorebut árvvoštallat, mo oččoduvvon birasváikkuhusat ollašuvvet. Lohpeeriid ja lohpemedihanvuogi ja rávvagiid lea dárbu plána árvalusaid mielde árvvoštallat ja dárbbu mielde rievdadit, ee. guovllu geavaheaddjiavoavkkuin ožžojuvvon máhcahaga vuodul, vai ásahuvvon ulbmilat juksojuvvojit. Eanodaga ráddádallangoddi ja Giehtaruohtta bálggus leaba guovddázis dán áššis. Lea dehálaš ahte maidái báikkálaš olbmot ja eará čanasjoavkkut sáhttet leat mielde plána ollašuvvama čuovvumis ja ahte sis maidái lea vejolašvuodta váikkuhit plána lassin dan ollašuhthimii. Bearráigeahččan lea mávssolaš oassi plána árvalusaid ollašuhthimis ja čuovvumis. Bearráigeahččamii galgá lágideat doarvái resurssaid.

8.4.2 Plána nannen- ja mearrádusdahkanproseassa ovddideapmi

Plána sáhtá dohkkehuvvot buorebut, jos lasiha ráddádallangotti ovddasteaddjibeali mearkkašumi mearrádusdahkanproseassas. Ráddádallangottis sohppojuvvošii plánenproseassas, plána sisdoalus ja dárbbášlaš oassálastinordnemiin. Buot addojuvvon cealkámušat, ožžojuvvon máhcahat ja mearkkašahti rievadanárvalusat gieđahallošedje álo ráddádallangottis, mii maidái gullojuvvošii buot mañimužžan, ovdalge plána nannejuvvo. Ráddádallangottis galggašedje leat ovddasteaddjin buot berošteaddjibealit, mat ovddastit meahceguovlolága oččoduvvon birasváikkuhusaid. Sii galggašedje leat ovttasrádiid soahpamin doaibmanjuolggadusain ja árvvoštallamin daid ollašuvvama gieldda ja Sámedikki nammadan ovddasteddjiid lassin – erenoamážit bálgosat ja báikkálaš olbmot, geat barget luondduturisma. Dát lea maidái bálgosiid ja luondduturismafitnodagaid oktasaš oaidnu, mii bođii ovdan 12.10.2000 Eanodaga luondduriggodatplánema bargajoavkkus. Dát lasihivččii ráddádallangotti árvoválldi, beavttálmahtášii dieđujohtima ja buoridivččii viidát dohkkehuvvon plánaid áigáioažžuma. Makkárga lánkaásahuslaš eastagat ráddádallangotti viiddideapmái eai leat.

9 Plána ekonomalaš gollováikkuhusat Meahciráđđehussii

9.1 Servodatlaš doaimmat

Meahciráđđehus vástida ávdin-, várren-, ja fuolahanstobuid, Kalohttageinnodaga ja Leahttáseanu fanastallanjohtolaga bajásdoallamis ja fuolaheamis, meahceguovloiešlági suodjaleamis, fuodđolohkamis ja stuorranávddiid ja áitatvuloš elliid čuovvumis. Dát barggut earret várrenstobuid fuolaheami leat juo ovddežis goasttiduvvon vearroruđaiguin ja daidda leat čujuhuvvon ruđat stáhtabušehtas. Oassi servodatlaš bargguin, ee. fuodđuid lohkan fuodđodádkongolmmačiegahasaiguin stáhtaetnamiin gullet odđa bargguide, ja muhtun barggut fas, dego stuorranávde-lohkamat, leat viidánan 1999:s ovddežis. Buhttenvuogádaga rievdan nu, ahte vuodđun leat váldojuvvon reviiirat, lasiha várra boahhteáiggis besiid dádkongoluid ovddežis.

Servodatlaš jahkásaš barggut dagahit goluid oktiibuot 371 000 márkki [62 400 €] / jahki. Dáin goasttádusain sullii 51 000 márkki [8 600 €] mannet njuolggá luonddusuodjalusgoluide ja 320 000 márkki [53 800 €] lustageavaheapmái. Plánas árvaluvvon hávilinvesteremat šaddet máksit oktiibuot 1 470 000 márkki [247 000 €]. Dát supmit eai sisdoala áitatvuloš populašuvnnaid inventeren- ja čuovvungoluid.

Servodatlaš lustabálvalusaide, dego ávdinstobuid ordnemii ja boaldinmuorra- ja bázahusuolahussii čujuhuvvon mearreruđat leat goittot sakka geahppánan 1999:s iige dilli oro boahhteáiggis olus buoráneamen, ovdal juo nuppe gežiid. Servodat galgá bidjat doarvái resurssaid guovllu lustageavaheami ja luondduturisma infrastruktuorra bajásdoallamii ja ovddideapmái. Doarvái stuorra submin sáhtá atnit supmi, mii vástida daid jahkásaš sisabođuid, maid Meahciráđđehus oazžu guovllu várrenstobuin. Dákkár supmi sáhtá dasto jahkásaččat geavahit ovdalis namuhuvvon ulbmiliidda.

9.1.1 Jahkásaš golut

Servodatlaš jahkásaš goluid dagahit oahpistandoaibma, ávdin- ja várrenstohpovuogádat ja Kalohttageinnodaga ja Leahttáseanu–Boazoeanu fanasvánddardanjohtolaga bajásdoallan ja ovddideapmi ja bearráigeahččan ja luonddusuodjalus. Geavadis dát oaivvilda boaldinmuorra- ja bázahusuolahusa, gámpáid ordnema, johtolagaid ja fuolahusjohtolagaid merkema, oahpistan-galbbaid divvuma, vánddardanrávvema Gilbesjávrris ja Heahtás, stuorranávddiid ja áitatvuloš šlájaid čuovvuma ja meahcebevddu, guolástusa ja mohtorgielkkástallama bearráigeahččama guovllus.

Ávdinstobuid (19 + 3) ja várrenstobuid (5), mat leat Giehtaruohtasa meahceguovllus ja dasttán dan lahkosiin, ja Leahttáseanu dolastallanbáikkiid (5) boaldinmuorra-, gássa- ja bázahusuolahus ja Kalohttageinnodaga (70 km) merkemiid bajásdoallan ja dálvviigásaš fuolahusjohtolagaid (100 km) merken máksá jagis sullii 175 000 márkki [29 400 €]. Jahkásaš boaldinmuorradárbu lea 1999:s 140 látnaguđahasmehtera ja golggusgássa gollá sullii 60 bohtala. Stobuid ja rusttegiid (dego šalddiid) jahkefuolahusat ja divvumat dáhpuhuvvet fuolahusgallestallamiid oktavuodas. Dat mákset jagis gaskamearálaččat 25 000 márkki [4 200 €]. Buot dát doaibmabijut vástidit barggu dáfus oktiibuot sullii 0,8 olmmošbargojagi.

Guovllu ávdin- ja várrenstobuid ordnemat mákset 45 000 márkki [7 560 €] gámpá nammii. Jahkásaš vuodđodivvundárbu lea guokte gámpá, mii dahká 90 000 márkki [15 130 €] ja gáibida guovtti mánotbaji (0,15 olmmošbargojagi) bargobidjosa. Bearráigeahččan ja oahpistanbarggut Gilbbesjávrris addet jahkásaččat barggu golmma oahpisteaddjái oktiibuot 1,5 olmmošbargojagi mađi. Materiála-, láigo-, telefon- jed. golut oahpisteamis čoggojit 1999:s 30 000 márkki [5 040 €]. Oahpisteapmi lea lágiduvvon eanas barggolašvuodarudaiguin. Heahtás vástidit Giehtaruohtasa meahceguvlui guoskevaš didoštallamiidda maiddái sullii ovttá olmmošbargojagi mađi.

Ovttá vuodđodárkongolmmačiegahasa lohkan meahceguovllus máksá sullii 6 000 márkki [1 000 €] / jahki ja gáibida vihtta olmmošbargobeavvi. Plánas árvaluvvo ahte galgá vuodđuduvvot okta vuodđodárkongolmmačiegahas meahceguvlui. Stuorranávddit lohkkovuvvojit Giehtaruohtasa meahceguovllus 12 olmmošbargobeavvi mađi, mii máksá sullii 15 000 mk [2 500 €] /jahki. Áitatvuloš šlájaid čuovvun ja besiid lohkan addet barggu gidđat 20 bargobeavvi mađi ja geassit 20 bargobeavvi mađi, dahjege oktiibuot 0,15 olmmošbargojagi mađi, mii máksá sullii 30 000 márkki [5 040 €].

9.1.2 Investeremat

Servodatlaš lassebargguid ja -goluid Meahciráđdehussii plánas dagahit Muonnjagoržži rádjegozáhus, gámpáid gaikumat, ođasmahttimat ja sirdimat, oahpistanstobu ja -távvala vuodđudeapmi Gilbbesjávrrái ja maiddái Leahttáseanu ođđa rusttegat ja fanastallanjohtolaga čorgen. Čuovvovaččas leat investerenčuozáhagat

- Muonnjagoržži rádjegozáhusa visttiid boaldimii ja gaikumii, oljoseailluhanlihtiid eret-fievrrideapmái ja guovllu čorgemii galgá leat ee. rogganmašiidna, goaivolástejeaddji ja soahteveaga helikopter. Buot dát doaimmat šaddet máksit 250 000–500 000 márkki [42 000–84 000 €].
- Gilbbesjávrris luonddustobu plánen ja ollašuhttin máksá árvvu mielde 2 500 000 márkki [420 200 €].
- Jos Guonjarjoga ávdinstobu sadjái huksejuvvo ođđa 15 + 15 olbmo ávdin- ja várrenstohpu, de dat boahtá máksit 650 000 márkki [109 200 €].
- Gaskkasjoga boares ávdinstobu dudden lulábeale Godđoguoikka ávdinstobuin máksá 60 000 márkki [10 100 €].
- Leahttáseanu fanastallanjohtolaga čorgendoaimmat álbmogasbargun ovttasrádiid ”Doala Sápmi čorgadin” ro:ain mákset sullii 20 000 márkki [3 360 €].
- Dolastallanbáikkid, mat ráhkaduvvojit meahceguvlui Leahttáseanu fanastallanjohtolaga gurrii, mákset 40 000 márkki [6 700 €] guhtege, dahjege oktiibuot 200 000 márkki [33 600 €].
- Oahpistantávval, mii galgá Kalohttageinnodaga álgui, máksá oktan plánenbargguiguin sullii 40 000 márkki [6 700 €].

9.2 Fitnodatekonomalaš barggut

Láigostobuid huksen ja fuolaheapmi, guovllu váldegottálaš mohtorgielkávuojáhagaid bajásdoallan ja lohpeávssuid bearran ja stivrejuvvon luonddumátkkiid ovddideapmi leat Meahciráđdehussii fitnodatdoaimma, goas dain boahtti golut máksjuvvojit fitnodatdoaimma boaduiguin eaiige dat golut leat dáikko bokte árvvoštallon.

10 Giehtaruohhtasa meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána Natura-árvoštallan

[Válmmaštallon laktin dihte dikšun- ja geavahanplána lohku 8 Birasváikkhusaid árvoštallan (Meahciráđdehus, Davvi-Lappi luonddudikšunguovlu 2004)]

10.1 Duogášdieđut

Eurohpá ovtastumiid rádi mearrádusa vuodul lea jagi 1992 rájes bargojuvvon oktilaš eurohpálaš ekologalaš vuogádaga ovdii. Dán Natura 2000 -fierpmádaga ulbmilin lea sihkkarastit eurohpálaš luonddu mánggahápmásašvuoda seailuma (Birasministeriija 1999).

Natura 2000 -fierpmádat čoggo dain guovlluin, maid Ovtastupmi atná dehálažžan ja mat leat luondodirektiivva čuvvosis I logahallon luondotiipat ja čuvvosis II logahallon šlájaid eallinbirrasat. Dáid guovlluid gohčodit SCI-guovlun. Luondodirektiivva vuodul evttohuvvon guovlluid lassin Natura 2000 -fierpmádahkii leat almmuhuvvon loddodirektiivva njuolggadusaid mielde klassifiserejuvvon loddesuodjalanguovllut, ng. SPA-guovllut.

Luondodirektiivva čuvvosa I luondotiippain 69 gávdnojit Suomas. Luondodirektiiva sisdoallá maiddái sullii 600 ealánšlájá, main Suomas sáhtá deaivat sullii 130 šlájá. Loddodirektiivva čuvvosis I leat logahallon sullii 200 šlájá, mat dárbbášit suodjalandoaimmaid. Suomas dain sáhtá deaivat sullii 60 loddešlájá.

10.2 Luondotiipat ja šlájat, maid vuodul Giehtaruohhtasa meahcceguovlu lea váldojuvvon mielde Natura 2000 -fierpmádahkii

Giehtaruohhtasa meahcceguovlu gullá Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádaga alpiinnalaš avádahkii. Suoma stáhtaráđdi mearrádusainis 20.8.1998 evttohii Eurohpá uniovnna kommišuvdnii ahte máinnašuvvon guovlu galggai laktojuvvon Natura 2000 -suodjalanfierpmádahkii loddedirektiivva vuodul. Eurohpá uniovnna kommišuvdna dohkkehii guovllu loahpalaččat EU:a suodjalanguovlofierpmádahkii 22.12.2003.

Giehtaruohhtasa meahcceguovlu (218 400 ha) lea laktojuvvon Naturai oktan ollisvuhtan Leahtáseanu–Jiehtájoga jekkiidsuodjalanguovlluin (41 900 ha) ja Cáicejoga buolžžaid-suodjalan-guovlluin (4 600 ha). Oktiibuot Giehtaruohhtasa meahcceguovlu (FI 300105) -nammasaš Natura-guovllu viidodat lea sullii 264 900 ha. Giehtaruohhtasa meahcceguovlu -nammasaš Natura-guovlu lea laktojuvvon fierpmádahkii SCI-guovlun dan sisdoallan luondodirektiivva (92/43/ETY) čuvvosiid I ja II meroštallan suodjalanvuloš luondotiippaid ja šlájaid vuodul ja almmuhuvvon EU:ai luondodirektiivva (79/409/ETY) mielddásaš SPA-guovlun, dasgo dat lea loddevalljivuoda dáfus mánggabealat ja divrras guovlu.

Giehtaruohhtasa meahcceguovlu -nammasaš Natura-guovlui guoskevaš diehtoskovis leat almmuhuvvon luondodirektiivva I mielddásaš luondotiipat oktiibuot 16. Dáin dábálepmosat govčču dáfus leat alpiinnalaš ja boreálalaš duottarguolbanat (50 %), lagešvuovddit (10 %) ja alpiinnalaš ja boreálalaš silikáhtavuloža niittut (10 %), subarktalaš Salix-miesttabohtut ja áhpejeakkit (7 %). Guovllus gávdnojit diehtoskovi mielde maiddái molsašuvvanjeakkit ja gáddejeakkit, suonjut,

balsajeakkit, duoddariid šattolaš ájaguorajeakkit, šaddogovččasgálkabávttit, šaddogovččas-silikáhtabávttit, boreálalaš luondduvuovddit, dulvevuovddit, humusláddot ja -jávrrit ja alpiinnalaš jogat ja daid gádestelliid sitnošattolašvuohta. Dasa lassin stuorimus eanut leat luondotiipange mearkkašahhti Fennoškandía luonddudilálaš johkajohtolagat.

Luondotiipaoahpistangirjji (Airaksinen & Karttunen 2001) mielde humusjávrrit ja -láddot (3160), mat Giehtaruohttasa meahceguovlu -nammasaš Natura-guovllus leat Natura-diehtoskovi mielde 3 %, eai gávdno duottarguovllus. Dát tiipa sáhtta goittot gávdnot Natura-guovlui gullevaš Leahtáseanu–Jiehtájoga jekkiidsuodjalanguovllus. Nuppe dáfus guorba čielgačázat jávrrit (3110) váilot Natura-diehtoskovis Giehtaruohttasa guovllus, vaikko guorba ja čielgačázat jávrrit Giehtaruohttasa guovllus sihkarit gávdnojit. Duottarguovlluid čázadagaid šattolašvuohta lea viehka unnán kártejuvvon. Dieđut vuodđuduvvet eanas Rintanena (1982) dutkamušaide. Jávretiippain ja daid gávdnomis eai leat Davvi-Lappi luonddukártenmateriálasge aiddo dál fidnemis dárkilis dieđut.

Luondotiippain, mat Natura-diehtoskovi mielde gávdnojit guovllus, EU meroštallá erenoamáš dehálažžan áhpejekkiid, balsajekkiid, duoddariid šattolaš ájaguorajekkiid, boreálalaš luondduvuovddiid ja dulvevuovddiid.

Luondodirektiivva čuvvosa II njiččehasšlájain guovllus gávdnojit njálá, geatki ja čavrris. Luondodirektiivva čuvvosa II bohcešaddošlájain guovllus gávdnojit várrelukti, uhcafiskesrássi ja johkahávvar. Luondodirektiivva šlájat leat ráfáidahtton luonddusuodjalanlága vuodul.

Giehtaruohttasa Natura-diehtoskovis leat almmuhan guovllus gávdnot 15 loddešlájá, mat gullet EU:a lodedirektiivva (79/409/ETY) čuvvosii, dahjege 15 dakkár šlájá, mat galget erenoamážit suodjaluvvot. Dáin šlájain 5 leat Suoma áitatvulošvuodaklassifiserema mielde áitatvuloš šlájat.

10.3 Plána váikkuhusat daidda luondotiippaide ja šlájaide, maid vuodul guovlu lea váldojuvvon Natura 2000 -suodjalan-guovlofierpmádahkii

Stáhtaráđi mearráduš ja EU:a kommišuvnna loahpalaš dohkkeheapmi mearkkašit ahte luonddusuodjalanlága (1096/1996) 65 ja 66 §:s ásavuvvon vuoigatvuodaváikkuhusat leat bohtán guovlluin čuovvunláhkai. Nuba jos dihto fidnu dahje plána juogo okto dahje guorahaladettiin ovttas eará fitnuiguin dahje plánaiguin sáhtta mearkkašahhtiláhkai heajosmahttit Natura-guovllu luondduárvvuid, de fitnu ollašuhhti galgá árvvoštallat váikkuhusaid (LsL 65 §). Eiseváldi ii oáččo miedihit lobi dahje dohkkehít plána, jos váikkuhusaid árvvoštallan- ja cealkámušaddinmeannudeapmi čájehit ahte fidnu dahje plána mearkkašahhtiláhkai heajosmahtta Natura-guovllu luondduárvvuid (LsL 66 §). Ovdalis namuhuvvon luonddusuodjalanlága oaivvildan mearkkašahhti heajosmahttima dássi ja dan čuoziheapmi namalassii daidda luondduárvvuide, mat leat guovllu Natura 2000 -fierpmádahkii laktima ággan, dahká vejolažžan dábálaččat guovllu virolaš geavaheami, jos ovdamearkka dihte luonddusuodjalanláhkii vuodđuduvvi ollašuhhtimis ii ovttaskas dáhpáhusain nuppeláhkai daddjojuvvo.

Luondodirektiivva (92/43/ETY) 6. artihkkala njuolggadusain gávnnavuvvo ahte luondotiippa hárrái suodjaleami dássi lea buorre, go

- dan lunddolaš lávdu ja dat guovllut, main dat gávdno, lea stáddásat dahje viidumin
- sierra ráhkadus ja sierra doaimmat, maida lea dárbu dan seilluhan dihte guhkesáiggeulbmiliin, gávdnojit ja seilot várra einnostahtti boahhteáiggis
- guvlui mihtilmas šlájaid suodjaleami dássi lea ortnegis. (Natura 2000 guovlluid ... 2000, s. 19)

Stáhtaráđi mearrádusas (Vn 20.8.1998) lea gudege Natura-guovllu hárrái dárkileappot čilgejuvvon suodjaleami ollašuhttinvuohki namuhemiin dan lága, man njuolggadusaid čuovvuma bokte dorvvastuvvojit dat luondduárvvut, maid vuodul guovlu lea laktojuvvon Natura 2000 -fierpmádahkii. Giehtaruohtta meahceguovlu -nammasaš Natura-guovllu ollašuhttinvuohkin lea Giehtaruohtta meahceguovllu hárrái meahceguovloláhka (62/1991). Guovllu geavaheapmi ja dikšun mearrašuvvá meahceguovlolága ja dikšun- ja geavahanplána vuodul. Meahceguovlolágas leat meroštallon ulbmilat, mat stivrejit guovllu geavaheami iige Natura-mearrádus rievtti mielde rievdat moktege erenoamážit dán ášši. Dát lea gávnnavuvvon maiddái ovdalis namuhuvvon stáhtaráđi mearrádusas (Vn 20.8.1998) ovdamearkka dihte guolástusa, meahcebivdu ja eará luonddualáhusaid hárrái.

Guovllu dálá geavaheapmi ii bija vára vuollai daid luondotiippaid ja šlájaid, maid vuodul Giehtaruohtta meahceguovlu lea laktojuvvon Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádahkii. Meahceguovlolága ulbmiliid ollašuhtti dikšun- ja geavahanplána bokte eai šatta vára vuollai guovllu luondotiippat ja šlájaid doarvái buorre suodjalandássi. Muhto plána baicce dorvvasta Natura-fierpmádaga luondotiippaid ja šlájaid seailuma dás duohkoge earret eará nu, ahte meahcejohtalus ja boaldinmuora váldin stivrejuvvo, lágiduvvojit áššáigullelaš oahpistan- ja bálvalusrusttegat ja čuvvojuvvo ja bearráigehččojuvvo guovllu luonddudilli.

Čoahkkáigeassun sáhtta gávnnavit ahte plána ovddida Giehtaruohtta meahceguovllu ja dan bokte lea bajásdoallamin Giehtaruohtta meahceguovlu -nammasaš Natura-guovllu luondduárvvuid. Plána lea ná dehálaš oassi eurohpálaš Natura 2000 -suodjalanguovlofierpmádaga ollašuvvamis.

Gáldut

Airaksinen, O. & Karttunen, K. 2001: Natura 2000 -luontotyyppiopas. – 2. divvojuvvon prentehus. Suoma birasguovddáš. Ympäristöopas 46. 194 s.

Birasministeriija 1999: Natura 2000 -fierpmádaga Suoma evttohus. – Suomen ympäristö 299. Helsset 111 s.

Kajala, L. 2000: Käsivarren erämaa-alueen virkistyskävijät kesäkuusta 1996 toukokuuhun 1997. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 125. 95 s.

Kajala, L. & Loikkanen, T. 2000: Käsivarren erämaa-alueen luonto ja käyttö. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 123. 189 s.

Natura 2000 -alueiden suojelu ja käyttö 2000. Luondodirektiiva 92/43/ETY 6. artihkkala njuolgadusat. – Eurohpá ovttastumiid virggálaš prentosiid doaimmahat. 69 s.

Rintanen, T. 1982: Botanical lake types in Finland. – Ann. Bot. Fennici 19: 247–274.

Čoahkkáigeassu čálalaš cealkámušaddimiid máhcahagas

Dikšun- ja geavahanplána guovddáš linnjádemiide ledje eanas duhtavaččat ja dan gehččet deavdit meahceguovlolága ulbmiliid. Plána lei sierra oassebeliid mielas vuđolaččat dahkkojuvvon ja gehččojuvvui ahte dan dahkamis ledje gullojuvvon doarvái bures ja viidát sierra berošteaddjibealit, earret moadde spiehkastaga. Plána árvalusat ledje sierra oassebeliid mielas čielgasat ja bures ákkastallon, vaikko vel muhtumassii beare dárkkít. Meahceguovllu avádatjuogu plánas árvaluvvon vuogi mielde guottihedje viidát ja dan gehčče leat bures ákkastallon. Báikkálaš olbmuid vuoigatvuodaid dorvvasteami guovllus (rievssat)gárdumii, guolástussii ja čoaggimii atne viidát vuoigadahtton doaibman ja plána gehčče buorre muddui dorvvastit dáid vuoigatvuodaid. Oppalaččat ledje dan oaivilis ahte plánas lea bures ráhkkanan sierra áitagiidda, muhto plána galggašii sáhttit dárkkistit 10–15 jagi geažes, vai vejolaš váttisvuodaid njulgema ovdii sáhtášii bargagoahtit áiggil. Maiddái bearráigeahču mearkkašumi deattuhedje ja moanain cealkámušain gáibiduvvui ahte Meahciráđdehus galggai beaktileappot bearráigeahččagoahtit. Bearráigeahču galggašii viiddidit árbevirolaš meahcejohtalusa goziheamis ee. birasáššiiide dego luonddu-suodjalan- ja bázahuslága bearráigeahččamii. Dieđiheami ja oahpistandoaimma ovddideami atne Gilbbesjávrris hui dehálaš vuohkin fáhtet gallestalliid ja dieđihit sidjiide meahceguovllu luondus ja geavaheamis ja guovllu njuolggadusain. Buot krihtalepmosit plánii doaladuvve Johti Sápmelaččat ro ja Enontekiön lento Os. Maiddái arktalaš guovddáš dagai valjis rievdadanevttohusaid cealkámušastis ja kritiserii plána. Eanodaga gielddaráđdehusa ja Gilbbesjávrris gilledoaibmagotti mielas plána ii livčče gánnáhan ollege dahkat ovdalgo eanaoamastanáššit guovllus leat loahpalaččat čovdojuvvon. Sámediggi fas livččii háliidan gaskkalduhttit plána dahkama dassái, go Suoma ráđdehus lea addán iežas cealkámuša dain čealkámušain, maid lei bivdán ng. Vihervuori hálddahusmállii.

Sámedikki árvvoštallan dikšun- ja geavahanplána váikkuhusain sámekultuvrii

S Á M E D I G G I
S Ä M I T I G G E
S Ä Ä ' M T E ' Ğ Ğ
SAAMELAISKÄRÄJÄT

CEALKÁMUŠ
27.06.2006

Dnr 400/D.a.6

Meahciráddehus, meahcceguovloplánen
PL 36, 99801 Avvil

Ášši: Sámedikki árvvoštallan Giehtaruohhtasa
meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána
váikkuhusain sámekultuvrii

Sámediggi cealká dán áššečuoggás oaivvilduvvon árvvoštallamin čuovvovačča. Árvvoštallama vuodđun lea Meahciráddehusa dahkan ja Birasministerijai sádden Giehtaruohhtasa meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána (*plána*), mii lea dasto giedahallojuvvon Sámedikki *ráddádallamis* Birasministerijain 10.10.2003.

1. Vuoigatvuodalaš vuolggasajit, bistevašvuohta ja doahpagat

Avádatjuohku

Plána ovdasániid mielde plána bissovažžan oaivvilduvvon váldoprinsihppa dahjege **avádatjuohku** (s. 2) vuodđuduvvá plána ulbmiliin (s. 10) ovdanbukton siterema mielde meahcceguovlolága dárkilet ákkastallamiidda, maid mielde: "Guovllu sáhtáši plánas maiddái juohkit geavaheami dáfus sierra osiide."

Sámediggi lea juo plánii guoskevaš ráddádallamiin Birasministerijain buktán ovdan dan, ahte avádatjuogu vuodđun árvaluvvon lága 7 §:a dárkilet ákkastallamis ii daddjojuvvo mihkkege avádatjuogus, muhto "guovllu sierra osiide" juohkimiin čujuhit vuosttažettiin vuovdeguovlluid juohkimii dikšun- ja geavahanplánas luonddudilálaš ja ekologalaččat giedahallat jurddašuvvon vuovdeguovlluide (gč. HE 42/1990 s. 13). Giehtaruohhtasa meahcceguovllus eai leat vuovddit, ja dáikko bokte avádatjuogu ii sáhte ákkastallat. Eará osiin avádatjuohku ii vuodđuduva meahcceguovloláhkii ja dan ákkastallamiidda, ja nuba plána "bissovažžan jurddašuvvon váldoprinsihpas" ja plána "ulbmilis" dáikko bokte ii leat plánas čuočuhuvvon doarjja lágas dahje dan ákkastallamiin.

Lága ulbmiliid oktiiheiveheapmi

Meahcceguovlolága (62/1991) 1 §:a ulbmilin gávnnavuođat 1) guovllu meahccáivuoda seailluheapmi 2) sámekultuvrra dorvvasteapmi 3) luondduealáhusaid dorvvasteapmi ja 4) guovllu mánggabealat geavaheami ja dan vejolašvuodaid ovddideapmi (s. 10).

Plána ulbmilin fas meroštallojuvvo "meahcceguovlolága ulbmiliid oktiiheiveheapmi **sierra geavaheaddjjoavkkuid** gaskkas". (s. 10)

Plánas ulbmilis ii daddjojuvvo lága ákkastallamiid miel dásaš, plána ja meahceguovlolága váldoulbmil, mii lea *Sámedikki* mielas sierra eanangeavahanhámiid oktiiheiveheapmi birassuodjaleapmái - iige dušše gaskaneaset. Meahceguovlolága 7 §:a dárkilet ákkastallamiid mielde: "Meahceguovllu geavaheami plánemii gullá vuosttažettiin birassuodjaleami ja sierra eanangeavahanhámiid oktiiheiveheapmi." Lága deháleamos ulbmil lea 1 ja 4 §:a dárkilet ákkastallamiid mielde meahceguovlluid meahcceluonddu seailuheapmi nu álgodilis ja luonddudilis go vejolaš.

Meahceguovloláhkii guoskevaš ráđđehusa árvalusa váldosisdoalu mielde boazodoalu ja eará luondduealáhusaid ja vándardeami vejolašvuodát buorránit dahje seilot goittot ovddežin dahjege jagi 1991 dili dásis, go láhka lea bohtán fápmui. *Sámedikki* mielas vuolggasadjin ásahuvvon sierra doaimmaid oktiiheiveheapmi geavaheaddjjoavkkuid gaskkas doalvu veagal dasa, ahte gildii vearroađuid bukti doaimmat dego turisma ja ruvkedoaimma vuoruhuvvojit Meahciráđđehusa "oassálasti plánemis" ja lága váldoulbmilin leahkki birassuodjaleapmi báhcá sekundára sajádahkii. Geavaheaddjjoavkkuid dáfus avádatjuohku fas mearkkaša dan, ahte stuorát vearroađuid bukti doaimmaide várrejuvvon guovlluin boazodollui vealtameahttun doaimbavejolašvuodát hedjonit ja nohket ja dušše sámiid jođihan boazodoallu šaddá čáhket saji dain guovlluin, ja dát fas manná lága ulbmila vuostá.

Vuodđolága ja riikkaidgaskasaš soahpamušaid mielde plána galggašii *Sámedikki* mielas doalvut aiddo nuppelágan bohtosii dahjege sámiid kulturhápmái gullelaš ealáhusaid dorvvasteapmái ja daid ovddideapmái. Sámit leat Suomas álgoálbmot, mas lea iežas giella ja kultuvra. Vuodđoláhka dorvvasta sámiide álgoálbmogin vuoigatvuoda bajásdoallat ja ovddidit iežaset giella ja kultuvrra (PL 17.3 §) dáidda áššiide guoskevaš ieštivrejumi vuodul sámiid ruovttuguovllus nu go lágas daddjojuvvo (PL 121.4 §). Giehtaruhttas meahceguovlu gullá ollásit sámiid ruovttuguvlui. Vuodđolága kultuvra -doaba sisdoallá maiddá sámiid kultuvrra ávnnaslaš vuodđun leahkki árbevirolaš eanangeavahanhámiid dego boazodoalu, guolástusa ja meahcebivddu. Vuodđolága ulbmilin lea dorvvastit bissovaččat sámiid sajádaga álgoálbmogin lánkamearrádušaid, hálldahusa ja ekonomalaš doaimmaid vuodul. Almmolaš válde lea vuodđolága (PL 22 §) mielde geatnegahtton fuolahit sámiid vuodđovuoigatvuodaid ja olmmošvuoigatvuodaid ollašuvvamis. Dárbbu mielde sámiid kulturhámi galgá vuodđolága ákkastallamiid mielde dorvvastit positiivvalaš sierradoaimmaiguin.

Sámekultuvrii gullelaš ealáhusaiguin bargama suodjala dasa lassin sámiid hárrái ON:a riikkavulošvuoigatvuodaid ja politihkalaš vuoigatvuodaid guoskevaš olmmošvuoigatvuodasoahpamuša 27 artihkal, mii lea Suomas fámus lágadásis. Artihkala mearráduš gáibida ON:a olmmošvuoigatvuodakommišuvnna dulkoma mielde dan, ahte ekonomalaš doaimmat galget plánejuvvot ja heivehuvvot nu, ahte sámiid ealáhusaid dego boazodoalu ekonomalaš gánnáheapmi seailu. (Länsman ja earát v., Suopma, váidda nr 511/1992)

Jagi 2005 álggu rájes fápmui bohtán meahciráđđehuslága (1378/2004) mielde Meahciráđđehusa servodatlaš geatnegahttimin lea sámiid ruovttuguovllus heivehit iežas hálldasaš

ČUOVUS 2. 3(16)

luondduriggodagaid dikšuma, geavaheami ja suodjaleami nu, ahte vejolašvuodat bargat sáme kultuvrrain dorvvastuvvojit (4.2 §). Njuolggadus ollašuhtá vuodđolága vuodđolága sámiid álgoálbmotkultuvrra jodiheami hárrái (PL 17.3 §). Riikkabeivviid vuodđoláhkaválgoddi čujuhii dán vuodđoláhkii vuodđuduvvi doibmii, go gávnnaš árvalussii guoskevaš cealkámušastis (PeVL 38/2004 vp) ahte sáme kultuvrii gullet árbevirolaš ealáhusaid dego boazodoalu, guolástusa ja meahcebevdu lassinn maiddái daid dálá heivehanhámit.

Oktan vuohkin juksat dáid ulbmiliid sámiid hárrái lea 2004:s bohtán fápmui ovtadássásašvuodáláhka (21/2004), mii guoská 2 §:a 1 čuoggá mielde iehčanas ámmáhiin dahje ealáhusain barganvejolašvuodaide ja ealáhusa doarjumii. Láhka, mii guoská maiddái Meahciráđdehussii, viggá duodalaš ovtadássásašvuoda juksamii dárbbu mielde posiitiivvalaš sierragiedehallama vugiiguin dego lága 7.2 §:s bohtá ovdan.

Bistevašvuotta luonddu geavaheamis ja geavaheami stivremis

Plána goalmát ulbmilin lea **bistevašvuotta meahceguovllus**. Bistevašvuodain oaivvildit plána (s. 10) dan, ahte "luonddu geavaheamis ja dan stivremis galgá váldit vuhtii ekonomalaš, sosiálalaš, ekologalaš ja kultuvrralaš beliid."

Sámedikkis lea leamaš jagi 1998 rájes sámiid bistevaš ovdáneami prográmma, man dat lea vámmaštallan ovtasráđiid Birasministeriijain ja man Sámediggi lea dohkkehan. Bistevaš ovdáneami riikkadási oppalašárvvostallamis (2003, s. 99-100) bohtá ovdan ahte sáme kultuvra lea áitatvuloš ekologalaččat, ekonomalaččat ja sosiálalaččat iige dálá ovdáneapmi sámiid hárrái leat kultuvrralaččat bistevaš vuodu alde, jos oktage bistevaš ovdáneami eará elemeanttain ii ollašuva.

Sámediggi dohkkehii 2006:s sámiid bistevaš ovdáneami prográmma, ja das bohtá dasa lassinn ovdan ahte sámiid ja váldoálbmoga kultuvrrat vuodđuduvvet bistevaš ovdáneami hárrái earálágan vuolggasajiide. Váldoálbmoga kultuvrras geavahuvvojit intesiivvalaččat gáržžes guovllut, maidda huksejuvvo, mat njáskojuvvojit ja šaddaduvvojit. Sáme kultuvra fas vuodđuduvvá viiddis guovlluid ávkinatnimii daid iežaset jahkášaš buvttadeami vuodul rievdatkeahhtá luonddu. Váldoálbmoga kultuvrras luonddu bistevaš geavaheami bokte geahččalit duhtadit bohttevaš buolvvaid dárbbuid. Sáme kultuvrrain bargan fas gáibida luonddu geavaheami bistevaš vuogi mielde bálgoša, siidda dahje eará sámiid báikkálašservoša geavahanguovllus leahkki jávrris, muorraváldinbáikkis, luomejeakkis, rievssatmeahcis, ealgabáikkis jna. jahkášaččat nu, ahte čuovvovaš jagi eallineavttut dorvvastuvvojit (lea sestojuvvon) luonddu buvttadeami ollisvuodas, vaikko luonddudilálašvuodat livčče dalle fuonibutge.

Sámedikki mielas plána čuovvu muhtun muddui váldoálbmoga bistevaš geavaheami prinsihpaid Giehtaruohtasa meahceguovllus, mii ii goittot heive ollege váldoálbmoga árbevirolaš kulturhámei jodiheapmái ja mii danin lea bisson guhká sámiid kulturhámei bargi olbmuid anus. Sámiid bistevaš ovdáneami eavttut váilot plána.

Vuolggadili áigemearri

Dikšun- ja geavahanplána árvvoštalladettiin vuolggasadjin adnojuvvo "meahcceguovllu dilli plánema álggedettiin" (s. 97). Vuolggasadji ii doala *Sámedikki* mielas deaivása, dasgo meahcceguovloláhka bodii fápmui juo jagi 1991 guovvamánus ja Giehtaruohttasa meahcceguovllu plánegohte jagi 1996 sulaid. Lága oaiivildan áššit leat galgan ollašuvvat oppa dan gustonáiggi, vaikko plána ii leat vel dálge (2006) nannejuvvon. Ovdamearkka dihte meahcceguovloláhkii guoskevaš ráđđehusa árvalusa váldosisdoalu mielde *boazodoalu ja eará luondduealáhusaid ja vánddardeami vejolašvuođat bohtet lága fápmui boahtima dihte buorránit dahje bissot goittot ovddežin* dahjege jagi 1991 dili dásis.

Báikkálaš olbmot

Báikkálaš geavaheaddjit leat viehka heterogenalaš joavku nu čearddalaččat, kultuvrralaččat, ámmátlaččat go eallinvugiid dáfusge. Viiddis doaba "báikkálaš veahkadat" iešalddes sisdoallá sierralágan joavkkuid Gilbbesjávri norgalaš eananeaiggádiin ja olgogiieldalaš beanagárdeeaiggádiin árbevirolaš ealáhusaiguin bargi sámiiide, ja dát heađušta ja dagaha vahága sámiiide ja boazodollui, maid beroštumit earránit eanemus dahje mannet ruossalassii eará geavaheddjiid beroštumiiguin. Dán doahpaga geavahettiin sierra joavkkuid sierraneaddji dárbbut jávkaduvvojit ja daid vuhtii váldin garvojuvvo. Meahcceguovloplánema dát vuolggasadji, mii ii dovddas geavaheddjiid sierralágan vuoigatvuodalaš ja ekonomalaš vuolggasajiid ja sierralágan dárbbuid, ii sáhte leat nu viidát dohkkehuvvon dego dan lohket leat.

Sámedikki sajádat ráđđádallioassebeallin ja čuovvumis

Nuppeládje go sámediggelága 9 §:a ja meahciráđđehuslága 4 §:a 2 momeanttas daddjojuvvo Sámedikki gullamis ja dainna ráđđádallamis, de Giehtaruohttasa meahcceguvlui guoskevaš árvalusain, ávžžuhusain ja plána čuovvumis ii dan birra namuhuvvo mihkkege. Sámiid beroštumiide ja vuoigatvuodaide guoskevaš áššiid ja ealáhusaid goziheapmi ja iešstivrejupmi gullet goittotge lága mielde aiddo fal Sámediggái. Plánas boahtá ovdan ahte sáme kultuvrra dorvvasteapmi, mii lea meahcceguovlolága ulbmilin, ii leat das báljo deattuhuvvon.

2. Meahcceguovloplánema heajos bealit

Oppalaš áššit

Sámedikki árvvoštallama vuolggasadjin lea dat, ahte boazodoallu, meahcebevdu ja guolástus leat sáme kultuvrra guovddáš ávnnaslaš vuodđu, mii galgá láhkamearrádusaid mielde dorvvastuvvot Giehtaruohttasa meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplánas. Meahcceguovloplánemis dát vuoigatvuodalaš vuolggasadji galgá váldojuvvot vuhtii maiddái dán plánas.

Árvvoštallamis guorahallojuvvo, mo sáme kultuvrra dorvvastangeatnegahttin ollašuvvá Meahciráđđehusa vuogis dulkot ja čuovvut lága Giehtaruohttasa meahcceguovllu dikšun- ja

ČUOVUS 2. 5(16)

geavahanplánas. Guorahallan gáibida muhtumassii viiddiduvvon perspektiivva vuhtiiváldima, mas maiddá Meahciráddehusa oppalaš doaibmaprinsihpat ja -linnját galget giedahallot dakko gokko dat meroštallet ja stivrejit meahceguovloplánema. Dáin doaibmalinnjái, dulkomiin ja árvvuin leat mielde áššit, mat sáhttet mannat ruossalassii sámiid vuoigatvuoðaiguin dahje doalvut doaibmamáliide, mat eai doarjjo sáme kultuvrra ávnnaslaš vejolašvuoðaid ollašuvvama dahje čuhcet dasa.

Meahciráddehusa meahceguovloplánema vuodđovihkin lea *Sámedikki* mielas dat, ahte plánemis vulgojuvvo ekologalaš-ekonomalaš, eahpejuridihkalaš ja etnosentralaš vuoðu alde. Plánemis leat mielde váldoálbmoga ovddasteaddji moanat čanasjoavkkut, maid politihkalaš deaddoárvu - eaide vuoigatvuoðalaš ja birrasii váikkuheaddji áššit - mearrida guhkás plánema vuoigatvuoðalaš ja bastevasvuhtii guoskevaš árvvoštallamiid.

Dábálaččat turismma lassáneapmi ja ruvkedoaimma ovddideapmi gehččojuvvojit plánas vealtameahtun doaibman. Turismma ovddas sáhttet hoigaduvvot eret oppalašvuoigatvuoðalaš, sámiide kultuvrralaš vuodđovuoigatvuohtan dorvvastuvvon árbevirolaš ealáhusat dego boazodoallu, guolástus ja meahcebevdu nu, ahte daiguin bargan ii váldojuvvo vuhtii. Váldoálbmoga dáfus ovdáneapmi lea Giehtaruohtasa jalges duoddariin, mat leat meahceguovllus golbma njealjádasa dan viidodagas, measta álo bastevas vuoðu alde, dasgo ii oppa guovllu luonddudili garra hedjoneapmige dahje sáme kultuvrra jávkan guovllus váikku boahhtevas buolvvaid ávkástallamii ruvkedoaimmain dahje dálveturismmain váldoálbmoga buorin. Turismma ovddideami ákkastallet dasa lassin dainna, ahte dainna barget maiddá sámit. Dákkár ákkastallan lea boastto vuoðu alde, dasgo mássáturisma ii leat oassi sámi álgoálbmotkultuvrras, muhto mearkkaša sámiide kultuvrra massima, vaikko ávnnaslaš buresbirgejupmi lassánivččiige.

Jos áššái váikkuheaddji vuoigatvuoðalaš árvvoštallan dahje bastevasvuhtii váikkuheaddji árvvoštallan leat váilon álggos Meahciráddehusa vámmaštallan plánaárvalusas, de lea plánenbargguin dábálaččat doarvái ahte fuopmášuhttimiid dihte váilu njuolggadusat dahje vuoigatvuoðavirolašvuoðat váldojuvvojit plánii mañálgihtii almmá, ahte dát lasáhusat moktege váikkuhivčče plána váldoprinsihpaide ja sisdollui. Dán vuoðu alde leat meahceguovloplánaide dahkkojuvvon guovddáš doahpagat dego meahceguovloláhkii vuodđuduvakeahtes avádatjuohku, mii dorvvasta turismma dálá dili, meahcejohtalusláhkii vuodđuduvakeahtes meahcejohtalusvuojáhat, meahciráddehusláhkii ja meahceguovloláhkii vuodđuduvakeahtes doaba luondduturismma ovddideapmi, meahcejohtaluslágain ruossalassii manni lustageavahandoaba ja láhkii vuodđuduvakeahtes báikkálaš olbmuid "vuoigatvuohta" meahcejohtaluslohpaí.

Plánema váttisvuoðat láhkaásaheami hárrái

Meahceguovloplána lea ráhkaduvvon láhkaásaheami vuoðu ala, mii moanain osiin lea 2000-logus rievdan ovdamearkka dihte meahciráddehuslága ja ovtadássásašvuoðalága hárrái. Plánema gárvvásmuvvama áiggege dálá láhkamearráduusat leat dulkojuvvon - muhtumin boastut - nu ahte dat dorjjošedje árvaluvvon čoavddusmáliid.

Meahciráddehus deattuha iežas čearddalaš bealehisvuoða eanangeavaheamis (gč. s. 2 ja 87) maiddá boazodoalu hárrái, muhto mieđiha goittotge ahte buot boazodoallit meahceguovllus leat sámit (s. 84). Boazodoalu hárrái plána ii dárbbasivčče leat čearddalaččat bealeheapme muhto

galggašii dorvvastit boazodoalu sáme kultuvrii gullevaš ealáhussan, nugo meahciráđđehuslágas gáibiduvvo. Plánas lea báhcán fuomáškeahtá dat, ahte ovdamearkka dihte boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanláhka (45/2000) dahká juo lága ulbmiliin sámiid ruovttuguovllus earu sihke sámealáhusaid ja lágas ásašuvvon eará luondduealáhusaid gaskkas ja sámi ja eará luondduealáhusbargiid gaskkas. Lága ulbmiliid mielde galgá *lága mielđásaš doaibmabijuiin giddet erenoamáš fuopmášumi sámiid vejolašvuodáide bajásdoallat ja ovddidit iežaset kulturhápmai gullevaš ealáhusaid* sámiid ruovttuguovllus. Sámiid positiivvalaš sierragiedáhallama vejolašvuotta vuodđuduvvá dasa lassin ovttadássásašvuodáláhkii nugo ovdalis lea daddjojuvvon. Ovttadássásašvuodálágas fas vulgojuvvo das, ahte láhka addá dihto dáhpáhusain vejolašvuoda positiivvalaš sierragiedáhallamii - nugo sámiid hárrái lea dilli sámi boazodoalu ektui.

Plánenvuogi váttisvuodát

Meahciráđđehus lea geavahan meahcceguovloplána dahkamis viiddis oassálasti vuogi, mii lea mearkkašan dan ahte buohkat, geat gehččet iežaset oassebeallin, leat sáhttán cealkit iežaset oaivila. Plána lea dahkkojuvvon demokrátalaš mearrádusa vuodul nu ahte leat dolvojuvvon čađa dat áššit, maid eanetlohku lea guottihan. Sámiid ossodat Eanodaga olmmošlogus lea viđadas. Lea čielggas ahte eanetlohkodemokratijias sin oainnut eai beasa oidnosii. Plánas deattuhuvvo ahte dat leat viidát báikkálaččat dohkkehuvvon. Dát ii goittot mearkkaš dan, ahte Sámediggi ja Giehtaruohtasa bálggus livččiiga dan dohkkehan.

Sámiid oaidnu plána čovdosiidda lea muđui ge badjelgehččojuvvon. Meahciráđđehusa meahcceguovloplánu ii leat vuolggasajiid dáfus dohkkehan sámiid ovddasteaddjin Sámedikki, mii sámediggelága mielde ovddasta sámiid riikkadási ja riikkaidgaskasaš oktavuodain iige sámeboazodoalu hárrái álo Giehtaruohtasa bálgosage, mii boazodoallolága mielde galggašii leat dáikko ovddasteamen sámeboazodoalu. Dáid sajis plánas čujuhuvvo gaskkohagaid ovttaskas sámiid ja "ii buot sámiid" oaivilii. Meahciráđđehusa lágasmearriduvvon geatnegahttimiidda gullá goittotge odđa meahciráđđehuslága 4 §:a 2 momēantta ákkastallamiid mielde namalassii ráđđádallat Sámedikkiin. Eará oassálasti vuohki plánemis lea vuosttažettiin politihkka, mas ii *Sámedikki* mielas galggaše leat dálálágan mearkkašupmi plána dagadettiin.

Oppalaš plánenvuogis váddáseamos čuolbma lea leamaš dat, ahte oassálasti vuogis fuolakeahtá Meahciráđđehusas lea leamaš hui hálddašeaddji sajádat plánemis (Heikkilä 2000, Heikkilä 2000, Raitio 2000). Meahcceguovloplánema guovddáš vuodđovuolggasajiin eai leat sáhttán beassat ovttamielalašvuhtii plánu proseassa áigge, dego mánggabealat geavaheami prinsihpas, dan váikkuhusain sámiid luonddu geavaheapmái, guovllu geavaheami vuoruheamis, sierra geavahanhámiid gaskasaš ruossalasvuodain ja dasa lassin vel geavaheami ja suodjaleami gaskasaš ruossalasvuodain meahcceguovlolága ulbmiliin. Dát áššit leat erenoamáš mávssolaččat meahcceguovloplána ulbmiliid ollašuvvamis, eaige dat leat guorahallon maiddái ieš dikšun- ja geavahanplánas, muhto plána oktan vuolggasajiiguin lea dávjá ovdanbukton viehka čuolmmakeahtes mállen. Iešalddes sierra luonddugeavahanhámiid dárbbut ja beroštumit mannet viehka ruossalassiige, ja dáid dárbbuid ja beroštumiid guorahallan, giedáhallan ja čuovdin leat Giehtaruohtasa meahcceguovloplánas báhcán gaskan.

ČUOVUS 2. 7(16)

Sámediggi gávnnaha dasa lassin ahte plána ii galggaše dahkat ovdalگو duogázin leahkki hui mávssolaš eanan- ja čáhcevuogiatvuodagažaldagat leat čovdojuvvon. Vuogiatvuodakánslera árvalusa vuodul Vuogiatvuodaministerijai galgá "opmodaga suodjái" guoskevaš gažaldahkan čielggadit "sámiid vejolaš oamastanvuogiatvuoda" sihke priváhtavuogiatvuodalaččat ja ILO-álgoálbmotsoahpamuša mearrádusaid dáfus. (OKa K 9/1999 vp s. 45) Riikkabeivviid vuodđoláhkaválgagoddi lea sámiid ruovttuguvlui guoskevaš cealkámušastis (29/2004 vp) gávnnaahan ahte dutkamusa mielde stáhta oamastanvuogiatvuoda doallevašvuoda sáhtá eahpidit (Kaisa Korpiaakko-Labba), go fas sámesiiddaid osolaččain lea leamaš oamastanvuogiatvuoha iežaset vearroeatnamiidda dego guollečáziide, bivdosajiide ja guođohaneatnamiidda (Juhani Wirilander). Vuogiatvuodaministerijas galggašii giđđat 2006 gárvvásmuvvat almmolašvuogiatvuodalaš vuodu alde láhkaásahuslaš árvalus, man ulbmilin lea deavdit ILO-álgoálbmotsoahpamuša nr 169:a gáibádusaid sámiid eanan- ja čáhcevuogiatvuodaid luondduriggodagaide ja árbevirolaš ealáhusaide guoskevaš vuogiatvuodaid hárrái.

ON:a olmmošvuogiatvuodakomitea, mii dulko KP-soahpamuša čuovvuma, lea Supmii guoskevaš loahppaarvalusainis 2004:s (17) atnán vahágin dan, ahte ii leat ožžon čielga vástádusa sámiid vuogiatvuodain álgoálbmogin (vuodđolága 17 §:a 3 momenta) oktasašsoahpamuša 1 artihkkala hárrái. Komitea buvttii ođđasit ovdan iežas fuolastuvvuma das, ahte sámiid eananoamasteami ja mánggaid almmolaš ja priváhta eanangeavahanvieruid eai leat sáhtán čovdit. Dát eanangeavahanvierut váikkuhit sámiid ealáhusaide - erenoamážit boazodollui - ja bidjet ná vára vuollái sámiid čearddalaš kultuvrra ja eallinvugiid ja ná maiddái sin identitehta. Olmmošvuogiatvuodaávžžuhusa 17 čuoggá mielde: "Soahpamušriika galggašii sámeálbmoga hárrái álgit farggamusat čavges doaimmaide oazžun dihte áigái vuogas čovdosa eanangeavahangiččus nu, ahte váldojuvvo doarvái bures vuhtii dárbu sealluhit sámeidentitehta oktasašsoahpamuša 27 artihkkala mielde. Dán ovdal soahpamušriikkat eai galggaše álgit dakkár doaimmaide, mat sáhttet ovddalgihtii čuohtit sámiid eanangeavahangažaldagaid čovdimii."

Dáid vuolggasajiid ektui guorahallojuvvo čuovvovaččas, man muddui sámiin leat seilon vejolašvuodát bargat iežaset kultuvrrain meahceguovlolága ulbmila mielde vai leatgo dat hedjonan meahceguovlolága ásaheami maŋŋá ja man muddui Giehtaruohtta dikšun- ja geavahanplána lea dorvvasteamen sámiid kultuvrra.

3. Meahciráđđehussii guoskevaš rievdadusat meahceguovlolága ásaheami maŋŋá

Bajilčála guoská Meahciráđđehusa iešlágis, doaibmaprinsihpain ja doaibmavuogis dáhpáhuvvon rievdadusaide meahceguovlolága ásaheami maŋŋá. Meahciráđđehus lei vel meahceguovlolága ásaheami áiggiid meahciráđđehuslága (264/1991) mieldásaš "stáhtalágádus" muhto rievddai lága (1169/1993) vuodul stáhta fitnodatlágádussan 1993:s. Dalle das dahkkojuvvui joavkoorganisašuvdna, mas ledje fitnodatdoaimbavuoddaš ovttadagat. Ovtastumi sierra boadussurggiin ja "nieidaovttastumiin" lea riikkaviidosaš organisašuvdna ja daidda lea mearriduvvon boadusvástu. Seammás Meahciráđđehus-konseartna doaibma meroštallojuvvui *máŋggabuvttabuvttadeapmin*, mii vuodđuduvai buorre muddui ee. vuovdedollui ja lustabálvalusaid buvttadeapmái. Lustabálvalusaiguin oavvvildit sihke servodatlaš bálvalusaid oppalaš lustageavaheami ovddidan dihte ja gávppálaš luonddubálvalusaid ja luondduturisma ovddideami.

Villi Pohjola lea maŋŋelis nieidaovttastupmin sierranahttojuvvon boadussuorgi, mii jodiha luondduturismii vuodduuvvi fitnodatdoaimma nu, ahte gilvvohallá luondduturisma buvttadeaddji eará fitnodagaiguin ja báikkálaš luonddubálvalusbuvttadeddjiiguin meahceguovlluid alde. Iešalldes dát oaivvilda dan, ahte Meahciráđdehus ii leat šat ollásit bealehis doaibmi, muhto dat vuodjá seammás iežas fitnodatekonomalaš beroštumiid, vaikko Davvi-Lappis boadusulbmilat leatge heivehuvvon eanet vástidit báikkálaš dilálašvuodaid go eará sajis riikkas. Čájehan dihte iežas leat gilvvohallandilis bealeheapme Meahciráđdehus earret eará jugii oasi stáhta almmolaš guolástan- ja meahcástanlobiin turismafitnodagaide vuovdinládje. Meahciráđdehus vuovdá ieš lobiid iežas čuoččuhan oamasteaddjihálddašeami oassin geasa beare. Ná sámiide vuodđovuoigatvuohtan dorvvastuvvon guolástan- ja meahcástanvejolašvuodaid ollašuvvan báhcá muhtumassii čuožžut Meahciráđdehusa lohpevuovdima meriin ja eavttuin.

Meahciráđdehusa Davvi-Lappi luonddudikšunguovlu lea maiddá loahpahuuvvon, mii lea seammás loahpahan sámiid ruovttuguovllus guovlluhovdii ovdal gullan barggu oktiiheivehit Meahciráđdehusa doaimmaid ja sámiid árbevirolaš ealáhusaiguin bargama. Doaimaválldi sirdašuvvan sámiid ruovttuguovllus Roavvenjargii ja Tikkurilai jávkada sámiid ruovttuguvlui guoskevaš čovdosiin dan áššedovdamuša, mii ovdal lei Davvi-Lappi luonddudikšunguovllu guovlluoavddas.

Meahciráđdehussii guoskevaš láhkamearrádusat leat *Sámedikki* mielas juo struktuvrralaččat čuoččan vejolašvuodaide bargat sáme kultuvrrain meahceguovlolága gustonáigge. Meahciráđdehus lea geatnegahtton dorvvastit sáme kultuvrra odđa meahciráđdehuslágas, muhto dat ii leat váikkuhan positiivvalaččat sámiid sajádahkii Giehtaruohtasa meahceguovllus.

4. Giehtaruohtasa meahceguovllu dikšun- ja geavahanplána

Meahcevuojáhagat

Meahcejohtalusláhka ii dovdda Meahciráđdehusa meahcevuojáhagaid, mat eai dušše stivre muhto dábálaččat maiddá lasihit meahcejohtalusa almmá ahte dán headuštusas ja vahágis mearriduvvošii buhtadus sámiid ealáhusaide dego boazodollui. *Sámedikki* mielas meahcejohtalusvuojáhagat, main leat plána mielde lobálaččat beanasafáradioaibma, mohtorgielkásafáradioaibma, mohtorgielkkáid teastajoavkodoaibma ja ráddjekehtes riikkadási vuojáhatlohpemohtorgielkkástallan, eai heive Giehtaruohtasa meahceguovlui, dasgo dat čuhcet doppe viidát birrasii ja heajudit dán guovllus mealgat sámiid boazodollui vuodduuvvi kultuvrrain bargama.

Lustageavaheapmi ja luondduturisma

Meahceguovloplánema dáfus Meahciráđdehusa fitnodatlagádusiešláhki lea mearkkašan ee. dan, ahte *lustageavaheamis* lea šaddan plánema odđa vuoddosuorgi, mii lea guovddázis Meahciráđdehusa doaimmas ja man luonddugeavaheapmái guoskevaš dárbbuid geahččalit dorvvastit. Lustageavaheapmi ii leat namuhuvvon meahceguovlolága ulbmiliin, main namuhuvvo guovllu mánggabelat geavaheami dorvvasteapmi. Lustageavaheapmi lea Meahciráđdehusa iežas ákkastalakehtes dulkon meahceguovlolágas. *Luondduturisma* lea nubbi doaba, man Meahciráđdehus lea geavahišgohtán meahceguovlluid birra, muhto dat lea meahceguovloláhkii vieris doaba.

ČUOVUS 2. 9(16)

Juohkeolbmovoigatvuhtii vuodđuduvvi lustageavahanhápmiin ii sáhte *Sámedikki* mielas atnit ovdamearkka dihte luonddus johtaleami mohtorgielkkáin, mii lea meahccejohtaluslága (1710/1995) vuollásaš doaibma, masa galgá leat eananeaiggáda lohpi, ja dát guoská sihke báikkálaš olbmuid ja eará sajis bohtán olbmuid, mas dárkileappot maŋŋelis (logus Meahccejohtalus). Meahccejohtalus, man lea sierraláhkkan muddemin meahccejohtalusláhka, ii vuoigatvuodalaččatge dáidde gullat lustageavaheapmái, dasgo meahccejohtaluslága 1 §:a ulbmilin lea earret eará *hehttet headuštusaid, mat čuhcet oppalaš lustageavaheapmái mohtorfievrruid geavaheamis meahcis*.

Mohtorfievrruiguin dáhpáhuvvu lustageavaheapmi gilvvohallá sakka boazodoaluin, mii muduige gánnáha ekonomalaččat hui funet ja šaddá gilvvohallat eará geavaheddjiiguin maŋimus meahcceguovlluid alde, eaige dáid geavahanjoavkkuid beroštumiid sáhte álggaga álo oktiiheivehit. Sámi badjeolbmuid dienasdási lea bissovaččat EU-Suoma geaŋvuodaráji vuolábealde dahjege vuolle bealli riikka veahkadaga gaskamearálaš dienasdásis (KM 2001:14, s. 103). Giehtaruohtasa guovllu dáluhis sámii eai sáhte oážžut lassadietnasiid iežaset dálu buvttadeamisge dego guovllu látteveahkadat dábálaččat.

Meahccejohtalussii vuodđuduvvi ovddideami ektui meahcceguovlu lea juhkkovuvvon avádagaide, muhto dát ii vuodđuduvva lustageavaheami hárrái meahcceguovloláhkii. Meahcceguovloplánas árvaluvvon, meahccejohtalussii vuodđuduvvi lustageavaheami doaibmalinnját lasihit *Sámedikki* mielas boazodoalu ja lustageavaheami gaskasaš soahpameahtunvuoda ovddežisge. Lea čielggas ahte mohtorfievrruiguin dáhpáhuvvu lustageavaheapmi dahje beanavuodjindoaimma ii heive guovllu meahccáivuoda seailluhanulbmilii.

Meahcceguovloplánema dálá ideologii ja mielde *buohkaid beroštumit galggašedje dorvvastuvvot meahcceguovllus*, muhto dákkár jurddašuvuohti doalvu boastto politiikkii viehka gáržžes meahcceguovlluin, main sierra luonddugeavahanhámit leat gilvaleamen eatnamiid alde. Sámiid iežaset kultuvrra dáfus dát mearkkaša dan, ahte sámiiid luonddugeavaheapmái guoskevaš sierradárbbut (álgoálbmogin) deaddiluvvojit oktasaš luonddugeavahandárbbuid, dego lustageavaheami, vuollásažžan. Lassáneaddji lustageavaheapmi ovtta eará báikkálaš olbmuid luonddugeavahemiin ja eará vejolaš luonddugeavahanhámiiguin gáržžida mealgat sámiiid vejolašvuodaid bargat iežaset kultuvrrain meahcceguovllus. Jearaldat lea dalle das, ahte boazodoalu, guolástusa ja meahcebevdu ja dakko bokte sáme kultuvrrain bargama vejolašvuodát didolaččat gáržžiduvvojit. Dát lea ovdamearka das, mo riikkavuložiid ovtadássásašvuodta ii čuvvojuvvo.

Sámiid kultuvrralaš vuoigatvuodát álgoálbmogin *galge plánema válmmaštallamis váldovuvvot sierra* vuhtii lága dego meahcceguovlolága ja KP-soahpamuša 27 artihkkala mielde. Ovtadássásašvuodalahka (21/2004), mii vuodđuduvvá EU-ráđi guovtti direktiivii, lea ovddežisge čielggasmahtán ášši. Maiddái Meahciráđdehus lea dahkan lága 4 §:a mielásaš ovtadássásašvuodaplána. Riikkabeivviid bargoeallin- ja dásseárvováljagoddi celkkii smiehtamušastis (7/2003 vp) sámiiid sajádaga birra ovtadássásašvuodaplánas čuovvovačča: "Erenoamáš fuopmášumi galgá giddet sámiiid sajádahkii álgoálbmogin ja sáme kultuvrra

deháleamos ávnnaslaš vuodu dahjege boazodoalu dorvvasteapmái. Eiseválddit galget dadistaga ovddidit sámiid vejolašvuodaid bargat boazodoaluin ja háhkat das áigáiboaduset."

Buot buohkanassii jearaldat ii leat dušše boazodoalu dárbbuin muhto seammás maiddá guovllu luonddudilálašvuodas ja meahccáivuodas. Lassáneaddji lustageavaheapmi - áinnas go dat dábálaččat oaivvilda lassánan mohtorfievrogeavaheami dahje vuodjinbeatnagiiguin johtaleami guovllus - mearkkaša dan, ahte maiddá meahcceguovllu luonddudilli ja meahccáivuohhta gillájit. Meahciráđdehus dulko meahcceguovlolága boastut, go geahččala veagal heivehit mohtorfievrruiguin dáhpáhuvvi lustageavaheami meahcceguovlluid geavahanhápmiin. Dát guoská sihke báikkálaš olbmuid ja olgobáikegoddelaččaid astoáiggi geavaheapmái guoskevaš meahccejohtalussii.

Plána mieldásaš lustageavaheami ja luondduturismma ossodat ja mearkkašupmi sámiid kultuvrii gullelaš ealáhusaiguin barganvejolašvuodaid dorvvasteami ektui dagaha *Sámedikki* ipmárdusa mielde dan, ahte sámiid kulturhápmái gullelaš ealáhusat jávket johtilit Giehtaruohttasa meahcceguovllus.

Avádatjuohku, huksen ja luohpadeamit

Avádatjuohku njealljin avádahkan vuolgá plánas das, ahte buot ulbmiliid - dego meahcceguovloluonddu seailluheami, sámekultuvrra dorvvasteami, huksema ja guovlluid lustageavaheami - lea váttis juksat oppa guovllus, ja nuba guovlu juhkkovuvvo avádagaide, main deattuhuvvojit sierra doaimmat ja beroštumit.

Plána avádatjuogus dovddastuvvo boazodoalu válđoavádahkan dušše Ávžžášjávrrii (Gáijjoga) siida. Kova-Labba siida ii gula dán avádahkii muhto *luondduealáhusaid ja boazodoalu avádahkii*, vaikko guovllu buot sámít leat boazosámít. Čoavddus oaivvilda dan, ahte guvlui sáhtta vahágin sámiid boazodollui hukset luondduealáhusaid doarjjabáikkiid bálvalit meahccejohtalussii vuodduvvi luondduturismma ja lustageavaheami. Luondduealáhusdoarjjabáikkiid luohpadeapmi "luondduturismaulbmiliidda" ii čuovo mange lága. *Sámedikki* mielas luondduealáhusaid ja boazodoalu avádaga vuoddudeapmi čuohcá Kova-Labba siida boazodoallovejolašvuodaide.

Avádatjuohku plánas oaivvilda *Sámedikki* mielas ahte dálá dilli, mas sámiid árbevirolaš ealáhusaiguin gánnaha ekonomalaččat bargat unnit ja unnit eará eanangeavaheami dihte, dahkkovuvvošii lágalažžan dálá dásis Giehtaruohttasa meahcceguovllu dihto avádagain. Čoavddus manná *Sámedikki* mielas ruossalassii meahcceguovlolága ákkastallamiiguin, main boazodoalu vejolašvuodaid vurdet seailut jagi 1991 dásis dahje buorránit das.

Meahciráđdehusa iežas huksendoaibma galgá Alimus hálddusrievtti čovdosa mielde vuodduvvat lágafámolaš dikšun- ja geavahanplánii (KHO 23.2.2004 T 354). Meahciráđdehus lea *Sámedikki* mielas meahcceguovlolága ja dan dulkoma vuostá ja sámekultuvrrain bargi olbmuid vahágin huksen almmá gustojeaddji Giehtaruohttasa meahcceguovllu dikšun- ja

ČUOVUS 2. 11(16)

geavahanplána guvlui earret eará Goapmajoga ávdinstobu (1993) ja Hirvásvuohpi ávdinstobu (1998) ja fitnodatnui Hirvásvuohpi láigostobu (1998) ja Boazojávri fuolahanstobu (1998).

Boazodoalu dárbbuid vuhtii váldin

Giehtaruohtasa dikšun- ja geavahanplána váttisvuodaid váldosivvan lea turismma ja boazodoalu gaskasaš ruossalasvuohhta, mii lea plánas čovdojuvvon čielgasit turismma buorrin. Go guovllu buot boazodoallit leat sámít, de lea ruossalasvuodadilli seammás čovdojuvvon Eanodaga gieldda ja dan váldoálbmoga buresbirgejumi ja vearroboaduid buorrin nu, ahte Giehtaruohtasa boazosámiid kulturhámi vuodđun leahkki boazodoallu lea govssáhallan. Plánas gávnnavuvvo čielgasit ahte "boazodoalu vejolašvuodaid eai goittot plána bokte geahččal buoridit nu, ahte dát buorideamit gáržžidivčče mearkkašahhtiládje meahcceguovllu eará vuogáiduvvan ja lágasmearriduvvon geavahanhámiid." (s. 87) Go Meahciráđdehus lea - stáhta eahpidahtti oamastanvuoigatvuoda vuodul - oppa meahcceguovlolága gustonáiggi jagi 1991 rájes gitta jahkái 2006 luoitán dán meahcceguvlui geavahanhámiid, mat áitet sakka sámiiid árbevirolaš ealáhusaid, de lea boazodoalu sajádat hedjonan mealgat, mii manná meahcceguovlolága ulbmila vuostá. Meahcceguovlolága ákkastallamiid mielde fas boazodoalu sajádat livččii galgan buorránit dahje goittot bissut ovddežin dego ovdalis lea daddjojuvvon. Dál Meahciráđdehus lea dikšun- ja geavahanplána bokte dahkamin lágalažžan dálá dili, mii manná ruossalassii meahcceguovlolágain.

Sámedikki mielas boazodoalu dárbbut - guovllu 30 sámi boazodoallobearraša ekonomii ja dorvvastan dihte - eai leat váldojuvvon vuhtii iige meahcceguovloplánas doaladuvvo doarvái duodalaččat boazodoalu eanangeavaheapmái guoskevaš sierradárbbuide, mat leat *boazoguohtoneatnamiid viiddisvuohhta, oktilašvuohhta, ortnet ja guohtunráfi*. Sámi boazodoalu perspektiivvas dáid ákkaid galggašiige lasihit meahcceguovllu dillái ja geavaheami stivremii guoskevaš vuolggasadjin. Boazodoaluin ii sáhte bargat bastevaš vuodu alde, jos dasa eai dorvvastuvvo dáid eanangeavaheapmái guoskevaš sierradárbbut doarvái bures. Jeagelgokčasa čuovvun ja boazologu heiveheapmi dan rámaide eai leat doarvái buorit árvoštallanvuogit. Dat baicce dolvot ja leat dolvon dakkár boazodollui, mii ii leat ekonomalaččat, sosiálalaččat iige kultuvrralaččat bastevaš vuodu alde.

Bastevaš ovdáneami riikkadási oppalašárvoštallamis (YM, 2003, s. 99) bohtá ovdan ahte *Sámediggi* lea dahkan Birasministeriijain sámiiid bastevaš ovdáneami prográmma ja dohkkehan dan (28.3.1998). Riikkadási oppalašárvoštallama mielde sámevuovllu *ekologalaš bastevaš ovdáneami ollašuvvamis* gávdnojit sámiiin sorjjasmeahtun áitagat. Meahccejohhtalusa lassáneapmige lea dagahan váttisvuodaid. Turisma ollašuhthtojuvvo sámevuovllus eanas olggobeale turismafitnodagaid eavttuiguin. Sámevuovllu bastevaš ekologalaš ovddideami sáhtášiige buoridit nu, ahte buoriduvvojit sámiiid váikkuhanvejolašvuodát ja váldojuvvo vuhtii sin árbevirolaš luonddudovdamuš.

Ekonomalaččat bastevaš ovdáneami ollašuvvan vuodđuduvvá riikkadási oppalašárvoštallama mielde (s. 100) sámiiid vejolašvuodaide bargat iežaset árbevirolaš ealáhusaiguin. Sámiid perspektiivvas ekonomalaččat bastevaš boazodoalu jodiheami váttásmuhtá boazodoalu buohtastahttin šibitdollui geatnegahttimiid muhto ii doarjjadási hárrái, mii vuoruha stuorra "boazošibitbálgošiid". Boazoguohtoneatnamat gáržot dađistaga ja guohtoneatnamiid

molssodanvuogádaga šaddá váddáseabbon lágídit, vaikko dat bálgosiid stuorra viidodaga dihte muđui livččii vejolaš. Sámit eai dovdda iežaset leat ekonomalaččat dorvvastuvvon sajádagas barggadettiinaset árbevirolaš ealáhusaiguin.

Sosiálalaččat bistevaš ovdáneami hárrái (s. 100) sáme kultuvra lea čadnojuvvon lundui, ealáhusaide ja sámeservošiidda, ja nuba sáme kultuvra lea báikáičadnojuvvon. Sámiide galggašiige dorvvastit ruovttuguovllus dakkár sajádaga servodatvuogádagas ja barggolašvuoda ja bálvalusaid hárrái, ahte sii sáhtášedje jos háliidit orrut iežaset guovllus. Sámiid kultuvrra ja sin árbevirolaš dovdamuša eai goittot vel sirdde buolvvas nubbái ovdamearkka dihte skuvlavuogádagas. Sámiid ekonomalaš dili maŋásmannan lea dagahan maiddá dan, ahte sámeservoša siste olbmot vedjet sosiálaččat ja vuoiŋgalaččat fuonibut ja fuonibut.

Sáme kultuvrras leat mielde buot bealit ekologalaččat, ekonomalaččat ja sosiálalaččat bistevaš ovdáneamis (s. 100). *Ovdáneapmi ii leat sámiid hárrái kultuvrralaččat bistevaš vuoddu alde*, jos oktage dain eará bistevaš ovdáneami elemeanttain ii ollašuva. Sáme kultuvra ja dasa guoskevaš árbevirolaš eallinvuohki leat riikkadási oppalašárvoštallama mielde oppa áigge áitojuvvon.

Suomas ja ránnjáriikkain dahkkojuvvon dutkamušat čájehit ahte boazodoalus dárbbalaš meahccás guovllut leat geahppánan mealgat dáid maŋimus logijagiid áigge. Guohtonguovlluid gáržun ja biedganeapmi lea váikkuhan funet, mii bohtá bures ovdan das, ahte bohccot garvvašit huksejuvvon guovlluid dahje čuožáhagaid (Nellemann 1997, Nelleman & Vistnes 1999, Prestbakmo 1991, Särkelä 1988). Dát mearkkaša dan, ahte dálá guohtoneatnamat eai šatta beaktilit geavahuvvot ja guohtundeaddu čuohcá dihto guovlluide garraseappot go livččii sávahahtti. Meahcceguovloplánas gáibiduvvo ahte boazodoallu vuogáiduvvá iešalddes buot guvlui plánejuvvon eará luonddugeavahanhámiide. Meahcceguovlluid geavahit eanet ja eanet ja daid ollesviidodat lea geahppánan, ja danin boazodollui lea šaddan váddáseabbon ja váddáseabbon vuogáiduvvat dillái. Birrasa plánemis giddejuvvon dábálaččat fuopmášupmi dušše guohtoneatnamiid gollandássái. Seamma áigge galggašedje goittotge árvoštallot guohtoneatnamiid viidodaga geahppáneami ja guohtonráfehisvuoda mearri ja ossodat dása. Boazodoallu lea meahcceguovlluid birastahtti giliid deháleamos barggaheaddji ja sáme kultuvrra deháleamos ávnnaslaš vuoddu. Dat lea dasa lassin turisemma dehálaš imagodahkki. Danin boazodoalu luondduvuodu ovdii (dasa ahte guohtoneatnamat leat doarvái ja doarvái buori ortnegis) galgá meahcceguovloplánema doaimmain posiivvaleappot bargagoahtit.

Meahcejohtalus

Meahcceguovloplána vuolga johtui das, ahte dálá dilli lea buorre ja dat geahččala nannet dálá geavahanvugiid. Dálá meahcejohtalusvuogit eai leat goittotge bistevaš geavaheami vuodu alde. Meahcceguovloplánas ii váldojuvvon bealli dasa, gokko lea ealáhuslaččat ákkastallon ja astoáiggi anu meahcejohtalusa ráđji. Go suvvojuvvojit guhkálaš meahcejohtaluslobit ráddjehusaid haga báikkálaš olbmuid, de meahcejohtalusa viidodat bissu beare badjin, go váldá vuhtii dálá dilálašvuodaid. Dasa lassin gánnáha fuomášit ahte goziheami váiluma dihte eai oppa báhpara alage merkejuvvon geavahanprinsihpat álo ollašuva.

ČUOVUS 2. 13(16)

Meahcejohtalusláhki guoskevaš - ja ollu geardduhuvvon - riikkabeaicealkámušas *meahcejohtaluslobiid miediheami eaktun báikkálaš olbmuid lea dat, **ahte dat ii oaččo vahágahttit ja headuštít ee. luonddu ja eará birrasa iige maiddái luondduealáhusaid.*** Nugo plánsge boahá ovdan, de Meahciráddehus ii leat váldán vuhtii Riikkabeivviid, lánkaásaheaddji, dáhtu, go lea eambo miediastán báikkálaš olbmuid dálvvi áigái Giehtaruohttas meahceguvlui guhkálaš, oppa gieldda gokči meahcejohtaluslobiid almmá čielgatkahhtá vahágiid ja headuštusaid ja áigái guoskevaš ja guvllolaš ráddjehusaid.

Meahciráddehusa vuohki addit turismafitnodagaide juogalágan "safáralobiid" dihto mohtorgielkámeari geavahepmái luondduturismadoaimmas lea čabu gávppálaš doaibma. Dákko bokte meahcejohtaluslága ollašuvvan meahceguovllus lea ollástit eiseváldedoaimma goziheami olggobealde.

2000-logu álggu rájes Gilbbesjávri gili, mii lea meahceguovllu olggobealde, leat huksen turismma várás dakkár vugiin ja nu stuorrát, ahte Lappi leana eatnanhearrá gohčodii Sánávuoli álbmotduovdaga turismaslumman. Vuosttažettiin norgalaččat leat oasttašan guovllus giddodagaid - jagiid 2005-2006 sullii čuođi - beassan dihte Norgga čavges meahcejohtaluslága maŋná Suoma meahcejohtalusparadiisii - "skuterparadiisii, nugo dážaáviissat dán ášši ovdanbuktet. Stáhta fitnodatlágádus lea bidjan johtui dakkár ovdáneami, man čuovvumušat šaddet sámi boazodoalu ja boazodoallobearrašiid dálloaluide máksinládje.

Boazodoalu ja luonddudili buorideami dáfus sihke geasi- ja dálvviáigásaš meahcejohtalusa heajos váikkuhusaide Giehtaruohttas meahceguovllus galggašii doaladuvvat mealgat duodaleappot ja daidda galggašii sáhttit árvalit ráddjehusaid. Meahcejohtalusa suovvan dálá dilis čuočá guovllu meahccáivuhtii, luonddudillái ja boazodollui ja vejolašvuodaide bargat eará luondduealáhusaiguin ja dakko bokte sámekultuvrra ávnnaslaš vuđđui. Dán dáfus Giehtaruohttas meahceguovllu plána manná sihke meahceguovlolaš njuolggadusaid vuostá ja ruossalassii sámiid vuoigatvuodaid dorvvastemiin.

Beanavuodjindoaimma

Sámedikki cealkámušain deattuhuvvo beanavuodjima ja beatnagiiguin dáhpáhuvi meahcebeivvdu vahátlašvuhta boazodollui. Beatnagat dagahit vahágiid dálvit nu, ahte bidgejit ealuid ja ruohtahit bohccuid. Čakčat bivdobeatnagat headuštít bohccuid ragatáigge, mii čuočá áldduid miessáivuhtii. Erenoamáš vahátlaš lea ruohtahit čuovvjeheiid gidđadálvve, dasgo dalle álddud sáhttet reitot, mii fas ná čuočá miessáivuhtii. Beatnagiid ciellan, go daiguin vuoddjájuvvo, gullo duottarduovdagis guhkás ja ná gavdnje bohccuid, mii lasiha beanavuodjima heajos váikkuhusaid. Boazu haksá maiddái juo guhkkin beatnaga. Jos bohccuid vuojehttiin deaivá oktii beanagessosiin dahje eará beatnagiiguin, de dát boazobargu gal manná ollástit duššás. Beanavuodjima heajos váikkuhusat boazodollui leat gávnnahuvvon pláns, muhto meahceguovloplána árvalusat leat doaimma joatkima bealde gávppálaš ja čuočuhuvvon oktasašgeavaheami ákkaid vuodul.

Beanavuodjindoaimma sámiid ruovttuguovllu boazodoalu ektui ii goittot *Sámedikki* mielas deavdde oktasašgeavahanvuoigatvuhtii ásuovvon eavttu das, ahte doaimma ii oaččo dagahit

vahága. Meahciráddehusas lea goittotge vejolašvuohta seahkanit gávppálaš beanavuodjinsafáraide, maidda dat ii leat moktege geatnegahtton miedihit lobi.

Girdijohtalus

Girdijohtalus girdiin ja helikopteriin laktása astoáiggedoaibman erenoamážit guolástussii ja meahcebevdui. Helikopterjohtalus lea seaivuma hárrái lobivuloš doaibma. Astoáiggedoibmii gullevaš helikopterjohtalusa birra galggašii *Sámedikki* mielas soahpat bálgošiiguin ja geahččalit gáržžidit dan. Dasa lassin galggašii guorahallat vugiid, mo girdiin dáhpáhuvi dálvviigásaš lustaguolástussii sáhtášii seahkanit.

Guolástus

Guolástus lea mearkkašan ja mearkkaša ainge ruovttudárbovdu erenoamáš ollu Giehtaruohtasa bozosámiide. Mihkkege ii goittotge dorvvas sidjiide vuoigatvuođa guolástit lagasčáziin. Giehtaruohtasa sámít leat ng. eanahis sámít, geain ii leat stuorrajuohkodállu (gč. PeVL 7/1978). Dákkár dilis sii eat leat osolažžan guolástangottiin eaige sáhte oassálastit guolástusa hálddašepmái. Meahceguovloplána ii giedahala dáid áššiid. Dan sadjái das boahdá ovdan mátkkálaččaid heajos miella das, jos báikkálaš ássi sáimmastallá rávdovjávrris. Meahciráddehus fas áigu joatkit iežas ceggen meahcejohtalusvuogi, mii manná ruossalassii lágain ja man dihte dálvviigásaš lustaguolástus dađistaga lassána meahcejávrrin.

Meahcebevdu

Meahceguovloplánas gávnnavuođa beanabivdu heajos váikkuhusain sámeboazodollui ja eará sámealáhusaide. Meahciráddehus vuovdá olgogielaččaide bivdobiid oassin iežas čuoččuhan eananeaiggáda vuoigatvuođas. Ja nuba dalle sámiiid kulturhápmaš gullevaš meahcebevdu ollašuvvan lea vuosttažettiin eastta Meahciráddehusa gávppálaš doibmii.

Earáid go báikegoddelaččaid lohpebevdu beatnagiin lea maiddá ollásit Meahciráddehusa mearridanválddis. Plánas oavvilduvvon sierra beanabivdoguovlu ii gávdno meahceguovllus, muhto beatnagiiguin bivdojuvvo miehtá. Dat ahte meahceguovllus ožžot leat earáge go boazbeatnagat, lea dán plánas čielga heajos bealli, mii bealistis čuočhá vejolašvuođaide bargat sáme kultuvrrain.

Ruvkedoaibma

Meahciráddehus doaladuvvá positiivvalaččat ruvkedoibmii, ja nuba miediha earret eará lobiid bohkanrusttegiid fievrreapmái bievlan dilis, go doaibmis ii leat vel rogganválddáhat. Ruvkeláhkaásaheapmi fas addá vuoigatvuođa guoskevaš dilis dušše juohkeolbmovuoigatvuhtii vuodduvvi doibmii, iige nappo vuoigatvuođa geasiigásaš meahcejohtalussii ja guhkálaš bohkandoaimmaide. Vaikko plána árvalusa dálá vuogi joatkašuvvamii (s. 76) leat ákkastallan "meahceguovllu luonddudilálašvuođa ja áitatvuloš šlájaid dorvvastemiin", de čuočhá dát vuohki *Sámedikki* mielas sámiiid árbevirolaš ealáhusaiguin bargamii almmá ahte das oppa livččiige láhkaásahuslaš dárbu.

4. Čeahkkáigeassu

Giehtaruohttasa meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána lea gárvvásmuvvan Meahciráđđehusas dalle, go ođđa meahciráđđehusláhka ja dihto eará ovdalis namuhuvvon lágat eai lean vel fámus, ja nuba plána ii vuodđuduva gustojeaddji lágaide.

Oppalaš árvoštallamin Giehtaruohttasa meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána birra sáhtta gávnnaht ahte dan vuodđočovdosat deattuhit boasttoládje meahcceguovlolága ulbmiliid. Plánas leat plánenvuogi ja plána sisdoalu hárrái moanat čuoggát, mat mannet meahcceguovlolága njuolggadusaid ja ulbmiliid vuostá ja mannet ruossalassii sámiid vuoigatvuodaid dorvvastemiin. Dikšun- ja geavahanplána čuohtá lága ja riikkaidgaskasaš soahpamušaid vuostá sámiid kultuvrii gullevaš ealáhusaiguin, erenoamážit boazodoaluin bargama vejolašvuodaide dilis, goas meahcceguovloláhka bođii fápmui. Meahciráđđehus geahččala gal retorihka dásis dovddastit sámiid sierravuoigatvuodaid, muhto ii álgge dárbbášlaš doaimmaide daid ollašuttin dihte.

Sámediggi sámiid virggálaš ovddasteaddjin vuostálastá plána nannema dán hámis maiddái dan sivas, ahte plánas eai leat sáhtán oppa válditge vuhtii meahciráđđehuslága mielássaš sáme kultuvrra dorvvastangeatnegahttima eaige ovtadássašvuodalága addin vejolalašvuoda sámiid positiivvalaš sierragieđahallamii.

I várresátnejodiheadji

Anne Nuorgam

Láhkaalmmáičálli

Heikki J. Hyvärinen

(Cealkámuša birra mearridii 29.6.2006 Sámedikki I várresátnejodiheadji Anne Nuorgam)

Čuovus: Sámiid bastevaš ovdáneami prográmma 2006

Gáldut

Heikkilä, Lydia (2000): Luondduealáhusat ja Meahciráddehusa doaibma Davvi-Lappis. Davvi-Lappi luondduriggodatplánii guoskevaš dutkamuš. Meahciráddehus. Roavvenjárga. Mánggus.

Heikkilä, Lydia (2003): Birasáitta vai vuoddolágalaš vuoigatvuohta? - Sáhka boazodoalu birra birshálddašeami oktavuodas. Suopajärvi & Valkonen (toim.) Pohjoinen luontosuhde. Elämäntapa ja luonnon politisoituminen. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B 43. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi.

Kestävän kehityksen kansallinen kokonaisarvio (Bistevaš ovdáneami riikkadási oppalašárvoštallan). Suomen ympäristö 623. Ympäristöministeriö. Helsinki 2003.

Koli, Antti (2002): Kala tuntee veden värähtelyt (Guolli dovdá čázi sparaideami). Erälehti 5/2002.

Nellemann, Christian (1997): Utbygging og forstyrrelse sett i relasjon til tap av beitearealer for reinen. Reindrifens fagråd.

Olmmošvuoigatvuodakomitea loahppaárvalusat 18.10-5.11.2004 Suoma viđat mearreáigeraportta geažil.

Prestbakmo, Hans & Skjenneberg, Svein (1991): Inngrep i reinbeiteland: Følger for rein og reindrift. Reindriftsadministrasjonen. Småskrift nr. 2. Alta.

Raitio, Kaisa (2003): Ristiriidat ja valta saamelaisalueen maankäytössä ja suunnittelussa (Ruossalasvuodát ja váldi sámeguovllu eanangeavaheamis ja plánemis). Pro gradu -tutkielma, Ympäristönsuojelutiede, Limnologian ja ympäristönsuojelun laitos, Helsingin yliopisto.

Riikkabeivviid bargoeallin- ja dásseárvováljagotti smiehtamuš 7/2003 vp

Riikkabeivviid vuoddoláhkaváljagotti cealkámuš 29/2005 vp ráddehusa árvalusa vuodul láhkan Bállas-Yllásduoddara álbmotmeahcis ... (HE 169/2003 vp)

Riikkabeivviid vuoddoláhkaváljagotti cealkámuš 38/2004 vp ráddehusa árvalusa vuodul meahciráddehusláhkan (HE 154/2003 vp)

Stáhtaráđi vuoigatvuodakánslera muitalus vuoigatvuodakánslera virgedoaimmain ja lága čuovvumii guoskevaš áiccastagain. Addojuvvon olggos 1998:s. Helsset 1999.

Särkelä, Matti (1988): Matkailun vaikutus poron alueelliseen jakautumiseen ja laidunten kulumiseen Saariselällä (Turismma váikkuhus bohccuid guvllolaš juohkáseapmái ja guohtoneatnamiid gollamii Suoločielggis). Pro gradu -työ, Limnologian ja ympäristönsuojelun laitos. Helsingin yliopisto.

Vistnes, Ingunn & Nulleman, Christian (1999): Tap av kalvningsland - som følge av forstyrrelse fra hyttefelt og kraftlinjer. Reindriftnytt nr. 2. Alta.

Birasministeriija nannenreive

BIRASMINISTERIJA

Beaivemearri

Dnr

10.1.2008

YM6/5741/2000

Meahciráđdehus

Čujuheapmi Meahciráđdehusa reivvet Birasministerijai Dnr 4230/410/1999/12.12.2000, 1569/623/2006/12.9.2006 ja 3613/623/2004/26.1.2007

Ášši Giehtaruohttasa meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána nannen

Ášši válmmaštallan

Meahciráđdehus lea 12.12.2000 sádden birasministerijai Giehtaruohttasa meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána nannenládje meahcceguovlolága (62/1991) 7 §:a vuodul. Meahciráđdehusa bivdaga vuodul Sámediggi doaimmahii 27.6.2006 árvvoštallama dikšun- ja geavahanplána váikkuhusain sáme kultuvrii, ja Meahciráđdehus sáddii árvvoštallama ministerijai reivviinis 12.9.2006. Dasa lassin Meahciráđdehus lea 26.1.2007 dievasmahtán dikšun- ja geavahanplána nu, ahte lea árvvoštallan plána váikkuhusaid Giehtaruohttasa meahcceguovllu Natura 2000-guovllu luondduárvvuide (árvvoštallan laktojuvvo plána lohku 8. Birasváikkuhusaid árvvoštallan). Eará osiin Meahciráđdehus ii leat dievasmahtán dahje rievddadan dikšun- ja geavahanplána.

Birasministeriija lea bivdán, nu ahte lea váldán vuhtii ráđdehusa árvalusa ákkastallamiid, Giehtaruohttasa meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána birra sierra ministerijaid ja guovddášvirgedoaimmahagaid sihke Bálgosiid Ovtastusa ja Sámedikki cealkámušaid. Fidnejuvvon cealkámušaid mielde plána lea adnojuvvon dábálaččat buorrin vuodđun Giehtaruohttasa meahcceguovllu dikšuma ja geavaheami lágideapmái. Sámediggi gal baicce árvalii 23.3.2001 cealkámušastis ahte eananoamastanvuogatvuoda ja sámiid kulturhápmaš gullelaš árbevirolaš geavaheami ja iešstivrema dálá čielggadanmuttus sámiid ruovttuguovllus ii galggaše vuos nannejuvvot dikšun- ja geavahanplána, ovdalگو čielggadusat leat gárvvásmuvvan ja dain boahtti vejolaš láhkarievddadusat ollašuvvan.

Sámedikki árvvoštallamis 27.6.2006 Giehtaruohttasa meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána váikkuhusain sáme kultuvrii gávnnavuvvo čoahkkáigeassun ahte ”Plánas leat plánenvuogi ja plána sisdoalu hárrái moanat čuoggát, mat leat sihke meahcceguovlolága njuolggadusaid ja ulbmiliid vuostá ja mannet ruossalassii sámiid vuogatvuodaid dorvvastemiin. Dikšun- ja geavahanplána čuočá lága ja riikkaidgaskasaš soahpamušaid vuostá sáme kultuvrii gullelaš ealáhusaide, erenoamážit vejolašvuodaide bargat boazodoaluin dilis, goas meahcceguovloláhka bođii fápmui ... Sámediggi sámiid virggálaš ovddasteaddjin vuostálastá plána nannema dán hámis maiddái dan sivas ahte plánas eai leat oppa sáhttinge váldit vuhtii meahciráđdehuslágas daddjojuvvon sáme kultuvrra dorvvastangeatnegahttima eaige ovttađassásvuodalága addin vejolašvuoda sámiid positiivvalaš sierragiedahallamii.”

Birasministeriija lea 2.10.2003 ja 20.6.2007 deaivvadan Sámedikkiin ja ráddádallan dainna, nugo sámediggelága 9 §:s daddjojuvvo, ja dán ráddádallamiin leat giedahallan earret eará Giehtaruohttas meahceguovllu dikšun- ja geavahanplána ja dan nannema.

Plána guovddáš ulbmilat ja ákkat

Meahceguovllu dikšun- ja geavahanplánas dahkkojuvvojit dikšuma ja geavaheami guovddáš vuoddoprinshpat ja sohppojuvvojit oktasaš doaimmaprinshpat. Plánas eai dábálaččat mearrit geavtlaš operatiivvalaš doaimmain; ovdamearkka dihte doaimmaid áigedávvalis, ovttaskas geavahansoahpamušaid dahkamis, rusttegiid dárkilis báikkis ja lohpeveriin jna. Mánngaid doaimbajuid šaddá guorahallat guđege dáhpáhusa mielde sierra ja dárkileappot plánet, ja dákkár plánaid vuodul dahkkojuvvojit dasto mearrádusat. Plánas vulgojuvvo das, ahte ekologalaččat, sosiálalaččat ja ekonomalaččat bastevaš dilli galgá seailuhuvvot dahje buoriduvvot dain osiin go meahceguovloláhka addá dasa vejolašvuodaid.

Meahceguovlolága riikkabeaigiedahallama oktavuodas vuoddoláhkaválgagoddi celkkii dikšun- ja geavahanplána birra dan, ahte das eai livčče guovllu geavaheddjiide guoskevaš mearrádusat, muhto dat guoskkašii dušše plánejuvvon eiseváldedoaimmaide. Válgagotti mielas plána ii hehte báikkálaš olbmuid meahcebevddu, guolástusa ja boazodoalu iige earáge daidda buohtastahti guovllu árbevirolaš geavahanvuogi (PeVL 6/1990 vp s. 1).

Meahciráddehus lea dahkan Giehtaruohttas meahceguovllu dikšun- ja geavahanplána nu, ahte lea gullan báikkálaš ja guvllolaš berošteaddji-oavkkuid ja guovllu geavaheddjiid. Báikkálaš olbmuid, boazodolliid ja luondduealáhusbargiid vuogatvuodát ja sin doaimmaid prinshpat leat viidát guorahallon. Dán plána válmmaštaladettiin lea bargojuvvon nu, ahte dat vástidivččii nu bures go vejolaš Giehtaruohttas meahceguovllu meahccáivuoda seailuma ja sáme kultuvrrain ja luondduealáhusaiguin barganvejolašvuodaid. Daiguin gilvaledji eanangeavahanhámit leat gáržžiduvvon. Meahceguovllu várás leat meroštallon njealje geavahan- ja dikšunavádaga (boazodoalu váldoavádat, stivrejuvvon luondduturisma avádat, vánddardeami váldoavádat ja luondduealáhusaid ja boazodoalu avádat), muhto eanas oassi (sullii 90 %) meahceguovllus bissu measta juo dušše boazodoalu ja eará luondduealáhusaid anus. Avádatjuohku vuodduduvvá muhtumassii juo ovdal meahceguovlolága ásaheami šaddan sierralágan geavahan- ja doaimmaguovlluide Giehtaruohttas, muhto plánas meroštallon avádatat vuosttaš háve konkrehtalaččat rájidiit ja stivrejit dán guovllu sierralágan hámiid ollisvuoda dáfus nu vuohkkasit go vejolaš ja dan viidodagas go dat lea vejolaš meahceguovlolága mieldásaš dikšun- ja geavahanplánas. Ovdamearkka dihte boazodoalu váldoaváhki ja luondduealáhusaid ja boazodoalu aváhki Meahciráddehus ii pláne iige ráhkat ođđa johtolagaid iige vánddardan- ja turismageavaheami rusttegiid.

Meahceguovllus leat boazodoalu ja luondduealáhusaid ruhtadanlága (45/2000) mieldásaš doarjjabáikkiit ja boazodoallolága (848/1990) mieldásaš gámpát ja eará rusttegat. Luondduealáhusaiguin bargan mánnga hámis lea ollisvuohčan oassi báikkálaš kultuvrras. Dasa lassin earret eará rádjegozáhusas ja bolesis leat guovllus gozihanstobut ja doarjjabáikkiit. Dikšun- ja geavahanplána mielde meahceguovllu rájiid siste eai leat priváhteatnamat eaige daidda guoskevaš servituhttavuoigatvuodát.

Erenoamážit turisma ja olgobáikegoddelaččaid lustageavaheami hárrái Meahciráddehus lea geahččalan leat viehka várrugas. Dálá johtolagat ja rusttegat bisuhuvvojit, muhto ođđa bálvalanrusttegiid ii leat báljo jurdda lasihit. Olgobáikegoddelaččaide eai maiddá almmá sierra siva haga

ČUOVUS 3. 3(5)

miedihuvvo geasiáigásaš meahcejohtaluslobit. Buot gávppálaš doaibma lea smávis ja dasa galgá leat lohpi. Go meahceguovllu dikšun- ja geavahandoaimmat plánas biddjojuvvojit dihto avádagaide ja čohkkejuvvo mohtorfievrruiguin johtaleapmi dihto johtolagaide, de ná ovddiduvvojit meahceguovlolága ulbmilat.

Plána oassin Natura 2000 -fierpmádaga ollašuttimis

Giehtaruohtasa meahceguovlu gullá Suoma Natura 2000 -fierpmádahkii. Luonddusuodjalanlága (1096/1996) 65 ja 66 §:s mearriduvvon vuoigatvuođaváikkukhusat leat guovllus fámus. Jos fidnu dahje plána juogo okto dahje ovttas eará fitnuiguin dahje plánaiguin sáhtá mearkkašahttiládje čuohecit Natura-guovllu luondduárvvuide, de fitnu ollašutti galgá árvvoštallat váikkuhusaid (LSL 65 §). Eiseváldi ii oáččo miedihit lobi iige dohkkehit plána, jos váikkuhusaid árvvoštallan- ja cealkámušmeannudeapmi čájehit ahte fidnu dahje plána čuoheá mearkkašahttiládje Natura-guovllu luondduárvvuide (LSL 66 §).

Namuhuvvon luonddusuodjalanlága oaivvildan mearkkašahti čuoheama dássi ja dan guoskadeapmi namalassii daidda luondduárvvuide, mat leat guovllu Natura-fierpmádahkii laktima vuodđun, addá dábálaččat vejolašvuođa geavahit guovllu dábálaš vuogi mielde, jos ovdamearkka dihte luonddusuodjalanláhkii vuodđuduvvi ollašuttimis ii ovttaskas dáhpáhusaid birra nuppeládje daddjojuvvo. Natura 2000 -fierpmádahkii gullelaš Giehtaruohtasa meahceguovlu suodjaluvvo meahceguovlolága vuodul. Meahceguovlolágas leat meroštallon dat ulbmilat, mat stivrejit guovllu geavaheami iige guovllu laktin Natura 2000 fierpmádahkii rievdat iešalddes dán ášši. Dát lea gávnnavuvvon maiddá stáhtarádi mearrádusas 20.8.1998 Natura 2000 -fierpmádatevttohusa dohkkeheami birra guolástusa, meahcebevddu ja eará luondduealáhusaid hárrái.

Meahciráddehus lea laktán Giehtaruohtasa meahceguovllu dikšun- ja geavahanplánii birasváikkuhusaid árvvoštallama ja árvvoštallama plána váikkuhusain meahceguovllu Natura-luondduárvvuide. Daid vuodul Birasministeriija geahččá ahte dikšun- ja geavahanplána ii dagat dakkár váikkuhusaid, mat mearkkašahttiládje čuožášedje Giehtaruohtasa meahceguovllu Natura 2000 -guovllu luondduárvvuide. Plána sáhtá árvvoštallat ovddidit luondduárvvuid seailuma ja dat lea dehálaš oassi Natura 2000 -fierpmádaga ollašuttimis. Ministeriija gávnna goittotge Suoma birasguovddáža cealkámuša vuodul ahte Giehtaruohtasa guovlu lea luondotiippaidis ja erenoamážit ealli- ja šaddošlájaidis dáfus áidnalunddot divrras guovlu Suomas. Danin guovllus gávdnojeaddji áitatvuloš ja EU:a luondo- ja loddedirektiivva mielđásaš ealánšlájaid čuovvun- ja suodjalandoaimmaide gánnáha giddet erenoamáš fuopmášumi. Dát lea dehálaš maiddá dálkkádatrivdama váikkuhusaid ja vejolaččat dárbašlaš doaibmabijuid árvvoštallan dihte.

Nannen ja joatkkadoaimmat

Meahceguovlolága ulbmilin lea seailuhit Lappi viiddis álgoálgoseamos ja mihtilmeamos meahcceluonddu, mii vel gávdno, nu álgodilis go vejolaš. Ulbmilin lea maiddá dorvvastit lunddolaš vejolašvuođaid bargat luondduealáhusaiguin ja sáme kultuvrrain ja ovddidit luonddu mánggabealat geavaheami ja dan vejolašvuođaid ovdamearkka dihte guovlluid vánddardan- ja lustageavahanvejolašvuođaid. Giehtaruohtasa meahceguovllu dikšun- ja geavahanplána oktan čielggadusosiiguin lea mánggabealat áššegirjeollisvuohta, mii addá buori vuodu lágidišgoahtit meahceguovllu dikšuma ja geavaheami. Plána ovddida dálá láchkamearrádusaid olis maiddá birasheaduštusaid ovddalgihtiihehttema ja vejolašvuođaid bargat sáme kultuvrrain. Vaikko plána lea dahkkojuvvon 1990-logu loahpas, de dan sáhtá geahččat vuolggasajiidis ja čovdosiiddis dáfus vástidit mávssolaš osiin maiddá dálá dili ja ulbmiliid.

Birasministeriija mielas Giehtaruohttasa meahceguovllu dikšun- ja geavahanplána nannen vástida meahceguovlolága ulbmiliid ja ovddida lága ollašuttima. Danin Birasministeriija nanne Giehtaruohttasa meahceguovllu dikšun- ja geavahanplána mañjelis namuhuvvon fuopmášuhttimiiguin nugo boahdá ovdan Meahciráđđehusa refereansareivviid (Dnr 4230/410/1999/12.12.2000, 3613/623/2004/26.1.2007) čuvvosiin.

Luondduturismii ja lustageavaheapmái guoskevaš logu (3.8) árvalusa nr 8:a sisdoallu lea muhtun muddui dulkoma duohken. Dan mielde Meahciráđđehus sáhtta ođasmahttit dahje lasihit sierralágan stobuid ja gámpáid ja rievdadit daid geavahanulbmila dihto eavttuiguin. Birasministeriija mielas mearkkašahti rievdadusaid (ovdamearkka dihte ollásit odđa gámpáid jed. huksen) gánnáha nannenvuloš plána ektui čielggasvuođa ja doaimma hálddahaslaš ”rabasvuođa” dihte ollašuttit sierra plána vuodul, mii sáddejuvvo dasto birasministeriijai nannenládje ja laktinládje oassin Giehtaruohttasa meahceguovllu dikšun- ja geavahanplánas.

Johtalussii ja johtaleapmái guoskevaš logu 4, meahcejohtalussii guoskevaš árvalusa nr 4:a birra ministeriija gávnna ahte vejolaš odđa johtolagaid birra, main Meahciráđđehus ráđđádalašii báikkálaš oassebeliiguin, gánnáha maiddá dahkat sierraplána Birasministeriija nannenládje. Dasa lassin lea dehálaš ahte boazodollui guoskevaš bohccuid guohtuma jahkodatritma váldojuvvo vuhtii ovdamearkka dihte meahcejohtalusa lobiid birra mearridettiin. Meahcejohtalusa ja luondduriggodagaid geavaheami stivremis ja goziheamis meahceguovllus gávdnojit oppalaččat mearkkašahti hástalusat, maid ii sáhte čoavdit dušše meahceguovlolága mieldásaš dikšun- ja geavahanplána vuodul. Earret eará dárbbu geahpedit virggálaš meahcejohtalusjohtolaga ”njuovžilmeahtunvuođa” ovdamearkka dihte johtolaga sirdima dahje gaskaboddosaš botkema hárrái galgá guorahallat odđa meahcejohtaluslága válmmaštallama oktavuodas.

Ruvkedoibmii guoskevaš logu (3.6) hárrái birasministeriija gávnna ahte meahceguovloláhka bidjá vejolaš ruvkedoaimma álggaheami erenoamáš guorahallama vuollai, dasgo ruvkedoibmii galgá leat stáhtarádi lohpi. Giehtaruohttasa meahceguovlu gullá maiddá Natura 2000 -fierpmádahkii, ja nuba ruvkelága (503/1965) 71 §:a mielde ruvkelága mieldásaš lohpeášši čoavdedettiin ja eará eiseváldemearrádusa dagadettiin ja muđui ruvkelága mieldásaš doaimbajuvvo dagadettiin galget čuvvojuvvot luonddusuodjalanlága njuolggadusat Natura 2000 -guovlluid hárrái.

Geavahanvuogitvuodaid láigoheapmái ja luohpadeapmái guoskevaš logu 5 prinsihpat ja árvalusat ovddidit meahceguovlolága ulbmila. Meahciráđđehusa Luonddubálvalusaid doaimmat meahceguovllus leat servodatlaš bálvalusat ja muhtumassii eiseváldebarggut, muhto eai gávpálaš doaimmat. Ávdin- ja värrenstobut, maid Luonddubálvalusat dikšu, leat vánddardeddiid anus ja máiddái turismafitnodagat sáhttet värret värrenstobuid iežaset áššehasaide. Dasa lassin Meahciráđđehusas leat Giehtaruohttasa meahceguovllus prográmmabálvalusaid doarjjabáikin oaivvilduvvon ng. isidaston meahcegámpát. Go meahceguovlui ožžot hukset doarjjabáikkiid dušše luondduealáhusbargit, de ministeriija mielas Meahciráđđehusa isidaston gámpáid galget sáhttit buot fitnodagat friddja ja rahpasit láigohit. Dasa lassin ministeriija mielas gánnáha Meahciráđđehusa ja luondduturismafitnodagaid gaskasaš geavahansoahpamušaid dahkamis viggat nu ovttalágan meannudeapmái go vejolaš sierra meahceguovlluin.

Birasministeriija čujuha bealuštanministeriija cealkámušii ja gávnna ahte plánas eai dárkileappot čielggaduvvo bealuštanfámuid hárrjehallan- ja gozihandoaimmat ja vejolaš dárbbut ovdamearkka dihte meahcis johtaleapmái ja bealuštangárvisvuodaid bajásdoallamii dárbbaslaš rusttegiid hárrái. Meahceguovloláhka ii goittotge gáržžit dákkár doaimmaid meahceguovlluin. Meahceguovlolága 4 §:a 1 momeantta mielde meahceguovlui gullevaš stáhtaetnama dahje dasa

ČUOVUS 3. 5(5)

guoskevaš geavahanvuoigatvuoda luohpadangiielddus sáhtá spiehkastit namuhuvvon paragrafa 2 momeantta vuodul ja luohpadit guovllu almmá lobi haga dakkár fitnu várás, masa lea dárbu bealuštangárvisvuodaid ja rádjegozáhusa doaimmaid dáfus.

Birasministeriija deattuha Giehtaruohttas meahcceguovllu dikšuma ja geavaheami ollašuhttimis goziheami ja váikkuhusaid árvvoštallama ja daid vuodul dahkat jurddašuvvon doaimmaid mearkkašumi earret eará geahpedan dihte daid heađuštandaškiid, maid Sámediggi buktá ovdan iežas árvvoštallamis. Ministeriija gidde erenoamáš fuopmášumi boazodoalu eanangeavaheapmái guoskevaš sierradárbbuide, mat leat sáme kultuvrrain barggagettiin hui mávssolaččat Giehtaruohttas. Ovdamearkka dihte go guorahallojuvvo luondduturismma fállan kvalitehta ja mearri ja daidda guoskevaš lobit ja geavahansoahpamušat, de boazodoalu sierra bealit galget erenoamážit váldojuvot vuhtii.

Birasministeriija sáhtá ákkastallon siva dihte dohkkehit dikšun- ja geavahanplána rievdadanevttohusaid, mat vejolaččat ovddidit meahcceguovlolága ulbmila, jos lánkaásahanákkat dahje guovlluid hálddašan- ja geavahanákkat rivdet eará sivaid dihte go meahcceguovlolága dihte, dahje dáhphuvvan ovdáneapmi muđui addá ákkaid dárkkistit plána. Ovdamearkka dihte dálkkádatnuppástus sáhtá dagahit ihtagiid ja váikkuhusaid, maid dihte dikšun- ja geavahanplána sáhtá leat dárbu dihto osiin rievdadit dahje dárkkistit. Birasministeriija sádde plána birra Meahciráđdehussii diehtun daid cealkámušaid, maid lea ovdal ožžon ja mat galget heivvolaš osiin váldojuvot vuhtii Giehtaruohttas meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána ollašutedettiin.

Birasministtar

Kimmo Tiilikainen

Luonddusuodjalangoziheaddji

Pekka Salminen

DIEHTUN:

Lappi birasguovddáš
Eanodaga gielda
Sámediggi
Giehtaruohttas bálggus
Lappi luonddusuodjalanbire

ČUOVUSIN: váidinčujuheapmi

ISSN 1796-2943
ISBN 978-952-446-606-6 (njadđojuvvon)
ISBN 978-952-446-607-3 (pdf)

Prentosa sáhtta dingot čujuhusas:

Metsähallitus
Asiakaspalvelut
PL 36
99801 IVALO
natureinfo@metsa.fi
www.metsa.fi

Tel.: 0205 64 7702

Prentosa sáhtta lohkat čujuhusas:

www.metsa.fi/hks